

Лондон

ПОВНІ ЗБІРКИ ТВОРІВ
АМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Том XI

ДЖЕК ЛОНДОН
JACK LONDON

Т В О Р И

ТОМ ОДИНАДЦЯТИЙ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ДЖЕК ЛОНДОН
JACK LONDON

БІЛІЙ ЗУБ

WHITE FANG

ПОКЛИК З НАДРІВ

THE CALL OF THE WILD

ПЕРЕКЛАД з англійської мови
Вероніки Гладкої і Катерини Корякіної

РЕДАКЦІЯ
Освальда Бургардта

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку”, „Картковому репертуарі” та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Київський Окргіт № 1471.
«Київ - Друк», 6-та друкарня.
Зам. № 291—3000
1928—xii

БІЛІЙ ЗУБ

W H I T E F A N G

Частина перша.

I. УСЛІД ЗА ПОЖИВОЮ.

Темний сосновий бір похмуро чорнів уподовж обох берегів замерзлої річки. Недавній вітер порвав на деревах їхнє біле вкриття з инею, і тепер вони немов тулились одне до одного, чорні й зловісні в притьмареному свіtlі примерклого дня. Глибоке, незмірне мовчання панувало над країною, а сама країна була пустельна, без життя й руху, була така самотня й холодна, що від неї навіть не віяло тugoю. У ній відчувався невиразний натяк на сміх, але то був сміх невеселий, як усмішка сфінкса, страшніший за всяку тугу; сміх, як мороз, холодний і пройнятий лютим жахом неминучості. То була владна, затаєна в собі мудрість вічності, що глузує з життя, з марних його поривань. То була пустиня, жорстока, льодосерда Північна пустиня.

Але життя з іншого світу, зухвале й відважне прийшло й сюди. Замерзлою річкою за водою повагом один по одному, витягшись у одну лінію, надсаджуючись бігла запряжка собак, подібних до вовків. Кудлата шерсть узялася намороззю, а віddих, клубками вихоплюючись із пащек, замерзав у повітрі й осідав на шерсть крижаними кристалами. На собаках була ремінна зброя з довгими, також ремінними посторонками, прив'язаними до саней, що

вони тягли за собою. Сані, зроблені з міцної березової кори, були без полозків, і всім дніщем сунулись по сніgovі. Передок саней підіймався й загортався назад, як сувій паперу, щоб не вгрузати в сніг, що високою хвилею здіймався перед ними. На санях лежала вузька, довга скриня, міцно до них прив'язана. Крім неї були ще й інші речі: укривала, сокира, кавник, сковорода, але найбільше місця займала ця довга, вузька скриня.

Поперед собак ішов чоловік, ледве посувавочись своїми широкими полозками. За санями плентався другий, а на санях у скрині лежав третій чоловік. Його праці прийшов край. Пустиня перемогла й повалила його, і більше вже ніколи не буде він ні рухатись, ні змагатись. Пустиня не терпить руху, і життя для неї — зневага, бо життя є рух. Пустиня намагається спинити й вбити його. Вона заморожує воду й не пускає її пливти в море, і витискає сік з дерев, аж доки вони не промерзнуть до самого серця. Але найлютіше, найжахливіше вона катує й гнобить людину, щоб упокорити її. Людина — це найневгамовніше життя, вона завжди повстає проти законів пустині, за якими всякий рух кінець-кінцем мусить спинитись.

Ті двоє людей, що їх не перемогла ще смерть, були невгамовні й не боялись нічого. Вони йшли, один спереду, а другий за санями, загорнуті в хутра та в м'які вичинені шкури, проте вії, щоки й губи геть узялися їм инеєм від замерзлого віддиху, і облич не знати було зовсім. Вони здавались якимись замаскованими привидами - могильниками, що десь у царстві тіней ховають третього привида. Але вони були живі люди, що прийшли сюди в цей край сироти, глуму й мовчання, маленьки люди, що

шукали великих пригод. Вони відважились стати на герць з могутнім світом, далеким, чужим і мертвим, як безодні простору.

Вони йшли мовчкі. Треба було ошаджувати дихання для праці їхнього тіла. Їх оточувала тиша і, як щось матеріальне, тиснула їх з усіх боків. Вона тиснула на дух їм, як вода вагою багатьох атмосфер тисне на норця, що поринув у глибину, і падала на них усією вагою безмежного простору й непереможного закону, не поминула жадного найдальшого куточка в душі, вичавила з неї, як вичавлюють сік з винограду, увесь фальшивий пал і екзальтацію, і всю непомірну самопевність людського духу, аж доки не відчули вони себе маленькими й нікчемними цятками — й порошинками з обмеженим розумом і мізерним хистом, — іграшкою потужних і сліпих стихійних сил.

Минула година, по ній друга. Блідий, без сонця день темнів. Раптом, у тихому непорушному повітрі, звідкись іздалеку долинув ледве чутний крик. Він зразу піднісся вгору; скілька секунд напруженого третів на верхній ноті, тоді поволі завмер. Можна було б подумати, що це зойк якоєсь страченої душі, коли-б не бреніли в ньому ноти сумної лютий голодної пожадливості. Чоловік, що йшов уперед, озирнувся й зустрівся поглядом з другим, що йшов позаду. Дивлячись один на одного по-над довгі скриню, вони кивнули головами.

Новий звук, тонкий і вересклівий, неначе голкою пронизав тишу. Люди визначили напрям цих звуків — вони линули з снігового простору позад них. Звідти пролунав і третій відвітний звук, але трохи лівіше, як другий.

— Вони женуться за нами, Білю, — сказав той, що йшов спереду. Його голос був хрипкий

і якийсь порожній. Знати було, що він говорив через силу.

— Голодні! — відповів його товариш, — ось уже скілька день не траплялося навіть королячого сліду.

Вони знову замовкли, але напружену дослухались до голодних звуків, що лунали в сніговій пустині позад них.

Коли смеркло геть, вони повернули собак до групи сосон недалеко від дороги й там отаборились. Труна, що її поставили коло вогню, правила і за стіл, і за ослін. Собаки стали вкупі по той бік вогню. Вони гарчали й гризлись, проте не виявляли найменшого наміру йти в темряву.

— Мені здається, Генрі, що сьогодні вони щось занадто туляться до табору, — промовив Біль.

Генрі, стоячи на караках перед вогнем, і ставлячи на нього кавника з кавалком льоду в ньому, кивнув головою, а заговорив тільки тоді, як знову сів на труну й почав їсти.

— Вони знають, де безпечніше їхній шкурі, — сказав він, — і воліють їсти корм, ніж самим стати кормом. Розумна твар.

— Ну, не знати, — похитав головою Біль.

Товариш поглянув на нього з цікавістю.

— Уперше чую твій натяк на те, що вони не розумні.

— Генрі, — сказав другий, старанно пережовуючи біб, — ти часом, не звернув уваги на те, як собаки гризлись, коли я їх годував?

— Еге, гризлись більше, ніж звичайно, — погодився й Генрі. — А скільки в нас усіх собак?

— Шестеро.

— Ось що, Генрі... Біль спинився на мить, щоб надати більше ваги своїм словам. — І я

кажу, Генрі, що шестеро в нас собак. Я вийняв з торби шість рибин і дав кожному по одній... Одному собаці не вистачило.

— Не так полічив.

— У нас шестеро собак,— байдуже повторив Біль,— я вийняв шість рибин. Одновухому не вистачило. Я пішов і вийняв йому з торби ще одну.

— У нас тільки шестеро собак, кажу тобі.

— Генрі, я не хочу сказати, що всі були собаки, але по одній рибині з'їло семеро.

Генрі перестав жувати, подивився через вогонь і полічив собак.

— Їх тільки шестеро зараз, — сказав він.

— Я бачив, як один біг сніgom,— відповів Біль холодно, але з певністю. Тоді було семеро.

Генрі глянув на нього спочутливо.

— Я буду страшенно радий, коли нарешті цій подорожі прийде край! — зауважив він.

— Що ти цим хочеш сказати?

— А те, що оцей наш вантаж упливає тобі на нерви, і ти починаєш бачити те, чого нема.

— Те саме й я подумав, — відповів Біль серйозно,— і коли я побачив, що один побіг сніgom, то пішов подивитись на сніг. На ньому були сліди. Я полічив собак — усі шестеро були на місці. Сліди й тепер на снігу є. Коли хочете, я можу показати вам.

Генрі не відповів нічого й мовчки собі жував. Упоравшись з вечерою, він запив її кухлем кави й обтер рота зверхнім боком долоні.

— Отже, ти гадаєш, що це був...

Його перебило протяжне виття, сумнєй хиже, що долинуло звідкись із темряви. Генрі спинився, прислухався і, махнувши в той бік рукою, договорив: — ...один з них?

Біль кивнув головою.

— Нехай мені очі повилася, коли я думаю інакше. Ти сам бачив, яка гризня була між собаками.

Виття дужчало й линуло тепер з усіх сторін. Замість тиші був тепер чистий бедlam. Перелякані собаки, збившися в купу, тиснулися до вогню так близько, що шерсть їм займалася. Біль підкинув у вогонь хмизу й запалив люльку.

— Мені здається, що ти чогось ніби збентежений, Білю, — спітав його товариш.

— Генрі... — Біль з хвилину в задумі пахкав люлькою, — Генрі, я оце думаю, що він далеко щасливіший, ніж ми з тобою колись будемо.

Він показав великим пальцем униз, на третього чоловіка, що лежав у труні, на якій вони сиділи.

— Ми з тобою, Генрі, як помремо, то будемо щасливі, коли на нас накидають стільки каміння, щоб собаки не повитягали нас.

— Ну, ми не те, що він. У нас немає ні людей, ні грошей, нічого, — сказав Генрі, — везти тіло, щоб поховати в таку далечінь ми з тобою, звісно, не спроможемось.

— Мені цікаво було б знати, Генрі, чого такий чоловік, як оцей, — що на батьківщині в себе напевно був лордом, чи чимсь подібним до цього, і ніколи не дбав ні за їжу, ні за одежду, — чого він трапив сюди, на край світу. У цю богом забуту країну? Ніяк я цього не зрозумію.

— Еге, коли б він сидів у дома, то напевно дожив би до глибокої старости, — погодився Генрі.

Біль розкрив рота, щоб щось сказати, але передумав і тільки мовчки показав на темряву, що стіною обступила їх з усіх боків.

З цієї чорної суцільної стіни, що за нею нічого неможна було роздивитись, палало, як жар, пара очей. Генрі показав йому головою на другу пару, на третю. Їх було вже багато. Вони колом оточили табор, пересувалися з місця на місце, гасли й знову загорались.

Собаки ще більше занепокоїлись. Охоплені сліпим жахом, вони щільно присунулися до вогню, полохливо тиснулися і припадали людям до ніг. Продираючись уперед один собака впав у вогонь і заскавучав з болю й з ляку, а в повітрі запахло смаленою шерстю. Коло миготливих очей заворушилось, на мить навіть трохи відсунулось далі, але, — як собаки заспокоїлись, — знову присунулось на те саме місце.

— От біда, Генрі, що в нас не стало набоїв.

Біль, докуривші люльку, став допомагати товаришеві: розстелив хутро й укривало на сосновому гіллі, що нарубав був раніше й розкладав на снігу ще перед вечерею. Генрі забурчав і почав розв'язувати мокасини.

— Скільки, ти кажеш, набоїв у нас залишилось? — спитав він.

— Три, — була відповідь. — Дорого я дав би, щоб їх було три сотні! Показав би я їм, клятим, тоді!

Генрі сердито посварився кулаком туди, де світилися очі, й дбайливо поставив свої мокасини коло вогню.

— Хоч би вже цей мороз пересівся швидче, — заговорив він знову, — цілих два тижні тисне й тримається на 50° під нулем. Взагалі, було б далеко краще, щоб я не вирушав у цю подорож, Генрі. Не до душі вона мені, і ввесь час якось я почиваю себе не гаразд. Так часом хочеться, щоб скоріше прибути на місце. Сиділи б ми з тобою тепер коло печі в форти

Мак-Геррі й грали б собі в карти!.. добре було б!

Генрі тільки пробурчав щось і заліз у свою постіль. Він уже засинав, коли товариш знову розбудив його.

— Слухай, Генрі, коли той чужий приходить їсти рибу, то чому ж собаки не кидаються на нього? Я ввесь час сушу собі цим голову.

— Ти щось занадто часто її сушиш, Білю,— почув він напівсонну відповідь.— Раніше ти не любив цього. Краще мовчи й спи, а то завтра геть розкиснеш. У тебе кислота в шлунку, через те ти її сушиш собі голову.

Незабаром обое поснули і, важко дихаючи, лежали поруч під одним укривалом. Богонь догорав, і коло миготливих очей тісніше присунулось до табору. Коли якась пара присуvalася занадто близько, собаки, що полохливо трималися купи, починали сердито гарчати. Один раз вони розбудили навіть Біля. Він обережно, щоб не розбуркати товариша, виліз з постелі й підкинув ще хмизу в огонь. Коли полум'я розгорілось, то коло бліскучих очей відсунулось далі. Погляд Біля випадково трапився на купу собак. Він протер собі очі й хвилину пильно на них дивився, а тоді знову заліз під укривало.

— Генрі! — покликав він, — Генрі!

Генрі прокинувся з сердитим бурчанням.

— Що там знову трапилося? — спитав він спросоння.

— Нічого, — була відповідь, — тільки знову семеро собак. Я їх усіх перелічив.

На це Генрі незадоволено забубонів щось, а тоді захріп і знову міцно заснув.

Уранці він підвівся перший й витяг з постелі товариша. Було шість годин, але до світанку

ще залишалося три години. Поночі Генрі заходився гріти сніданок, а Біль складав укривала й клав на сани.

— Слухай, Генрі,— враз звернувся він до нього,— скільки, ти кажеш, у нас собак?

— Шестеро.

— Неправда, ти помилувся,— урочисто заявив Біль.

— Невже знову семеро? — спитав Генрі.

— П'ятеро. Одного бракує.

— От, чортяка! — крикнув сердито Генрі і, покинувши сніданок, став лічити собак.

— Правда твоя, Білю, — сказав він, — Фатті зник.

— Коли вже відійшов від табору — то й зник, як та блискавка. Шукай вітра в полі.

— Не щастить, — вирішив Генрі, — вони його живцем проковтнули. Можу в заклад битись, що він скавучав їм у горлянці, будь вони прокляти!

— Фатті завжди був дурний, — зауважив Біль.

— Так, але й дурний собака не повинен бути таким дурним, щоб відійти від табору. Просто, самогубство якесь! — Генрі критично дивився на запряжку, ніби підсумовуючи якості кожного собаки.

— Б'юся в заклад, що жаден пес цього не зробив би, — додав він

— Іх і дрюком не відженеш від вогню, — погодився Біль.

— Я завжди думав, що Фатті не всі клепки має в голові.

Така була коротка епітафія над собакою, що загинув на далекій півночі, але не коротша, ніж над іншими собаками, ба навіть і над людьми.

ІІ. ВОВЧИЦЯ.

Поснідавши, поклали на сани мизерний вантаж і прив'язали його. Люди повернулись спиною до веселого вогню і рушили в темряву. Враз знялося виття, хиже й тужливе, і серед мороку холоду, звідусіль луцала відповідь йому. Розмова не йшла. О дев'ятій годині розсвіло. О дванадцятій небо на півдні ледве порожевіло в тому місці, де опуклість землі здіймається між південним сонцем та північним світом. Цей рожевий відтінок незабаром збляк. Сиве світло було до третьої години, а тоді погасло, і полярна ніч обгорнула своїм покровом пустельну й мовчазну землю.

Коли настала темрява, хиже виття стало дужче. Воно линуло з лівого, боку, з правого, ззаду і часом так близько, що на собак нападав жах, і серед них починалась паніка.

Після одної такої метушні, коли Біль і Генрі розплутали посторонки й погнали собак далі, Біль мимохіть зідхнув:

— Хоч би вже вони натрапили на яку дичину й дали нам спокій!

— Правда, страшенно впливає на нерви, — спочутливо промовив Генрі.

Більше вони не розмовляли до самого табору.

Генрі стояв нахиливши над вогнем і підкладав льоду в горщик з бобом, коли враз почув звук удару, крик Біля й пронизливе скавучання серед собак. Він випростався й побачив, що якась невиразна, темна тінь майнула по снігу й зникла в темряві. Біль стояв перед собак, не-то тріумфуючи, не-то зніяковівши. У одній руці він тримав грубого дрюка, а в другій у нього був хвіст сушеного на сонці лосося.

— Таки потягнув половину, — сказав він,— але й я його добре вгрів. Чув, як заверещав?

— Який він? — спитав Генрі.

— Я не міг розгледіти. Чотири ноги, пащека й шерсть, як у кожного собаки.

— Мабуть, це якийсь присвоєний вовк.

— Еге, чорт знає, як присвоєний! Притащиться, коли годують собак, і хапає свою порцію риби.

Пізніше, коли вони, повечерявши, сиділи на довгій скрині й смалили лульки, коло близкучих очей присунулось ближче, ніж раніше.

— Коли б хоч яке стадо оленів натрапити! Вони враз би ушились і залишили нас,—сказав Біль.

Генрі щось пробурчав, але в тоні голосу чути було не саме тільки співчуття. Минуло з чверть години. Вони сиділи мовчки, Генрі дивився на вогонь, а Біль — на коло очей, що палали в темряві, тепер уже зовсім близько від того місця, що його освітлював вогонь.

— Найбільше я хотів би, щоб ми тепер уже бралися під Геррі, — знову промовив він.

— Та замовчи вже ти з своїми хотіннями! Годі каркати! — сердито вихопилось у Генрі,— кажу тобі, що в тебе в шлунку багато кислоти. — Ось що тобі одходить. Проковтни ложку соди й зразу полегшає, тоді приємніше з тобою й говорити буде.

Уранці Генрі прокинувся від страшних прокльонів, що сипалися з уст Біля. Він сперся на лікоть і визирнув з-під укривала. Вогонь палав, а його товариш стояв серед собак, з піднятими від обурення руками й оскаженілим лицем.

— Слухай, що там таке? — крикнув Генрі.

— Фрог зник, — була відповідь.

— Невже?

— Та кажу, що зник.

Генрі зразу вискочив з-під укривала й кинувся до собак. Перелічивши їх уважно, він приєднався до Біля й так само гнівно став сипати прокльони на пустелю, що забрала в них і другого собаку.

— Найдужчий був з цілої запряжки! — з сумом сказав Біль.

— І вже ніяк не дурний пес, — додав Генрі.

Така була друга епітафія за ці два дні.

Поснідавши мовчки й похмуро, — запрягли решту собак у сани. День був такий самісінький, як і попередні два. Люди мовчали й ледве посувались уперед по замерзлій пустелі. Мовчання порушувало тільки виття їхніх переслідників, що невидимі йшли за ними назирці. Коли попівдні стемніло, це виття чути було мало не зовсім поруч. Переслідники обісмілились і підступили близче. Собаки лякались, непокоїлись, серед них починалася паніка, і людям не раз доводилося розплутувати посторонки й заспокоювати їх, а це ще більше гнітило їм настрій.

— Ну, тепер, сподіваюсь, що це вас утримає, дурна твар, — сказав Біль увечері, упоравшись із своєю роботою й задоволено дивлячись на неї.

Генрі покинув вечерю й підійшов також подивигтись.

Його товариш не тільки прив'язав собак, але прив'язав їх так, як це роблять індійці. Він надів на шию кожному собаці ременя й прив'язав до кожного ременя довгого, футів на 4—5 дрючка, так близько до шиї, що собака не міг дістати ременя зубами. Другий кінець дрючка він прив'язав ременем до кілка, вбитого в землю. Таким чином собаки не могли перегризти

ременя на своїм кінці, а дрючик заважав їм перегризти його на другому кінці.

Генрі похвально кивнув головою.

— Єдиний спосіб утримати Одновухого,— сказав він,— він перегризе шкуру незгірше, як ножем переріже, і тільки наполовину не так швидко. Уранці, гадаю, всі будуть цілі.

Авже ж, можеш навіть битися в заклад, коли хочеш,— погодився Й Біль.— Якщо котрийсь пропаде — не буду й кави пити вранці.

— Знають кляті, що в нас немає набоїв, і нічим бити їх,— зауважив Генрі перед тим, як лягати спати й показав на коло, що світилось і оточувало їх навколо.— Коли б можна було їм послати зо два постріли, то зразу стали б більше шанувати нас. Що не ніч, то підходять усе ближче й ближче. Відвернися-но від вогню та подивися туди уважніше... бачиш того?

Деякий час вони з цікавістю стежили за невиразно окресленими постатями, що посувалися в темряві, коло самого краю освітленого багаттям місця. Що пильніше вони вдвівлялись туди, де світилась котарська пара очей, то виразніше виставала з темряви постать звіря, і можна було бачити навіть, як вона час-від-часу переходила з місця на місце.

Заворушення серед собак відтягло їхню увагу. Одновухий страшенно скавучав, видирався й кидався в темряву, або намагався з люттю схопити зубами дрючка, що не пускав його.

— Дивись-но сюди, Білю,— шепнув Генрі.

Через освітлене місце прокрадався якось боком звір, подібний до собаки. У руках його почувалась і недовіра, і сміливість. Обережно стежачи за людьми, він усю свою увагу скупчив на собаках. Одновухий, шарпаючи за дрючка, поривався до звіря й страшенно скавучав.

— Цей дурень Одновухий нічого, здається, не боїться,—зауважив півголосом Біль.

— Вовчиця,—пошепки відповів Біль,—тепер усе зрозуміло що-до Фагті й Фрога. Вона для принади: приваблює собак, а вся зграя кидається й загризає їх.

Багаття затріщало, й одна, головешка зашипіла й відкотилася убік. Звір у мить розтанув у темряві.

— Генрі, що я думаю... — сказав Біль.

— А що ти думаєш?

— Я думаю, що це ті тоді ї почастував дрючком.

— Я певен, що це так, — відповів Генрі.

— І ще я хочу сказати,—казав далі Біль,—мені так здається—це щось дуже непевне, що вона не боїться багаття... зовсім не подібне до вовків.

Безперечно, вона знає більше, ніж треба знати порядному вовкові; коли розуміє, що треба приходити саме тоді, коли годують собак, то очевидно, має у цьому доевід.

— У Ол-Віллена був собака, і втік з вовками,—не говорив, а скоріше вголос думав Біль.—Хто-хто, а я мушу це знати: сам його підстрелив, як він бігав з вовчою зграєю на Оленячому пасовищі біля Літл-Стик. Ол-Віллен плакав, як мала дитина. Казав, що три роки не бачив свого собаки. Увесь час він ганяв десь із вовками.

— Мені здається, що ти вгадав, Білю. Цей вовк також, мабуть, собака. Він не раз годувався з рук людини.

— Якщо мені пощастиТЬ, то,—хоч він вовк хоч ні,—але він сам піде комусь на годівлю,—рішуче заявив Біль.—Нам неможна більше губити собак.

— У нас же тільки три набої, та й годі,— заперечив Генрі.

— Я пожду й буду бити напевне,— була спокійна відповідь.

Уранці Генрі розпалив вогонь і зварив сніданти під голосне хропіння Біля.

— Ти так солодко спав, що не хотілось тебе будити,— казав він, розбуркавши його сніданти.

Біль ще сонний узявся до сніданку. Побачивши, що його кухлик порожній, він простяг руку, щоб налляти собі кави з кавника, що стояв коло Генрі, але не дістав до нього.

— Слухай, Генрі,— звернувся він до товариша з лагідним докором,— ти не забув нічого?

Генрі уважно все обдивився й похитав головою. Біль підняв порожнього кухлика.

— Сьогодні ти не питимеш кави,— сказав Генрі.

— Невже збігла вся? — стурбовано спитав Біль.

— Ні, звісно, ні.

— Ти гадаєш, що вона мені завадить?

— Ні.

Біль аж почервонів, розсердившись.

— Я сподіваюсь, що ти мені поясниш, у чому справа? — сказав він.

— Спанкер зник,— відповів Генрі.

Не поспішаючи, начебто людина, що не ремствуєчи скорилася своєму лихові, Біль повернув голову й з того місця, де сидів, полічив собак.

— Як це трапилося? — байдуже спитав він. Генрі знизнув плечима.

Не знаю. Чи не Одновухий це перегриз юому ременя. Сам він ніяк не міг. Тут сумніву не може бути.

— Клятий пес! — спокійно промовив Біль, нічим не виявляючи тої люті, що клекотіла в ньому. — Не міг дістати свого ременя, то дозумівся Спанкера перегризти.

— Як-не-як, а тепер уже всім нещастям Спанкеровим край. Він травиться тепер і ганяє по-околицях у шлунках що-найменше двадцятьох вовків, — така була третя епітафія загиблому собаці від Генрі. — Хочеш кави? — звернувся він до товариша.

Біль похитав головою.

— Випий, — пропонував Генрі, беручись за кавника.

Біль відсунув від себе кухлика.

— Я не хочу бути брехуном. Сказав, що не питиму, коли загине хоч один собака, — і не питиму.

— Сьогодні дуже смачна кава, — спокушував Генрі.

Але Біль був непохитний, їв свій сухий сніданок і присмачував його прокльонами на адресу одновухого, що накоїв такого лиха.

— Другий раз поприв'язую їх так, що не дістануть одно-одного, — сказав він, коли рушили в дорогу.

Не пройшли вони й сто ярдів, як Генрі, що йшов уперед, раптом нагнувся. Його полозки на щось наскочили. Було темно, і нічого неможна було розгледіти. Але навпомацки пізнав що це таке й кинув назад. Воно вдарилось об сани, відскочило від них і впало просто Більові на полозки.

— Може воно ще тобі придастися! — гукнув Генрі.

Біль сердито крикнув. Він тримав у руках усе, що залишилось від Спанкера, — дрючка, що до нього він був прив'язаний.

— Вони стріскали його геть із шкорою,— сказав він,— дрючик зовсім чистий— як свист. Навіть ременя з'їли з обох кінців. Я кажу Генрі, що вони страшенно голодні. Вони доберуться й до нас із тобою, поки ми доїдемо.

Генрі зневажливо всміхнувся.

— Правда, мені ще не траплялось, щоб за мною гнались вовки, сказав він,— але бувало дещо й гірше і — ось, як бачиш, живий і цілий. Щоб порішти такого, як я, Білю-синку, треба чогось більшого, ніж ця жменя чортячих бестій.

— Не знаю, не знаю,— пробурмотів зловісним тоном Біль.

— Не знаєш, то потім знатимеш, коли дістанемось до Мак-Геррі.

— Може й так, але зараз не скажу, щоб я був у захваті,— правив своєї Біль.

— Ти не здужаєш, у цьому все й лихо,— авторитетно заявив Генрі,— тобі треба б хіни. Тільки-но прибудемо в Мак-Геррі, зараз примушу тебе випити чималу порцію.

Біль пробурчав щось таке, що він не згоден з діагнозою й замовк. День був такий самий, як всі попередні. О 9 світало, о 12 на півдні обрій ніби потеплів від невидимого сонця, тоді знову насунуло сіре світло, а за три години його заступила чорна ніч.

Після того, як сонце зробило марну спробу виглянути з-за обрію, Біль витяг свою рушницю з-під тих мотузків, що ними зав'язані були сани.

— Ти йди вперед, Генрі,— сказав він,— а я подивлюсь, що там видко.

— Краще тобі ближче триматися саней,— запротестував Генрі,— у тебе тільки три набої. Не варто й казати про те, що може трапитись.

— А тепер хто каркає? — з тріумфом спітав Біль.

Генрі не відповів нічого й поплентався уперед, але ввесь час тривожно дивлявся в сіру пустелю, де зник його товариш. Пройшла з година, і Біль з'явився, він пішов навпростець.

— Вони порозбігались і никають. тепер скрізь, — сказав він, — шукають, чи не натраплять дичини якоїсь, але від нас їхне відступається. Вони, бач, певні, що ми їхніх зубів не втечим, і знають, що треба тільки трохи почекати. А поки що швендяють повсюди, чи нема де чим поживитись.

— Ти хочеш сказати, що вони так думають, що ми від них не втечим, — поправив Генрі з притиском.

Біль не слухав його.

— Я бачив деяких, — казав він, — страшенно худі. Я так гадаю, що в їхніх шлунках і крихти не було вже цілі тижні, крім Фатті, Фрога, й Спайнкера, але їх така сила, що вони не надовго наїльсь. Надзвичайно худі! Ребра випинаються, як на тарі, тій що білизну перуть, а животи попідтягало до самого хребта. Вони страшенно розпачливі і як почнуть казитися з голоду, то тільки начувайся!

За скілька хвилин Генрі, що йшов тепер за санями, тихенько свиснув, застерігаючи, Біль обернувся, глянув, а тоді спокійно спинив собак. Зовсім на видноті, на самій дорозі, за поворотом, що його сани щойно проїхали, показався кудлатий звір. Уткнувшись носом у слід від саней, він, тихенько прокрадаючись, біг за ними. Хода в нього була якась особливо легка, ніби він сковзався — й біг без ніякого напруження. Коли сани спинились, то він і собі став, підняв голову й пильно на них дивився. Ніздри

йому сіпались, він убирав у себе повітря й здалеку їх обнюхував.

— Вовчиця, — сказав Біль.

Собаки полягали на сніг. Він обійшов навколо них і став тепер поруч із своїм товаришем. Обоє стежили за чудною твариною, що ось уже скілька день женеться за ними й встигла погубити половину їхньої запряжки.

Обнюхавши їй обдивившись, звір зробив скілька кроків уперед. Він повторив цей маневр декілька разів і опинився не далі, як за яку сотню ярдів. Коло групи сосон він знову спинився й підняв голову, носом і очима вивчав людей, що стежили за ним. Він дивився на них чудним, уважним поглядом, як собака. Але в цьому погляді не було собачої відданості. У ньому була уважність, породжена голодом, хижака, як його ікли й немилосердна, як мороз.

Звір був великий, як на вовка, худий. Будовою свого тіла, це був один з найбільших заступників своєї породи.

— Футів зо два з половиною заввишки, — сказав Генрі, — і б'юся в заклад, що не менше, як, п'ять футів завдовжки.

— Але яка дивна масть, — зауважив Біль, — зроду не бачив червоних вовків. Мені він здається такий на колір, як чиста кориця.

Тварина, звісно, не була така на колір, як кориця, у неї була справжня вовча шерсть. Власне вона була сіра, але був легкий, ледве помітний червонястий відтінок; він з'являвся, потім знову зникав, а часом здавалось, що це просто омана для ока.

Сіра шерсть, звичайнісінька, чисто-сіра часом враз мінилась червоним і ніби світилась чудним червонястим світлом, що йому важко було б добрati назву.

— Як собі хочеш, а найбільше він подібний до великого запряжного кудлача, — сказав Біль, — я б і каплі не здивувався, коли-б він враз замахав хвостом.

— Гей, ти, кудлачу, ходи сюди! — гукнув він, — як тебе там зовуть?

— І каплі тебе не боїться, — усміхнувся Генрі.

Біль став загрожувати руками й голосно кричати, але звір не виявляв жадного страху, він тільки неначе більше нашорошився. Він усе дивився на них з немилосердною голодною увагою. Вони були — м'ясо, а він був голодний. Коли-б він тільки насмілився, то він би кинувся й з'їв їх.

— Слухай, Генрі, — сказав Біль, несвідомо притишивши голос аж до шепоту, бо він про щось міркував: — у нас є три набої. Тут можна стрелити влучно, на смерть забити. Промаху не може бути. Він забрав наших троє собак, ми мусимо дати цьому припин. Що ти на це скажеш?

Генрі кивнув головою. Біль обережно витяг з саней рушницю, але не встиг навіть націлитись. Вовчиця кинулася в бік, до купи сосон, і за хвилину щезла.

Товариші глянули один на одного. Генрі протяжисто свиснув.

— Мені варто було б це раніше знати, — голосно бурчав Біль, кладучи рушницю назад в сани. — Коли вовк приходить і годується з собаками, то він мусить знати й про рушницю. Кажу тобі, Генрі, що оця тварина — причина всіх наших лих. Коли-б не вона, — були б наші всі шестеро собак цілі, замість трьох. Я піду назирці за нею, остаточно кажу тобі Генрі. Її відверто не заб'єш, вона занадто розумна на

те, але я присочу її й заб'ю знебачки. Це так вірно, як те, що мене звуть Біль.

— Не відходь тільки дуже далеко, щоб її випантрувати, — пораяв Генрі, — коли зграя на тебе накинеться, то твої три набої поможуть так, як три рази крикнути в воду. Звірі з-біса голодні і, як візьмуться до тебе то вже не втечеш від них, Білю.

Цього разу рано отаборились. Троє собак не могли так довго йти, як шестero, й виявляли певні ознаки втоми. Люди також рано повкладались спати, а Біль, перше, ніж залізти під укривало, поприв'язував собак так, що вони не могли дістати один-до-одного.

Але вовки ставали чим-раз сміливіші, і люди не раз через них прокидалися вночі. Вони підходили так близько, що собаки починали зляку кидатися, як скажені і, щоб утримати їх на безпечній відстані, доводилось гледіти вогню й підкидати увесь час хмизу.

— Я чув, як матроси оповідали про акул, що пливуть за кораблем, — зауважив Біль, залізаючи під укривало після того, як багаття яскраво запалало. — Вовки зовсім, як ті акули. Вони своє діло знають краще за нас, йдуть вони за нами ніяк не для моціону. Вони сподіваються на нас, Генрі, і певні, що матимуть нас.

— Тебе вже вони наполовину мають, коли ти говориш таке, — сердито заперечив Генрі, — коли людина думає, що її з'їдять, значить, її вже наполовину з'їдено. От і тебе наполовину з'їдено, коли ти ввесь час про це верзеш.

— Вони стріскали людей і не таких, як ми з тобою, — відповів Біль.

— Чи ти коли перестанеш каркати? Просто набридло слухати все те саме.

Генрі сердито повернувся на другий бік і дуже був здивований, що Біль змовчав і не виявив і собі гніву. Зовсім навіть до нього не подібне... Його завжди так легко було роздратувати одним гострим словом. Генрі довго про це думав, аж доки не заснув. Остання його думка, коли очі йому вже злипались, була про Біля: щось Біль, справді, засумував. Завтра треба буде його трохи розважити.

ІІІ. ГОЛОДНЕ КВИЛІННЯ.

Ранок почався сприятливий. Собаки були цілі, за ніч жаден не пропав. Людям трохи відлягло від серця, і вони рушили далі шляхом мовчання, мороку й холоду. Біль неначе забув свої сумні передчуття, що так мучили його напередодні, й став навіть жартувати з собаками, коли близько півдня, в одному небезпечному місці, раптом перекинулись сани.

Відразу все перепуталось. Сані зав'язли між стовбуrom дерева й скелєю і лежали догори дном. Щоб їх витягти й розплутати посторонки, довелось розпрягти собак. Нахилившись над санями, люди силкувалися їх підняти, коли Генрі ненароком побачив, що Одновухий якось боком біжить від саней.

— Сюди, Одновухий! Назад! — крикнув він, випростався й кинувся за собакою.

Але Одновухий тільки швидче припустив бігти, а за ним волоклись і його посторонки. У снігу на дорозі, далеко ззаду стояла вовчиця й чекала на нього. Наближаючись до неї, він нащулився і вже не біг, а йшов бадьористою дрібною ходою, а потім і зовсім став. Він дивився на неї ласо, але не вірив і побоювався. Вовчиця, ніби всміхаючись, вискаляла зуби, так ніби загравала,

а не загрожувала. Вона ніби жартовливо ступила до нього декілька кроків і спинилась. Одновухий так само бадьористо, але обережно підійшов, нащуливши вуха й високо піднявши хвоста й голову.

Він протягнув носа, щоб обнюхати її, але вона, кокетуючи, відступила. Що-разу, як він підступав до неї, то вона відступала назад. Так вона вабила його все далі й далі від людей, що коло них він міг бути в безпеці. Один раз у нього ніби майнуло якесь підозріння, він повернув голову назад і глянув на перекинуті сани, на своїх товаришів і на двох людей, що гукали його.

Але яка б не була та думка, що зароїлась йому в голові, вона зараз же зникла. Вовчиця підійшла до нього на мить, обнюхалась з ним і знову стала, кокетуючи, подаватись назад.

Біль згадав про рушницю. Вона була під перекинутими санями, і поки Генрі допоміг йому підважити сани й дістати її, вовчиця й Одновухий дуже зійшлись до купи й стояли так далеко, що не можна було їх уже влучити.

Надто пізно Одновухий зрозумів свою помилку. Люди ще не бачили, в чому річ, як він повернувся й помчав до них. Навперейми йому, під простим кутом до дороги, через сніг, величезними стрибками гналося з дванадцятого сірих, худих вовків. Кокетування й жартовливість умить зникли в вовчиці, і вона з гарчанням накинулась на Одновухого. Він рухом плеча її відштовхнув. Шлях до саней йому заступили вовки, і він перемінив напрям і біг, загинаючи круг навколо них. Що-хвилини наспівали ще вовки й приставали до гонитви. Вовчиця все бігла вслід за ним і не відставала від інших.

— Куди ти йдеш? — раптом спитав Генрі, поклавши руку на плече товаришеві.

Біль струснув її.

— Я не можу далі цього терпіти, — сказав він, — не візьмуть вони у нас більше ні одного собаки. Я їм докажу.

З рушницею в руках він пірнув у кущі, що росли по один бік дороги. Його план був ясний. Беручи сани за центр кола, що його робив Одновухий, Біль намірився перетяти його в тому місці, куди ще не добігла погоня. Серед білого дня, з рушницею в руках, сподівався він налякати вовків і врятувати собаку.

— Слухай, Білю! Стережись! — крикнув йому навздогін Генрі, — не важ життям.

Він сів на сани й став чекати — нічого іншого йому не лишалось. Біль незабаром із з-перед очей. Час-від-часу з'являючись і зникаючи серед кущів і сосон, що росли окремими групами, скакав Одновухий. Генрі не мав на нього жадної надії. Собака, видимо, також розумів усю небезпеку, що була перед ним. Він мчав по зовнішньому колі, а вовча зграя по внутрішньому, коротшому. Неможливо було уявити собі, щоб Одновухий міг настільки випередити своїх переслідників, щоб устигнути раніше за них перетяти їхнє коло й добігти до саней.

Обидві лінії швидко наблизились одна до одної. Генрі чекав, що ось-ось, десь на снігу, заховані від нього кущами й деревами, зійдуться — Одновухий, вовча зграя й Біль. Це трапилось раніше навіть, ніж він сподівався. Пролунав постріл, за ним зараз же один по другому ще два. Біль вистріляв усі свої набої. За пострілами почулось страшенне скавучання й гарчання — перелякане виття Одновухого й вовче квиління мабуть пораненого звіря. І це було

все. Гарчання незабаром стихло, квиління завмерло. Мовчання знов обгорнуло пустельну країну.

Генрі довго просидів, не рухаючись і не встаючи з саней. Йому не треба було йти дивитись, що сталося. Він це знов так добре, неначе все трапилось перед його очима. Раптом він ніби опам'ятався, скочив на ноги й хутко витяг со-киру з саней, але потім знову сів, і знову задумався. Дві останні собаки тремтіли й тулились до ніг його.

Коли він нарешті звівся на ноги, то його тіло стало немов задубіле. Він запріг собак, перекинув ременя собі через плече і разом з ними потяг сани. Але пройшов він небагато. Тільки-но стало смеркati, він спинився на ніч. Припас собі чимало палива, нагодував собак, зварив собі вечеряти, повечеряв і постелився коло самого вогню.

Але йому не судилося виспатись. Не встиг він і очей стулити, як вовки підійшли так близько, що він не міг вважати себе уbezпеченим. Тепер не треба було напружувати зору, щоб роздивитися на них. Вони оточили його й багаття темним колом, і при свіtlі вогню він добре бачив, як вони лежали, сиділи, лізли животами, закрадались тут і там. Деякі навіть спали. Згорнувшись на снігу клубками, як ті собаки, вони втішалися сном, а він не смів тепер і очей стулити.

У весь час він підтримував яскравий вогонь—єдине, що рятувало його тіло від їх голодних ікл. Собаки лежали в нього по обидва боки. Вони жалібно скавучали й тулились до нього, ніби благаючи оборонити їх, а коли якийсь вовк підходив дуже близько, то вони починали сердито гарчати. Коло тоді зразу починало хвилюватись, вовки зіскакували на ноги й уперто

намагались підійти ще ближче, починалось витягування, скавучання. Тоді все заспокоювалось, і то той, то другий звір згортався на снігу клубком і засинав.

Проте весь час живе кільце намагалося стиснутися навколо Генрі. Потрошку, дюйм за дюймом, то один вовк, то другий, плаваючи животом, підсувалися все ближче, і коло вужчало, але коли залишалося зробити тільки останній стрибок, Генрі вихоплював з вогню головешки й кидав ними в звірів. Вони швидко відходили, люто вили, перелякано гарчали, коли добре кинута головешка влучала й облікала занадто сміливого звіря.

Ранок застав Генрі похмурого, вимученого від безсонної ночі. Поки ще було темно, він зварив собі снідати, а о 9 годині, коли розсвіло, і вовча зграя відійшла, узявся до роботи, що обміркував її за цю довгу ніч без сну. Нарубавши молодих дерев, він зробив з них щось подібне до помосту й прив'язав його ременями високо до стовбурів великих дерев. На цей поміст мотузками з саней, за допомогою собак, він витягнув і постановив труну.

— Вони з'їли Біля, може з'їдять і мене, але до вас, молодий добродію, ніяк не дістануться — сказав він, звертаючись до мерця, що лежав тепер похованний на деревах.

Сани стали далеко легші й швидче бігли по снігу. Собаки легко їх тягли. Вони також добре розуміли, що весь їх порятунок у тому, щоб як-найшвидче дістатися до Мак-Геррі. Вовки вже не хovalись і зовсім одверто йшли за ними. Висолопивши свої червоні язики, вони, непоспішаючи, поволі бігли і назад, і по боках дороги. Звірі були страшенно худі, знати було, як в рухові ребра грали їм під шкую, що

скидалася на шкуратяний лантух, натягнутий на кістяк з вузлами м'язів. Генрі мимоволі дивувався, як вони ще тримаються на ногах і не падають у сніг.

Він не насмілився йти до смерку. Опівдні сонце не тільки закрасило рожевим обрій, але навіть показало з-за нього свій краєчок, блідий і золотий. Йому здалось це гарною прикметою. Дні вже довшали. Сонце поверталось. Не встиг ще сьогодні загаснути його перший радісний промінь, як Генрі вже отaborився. Ще лишалося скілька годин сірого дня й сутінок, і він використав його, щоб припасти як-найбільше палива.

Настала ніч, а з нею разом прийшов і жах. Голодні вовки налізали ще настирливіше, а на Генрі відбивалось ще й те, що він не спав. Він не міг перебороти себе і мимоволі куняв, прикорхнувши біля вогню з сокирою на колінах і укривалом на плечах. З кожного боку щільно тулилась до його собака.

Прочумавшись один раз, він побачив менше, як за 12 футів перед собою, величезного сірого вовка, одного з найбільших у цілій зграї. Звір не злякався його пильного погляду. Ліниво потягаючись, як собака, він позіхнув йому просто в лицьо, дивлячись на нього очима власника, так, ніби Генрі справді був уже його поживою, що тимчасом її ще неможна взяти, але згодом він її безперечно з'їсть.

Ця певність була й в цілій зграї. Генрі налічив цілих два десятки вовків, що або пожадливо на нього дивились, або спокійно спали, згорнувшись на снігу. Вони нагадували йому дітей, що зібрались навколо накритого стола і чекають тільки дозволу, щоб узятися до їжі. Ця їжа — був він сам. І він роздумував, коли й як почнеться бенкет.

Підкидаючи палива у вогонь, він раптом відчув, яке йому дороге його тіло. Раніше з ним цього не бувало. Він спостерігав, як рухались його м'язи, при світлі вогню розглядав делікатний, дивний механізм пальців, і скільки разів поволі їх згинав по одному, і всі разом, тоді широко розчепірював і робив такий рух, ніби хапав щось; або розглядав свої нігти, натискуючи ними то дужче, то злегка на кінчики пальців — і стежив за своїми відчуттями. Усе було таке дивне, і в ньому зростала любов до цього свого чудового тіла, що так прекрасно працює, з такою тонкістю й так ретельно. Він з ляком озирається на вовків. Вони вичікуючи сиділи навколо його вогню тісним кільцем. Грізна дійсність ставала перед ним. Вони нагадували йому, що його чудове тіло, його жива плоть є не що інше, як м'ясо, що за ним женуться ненажерні звірі, що його розшматують і роздеруть їхні голодні ікла, і воно піде їм на поживу, як ті королики та олені, що були їм колись поживою.

Він задрімав неспокійно, з кошмарами, і коли прочумався, то перед ним, не далі, як за шість футів сиділа на снігу руда вовчиця і пильно, не зводячи очей, дивилась на нього. Собаки тулились йому до ніг, гарчали й скавучали, але вона не зважала на них і не спускала людини з ока. Хвилину, або дві він, не рухаючись, так само дивився на неї. У ній нічого не було загрозливого. Вона тільки дуже уважно дивилася, але він знов, що це була уважність великого голоду. Він був поживою, і його вигляд викликав відчуття смаку в неї. Вона облизувалась, ніби наперед смакуючи насододу, і слина струною тяглась їй з пащі.

Генрі раптом охопив жах, він затремтів і похапливо протяг руку, щоб узяти головешку

ї шіурнути в неї. Але його пальці не встигли схопитись за зброю, як вовчиця відскочила на безпечну відстань. Він зрозумів, що вона звикла до того, щоб в неї кидали. Утікаючи, вона загарчала й вискалила свої білі ікла, а очі вже не були тільки уважні,— у них палала тепер страшна, хижа лютъ. Генрі знову мимоволі здрігнувся й глянув на свою руку, що тримала головешку. Пальці з усіх боків охопили поліно, надзвичайно прилагоджуючись до всіх нерівних місць. Мизинець, що опинився надто близько до вогню, якось автоматично відсунувся від гарячого місця на холодніше. І йому виразно стало в уяві, як ці його тонкі, чутливі пальці захрустять під білими зубами вовчиці. Ніколи ще його тіло не було йому таке дорогое, як тепер, коли майже не було жодної надії, щоб воно довго було його власністю.

Ціла ніч пройшла в тому, що він відганяв гарячими головешками голідну зграю. Коли він починав дрімати, не маючи сили побороти сну,— скавучання й гарчання собак що-разу будило його.

Настав ранок, але уперше трапилось так, що світанок не розігнав вовків. Людина дарма сподівалась, що вони втечуть. Вони, як і вночі, щільним кільцем оточували вогнище і виявляли стільки зухвалої певності, що його мужність, яка з'явилась на світанку, захиталась. Проте Генрі зробив очайдушну спробу рушити в дорогу. Але в ту ж мить, як він вийшов з-під охорони вогню, на нього стрибнув вовк, найсміливіший з цілої зграї, але не доскочив. Генрі врятувався, кинувшись назад до вогнища. Щелепи звіря клацнули за скілька дюймів від його стегна. Уся зграя зразу підвелась, і йому дозволось кидати праворуч і ліворуч головешки з вогнем, щоб утримати їх на безпечній відстані.

Навіть серед білого дня він не наважувався відійти від вогнища, щоб нарубати собі дров. За двадцять футів від нього стояла величезна суха сосна, і він прогаяв пів дня, щоб до неї дістатись. Йому довелось мало не на кожному кроці розкладати нове багаття і мати напохваті головешки. Сосну зрубав він також не зразу, а добре роздивившися, куди йому зручніше її звалити.

Ніч була така самісінька, як і попередня, тільки йому ще важче було боротися зі сном, що валив його з ніг. Гарчання собак уже не впливало на нього. Вони гарчали, не перестаючи, а він, напівсонний з притупленою чутливістю, не розбирав відтінків у цьому гарчанні й не помічав, коли воно зростало: Раз він опам'ятався, неначе його хтось штовхнув. Вовчиця знову була коло нього, не більше, як за аршин. Не відсугаючись, більше інстинктом, ніж свідомо, він скопив гарячу головешку й зразу сунув їй у роздзялену пащеку. Вовчиця відскочила, за-сқигливши з болю, а він мав велику втіху нюхати, як пахне обпалене м'ясо й шерсть, та дивитись як вона, люто виючи, трясла головою, за двадцять кроків від нього.

Потім він став прив'язувати до правої руки жмут соснових гілляк, що горіли. Коли очі йому склепались, і він починав дрімати, то вогонь, доторівши до руки, будив його, і він раптом прокидається. Скілька годин він так робив, і все було гаразд. Прокидаючись, він що-разу головешками відгоняв вовків, підкидав свіжих полін у вогонь, і прив'язував новий жмут гілок собі до руки. Але раз він погано прив'язав його, заснув і не почув, як він відпав.

Йому приснився сон, ніби він у форти Мак-Геррі й грає в карти з фактором. У кімнаті

тепло й захисно. З-надвору вовки обложили форт. Їхнє квиління чути під самими дверима. Він і фактор часом перестають грати й прислухаються, сміючись з даремних спроб вовків вдертися в кімнату. Тоді, — дивний був сон, — щось затріщало. Раптом двері розчинились настіж, вовки сповнили велику кімнату й накинулись на нього й на фактора. Через відчinenі двері їх завивання стало чутніше. Воно зовсім непокоїло його. Сон переходитив у щось інше, і ввесь час його переслідував.

Генрі прокинувся. І в дійсності чути було завивання, квиління й скавучання. Вовки опали його, оточили і наскакували. Один зубами схопив його за руку. Інстинктивно людина скочила у багаття і тоді саме відчула, що гострі зуби вгородились їй у ногу. Почався бій вогнем. Грубі рукавиці деякий час захищали від вогню руки. Генрі хапав жар цілими пригорщами й розкидав його на всі боки. Багаття скидалося на вулкан.

Але так, звісно, довго тривати не могло. Від вогню шкура на лиці тріскалась і бралась пухирями, брови й вій пообпалювались, у ноги нестерпно пекло. З розгорілими гілляками в руках, він вискочив з багаття. Вовки відступили. Скрізь, куди попадав жар, було чути, як шипів сніг, і котрийсь звір, наступивши на вогонь, гарчав, прихав і високо підскакував.

Кидаючи головешками у найближчих ворогів, Генрі скинув на сніг свої рукавиці, що вже горіли, і тупав ногами, щоб їх охолодити. Обидва собаки зникли.

Він зрозумів, що вони стали новою стравою на обід, що так довго затягся. На першу страву був Фатті, а на десерт трапить він сам найближчими днями.

— Так, але до мене ще ви не добралися!—
крикнув він, люто загрожуючи кулаками голод-
ним звірям. Від його голосу вовча зграя захви-
лювалась, і почулося сердите гарчання. Вовчиця
нечутно підлізла до нього й дивилась на нього
непорушним голодним поглядом.

Генрі спала нова думка, і він зразу став її
здійснювати. Він розклав багаття широким ко-
лом, забрався всередину і, закривши сніг, що
танув, укривалом, сів, скурчившись, на нього.
Коли він таким чином заховався під охорону
вогню, зграя з цікавістю підійшла до самого
багаття подивитися, що з ним сталося. Досі
вони не могли приступитися до вогню, а тепер
порозлягались коло нього і, як собаки, кліпали
очима, позіхали й потягались своїми худими ті-
лами в незвичній теплоті. Вовчиця, присівши на
задні лапи, підняла морду до якоїсь зірки й
заквилила. Вовки один по одному прилучились
до неї, і незабаром уся зграя, морди позади-
равши до неба, підтягала її голодному квилінню.

Розсвіло, і настав день. Вогонь догорав. Па-
ліва не стало. Треба було вистаратись нового,
але, тільки-но Генрі спробував вийти з свого
вогненного кола, як його зустріли вовки. Дарма
силкувався він відігнати їх розгорілими голо-
вешками, вони відскакували, але недалеко. По-
бачивши, що зовсім неможливо їх відігнати, він
повернув назад у свій захисток. Коли він, спо-
тикаючись, ліз через вогонь, на нього скочив
вовк, але не потрапив і всіма чотирма впав у
полум'я. З переляканим виттям і гарчанням, він
видерся звідти на сніг.

Чоловік, зігнувшись і нахиливши усім ті-
лом уперед, сидів на своєму укривалі. Його без-
сило похилені плечі, голова, що впала на коліна, уся його поза, свідчили про те, що він

уже відмовився від боротьби. Час від часу він підводив голову й дивився на вогонь, що вже догорав. Коло його розпалось на окремі частини, залишаючи прохід між полум'ям і жаром. Ці проходи все ширшали, а ділянки з вогнем усе меншали.

— Я знаю, що ви можете ввійти й звісти мене, коли тільки захочете, — пробурмотів він, — проте я хочу спати...

Спросоння він побачив, що в проході стоїть вовчиця й пильно, не зводячи очей дивиться на нього.

Він проспав недовго, хоч йому здалось, що минули цілі години з тої пори, як він заснув. Навколо була переміна, і така чудна й загадкова, що він широко розплющив очі. Зразу він навіть не зрозумів, що трапилось. Вовки щезли, і тільки втоптаний сніг показував, як близько вони були коло нього.

Непереможний сон знову обхопив його, і він похилив голову на коліна, але знову раптом вирівнявся.

Чути було людські голоси, скрип саней, дзенкіт зброй і скавучання собак. Від річки підіймалось четверо саней і прямувало просто до нього під дерева. Шестero чоловіка стояло навколо сонної скурченої постаті в центрі напівпогаслого вогненного кола. Вони трясили його, штовхали, намагаючись привести його до пам'яти. Генрі дивився на них, як п'яний, і бурмотів чудним сонним голосом:

— Руда вовчиця... приходила, як годували собак... спочатку таскала собачий корм... потім з'їла собак... з'їла Біля...

— Де лорд Альфред? — крикнув йому один з людей в саме вухо і сильно струснув його за плечі.

Генрі поволі похитав головою.

— Ні, вона не з'їла його... він там, на дереві, коло останньої зупинки.

— Мертвий? — крикнув чоловік.

— У скрині, — відповів Генрі й сердито визволив свої плеці з його руки. — Кажу вам, дайте мені спокій... Я знемігся вкрай. Надобраніч усім...

Повіки йому затремтіли, очі стулились, і підборіддя впало на груди. Коли його клали на укривала, то його дуже хропіння розносилося в морозяному повітрі.

Чути було ще й інші звуки. Здалеку звідкись, ледве чутно долинало голодне квиління вовчої зграї. Не здобувши людини, вона тепер бігла за іншими слідами.

Частина друга.

I. БІЙ ЗУБАМИ.

Вовчиця перша вчула людські голоси й скавучання кудлачів і перша відскочила від безпопадної людини в колі полум'я, що вже зовсім гасло. Зграя не хотіла зректися дичини, яку вона загнала, і декілька хвилин вона не рушала з місця. Але звуки голосів долинали чимраз ближче, виразніше, і вовки побігли за слідами вовчиці.

Попереду біг великий сірий вовк, один з во-жаїв зграї. Він люто гарчав і рвав зубами молодих вовків, коли вони насмілювались забігати вперед. Угледівши вовчицю, що повагом бігла по снігу, він подався до неї.

Вона побігла поруч нього так, ніби це було її визначене місце, не відстаючи й не випереджаючи зграї, і коли випадково траплялось так, що вона була на один стрибок спереду, то він не гарчав і не вискаляв до неї зубів. Навпаки, він, здавалось, ставився до неї приязно, приязніше навіть, ніж їй хотілось. Він намагався бути ближче до неї, але як він біг занадто близько, то вона гарчала, вискаляла зуби і часом не спинялась навіть перед тим, щоб рванути йому плече. Він не виявляв гніву, тільки відскакував уперед і деякий час біг незgrabними стрибками, нагадуючи засоромленого сільського хлопця.

Це була єдина неприємність, що траплялась йому, коли він біг на чолі зграї, а в неї були й інші. По другий бік її біг підтюпцем худий старий вовк, сивий, з шрамами, що промовляли про багато боїв. Він завжди біг з правого боку, мабуть через те, що в нього було одне тільки ліве око. Він також почував до неї потяг і біг иноді так близько коло неї, що торкався своєю шаршавою мордою до плеча їй, чи до шиї. Вовчиця відповідала йому на це зубами. Траплялось так, що обидва закоханці їй давали увагу й одночасно штовхали її. Тоді доводилось їй огризатись на обидва боки, щоб прогнати їх, і разом триматися попереду зграї й дивитись на дорогу. А вони в таких випадках вискаляли зуби й грізно гарчали один до одного. Може б вони й звелися битись, але й залицяння, і ревнощі доводилось відкласти, доки не задоволено настирливішої потреби поживи для голодної зграї.

Уявивши одкоша й рятуючись від гострих зубів об'єкта своїх пожадань, старий вовк звичайно відскакував у бік і натикався на молодого трилітнього вовка, що біг з правого боку в нього. Цей молодий вовк був великий, добре розвинений звір і, проти виснаженої й зголоднілої зграї, дужий і гарячий. Проте, коли він біг, то його голова була тільки врівень з плечем старого вовка і коли иноді він насмілювався порівнятися з ним, той починав гнівно гарчати і, рвонувши зубами, присаджував його. Часом молодий обережно й тихенько починав відставати, а тоді силкувався протиснутись між ним і вовчицею, але конче йому давали відсіч коли не з двох, то з трьох боків. Вовчиця сердито гарчала, а старий вожай кидався на молодого вовка, часом до нього приставала й вона, а иноді й молодий вожай, що біг з лівого боку.

Бачивши з трьох боків загрозливі зуби, молодий вовк зразу спинявся, сідав на задні лапи, міцно впирається передніми в сніг і, гнівно наїживши, хижо гарчав. Заворушення в чолі зграї відбивалося й в задніх її лавах. Вовки, що бігли ззаду, наскачували на молодого вовка і виявляли своє незадоволення, кусаючи його за задні лапи й за боки. Отже він наражався на велику небезпеку, бо голод і лють ішли поруч, але з безмежною вірою, властивою молодості, він раз-у-раз уперто повторював свою спробу, маючи з цього що-разу самі тільки неприємності.

Коли-б зграя не була голодна, то залишня й гризня не переставали б, і вона розпалась би. Але тепер вона була в розpacливому стані й виснажена довгим голодом. Вона бігла не так швидко, як звичайно. У задніх лавах уже кульгали кволіші — дуже молоді й дуже старі вовки. На чолі бігли найдужчі. Але всі вони більше скидалися на кістяки, ніж на повнотіліх вовків. Проте, за виїмком тих, що підкульговували ззаду, вони бігли легко й невтомно. Здавалось, що їхні жилаві м'язи мали невичерпану енергію. Після кожного скорочення неначе сталевого м'яза йшло друге таке саме, за ним третє, і так без краю.

Вони бігли цілий день, бігли цілу ніч і другий день, — усе бігли по мерзлій мертвій землі. Ніде ніякого руху життя. Тільки вони рухались серед мертвого обширу, тільки вони були живі і шукали життя, щоб пожерти його і самим жити далі.

Вони бігли через невисокі вододіли, спустилися в долини, минули багато замерзлих річок, аж доки після довгого шукання їм нарешті пощастило, і вони натрапили на слід оленів. Першого вони здобули великого самця-оленя. Перед

ними було м'ясо й було життя, що його не стеріг ні таємничий вогонь, ані летючі вогневиці. Вони добре знали і гіллясті роги, і роздвоєні копита, але відкинули геть і свою обережність, і весь звичайний терпець. Боротьба була очайдушна й недовга. Вони напали на оленя з усіх боків. Він шматував їх, розбивав їм голови спритними ударами своїх міцних копит, розбивав і відкидав їх своїми величезними рогами, топтав у сніг,— але доля судила, і він упав. Вовчиця люто вчепилася йому в горло й шматувала його; з усіх сторін вгороджувались у нього зуби, гризли, їли його живцем, поки ще він опинався й бився востаннє.

Істи було досхочу. Олень важив більше, як 800 фунтів: аж по 20 фунтів м'яса на кожного з 40 з лишком вовків. Але як вони вміли надзвичайно постити, то так само надзвичайно вони вміли й жерти. Від прекрасного оленя, що скілька годин тому стояв перед ними, залишилось тільки трохи костей, що валялись розкидані по снігу.

Зграя тепер спочивала й відспілялась. Животи були повні — і почалась гризня та нелад серед молодих самців. Це тривало кілька день, а тоді зграя розбіглася. Голод минув. Дичини в цьому краї було вволю. Вовки ще полювали всі разом, але були обережні: вони або переймали важкотілу самицю, або відганяли старого самця від тих невеличких оленячих стад, що трапляли на них.

Кінець-кінцем настав день, коли вовча зграя розпалася на дві частини, що побігли в різні сторони, у цьому краї розкошів і достатку. Вовчиця, молодий вожай з лівого боку, та однокій з правого псуви частину вовків до річки Мекензі, через крайні озера, далі на схід. Але, з кожною дниною рештки їх танули. Вовки зни-

кали парами, самець із самицею, або втікали самці, відігнані гострими зубами супротивників. І кінчилось на тому, що залишилось тільки четверо: вовчиця, молодий вожай, старий однокий, та задирливий триліток.

Вовчиця все більше виявляла свій лютий норов. Усі троє закоханців носили на собі сліди її зубів. Але вони ніколи не боронились і ніколи не відповідали їй тим самим. Вона хоч яка була лиха, хоч кусала й шматувала їх — а вони тільки пімахували хвостами та тупцялися на місці, намагаючись утихомирити її. Але, бувши до неї дуже лагідні, між собою гризлись, як скажені. А триліток був до того ще страшенно зухвалий у своїй люті. Одного разу він заскочив одноокого з того боку, де він був сліпий, і геть пошматував йому вухо. Старий, посивілий вовк, хоч і сліпий на одно око, міг поставити проти молодості й сили — мудрість і моноголітній досвід. А за цей досвід свідчили і його загублене око, і сила шрамів на морді. Він перебував занадто багато боїв, щоб хоч хвилину вагатися, коли на нього нападають.

Початок бою був чесний, а про кінець — неможна цього сказати. І всякий угадав би, який він буде, коли третій вовк пристав до старого, і обое, молодий і старий вожай шалено напали на зухвалого трилітка, щоб його знищити. З двох боків упялися в нього немилосердні зуби його колишніх товаришів. Пішли в непам'ять дні спільногополювання і дичина, що разом височували, і голод, що разом терпіли. Усе це було в минулому. Тепер перед ними стало кохання, ще більше жорстоке й неминуче, як толод.

Тим часом вовчиця, причина всього, сиділа осторонь і стежила. Вона була задоволена. Це

був її день — вони не часто вдавались, такі дні, коли шерсть наїжувалась, зуби клацали, дерлось і шматувалось живе тіло, — і все це робилось, щоб здобути її.

Для трилітка це була перша пригода у справі кохання, і довелось йому заплатити за нього своїм життям. Обабіч його бездушного тіла стояли його супротивники. Вони дивились на вовчицю, а вона сиділа на снігу й усміхалась. Старший вожай був мудрий, дуже мудрий, і в коханні, і в бою. Молодий став зализувати собі рану на плечі. Його шия була обернена до старого. Одноокий скористався з нагоди, кинувся на молодшого й вгородив йому в шию зуби, зробивши страшну рану. Його зуби в'їдалися все глибше й перегризли велику горлову жилу супротивників. За хвилину він відскочив від нього.

Молодий вожай несамовито заревів, але цей рев зараз же перейшов у кашель. Він був побитий на смерть, обливався кров'ю й кашляв, проте зібрав усі сили й кинувся на одноокого. Він бився з ним, аж доки ноги йому знесилі, і денне світло потьмарилось у очах. Його стрибки й удари слабішали, і життя поволі згасало в ньому.

А вовчиця сиділа на задніх лапах і всміхалась. Її якось невиразно тішив цей бій, бо таке було залицяння в пустелі. Серед природи трагедія стати була трагедією для того, хто загибав, і досягненням та здійсненням для того, хто виживав.

Коли молодий вожай, повалившись на сніг, перестав ворушитись, одноокий попростував до вовчиці. У його поводженні був і тріумф, і обережність. Він, мабуть, не сподівався, щоб вона лагідно його зустріла і, видимо, був здивований,

коли її зуби не вискалились хижо проти нього. Уперше вона була до нього ласкова. Вона обнюхалась із ним і навіть стала грatisя з ним, підскакуючи й бігаючи круг нього, як цуценя. І він, старий і сивий, не зважаючи на свій вік і на ввесь свій мудрий досвід також поводився, як цуценя, і навіть ще дурніше.

Забуто переможених супротивників і написану кров'ю на снігу історію кохання. Усе забуло, і тільки раз воно пригадалось Одноокому, коли він спинився, щоб зализати собі рани. Раптом йому скривились губи, неначе він хтів загарчати, шерсть настовбурчилась на шиї й на плечах, як щетина, кігті глибоко вп'ялися в сніг, і він присів, ніби хотів стрибнути. Але зараз же заспокоївся, за все забув і весело побіг за вовчицею, що, кокетуючи, вабила його за собою в ліс.

Вони бігли попліч, як двоє добрих приятелів, що нарешті прийшли до згоди, разом височували дичину, разом убивали й пожирали її. Так минуло декілька день, і вовчиця чогось стала непокоїтись, ніби чогось шукала й не могла знайти. Її цікавила кожна яма під поваленим деревом, і вона довго обнюхувала засипані снігом розколини в скелях і печeri під навислим берегом. Одноокого це не цікавило, але він добродушно біг за нею далі. Коли її дослідження в деяких місцях були занадто довгі, то він лягав і чекав на неї.

Не спиняючись на одному місці надовго, вони пробігли наскрізь усю країну, до річки Мекензі, і подались далі берегами за водою. Часом, шукаючи дичини, відбігали від неї по маленьких допливах, проте що-разу знову поверталися. Вони трапляли й на вовків, що здебільшого блукали парами, самець із самицею. Але ні ті, ні другі не виявляли особливої радості, ні при-

язні, ні бажання з'єднатися й бігти разом. Зди-
бали й окремих самців. Вони були не від того,
і часом навіть дуже уперто захожувались щоб
приєднатися до Одноокого й його самиці, але
пара ставала попліч, наїжувалась і так страшно
вискаляла зуби, що новому претендентові до-
водилось тільки підібрати хвоста й тікати геть.

Одної місячної ночі вони бігли тихим мов-
чазним лісом. Раптом Одноокий спинився й став
на місті. Він, як собака, підняв одну ногу, ви-
тягнув хвоста, підвів голову і, роздимаючиши
широко ніздрі, став утягати в себе повітря. Він
щось почув і, силкуючись зрозуміти, що це
саме, усе нюхав повітря. Вовчиці доволі було
тільки раз нюхнути, і вона потюпала далі. Він
побіг за нею, але стерігся і, не маючи сили
втриматись, раз-у-раз спинявся, щоб зрозуміти,
що йому підказувало чуття.

Прокрадаючись з великою обережністю, вов-
чиця виповзла край широкої поляни, що ясніла
серед дерев. Деякий час вона була сама, потім,
плазуючи, ввесь насторожившись до неї дістався
й Одноокий. Кожний його волбс, здається, дихав
підозрінням. Стоячи поруч, вони спостерігали,
сторожко прислухались і нюхали.

Через морозне повітря до них виразно долинало скавучання собак, горляні вигуки чоловіків і верескліви голоси жінок, що, видимо, лаялись, а раз вони почули навіть пронизливий і жалібний дитячий плач. Багато побачити не можна було, тільки напнуті шкуряні намети, багаття, що їх затуляли часом чорні постаті людей, та дим, що поволі здіймався в тихому повітрі. Але ніздрі їхні вдихали силу всяких пахощів. Індійські табори нічого не говорили Одноокому, але вони до найменших подробиць знайомі були Вовчиці.

Вона була якось дивно збуджена і внюхувала все з більшим задоволенням. Але Одноокий був обережний, виразно виявляв страх і уперто силкувався втекти. Вона повернулась до нього і, ніби щоб заспокоїти, тикнула мордою його в шию, тоді знову пильно стала вдивлятися в табор. Тепер її уважний погляд не виявляв голоду. Її враз обхопило таке непереможне бажання, що вона аж затремтіла вся, — бажання бігти туди до вогню, гризтися з собаками, крутитися під ногами людям.

Одноокий став нетерпляче вертітись. Вовчиця стрепенулась. До неї знову повернулась її тривога, і вона згадала, що їй треба знайти те, чого вона шукала. Повернувшись назад, вона підтюпцем побігла в ліс, на велику втіху Одноокому, що біг трохи вперед, аж доки вони не опинились під захистом дерев.

Місяць яскраво світив, і вони, як тіні, нечутно сковзали у місячному свіtlі і напали на стежку. Обидва вткнули носи в сліди, що залишилися на снігу. Вони були зовсім свіжі. Одноокий побіг уперед, Вовчиця за ним. Їхні широкі лапи, ніби оксамитові, ледве торкалися снігу. Незабаром вони вгледіли, що далеко перед ними, в білій туманній млі ворушилося щось також біле. Хитра й обережна хода Одноокого завжди була надзвичайно швидка, але вона нічого не була варта проти того, як він тепер помчав до білого, що скакало попереду.

Вони бігли вузькою алеєю, що з обох боків поросла молодими соснами. Крізь дерева було видко, що вона виходить на відкриту, залляту місячним свіtlом поляну. Одноокий наганяв уже білу грудочку, що бігла перед ним. Наближаючись величезними стрибками, він догнав його. Ще один стрибок, і зуби вже вп'ялися-б у неї.

Але цього стрибка він не зробив: біла грудочка, що, як виявилось, була короликом, зразу високо підскочила і тепер скакала й крутилася над ним, ніби витанцюючи якийсь фантастичний танець у повітрі й не торкаючись зовсім землі.

Одноокий заприхав зляку, відскочив, сів на сніг і став грізно гармати на це щось страшне й незрозуміле. Вовчиця спокійно пробігла мимо, на хвилину спинилася і підскочила, щоб зловити королика. Вона підскочила високо, але не настільки високо, щоб дістати до нього, і її щелепи клацнули металевим звуком, схопивши порожнє повітря. Вона скочила вдруге, втретє...

Вовк поволі вирівнявся й незадоволено подивлявся на її невдалі спроби. Високо підскочивши сам, він схопив зубами королика й потяг його долі. Раптом він почув ззаду якийсь непевний рух і тріск, і його здивовані очі побачили, як молода сосонка нахилилась над ним і, ось-ось, упаде на нього. Його щелепи зразу випустили здобич. Рятуючись від небезпеки, він відскочив, зуби йому вищирілись, а з горла вихопилось гарчання, і кожна шерстина настовбурчилася з ляку й з досади. А молода струнка сосонка вирівнялась знову, і королик знову затанцював йому над головою.

Вовчиця розгнівалась і, щоб покарати, боляче схопила його за плече зубами. Він був переляканий і, не розуміючи причини цього несподіваного нападу, сердито огризнувся й розірвав їй з одного боку морду. Для Вовчиці це було зовсім несподівано, і вона з обуреним гарчанням кинулась на нього. Він зрозумів свою помилку й намагався її втихомирити, але вона не переставала його кусати. Кінчилось на тому,

що він закрутися перед нею і, рятуючи голову, підставив їй плече.

А тимчасом королик усе танцював над ними в повітрі. Вовчиця сіла на сніг. Одноокий, боючись її ще більше навіть, як загадкової сосни, знову підскочив за короликом. Схопивши його зубами і не спускаючи з ока дерева, він потягнув його долі. Як і вперше, молода сосонка нахилилась над ним. Чекаючи неминучого удару, він скурчився, наїжився, але здобичи не випустив з зубів. Проте його ніхто не вдарив. Сосна стояла нахилившись над ним, і коли рухався він, то рухалась і вона. Він загарчав крізь стиснені зуби і подумав, що безпечніше йому буде не ворушитись. У роті був приємний смак теплої крові.

Вовчиця визволила його з скрутного становища. Вона витягла в нього королика і, дарма, що сосна гойдалась і загрозливо над нею нахилилась, вона проте спокійно відгризла йому голову. Деревце зразу випросталось і, більш не лякаючи, стояло рівне й струнке, як природа судила йому рости. А Вовчиця й Одноокий у смак іззіли дичину, яку це таємниче деревце піймало для них.

У лісі були й інші стежки, інші поляни, де так само високо в повітрі на гіллі гойдались королики. Вовча пара виявила їх усі. Вовчиця бігла попереду, а Одноокий за нею вслід, навчаючись, як грабувати капкани. Йому судилося, щоб цей досвід колись дуже став йому в пригоді.

II. ЛІГВО.

Минуло два дні. Вовчиця й Одноокий трималися поблизу табору індійців. Він непокоївся, турбувався, але табор вабив до себе Вовчицю,

і вона не хотіла відходити далеко, аж одного ранку гострий постріл прорізав повітря, і куля вдарилася у стовбур дерева за скілька дюймів від голови Одноокого. У ту ж мить вони величезними стрибками погналися геть, і незабаром цілі милі хоронили їх від небезпеки.

Бігли вони недовго, не більше, як два дні. Вовчиця все більше почувала, що їй конче треба знайти те, чого вона шукала. Тепер вона бігла важко й поволі. Одного разу, погнавшись за короликом, що вона їх звичайно дуже спритно ловила, вона враз спинилася і лягла на сніг. Одноокий підбіг до неї й ткнув легенько мордою її в шию, але вона так сердито на нього накинулась, що він перекинувся, і являв собою дуже смішне видовище, намагаючись ухилитись від її зубів. Її норов став дрочливіший, як раніше, а він робився все більше терплячий і дбайливий.

Нарешті вона знайшла те, чого шукала. За скілька миль був невеличкий струмок. Улітку він упливав у Мекензі, а тепер увесь замерз, до нерівного дна; це був один суцільний лід від верховини аж до самого гирла. У одному місці високий глинястий берег навис над його крижаною поверхнею. Вовчиця, втомлено біжучи за своїм самцем, повернула сюди. Під час весняних бур, коли танув сніг, вода підмила берег, і з вузької розколини зробилась невеличка печера.

Вовчиця спинилася коло входу в неї й уважно обдивилася стіну; тоді побігла вподовж берега в один бік, в другий бік від печери до того місця, де прикрий берег ставав нижчий, вернулася назад до входу й увійшла в печеру. Її довелось повзти футів зо три, далі стіни роздались, піднялися угору, і вона опинилася

у невеличкій печері, футів шість у діаметрі. Головою вона торкалася стелі. Тут було сухо й вигідно. Вона дбайливо й уважно обдивилась усе навколо. Одноокий стояв коло входу, надворі, й терпляче стежив за нею. Нахиливши голову й уткнувшись носом в землю, вона повернулась скілька разів на одному місці, тоді, з утомленим зідханням, більше подібним до стогону, згорнулась і лягла головою до входу. Одноокий з цікавістю, нащуливши вуха, усміхався до неї, і вона бачила через просвіт, як він добродушно махав своїм кудлатим хвостом.

Вона на хвилину прищутила вуха і, лежачи з роздзяленою пащекою й висолопленим языком, усією своєю позою виявляла задоволення, що найшла, нарешті, те, чого шукала.

Одноокий був голодний, проте ліг з приходу й незабаром заснув. Але сон був неспокійний. Він раз-у-раз прокидався і, нащуливши вуха, прислухався, що робиться надворі, на ясному світі. А там квітневе сонце яскраво блищало на снігу, і крізь сон він чув, як тихенько дзюркотіли, прокидаючись, невидимі струмки. Сонце вернулось, і Північ прокидалась йому назустріч. Скрізь під снігом починалось життя, весна вже була в повітрі, у деревах шумував сік, бруньки розривали крижані пута й наливалися.

Старий вовк стурбовано озирнувся на свою вовчицю. Вона не виявляла й найменшої охоти звестись на ноги. Визирнувши надвір, він побачив, як пролетіла в повітрі зграйка сніголюбів. Він скопився, щоб бігти, але, глянувши на самицю, знову ліг і заснув. Пронизливе дзижчання будило його. Два, чи три рази він спросоння відмахувався лапою, тоді прокинувся. Над ним крутився й дзижчав самотній комар, дорослий, старий комар. Цілу довгу зиму він про-

лежав, замерзлий, у якісь сухій колоді, а тепер, з першим сонячним променем відтанув і віджив. Одноокий не міг далі опинатися голосу природи, що кликала його. До того ж він був дуже голодний.

Він піdlіз до вовчиці й намагався її переконати, щоб вона підвелась, але вона тільки загарчала. Він сам вийшов на яскраве сонячне світло. Сніг уже добре підтанув і завалювався під ногами. Одноокий спустився на лід. Тут, під деревами сніг лежав чистий і щільний. Він пробігав не менше, як вісім годин, і, коли смеркло, вернувся до печери ще голодніший, ніж уранці. Дичина була, але йому не пощастило нічого зловити. Він завалювався на м'якому підталому снігу, а королик біг по ньому так само легко, як і завжди.

З приходу в печеру він зразу спинився, опасливо прислухаючись. Зсередини було чути якісь тихі, чудні звуки. Це не був голос Вовчиці, проте ці звуки йому нагадували щось давно знайоме. Він обережно животом проліз усередину, і Вовчиця зустріла його гарчанням. Поставившись до цього спокійно, він проте спинився і далі не поліз. Його цікавили тихі приглушені звуки, подібні до хлипання, що він чув з печери.

Але Вовчиця знову грізно загарчала, і він відступився назад, у прохід, згорнувся там і заснув. Коли прийшов ранок, і в печері стало холодніше, він знову взявся шукати, звідки йдуть ті знайомі йому чудні звуки. У гарчанні Вовчиці він почув нові нотки, нотки заздрости і він знову став триматися на певній відстані. Проте вінугледів, що між лапами їй, під животом, комашилося п'ять маленьких живих грудочок, кволих, безпорадних. Очі їм не дивились

ще на світ, і вони ввесь час наче схлипували. Старий вовк був здивований. Правда, це траплялося йому не вперше на його довгому й щасливому віку; таке бувало й раніше, проте він, як і завжди, дуже здивувався.

Вовчиця дивилась на нього стурбовано і раз-у-раз потихеньку гарчала, а коли їй здавалось, що він підходить надто близько, вона починала грізно гарчати. Ні досвід її, ані пам'ять нічого їй не казали; але інстинкт, який є не що інше, як одержаний у спадковість досвід несчисленного покоління вовчиць, підказував їй, що батьки часом пожирають своїх щойно народжених, кволих дітей. Цей інстинкт виявлявся в ній, як страх, і вона не підпускала Одноокого близько до вовченят, що він був їм батьком.

Але їм не було жадної небезпеки. У старому вовкові також заговорив інстинкт — така сама спадковість безкрайого ряду поколінь вовків-батьків, — заговорив у кожному фібрі його єства. Він не роздумував, а цілком природно підкоряючись цьому інстинктові, обернувся хвостом до своєї родини й подався добувати її їсти.

За п'ять або шість миль від лігва струмок розділявся на два рукави, що під простим кутом завертали й губились у горах. Ідучи лівим рукавом, Одноокий натрапив на недавній слід і обнюхав його. Слід був зовсім свіжий. Вовк присів і подивився в той бік, куди він вів, і, тихенько повернувшись, пішов другим рукавом. Сліди були більші за його сліди, і він знов з досвіду, що там, де вони проходили, дичини не багато лишалось.

Він пробіг не більше, як півмилі, коли його гострий слух вловив звук, наче хтось щось

гризе. Тихо підкравшись, він побачив, що під деревом стояв на задніх лапах їжатець і пробував зубами гризти дерево. Одноокий наближався тихесенько, але не покладаючи великої надії. Він зінав, що це за звір, хоч і не здібав їх досі так далеко на півночі. Зроду за все своє довге життя він не куштував їжатця своїми зубами, але він так само добре зінав і про те, що на світі є шастя й випадок, отож він далі нечутно скрадався на нього. Ніколи неможна сказати, що станеться, бо в житті багато дечого трапляється.

Їжатець згорнувся клубком. Його довгі тонкі шпички стирчали з усіх боків і захищали його від усіх нападів. Якось замолоду Одноокий раз спробував був близько обнюхати такий, ніби зовсім безпечний на вигляд клубок шпичок і дістав зразу хвостом по морді. Одна голка кілька тижнів стреміла йому в носі й пекла його як вогнем, аж доки не випала сама. Отже тепер, коли він ліг на сніг, зручно вмостившись, він тримав носа що-найменше на фут від хвоста. Вовк спокійно чатував. Він собі думав: як знати, що може трапитись? Їжатець, може, розгорнеться, і тоді йому можна буде спритним ударом лапи розпороти живота. Він у нього ніжний і нічим не захищений.

Але, пролежавши півгодини, вовк не витримав і, сердито загарчавши на нерухомий клубок, побіг далі правим рукавом. Колись йому дуже часто траплялось дарма чекати, щоб їжатець розвернувся, і тепер він не хотів гаяти багато часу. День минав, а він ще нічого не здобув.

У ньому прокинувся батьківський інстинкт і гнав його вперед. Він мусить знайти поживу. Було вже далеко попівдні, коли він несподівано

наскочив на глушця. Він вийшов з гущавини й опинився просто перед дурним птахом, що сидів на пні мало не перед самим його носом. Обоє подивились одно на одного. Птах перелякано заметувшився, але вовк, ударивши його лапою, звалив на сніг і, поки він там борсався, схопив його зубами, коли той змахнув крильми, щоб злетіти у повітря; вони вп'ялися в ніжне тіло й м'які кості, він пожадливо став їсти, але згадав про родину і, повернувшись назад, у зубах потяг її додому.

Він, як тінь, легко біг по снігу своїми м'якими лапами, обнюхуючи уважно кожний новий слід, що траплявся йому дорогою. За милю далі від того місця, де струмок роздвоювався, він знову натрапив на великі сліди, що їх бачив уранці. Вони йшли в одному з ним напрямі, і він за кожним поворотом сподівався здібати звіря.

Висунувши голову з-поза скелі, що від неї струмок робив велике коліно, він побачив таке, що зразу примусило його присісти. Звір, що залишив свої сліди — був рись-самиця. Вона так само, як він перед цим, сиділа на снігу перед великим клубком шпичок. Якщо раніше Одноокий нагадував тінь, то тепер він був тільки привидом цієї тіни, коли, скрадаючись, обходив мовчазну нерухому пару з завітряного боку.

Він лежав на снігу, поклавши коло себе глушця і, визираючи крізь низько поросле соснове гілля, стежив за тим, що робилось перед ним — за риссю та їжатцем: обоє вичікували, ї обое уперто боронили своє життя, і такий чудний зміст цієї життєвої драми, що можливість жити для одного була в тому, щоб іззісти другого, а для цього другого в тому,

щоб його не з'єли. Одноокий старий вовк, причайвшись у своєму захисному містечку, також брав участь у цій драмі, вичікуючи, що якийсь примхливий випадок допоможе йому, і він дістане й свою частку поживи, потрібної йому, щоб жити.

Минуло півгодини, година; становище не змінилось. Якби шпичастий клубок був з каменю, то він не був би більше непорушний. Рись сиділа, як застиглий мармур, а вовк здавався мертвим. Але у всіх трьох звірів напруження доходило до болю і мабуть життя ніколи не буяло в них з такою силою, як тепер, коли вони здавались закам'янілими.

Коли це Одноокий тихо поворухнувся і лільно став удивлятись. Щось починалось. Іжатець, мабуть, подумав, що ворога вже нема і, не поспішаючи, обережно став розгортати свого непроникливого панциря. Передчуття в нього ніякого не було. Колючий клубок помалу, дуже помалу витягався й ставав довший. Одноокий, увесь час дивлячись на це, відчув вогкість у роті, і мимоволі йому покотилася слина, коли живе мясо на очах йому разгорталось і ніби давалось само.

Іжатець ще не зовсім розгорнувся, коли за-примітив ворога, але рись у цю мить ударила його. Удар був швидкий, як блискавка. Її лапа з гострими зігнутими, як у птиці кігтями, рвонула йому ніжного живота й відскочила. Колиб Іжатець розгорнувся зовсім, або колиб він не помітив ворога за чверть секунди перед ударом, то лапа відскочила б непошкоджена, а тепер він враз ударив її збоку хвостом, угородивши в неї свої шпички.

Усе спинулось у одну мить, і удар, і відповідь на нього, і скавучання з болю, що вихопи-

лось одночасно і в їжатця, і в здорової кішки. Одноокий підвівся схвильований, нащулив вуха й витяг свого хвоста, що тихенько здригався. Рись розлютувалась і хижко накинулась на їжатця, що заподіяв їй біль, але він, напіврозшматований, з скавучанням і рохканням робив невдалі спроби згорнутися, знову вдарив її хвостом, і величезна кішка знову завищала з болю й з несподіванки відскочила назад. На носі в неї стреміло стільки голок, що він нагадував подушечку для шпильок. Вона шкрябала лапами морду, щоб скинути ці пекучі колючки, тикала носом у сніг і терлася ним об сучки й об гілля. З болю й злости вона скакала, прихала, чхала й несамовито била коротким, як обрубок хвостом. Нарешті вона вгамувалась і на деякий час заспокоїлась. Одноокий усе стежив далі, і враз несподівано затрептів, і шерсть йому настовбурчилася на хребті, коли рись раптом, страшенно завищавши, високо підскочила вгору й потім з вищанням величезними стрибками погналась геть.

Коли вже її зовсім не було чути, Одноокий розхрабрився й вийшов із своєї схованки. Він так обережно йшов, ніби сніг увесь був утиканій шпичками з їжатця, і вони могли щохвилини вгородитися в м'які його лапи. Коли він підходив, їжатець сердито загарчав і клацнув своїми довгими зубами. Він умудрився згорнутись, але не був уже таким непроникливим клубком, як раніше, покалічені м'язи не працювали вже як слід. Він обливався кров'ю й був роздертий мало не на двоє. Одноокий набрав повну пащу скривленого снігу, жував його, смакував і ковтав. Це приємно збуджувало його, і він ще сильніше відчув голод, але був занадто досвідчений, щоб забути про обереж-

ність. Він ліг і став чекати. Їжатець скриготів зубами, стогнав і часом скавучав. Минуло не-багато часу, і Одноокий зауважив, що голки його спустились, і дрижаки побігли по спині. Ці дрижаки враз припинились, зуби клацнули востаннє, голки зовсім прилягли, тіло зразу послабло, і їжатець перестав ворушитись.

Одноокий простяг лапу, і хбч вона йому полохливо тремтіла, проте він витягнув їжатця й перекинув його на спину. Нічого не трапилось. Їжатець був неживий. Уважно оглянувши, вовк обережно взяв його зубами й побіг за водою; він або волік, або ніс у зубах свою здобич і ввесь час обережно відвертав голову, щоб не настромитись на колючі шпички. Дорогою він щось згадав, поклав свою vagу й швидко погнався туди, де покинув глушця. Цього разу він знову, що йому робити і, не вагаючись, іззів його. Тоді повернувся й знову поволік їжатця.

Коли він приніс свою здобич у печеру, то Вовчиця, подивившись на неї, повернула до нього морду й ніжно лизнула йому шию, але зараз же загарчала, не підпускаючи його до вовченят, проте не так сердито, як звичайно, не загрожуючи, а ніби перепрошаючи. Ії інстиктивний страх за дітей заспокоївся. Вовк поводився, як справжній батько, й не виявляв святокрадницького бажання пожерти маленьких створінь, що вона привела.

III. СІРЕ ВОВЧЕНЯ.

Воно вирізнялося з-поміж братів своїх і сестер. У них шерсть мала вже злегка червонястий відтінок від матери, а воно цілком удалося в батька, і з усього кодла було єдиним сірим вовченям. У ньому виявилась чиста

вовча порода, воно було зовсім таке, як Однокий, тільки мало двоє очей, а не одно.

Сіре вовченя довго було сліpe, але тепер воно бачило зовсім добре. А ще коли очі йому були невидющі, то нюх, смак і доторк цілком заступали йому очі. Воно добре знало своїх двох братів і сестер, незграбно гралося з ними, гризлось, а коли розпалювалось, то з маленького горла йому вихоплювались чудні хрипкі звуки (перші ознаки гарчання). Ще задовго до того як очі його стали видющі, навчився він доторком, смаком і нюхом пізнавати свою матір—джерело тепла, рідкої їжі й ніжності. У неї був м'який язик, і коли вона пестила його й вилизувала ним його ніжне маленьке тільце, він пригортається до неї й засинав.

Більшу частину першого місяця свого життя воно проспало, але тепер, коли очі його бачили добре, вовченя менше спало і вивчало той світ, що був навколо нього. Цей його світ був невеселий, але воно цього не помічало, бо іншого світу не знало. Воно жило в напівтемряві, але його очі зроду не бачили іншого світла. Його тісний світ був обмежений стінами лігва. воно не знало далекого світу, що був зовні, а тому його й не гнітили вузькі межі такого існування.

Воно дуже рано зробило важне викриття, що одна стіна його світу відзначалася від інших. Це був вихід і просвіт у печері. У нього не було ще ніяких свідомих бажань, ніяких думок, а воно вже помітило різницю. Ця стіна вабила його до себе ще раніше, ніж йому розтулилися очі, й воно побачило її. Світло з неї било йому на заплющені повіки, і його очі й зорові нерви тремтіли, відчуваючи маленькі, як іскри, виблиски, теплі й дивно-приємні. Життя

його тіла, кожної його клітинки, те життя, що було суттю цього тіла й не мало спільногого з його особистим життям,—тяглось до цього світла й поривало до нього його тіло так само, як хемічний склад рослини пориває її до сонця.

Ще свідоме життя в йому й не мріло, а воно лізло вже до просвіту так само, як і його брати й сестри також силкувались добутися туди. У цей період жадне з них ніколи не лізло в темні кутки в задніх стінах, вони, як те зілля, тягнулись до світла. Хемія життя вимагала його, воно було потрібне їм, щоб існувати, і їхні маленькі несвідомі тільци сліпим інстинктом повзли до нього, як повзуть усики виноградної лози. Потім, коли в них уже прокидались свідомі бажання, коли в них починала розвиватись особистість — потяг до світла ще збільшився. Мати гнала їх від проходу, але вони уперто лізли до нього.

Тоді ж таки сіре вовченя дізналося, що в матери крім м'якого язика, є ще дещо інше, і що вона може бути й не така ласкова. Уперто лізучи до світла, воно познайомилося й з її носом, що виявляв своє незадоволення, добре штовхнувши його, і з лапою, що відкидала й відкочувала його. Воно пізнало, що то є удари, і до того всього вивчилось уникати їх, ухиляючись і втікаючи. Це були його перші свідомі вчинки, наслідки його перших узагальнень. Як воно спершу несвідомо повзло до світла, так само несвідомо воно спочатку ухилялось від ударів, а потім рятувалось від них через те, що знало уже, що воно таке.

Воно було, так само як його брати й сестри, хиже вовченя. Інакше, звісно, й не могло бути, бо воно було м'ясоїдною, кровожерною

твариною. Його батько й мати живилися самим тільки м'ясом, і те молоко, що воно ссало с тої миті, як уперше в ньому замерхтило життя вироблялося з цього самого м'яса. Йому було не більш, як місяць, очі стали дивитися тільки тиждень тому, але вже воно починало їсти м'ясо, наполовину перетравлене в материальному шлунку й виригнуте, бо в матери вже не вистачало молока для них усіх.

Але воно було найлихіше з цілого кодла, найголосніше гарчало й сердилось дужче, ніж інші. Воно перше навчилося перекидати й спритно качати іншого, або, схопивши зубами за вухо, тягти й сіпати і сердито гарчати крізь сциплені зуби. Коли мати відгонила їх від проходу, то їй найбільше доводилось морочитися з ним.

З кожною дниною світло здавалось усе при надніше маленькому вовченяті. Воно повсякчас пускалося в мандри на цілій аршин аж до просвіту, і завжди його проганяли назад. Воно не знало, що це був вихід, та й звідки ж би йому знати, що то за виходи такі, що через них виходять з одного місця в друге. Другого місця для нього ще не існувало. Для нього вхід у печеру був тільки стіною світла, і, як сонце світить у зовнішньому світі, так ця стіна світила йому в його світі. Вона притягала його, як за свічена свічка притягає цьмух, і воно ввесь час намагалось дійти до неї. Життя розцвітало в ньому і штовхало його до просвіту, бо там був шлях, яким йому роковано йти. Але воно цього не знало так само, як не знало й того, чи було що по-за цією стіною світла.

Одно тільки, що торкалось цієї стіни, бентежило його. Його батько (він уже дорозумівся, що в нього є батько — цей другий жи-

тець у його світі — істота подібна до матери, що спить при самій стіні світла й приносить їжу) мав звичай іти просто в цю світлу стіну й зникати. Сіре вовченя не могло цього зрозуміти. Мати не пускала його туди, а коли воно підходило до інших стін, то скрізь його ніжний носик натикався на щось тверде. Скілька разів боляче стукнувшись об неї, воно дало спокій стінам. Не задумуючись про це, воно вирішило, що зникати в стіні — це особлива батькова властивість, така сама, як у матери молоко й напівперетравлена їжа.

Воно не мало здатності думати так, як розуміють це люди. Його мозок працював хаотично, проте його висновки були такі самі виразні й певні, як ті, яких доходять люди. Воно сприймало речі, не питуючись, чому й для чого. Це була його класифікація. Для нього не мало важливості, через що щось трапилось, доволі того, що воно знало, як це трапилось: тикнувшись носом разів скілька в стіну, воно зрозуміло, що воно не може в ній щезнути, а батько може, й на хвилину навіть його не турбувало бажання довідатись, через що, яка між ними відміна. Логіка й фізика неприступні були для його мозку.

Як і всі житці пустелі, воно рано спізналося з голодом. Настав час, коли не то м'яса, а навіть і молока не стало в матери. Спочатку вовченята пищали, скавучали, а тоді настала голодна сплячка, кінчилися сварки, гризня, сердите гарчання й біганина до світлої стіни. Вони спали, і життя, що ближало в них, поволі згасало.

Одноокий вдався у розпач. Він скрізь бігав і шукав, тепер навіть мало спав у печері, де стало тихо й нудно. Вовчиця й собі ходила шукати

поживи і кидала свої діти. Першими днями як народились вовченята, Одноокий частенько на-відувався до індійського табору й грабував ін-дійські капкани, але сніг станув, вода пройшла, індійці знялися і пішли, і джерело їжі зникло для нього.

Коли сіре вовченя повернулось до життя й стало вже знову цікавитись світлою стіною, житців у його печері стало менше,— залишилась одна тільки сестра,— а решта вов-ченят зникло,— та й вона не підводила голови й не ворушилася, і йому доводилось самому гратись. Їжа тепер була, і його маленьке тіло круглішло, але для неї вже нічого нетреба було. Вона спала, не прокидаючись; у маленько-му кістякові, обтягнутому шкурою, життя бли-мало усе тихше й тихше, і нарешті зовсім по-гасло.

Тоді настав час, коли сіре вовченя переста-ло бачити батька: він більше не зникав і не показувався в світлій стіні, і не спав у прохо-ді. Це траплялось наприкінці другого періоду го-лодування, не такого жорстокого. Вовчиця зна-ла, чому Одноокий більше не приходив, але во-на не могла розказати вовченяті того, що ба-чила. Полюючи на здобич по лівому рукаву струмка, де жила рись, вона бігла слідами Одно-окого, що він покинув їх напередодні, й знай-шила його самого, або вірніше буде сказати, те, що залишилось від нього. Навкруги були сліди запеклого бою й сліди риси, що перемігши по-бігла до себе в нору. Її слідами Вовчиця дій-шла й до її нори, але не наважилася увійти в неї, бо були деякі ознаки, що рись там.

Вовчиця стала оббігати лівий рукав. Вона добре знала, який страшний і листий звір—рись, а до того-ж у її норі був молодий вивід. Пів-

дюжини вовків можуть легко загнати її на дерево, хоч би вона й плювалась і наїжуvalась; але зовсім інакше одному вовкові зустрінути її, особливо, коли в неї за спиною цілий голодний вивід.

Але пустеля — завжди пустеля, а мати — завжди мати, однаково дбайлива і в пустелі, як і не в пустелі. Настав такий день, коли Вовчиця заради свого сірого вовченя наважилась на відатись у нору серед скель на лівому рукаві, не зважаючи на небезпеку стати проти лютої тварини.

IV. СТІНА СВІТУ.

На той час, коли Вовчиця стала кидати печеру й ходити на влови, вовченя вже добре затянило, що до виходу неможна підходити. Крім того, що мати вбила йому це в голову, завжди штовхаючи його носом, або лапою, у ньому почав ще розвиватися інстинкт страху. За все своє недовгочасне життя в печері він не здібав нічого такого, щоб налякало його. Проте страх жив у ньому, він перейшов до нього від далеких предків через тисячу тисяч життів. Безпосередньо вовченя успадкувало його, звісно, від Одноокого й Вовчиці, але вони також успадкували його від безлічі поколінь вовків, що жили перед ними. Страх! Цієї спадщини пустелі жадна тварина не може уникнути, ні спекатись.

Отже сіре вовченя знало страх, хоч досі ще не знало, з чого він буває. Можливо, що воно вважало його за одно з обмежень життя. Воно вже знало, що такі обмеження трапляються. Коли воно почувало голод і не могло його задовільнити, то це було обмеження. Тверда перешкода, що являли собою стіни печери, тикання материного носа, болючі удари її лапи, не-

задоволений голод — усе це породило в ньому невиразну свідомість, що в світі немає волі, і в житті повно обмежень, і ці обмеження є — закон. Підлягати йому, це — уникнути ударів і бути щасливим.

Воно не обмірковувало, як людина, цього питання. Воно просто поділяло всі речі на такі, що об них можна вдаритись, і такі, що неможлива. Керуючись цим, воно уникало ударів, тобто обмежень, щоб мати змогу утішатися радощами життя.

Підкоряючись законові, що його настановила мати, і другому, незрозумілому йому, що не мав назви, законові страху, воно трималось далеко від проходу в печеру. Цей прохід усе був для нього стіною світла. Коли матери не було, воно здебільшого спало, а в ті короткі хвилини, коли не спало, намагалося тихенько сидіти, мовчати, і не давало волі жалібному скавучанню, що все хтіло вихопитися йому з горла.

Одного разу воно, не спавши, почуло чудний звук у світлій стіні. Воно не знало, що надворі коло неї стояла росомаха, тремтіла з ляку й винюхувала носом, що там було в печері. Вовченя тільки почувало щось дивне, незнайоме й страшне, бо все незнайоме конче викликало в ньому страх.

Воно наїжилось, але ніяким звуком не виявило себе. Воно не знало, та й не було йому звідки знати, що треба наїйтись проти того, що винюхувало печеру знадвору, але цим воно виявляло свій страх, хоч у житті його досі не було ще нічого такого, що спричинило б страх. Почуття страху викликало інстинктове бажання сховатись, причаїтись. Мало не збожеволівши з жаху, воно проте лежало нишком, не ру-

хаючись, захоловши й закам'янівши в своїй нерухомості до того, що здавалося неживим. Коли мати повернулась, вона з гарчанням обнюхала сліди росомахи, кинулась у печеру й з незвичайною ніжністю пестила й облизувала його, і воно зрозуміло, що спекалось великої небезпеки.

У ньому діяли ще інші 'сили, і головна з них—зростання. Інстинкт і закон вимагали покори. Зростання—навпаки—вимагало непослуху. Мати й страх примушували його далеко триматися від світлої стіни, але ріст є життя, а всяке життя тягнеться до світла, і ніщо не могло стримати життєвої хвилі, що підіймалась у ньому з кожним з'їденим кавалком м'яса, з кожним його подихом. Кінчилось на тому, що якогось дня страх і слухняність залляла хвиля життя, і вовчена, перехитуючись і перехиляючись з боку на бік, подалося до стіни світла.

Вона була не подібна до інших стін, з досвіду знаних, і ніби подавалась назад, коли вовчена до неї підходило. Ніжний, маленький носик, витягуючись, не натикався ні на яку тверду перешкоду. Стіна, немов те світло, піддавалась і пропускало крізь себе. Він увійшов і вглибнув у те, що становило стіну.

Це його збентежило. Воно сподівалося твердої перешкоди, а тут навкруги було саме тільки світло і чим-раз ставало яскравіше. Страх гнав його назад, а життя гнало вперед. Несподівано для себе вовчена спинилося з-приходу печери. Стіна, що в ній усередині,—як воно думало,—воно було, відступило кудись безкраю далеко. Світло стало таке сліпуче, що боляче було дивитись. Йому в голові запаморочилося від безмежного простору, що зразу розстелився перед ним, але очі ступнево звикали до яскравого

світла, пристосовуючись до більшої відстані предметів. У першу мить світла стіна ніби зникла з поля його зору, але тепер воно знову її побачило, тільки вона була страшенно далеко і не така одноманітна, як раніше. Тепер у ній були дерева, що оторочовали струмок, напроти гора, що височіла по-над деревами, а над нею здіймалось небо.

Його охопив страх—усе навкруги незнане. Скурчившись і присівши на краю печери, воно дивилось на світ. Він був незнайомий і страшний і здавався вовченяті ворожим, і шерсть йому наїжувалась на спині, губи кривились, і він зробив спробу грізно й сердито загарчати. Переляканий і безпорадний, він проте посилив виклик світові й загрожував.

Але нічого страшного не счинилося. Він дивився й так зацікавився, що навіть забувся гарчати й боятись. На деякий час життя під маскою цікавости, притамувало страх. Вовченя стало розглядати найближчі речі: струмок, що виблискував на сонці, обпалену громом сосну, що стояла внизу під схилом, і цей схил, що здіймався аж до нього й уривався за яких два фути від того місця, де він сидів.

Усе своє життя вовченя прожило на рівній, гладкій підлозі, ніколи не падало, ні разу не вдарилось, і не розуміло, як то падати. Отже воно, не вагаючись, ступнуло вперед, просто в повітря й полетіло головою вниз. Воно боляче вдарилося носом об землю й завищало. Страшенно перелякане, воно котилося схилом усі далі й далі. Невідоме й страшне таки схопило його. Воно міцно його тримає і от-от геть зовсім знищить.

Страх притамував у ньому життя, коли воно котилось усе нижче.

Воно не знало, куди його несе невідоме і чим воно йому загрожує, а тому безперестану пишало й скавучало. Зовсім не те, коли воно лежало прикипівши до місця з переляку, а це невідоме тільки чатувало на його. А тепер воно так міцно його тримає, що мовчати вже нічого. Крім того зараз це вже не страх був, а справжній жах, і він увесь тремтів.

Схил став більше положистий і порослий травою. Вовченя котилося не так уже швидко і, нарешті, зовсім спинилось. У нього вихопилось останнє скавучання, а тоді довге, жалібне виття. А потім, ніби для нього було звичайним ділом чепуритись, воно стало злизувати суху глину, що пристала йому до шерсти. Тоді воно сіло і почало роздивлятись навколо, немов людина, що причалила до Марсу.

Вовченя пробило стіну світу, і невідоме випустило його, не заподіявши йому жадної шкоди. Тільки людина, потрапивши на Марс, мабуть, почувала б себе не в такому чужому оточенні, як вовченя, що зразу опинилось у світі, про який воно нічогісінько не знало: не знало навіть, що він є.

Коли страшне невідоме покинуло його, вовченя забуло, що колись його боялось, і з цікавістю розглядало все, що було навколо нього: траву під собою, брусниці, що росли недалечко, сухий пень сосни, спаленої громом, що стояла на краю галевини серед дерев. З-поза дерева вискочила білка й наскочила на нього; воно перелякалося до нестяями, але й сама вона злякалась не менше за нього, злетіла блискавкою на дерево і, опинившись на безпечній височині, сердито забуркотіла.

Це надало сміливості вовченяті. Ятіл, якого воно потім зустріло, трохи налякав його, а

проте воно доволі відважно пустилося в мандри. Настільки навіть відважно, що коли пташка зухвало підскочила до нього, то воно простягло лапи, щоб погратися з нею. Вона боляче клюнула його в самий кінчик носа, воно заскачувало й перелякано присіло. Але птах, сполоханий його скавучанням, полетів геть.

Вовченяті це була добра наука. Його мозок, що важко працював, зробив несвідомий висновок: навколо—або живі речі, або неживі, треба стерегтися живих. Ті, що неживі—на одному місці, а живі рухаються, і ніколи не можна сказати, що вони зроблять. Від них завжди можна чекати чогось зовсім несподіваного, отже треба бути напоготові.

Воно посувалося вперед помалу, незgrabно, що-хвилини на щось натикаючись. Йому, наприклад, здавалось, що до якоїсь гілки ще далеко, а вона била його по носі, або дряпала йому бік. Земля була нерівна. Воно робило або дуже великий ступінь і орало носом землю, або занадто маленький й забивало собі лапу, до того ще скрізь було каміння, рінь, і коли воно ступало на них, то вони перевертались. Звідси сам собою просився висновок, що в цьому світі неживі речі не такі нерухомі, як у його печері, і що маленькі—легше перевертатися й скорішепадають, як великі. Але кожна невдача спроба була йому новою наукою. Щодалі воно краще навчалося ходити. Воно пристосовувалось, розраховувало кожний свій рух, зрозуміло, на що воно спроможне, а на що ні, і стало певніше визначати відстань між речами, та між собою й речами.

На почин йому щастило. Родившись на те, щоб полювати на м'ясо (що правда, вовченя цього не знато), воно, вперше рушивши у світ,

знайшло те м'ясо мало не біля самої своєї печери. Зовсім випадково воно наскочило на хитро заховане кубло пушця,—просто впало до нього. Трапилося це так: вовчена хотіло пройти по стовбуру зваленої сосни. В одному місці гнила кора вгнулася під ним, і воно з розпачливим зйоком упало в кущик, пролетіло крізь листя й гілля й опинилось 'на землі серед сімох маленьких глушців-пташенят.

Вони запищали, заворушились, і вовчена зразу трохи навіть налякалось, але, побачивши, що вони маленькі, обісмілилось і придавило одного лапою. Той закрутися під нею. Вовченяті стало весело, воно понюхало його й узяло в рот. Пташинка затріпотіла, а воно враз відчуло що голодне, і стиснуло її зубами. Кості захрустіли, й тепла кров поллялася в рот. Вона була дуже смачна. У нього в роті було м'ясо, таке саме, яким годувала його мати, тільки смачніше, бо воно було живе. Іззівши одне пташеня, він одного по одному зжер і ввесь вивід.

Як воно вилізо з куща, то на нього налетів цілий вихор. Мати, розлючена, била його крилами. Воно було приглушене, нічого не бачило і зляку сковало голову між лапи, але удари посидалися ще частіше. Тоді воно оскаженіло, загарчало, підвелося і, відбиваючись лапами, дрібненькими зубами вчепилось у одно крило. Й почало з усієї сили тіпати його. Птах боровся вільним крилом. Удари дощем сипались на вовчена. Це був його перший бій. Воно розпалилось, забуло про грізне невідоме і, не боючись нічого, боролося й шматувало живу річ, що його била. Вона була також м'ясо, і в ньому прокинулась уся його кровожерність. Воно щойно знищило семеро маленьких речей, а тепер заб'є й цю велику живу річ. Воно було надто

захоплене й щасливе, щоб усвідомлювати своє щастя: тріпотіло й раділо, як ніколи.

Воно не випускало крила зі сціплених зубів і сердито гарчало. Глушець витяг його з куща, але коли повернувся, щоб знову потягнути його під захист куща, воно стало опинатись усіма силами й протягло його далі на відкрите місце. Птах увесь час кричав і бив його вільним крилом, а пера, як сніг, летіли навкруги. Збудження у вовченя дійшло останньої межі. Уся бойова кров його породи збурилась у ньому. Воно жило таким життям, якого не знало досі, і ніби зрозуміло своє призначення в світі: убивати мясо, битись і убивати,—ось воно й виконувало це своє призначення, бо вище за це нічого в житті немає. Життя доходить своїх верхів тільки тоді, коли виконує своє призначення.

Глушець перестав змагатись. Вовченя все тримало його за крило, і вони обое лежали на землі й дивилися одно на одного. Вовченя спробувало грізно загарчати, але птах дзьобнув його в ніс, що вже й так добре болів, після пригоди з першою прашиною. Воно затрусилося, але крила не випустило. Він дзьобнув його ще, й ще раз. Жалібно попискуючи, воно намагалось відвернутись від нього, не розуміючи, що цим воно тягне й птаха за собою.

Він усе дзьобав йому носа. Його бойовий запал пригас, воно випустило свою здобич і, повернувши хвоста, побігло через полянку, ганебно тікаючи від ворога.

Лежачи під кущем, воно висунуло язика, важко дихало і ввесь час жалібно скавучало, бо ніс йому дуже болів. Враз його охопив страх, що йому загрожує щось, здалося, що невідоме з усім своїм жахом знову насувається

на нього. Воно інстинктивно заховалося далі під кущ. На нього дмухнуло ніби вітром, і велике крилате тіло безгучно й зловісно прорізalo повітря. Спустивши ся з височини блакитного неба, шуліка мало не схопив його.

Вовчена ще лежало в кущі і, не зовсім отяминувши з переляку, полохливо виглядало з нього, коли глушець випурхнув із свого зруйнованого кубла. У своїм горі він не звернув уваги на крилату стрілу, що летіла на нього з неба. А вовчена бачило,—це була йому пересторога й наука,—як шуліка шугнув униз і махнув крилами над самою землею. Його кігті вп'ялися в глушця, і не встиг бідолашний птах закричати від болю й страху, як уже шуліка знову шугнув до неба, несучи й його з собою.

Вовчена не скоро вилізло з свого захистку. Воно вже багато чого навчилося. Живі речі—м'ясо, і дуже смачне м'ясо. Але великі живі речі роблять боляче, і краще їсти маленькі, такі як писклята в кублі глушця, і не займати великих, таких, як мати цих пташенят. Але десь глибоко воно почувало ніби сором і заховане бажання ще раз побитися з великим птахом—шкода тільки, що шуліка схопив його. Але може ще десь знайдуться й інші глушці. Воно піде й подивиться.

Воно спустилося з навислого берега аж до самого струмка. Досі воно ще ніколи не бачило води. Іти водою здавалось так легко, скрізь так рівно. Воно сміливо ступнуло вперед і, заверещавши з жаху, пішло вниз, просто в обійми до Невідомого. Воно було холодне, не давало дихати, вовченяті, що замість повітря, хапало воду, яка трапляла йому в легені. Це було так страшно й боляче, що воно подумало, що це прийшла смерть. Виразного розуміння смерти

в нього не було, але, як всякий звір у пустелі, воно інстинктом знало, що смерть існує, і воно боялось її, як найбільшого лиха. Вона була суттю невідомого й усіх його жахів, неймовірною вищою катастрофою, яка тільки могла спіткати його, про яку воно нічого не знало, а проте боялося її.

Несподівано для себе самого, воно випливло на поверхню й стало хапати повітря широко розкритою пащекою. Удруге вже воно не пішло під воду. Не начезнаючи, що треба робити, і не наче призвичасне до цього, воно почало працювати всіми чотирма лапами й попливло. Воно було недалеко від землі, не далі як на аршин, але не бачило її, бо вона була ззаду. Очі його насамперед спинились на протилежному березі, і воно зараз же попливло туди. Струмок був вузький, і тільки в цьому місці мав завширшки футів з 20.

На середині бистрина підхопила його й понесла до невеличкого виру. Пливти стало дуже важко. Досі спокійна вода стала враз сердита. Воно або поринало в воду, або випливало на верх. Вода крутила й кидала ним об каміння, що виставало з води. Ударившись, воно заскачувало. Але такого каміння було багато, і воно скавувало безперестану. Нижче за виром струмок знову став ширший, і тут течія винесла вовченя на беріг і тихенько поклала на нарінок. Воно швиденько вилізло з води й простяглось на піску. Доволі вже з нього науки. Вода не жива, але рухається і, хоч здається такою самою твердою, як земля, проте зовсім не тверда. Отже, виходить, що речі далеко не завжди такі, якими вони здаються. Страх невідомого був спадковим недовір'ям, і тепер досвід ствердив це. З цієї пори воно ніколи не

буде звірятись на зверхній вигляд речей. Треба спочатку їх добре дослідити.

Але йому судилася ще одна притичина цього дня. Воно згадало, що на світі існує те, що зветься «мати», і відчуло, що вона йому потрібна найбільше. Не тільки все його тіло втомилося від усього, що з ним, трапилось за день, але втомився й малесенький його мозок. Зроду ще за ціле своє життя не працювало воно стільки, як цього дня. А до того ще дуже хотілося спати. Приголомшеннем, почуваючи себе безпорадним, воно подалося шукати своєї печери й матери.

Воно поволі продиралось між кущами, коли враз почуло різкий сердитий крик, і щось живте майнуло йому перед очима. Це ласичка кинулась від нього тікати, але вона була така маленька, що вовченя не злякалось. А на землі майже під ногами була друга, зовсім малесенька, не більш, як скілька дюймів завдовжки. Вона, мабуть так само, як і вовченя, вилізла шукати пригод. Воно перекинуло її дапою, а вона голосно, різко запищала. У ту ж мить перед очима йому майнуло живте, щось ударило його в шию, і воно почуло, як гострі зуби ласички-матери вп'ялися йому в тіло.

Заскавучавши, воно відскочило назад, ласичка схопила дитину й зникла в гущавині. Йому дуже боліла шия, але ще більше мучила його образа, і воно сиділо й жалібно квилило. Така маленька, а така сердита! Але йому незабаром довелось довідатись, що, бувши дуже маленька й легенъка, ласичка найлютіша, найстрашніша й наймстивіша з усіх хижаків пустелі, і довелось це зазнати на своїй шкурі. Воно ще квилило, коли вона знову з'явилась. Цього разу, як уже ласеня було уbezпечене, то

вона не кинулась відразу, а тихо й обережно до нього підлазила. Вовчена мало час розгледіти її худе гадюче тіло й гостру рівну голову, також подібну до гадючої. Вона різко, сердито закричала; шерсть йому на спині зразу настовбурчилася, і вона відповіло їй грізним гарчанням. Вона все підходила ближче, тоді враз, не встигло воно й оком моргнути, як вона стрибнула і на мить худе жовте тільце зникло йому з очей. У ту ж мить вона вже висіла йому на горлі, і її зуби вп'ялися йому в шерсть і в м'ясо.

Воно гарчало й бралося битись, але ще було дуже мале, щойно вилізло на світ, і його гарчання незабаром перейшло в жалібне скавучання, а охота битись — у бажання втекти. Але ласичка не випускала його, вона висіла йому на горлі й намагалась дістати зубами жилу, де кидалось саме його життя. Вона пила кров і любила пити її з горла живих тварин.

Сіре вовченя загинуло б, і не довелося б писати жодного оповідання про нього, коли-б не примчала до нього на допомогу величезними стрибками крізь кущі Вовчиця. Ласичка зразу зіскочила з нього й блискавкою кинулась їй на горло, але не влучила й схопилась тільки за щелепу. Вовчиця трусонула головою і, скинувши ласичку, підкинула її високо в повітря. Щелепи вовчиці на льоту схопили її тонке, жовте тіло, і вона спіткала смерть на гострих зубах свого ворога.

Вовчена зазнало ще одного нападу ніжності від своєї матері. Знайшовши його, вона, здається, раділа ще більше, як воно; штовхала його ніжно носом, пестила й зализувала сліди ласиччиних зубів. Тоді мати й вовченя удвох пожерли кровопивця; упоравшися з ним, повернулися в печеру й позасинали.

V. ЗАКОН М'ЯСА.

Вовченя розвивалося швидко. Спочинувши два дні, воно знову вилізло з печери, знайшло молоду ласичку, що її матір воно ззіло вдвох із Вовчицею, й послало молоду вслід за її матір'ю. Цей раз воно не заблудилося, і втомившись, зразу натрапило на дорогу в печеру, а повернувшись, заснуло. З кожною дниною воно ставало сміливіше й заходило все далі й далі.

Воно навчилось розраховувати свої сили, стало розуміти, коли можна бути сміливим, а коли краще бути обережним, хоч взагалі воїло бути обережним, і тільки зрідка, бувши певне своєї сили, давало волю люті й пожадливості.

Отже, воно ставало чистим бісеням, коли трапляло на глушця, що заблудився, і ніколи не проминало випадку відповісти сердитим гарчанням на буркотню білки, що її вперше побачило на спаленій громом сосні. Заглядівши снігур, на нього нападав дикий сказ, воно не могло забути, як боляче один з них йому надзвобав носа, коли він вперше здибав його. Проте бувало так, що й снігур не справляв на нього жодного вражіння, це коли воно почувало себе в небезпеці від якогось іншого бродуна - хижака. Йому добре дався в тямки шуліка, і, вгледівші, як сунулась по землі його тінь, воно швиденько забивалось у перший, який траплявся, кущ. Тепер воно бігало краще, не перехитувалось, не розчепірувало ніг, у нього з'явилася материна обережна хода, воно скрадалось і ховалось, ніби без ніякого напруження, сковзалось по землі з непомітною швидкістю.

Що до живого м'яса, то це тільки наприпичатку доля всміхнулась йому. Семеро малень-

ких писклят та маленька ласичка — оце було все, що воно вбило, а бажання вбивати зростало в ньому з кожною дниною, і в нього були шанолюбні й голодні мрії зловити колись білку, що завжди так тріскотіла й сповіщала інших живих тварин, що воно близько. Але вона, як та пташка, вилітала на дерево, і йому лишалось тільки сподіватись, що може колись так трапитися, що воно непомітно підкрадеться до неї тоді, як вона бігає по землі.

Вовчена почувало велику повагу до своєї матері. Вона завжди знаходила м'ясо й не забувала принести йому його частку. Крім того вона нічого не боялась. Йому, звісно, не спадало на думку, що вона не боялась через свій досвід і знання. На нього вона справляла враження сили. Його мати являла собою силу, і що старше воно було, то гостріше це почувало. Її лапа більше показувала йому її незадоволення, а замість штовханів носом, пішли в роботу зуби, проте воно тільки більше поважало її за це. Але воно росло, ставало вже чималим вовчуком, а норов материн ставав усе лютіший.

Настав знову голод, і тепер воно свідомо його переживало. Вовчиця никала цілими днями, дарма вишукуючи поживи, навіть ночами рідко-коли спала в печері. Голод тривав недовго, але був лютіший, ніж раніше. У матери молока не було, і воно ніде не могло роздобути собі їсти.

Раніше воно полювало, граючись, бо його це тішило, а тепер, підбадьорене голодом, воно справді полювало на живе м'ясо, але не знаходило його. Ці невдачі тільки прискорювали його розвиток. Воно уважніше придивлялося до білки, й хитріше скрадалось, щоб її зловити знебачки; довідалось про звичаї лісової миші й силкувалось добути її з нори; спостерігало вдачу ятла

та снігура. Під впливом голоду, а почасти через те, що воно тепер порозумішало, стало дужче й само це усвідомлювало, воно перестало боятись навіть шуліки і, побачивши на землі його тінь, не ховалось більше під кущ, а сідало на задні лапи на видноті й задирливо чекало цього м'яса, що так високо над ним літало; і що його так настирливо вимагав його їшлунок. Але шуліка не спускався й не приймав виклику. Побачивши, що надії його завели, голодне вовчченя жалібно квилило й залізalo в гущину.

Голодові враз прийшов край. Вовчиця принесла м'ясо. Воно було чудне, не подібне до того, що вона приносила досі. Це було рисеня, майже доросле, хоч і не таке велике, як вовчук. Мати віддала Йому геть усе, вона сама вже задовольнила свій голод, іzzівши увесь вивід. Він цього, звісно, не зناє, як не знат і того, яка це небезпечна була справа. Він знат одно, що рисеня, з ніжною, як оксамит, шкуркою — мясо, і їв його й робився щасливіший з кожним шматком.

Повний живіт призводить до лінощів; отже, тісно притулившись до матери, вовчук заснув. Його розбудило її гарчання. Йому здалось, що ніколи ще він не чув такого лютого гарчання. Може й справді вона ніколи в житті так люто не гарчала, але вона мала підставу і краще, ніж хто інший, знала, що кубло рися неможна зруйнувати безкарно. У яскравому полуценному свіtlі вовчук побачив рися-матір, що припала до землі коло проходу в печеру. Шерсть йому заворушилась на спині. Це був страх, і цей раз не тільки інстинктовий. Коли-б одного вигляду рися було мало, то гарчання вовчиці, що перейшло в хриплій рев, було само доволі страшне.

Вовчук відчув, що його щось ніби штовхнуло; він підвісся і, грізно загарчавши, став поруч із матір'ю. Та, без ніякої до нього поваги, відштовхнула його назад. Прохід у печеру був низький, рись не міг стрибнути й пазом продержся всередину. Вовчиця кинулась на нього й притиснула його до землі. Вовчук мало що міг роздивитись. Чути було тільки страшне гарчання, скавучання й рев. Звірі счепились, рись шматував кігтями й зубами, вовчиця тільки зубами.

Використавши нагоду, вовчук підскочив, уп'явся зубами в задню ногу рисеві і, з грізним гарчанням повис на ній. Сам не розуміючи того, він перешкоджав своєю вагою нозі працювати й помагав таким чином матері, але незабаром вони перекинули його, він випустив ногу й опинився під ними. Зараз же обидві матері відскочили одна від одної і перше, ніж вони знову звелись, рись ударив вовчука своєю величезною передньою лапою і, розшматувавши йому плече аж до кістки, з силою штурнув його. Він закрутися й ударився в стіну. Його пронизливий переляканій крик болю прилучився до дикого гарчання й реву звірів, що запеклобились. Накричавшись досхочу, він знову відчув напад хоробрости й знову з усієї сили вчепився зубами в задню ногу рисеві.

Бій кінчився. Рись був мертвий, але й Вовчиця знесиліа й геть була пошматована. Вона приголубила вовчука, облизала йому рану, але разом із кров'ю загубила вона й сили. Цілий день і цілу ніч пролежала вона поруч із тілом свого ворога, не рухаючись і ледве дихаючи.

Цілий тиждень вилізала з лігва тільки напи-тись і посувалась помалу, бо все боліло. Перше, ніж рися з'їдено, рани позатягались, і вона знову могла йти роздобувати собі їсти.

Плече вовчукові заніміло й боліло після страшної рани від рисевих нігтів. Деякий час він навіть шкутильгав. Але світ йому здавався тепер інший. Він чув у собі більше певності й більше відваги, як досі, перед боєм з рисем, і на життя дивився хижими очима. Він бився, його зуби впивались у живе тіло ворога, і він вижив. Він став поводитися сміливіше і навіть трохи задирливо. Він більше не боявся дрібних звірів, і взагалі його полохливість мало не зовсім зникла — і тільки Невідоме все ще гнобило його своєю тайною й жахом, що були незрозумілі, проте ввесь час йому загрожували.

Він тепер ходив із своєю матір'ю полювати на живе м'ясо, бачив, як вона вбивала, і сам у цьому брав участь. Туманно й невиразно йому в свідомості став вимальовуватись закон м'яса. Усі живі істоти поділяються на дві породи: його породу, що до неї належать він та його мати, і іншу породу, чужу. До неї належали всі живі істоти, що рухались. Серед них були й дрібні хижаки, і нехижаки, що їх убивала його порода й їла, та великі хижаки, що вбивали й їли його породу, якщо вона перша не вбивала й не пожирала іх. З такої класифікації постав і закон. Мета життя — м'ясо. Життя само є м'ясо. Життя живе коштом життя. Були ті, хто пожирали, і ті, кого пожирали. Закон казав: їж, а ні — то тебе з'їдять. Вовчук не формулював його в певних, визначених висловах, не міркував, чи справедливий він, чи ні. Він навіть не думав про нього, а просто жив у згоді з ним.

У всьому й скрізь виявлявся цей закон. Він із'їв глушцевих писклят. Шуліка з'їв їхню матір, і так само з'їв би й його. Потім, коли він уже виріс і вбився в силу, — він сам хотів із'їсти

шуліку, і з'їв рисеня. Рись хотів з'їсти вовчука, але Вовчиця його з'їла. І так без краю. Закон жив і діяв у всіх живих створіннях, а так само, безперечно, й у ньому. Він хижак. Його їжа — м'ясо, живе м'ясо. Воно або швидко біжить перед ним, або злітає в повітря, або вилазить на дерево, або ховається в кущі, або стає віч-на-віч з ним і бореться, або женеться за ним.

Колиб вовчук умів думати, як людина, то він би визначив життя, як ненажерливий апетит, а всесвіт — як місце, де сила-силенна цих апетитів: вони достерігають, і їх достерігають, вони височують, і їх височують, вони пожирають, і їх пожирають; вони сліпі, безладні й пожерливі серед хаосу насильств і вбивств, немилосердних, бесконечних, часом безглуздих, що ними керує тільки випадок. Але вовчук не думав по людському й не мав широкого погляду на життя. Він міг мати зразу одну тільки мету, одну думку, чи одно бажання. Опірч закону м'яса були міріяди інших, не таких важких законів; їх треба було знати й коритися ним. У світі — повно несподіванок. Життя, що рухало ним, гра його м'язів були самі вже бесконечним щастям. Гнатися за живим м'ясом — це значить відчувати гордість і радісне трептіння. Розпалюватись і битись — було втіхою. Навіть жах і тайна Невідомого робила йому тільки повніше життя.

Були ще й інші радоші, ще й інші втіхи. Набити повний живіт і солодко дрімати, вигріваючись на сонці — була нагорода йому за старанну працю, хоч ця праця й сама в собі носила нагороду. Вона була виявом життя, а життя тоді доходить повного щастя, коли виявляє себе. І вовчук нічого не мав проти ворожого оточення. У ньому було багато життя, він був дуже щасливий і дуже пишався сам собою.

Частина третя.

I. ТІ, ЩО РОБЛЯТЬ ВОГОНЬ.

Усе трапилось несподівано, з його вини і тільки через його безтурботність. Він вийшов з печери й побіг до струмка напитись води. Можливо, що він через те нічого не помітив, що був спросоння (він цілісінську ніч ганявся за живим м'ясом і щойно тільки прокинувся), а почасти може через те, що дорогу дб води він занадто добре знав. Він стільки разів бігав тут, і ніколи нічого з ним не траплялось.

Спустившись коло обпаленої громом сосни, він минув поляну й побіг між деревами. І тут у першу ж мить він побачив це й почув носом. Перед ним на задніх лапах мовчки сиділо п'ятеро живих істот, яких він ще зроду не бачив. Це були перші люди, що він їх побачив на своєму віку. Угледівши його, всі п'ятеро не зіскочили, не вискалили зубів, не загарчали, а сиділи собі мовчки й зловісно.

Вовчук спинився й теж не рухався. Слухаючи свого прирожденного інстинкту, він мусів бід прожогом кинутись геть, але в ньому заговорив інший, противний інстинкт. Його охопив страшний жах. Його ніби приголомшило, і він не міг рушити з місця від гнітуючої свідомості свого безсилля і нікчемності. Перед ним була сила і влада, щось далеке й неприступне.

Вовчук ніколи не бачив людини, але в ньому жила інстинктова уява про неї. Невиразно він чув у ній звіря, що звоював собі перше місце серед тварин пустелі. Зараз він дивився на людину не тільки своїми очима, але також очима всіх своїх предків, що в темряві нечисленних зим колом оточували людські багаття, що визирали здалеку, з гущавини, на дивовижну двоногу тварину, владаря над усім живим. Чари спадковості охопили вовчука. Він почував страх і пошану, породжені цілими віками боротьби й досвідом нечисленних поколінь. Спадковість занадто сильна для нього, маленького звіря. Якби він був зовсім дорослим вовком, то він би, звісно, втік, а тепер він припав до землі, паралізований жахом, і вже наполовину виявляв покору, ту покору, що виявляла його порода після першого вовка, який прийшов на багаття до людини й грівся коло його вогню.

Один з індійців звівся на ноги і, наблизившись, нагнувся до нього. Вовчук ще більше припав до землі. Невідоме нарешті втілилось у конкретну форму, в плоть і кров, і тепер ось, нахилившись, тягнеться, щоб схопити його. Він наїжився, губи йому сіпнулись назад, і його білі, малі ще ікла вискалились. Рука, що нависла над ним, як лиха доля, нерішуче спинилася, і людина сказала сміючись.

— Waban wabisca ip pit tah! (Дивіться, які білі зуби!).

Усі голосно зареготали й стали підбивати його взяти вовчука. Рука спускалась, і в маленькому звірі піднялася запекла боротьба противних інстинктів. Один наказував скоритись, а другий — не даватись і боротись. Він пішов на компроміс. Покорявся, доки рука не торкнулась його, а тоді його зуби клацнули і вп'ялися

в неї. У ту ж мить він дістав доброго стусана по голові й покотився на бік. Бажання битися умить зникло. Він був тільки малим вовченям, і інстинкт покори в ньому взяв гору. Він сів на задні лапи й заквилів. Але індієць, що він його вкусив, ще був сердитий, і вовчук дістав стусана ще з другого боку і заквилів ще дужче.

Індійці зареготали ще голосніше, навіть і той, що вдарив його. Вони всі стояли навколо нього і сміялися з нього, а він квилів з болю й з переляку. Раптом він щось почув. Вони почули також. Вовчук зрозумів, що це таке, і зразу увірвавши квіління, бо в ньому забреніла вже нова нота перемоги, мовчки став чекати свою матір, люту й несамовиту, яка нічого не боялась і вбивала всіх живих істот. Вона почула стогін своєї дитини й мчала їй на допомогу з скаженим ревом.

Одним стрибком вона опинилася серед них. Оскаженівши від своєї матерньої тривоги, вона мала промовистий вигляд. Але ця її оборонча лють була саме до вподоби вовчукові. Радісно заскавучавши, він кинувся до неї, а двоногі звірі похапливо відступились на скілька кроків. Вовчиця стала перед ними; дивлячись на людей, шерсть її наїжилась, і приглушене гарчання жрипіло в горлі. Її роззючена морда сіпалась, нісувесь зморшився від загрозливого гарчання.

Враз один з індійців здивовано крикнув:

— Кайч!

Більше він нічого не сказав, але вовчиця зразу вся якось принишкла на цей вигук.

— Кайч! знову крикнув чоловік, але на цей раз гостро і владно.

Вовчук побачив, що його мати, його грізна, смілива, що нічого не боялась, мати припала

животом до землі й з тихим скавучанням замахала хвостом на знак миру. Він нічого не розумів, і знову його опанував страх перед людиною. Інстинкт його не завів. Мати тільки ствердила це: вона так само виявляла свою покору людині.

Той, що говорив, підійшов до вовчиці й поклав її руку на голову. Вона нижче припала до землі, але не вкусила й не намірялась укусити його. Надійшли й інші, оточили її, торкали, гладили, а вона й не бралась опинатися. Вони були дуже схвильовані, й з ротів їм виходили різкі звуки, але небезпечного в цих звуках не було нічого, — подумав вовчук і, притулившись до матери так само намагався виявити свою покору, хоч трохи ще наїжуючись.

— Нічого дивного нема, — казав індієць, — батько її був вовк. Правда, мати була собака, але хіба мій брат не прив'язував її в лісі на три ночі, під час тічки. Через це батько Кайч—вовк.

— Уже цілий рік, як вона втекла, Сивий Бобре, — зауважив другий індієць.

— І це не диво, Лососів Язику, — відповів перший, — тоді був голод, і нічим було собак годувати.

— Вона, видимо, ввесь цей час бігала з вовками, — промовив третій, що його звали Три Орли.

— Авжеж, мабуть, що так, Три Орли, — сказав Сивий Бобер і, поклавши руки на вовчука, додав, — ось і доказ перед нами.

Вовчук тихенько загарчав на дотик руки, але вона піднялася і знову дала йому стусана. Він заховав зуби й знову покірно припав до землі. Рука стала чухати йому за вухами й спину.

— Авжеж, доказ ось перед нами,— казав далі Сивий Бобер,— безперечно, його мати Кайч, але батько був вовк. Через те в ньому трошки собаки, а багато вовка. У нього білі зуби, й ім'я йому буде Білий Зуб. Я сказав. Собака мій. Хіба Кайч не була собакою моого брата? І хіба брат мій не помер?

Вовчук, що дістав собі ім'я 'в світі, лежав ї спостерігав. Ще деякий час людям з ротів ішли різкі горляні звуки,— тоді Сивий Бобер витяг ножа з піхви, що висіла йому на шиї, пішов у хащі й вирізав ціпка. Вовчук усе спостерігав. Індієць поробив зазначки на обох кінцях ломаки, прив'язав до них ремені з невичиненої шкури. Одним він зав'язав шию Вовчиці і, підвівши її до молоденької сосни, другого ременя прив'язав до дерева; Білий Зуб пішов за матір'ю й ліг коло неї.

Індієць, що його звали Лососів Язик, простяг руку й перекинув його на спину. Кайч тривожно на нього глянула. Білому Зубові стало страшно, і він не міг стримати гарчання, але не зробив жодної спроби вкусити. Рука з зігнутими й розчепіреними пальцями терла йому живота й качала з одного боку на другий. Було чудно й незручно лежати так горичерева, щоб лапи стирчали вгору, не кажучи вже про те, що в такому становищі він зовсім був безпопрадний — і Білий Зуб обурювався всією своєю істотою. Йому нічим би було боронитись, коли-б людина захотіла щось йому зробити. Хіба можна втекти, коли всі чотири лапи теліпаються в повітрі. Він потихеньку гарчав увесь час, але людина не гнівалась і не била його по голові. А найдивніше було те, що Білий Зуб переживав незрозуміле почуття приємності, коли рука гладила його; перекочуючись на бік,

він перестав гарчати. Пальці натискали й чухали за вухами, а йому робилось ще приемніше. Коли людина востаннє погладила й почухала його й пішла собі — у Білого Зуба пропавувесь страх. Йому судилося ще багато разів у житті зазнати страху перед людиною, але зараз це було запорукою й початком його приятелювання з людиною.

Минув деякий час, і Білий Зуб почув чудні звуки, що наближалися до нього; але незабаром він пізнав, що це людина видає такі звуки. Вишикуване в похід, надійшло все плем'я. Було багато чоловіків, жінок і дітей, не менше, як сорок душ усіх. Усі були навантажені таборовими пожитками й усяким іншим начинням. З ними було багато собак. Усі вони крім молодих собачат були також навантажені мішками, міцно прив'язаними їм на спинах. Кожен ніс фунтів 20 або 30.

Білий Зуб досі не бачив собак, але з першого погляду на них інстинктом почув, що вони одної з ним породи, хоч трохи й вирізняються. А вони, вгледівши його з матір'ю, виявили всю свою вовчу вдачу, прожогом кинувшись до них. Білий Зуб наїжився, загарчав і вискалив зуби назустріч цілій лаві собак, що мчали на них з роздзвіленими пащеками, але вони зразу збили його з ніг і підтоптали собі під ноги. Почуваючи на собі їх гострі зуби, він кусав лапи, що його топтали, і рвав животи, що були над ним. У повітрі стояв страшений гамір. Чути було скажене гарчання Вовчиці, що боронила свою дитину, людські крики, приглушені удари дрюка по живому тілі й жалібне скавучання побитих собак.

За скілька секунд Білий Зуб міг знову звестись на ноги. Дрючками й каменями люди

прогнали собак, обороняючи її рятуючи його від гострих зубів тої породи, що така подібна, а разом і не подібна до його породи. Його мозок, звісно, не міг збагнути такої абстрактної речі, як справедливість, але невиразно, по-своєму він почував її в людей і розумів, що вони дають закон і дбають, щоб його додержувано. Мусів він також визнати за ними силу. Вони не кусались, не було в них також ні кігтів, ані зубів, як у тих звірів, що він перше здибав, але брали собі до помочи неживі речі й примушували їх виконувати свої загади. Дрючки, каміння, що їх кидали ці дивні істоти, як живі літали в повітрі, і падаючи на собак, робили їм болюче.

Він не міг зрозуміти їхньої сили, вона була надзвичайна й здавалась йому надприродньою і навіть, коли можна так сказати, богорівною, але звісно, з самої природи своєї він не міг мати розуміння про богів; найбільше, що він знов, це те, що на світі були такі речі, які не давалися йому зрозуміти. Мабуть людина зазнала-б не меншого жаху, як він і не менше здивувалась би, враз побачивши десь на горі небесну істоту, що кидає громовиці на вражений і великим дивом здивований світ.

Останнього собаку відігнали. Гамір і галас ущухли. Білий Зуб зализував собі рані й розважав своє знайомство з собаками, та лютъ зграї, яку він щойно випробував на собі. Він собі уявляв, що його порода складалась тільки з нього, з його матери та Одноокого, і що вона стояла зовсім осібно, а тепер він зробив несподіване відкриття, що до неї належать крім них, ще багато тварин. І десь глибоко, в підсвідомості роїлись неприємні й образливі думки, що вони, ці звірі одної з ним породи, з пер-

шого разу кинулись на нього й намагались його знищити. Так само несвідомо обурювало його й те, що мати його прив'язана за ломаку, хоч це зроблено було й вищими істотами, проте воно дхнуло пасткою й неволею. Особисто він нічого не знав ні про одне, ні про друге,— він блукав, бігав, валявся коли сам хотів, і ця воля була його спадщиною, а тепер її порушено. Рухи його матери обмежені ломакою, і ця сама ломака обмежувала його також, бо він ще не навчився обходитись без матери.

Усё це було йому не до душі. Так само не сподобалось йому, коли повставали й рушили далі, а один маленький чоловічик узяв за кінечець палку й повів за собою Кайч. Білий Зуб ішов услід за нею, збентежений і зажурений своєю новою пригодою.

Вони спустились у долину, де біг струмок, і пішли далеко, куди він ніколи не забігав, аж до самого того місця, де струмок впливає в річку Меккензі. У цьому місці, де човни висіли високо підважені на жердинах, і стояли приладдя сушити рибу, індійці отaborились. Білий Зуб дивився на все здивовано. Перевага людей над іншою живою твар'ю, здавалось, росла з кожною хвилиною так само, як і їхня влада. Вони ніби дихали нею, і всі, починаючи з собак із гострими зубами, корились їм. Але найбільше вражала вовчука влада над неживими речами, їхнє вміння пускати в рух те, що не рухалось, і відміняти навіть світ.

Це останнє особливо вражало. Коли звелися снасті наметів, то це його не дуже здивувало, він уже бачив, як з наказу цих самих істот літало каміння й дрючки. Але коли ці снасті обгорнулися шкурами й полотном і обернулися в намети, то він був здивований безкраю.

Вони здавались йому велетенськими, і, ніби якимись страховинними формами життя, що надиво швидко виростали; вони здіймались навколо нього з усіх боків, забираючи мало не все його поле зору, й зловісно підносились над ним. Він жахався їх, а коли вітер починав хитати й надимати їх, то він припадав до землі, і не зводячи з них переляканого пильного погляду, готовий був скочити й тікати в ту ж мить, як вони кинуться на нього.

Але минуло небагато часу, і намети перестали його лякати. Він бачив, як жінки й діти входили й виходили з них, і жадної біди їм не робилось; собаки також часом силкувались туди заскочити, але їх гнали або криками або камінням. Він нарешті не витримав, нишком утік від Кайч і обережно поліз до стіни найближчого намету. Його гнав його вік цікавости — бажання вчитись, і жити, і все зазнавати з досвіду. Останні скілька дюймів до намету були найстрашніші; він проліз їх поволі, додержуючи всіх пересторог. Усе, що трапилось за день уже привчило його до того, що невідоме часом виявляється зовсім несподіваним і часом дивовижним способом. Аж ось він ткнувся носом у полотно. Він спинився й став чекати — але нічого не скоїлось. Уважно обнюхавши чудну річ, що геть уся пройшла людським духом, він узяв її зубами й потихеньку потягнув. Знову нічого, хоч близьча частина трохи заворушилася. Він потягнув дужче, і вони дужче захитались. Йому стало весело, і він потягнув з усієї сили скілька разів. Увесь намет захитався, і з середини долинув різкий жіночий вигук. Він чим-дуж кинувся до матери. Але з тої пори зовсім уже перестав боятись наметів, що здавались йому такими велетенськими.

За хвилину він знову втік від матери. Її ломака прив'язана була до кілка, вбитого в землю, і вона не могла зійти з місця. Проти Білого Зуба вийшло щеня, більше й старше за нього. Воно мало дуже войовничий і пихатий вигляд. Його звали Ліп-Ліп, як потім дізnavся Білий Зуб, а був він великий забіяка й устиг уже на своїм віку чимало рázів побитись.

Ліп-Ліп був тої самої породи, що й Білий Зуб і, через те що був ще малий, не здавався небезпечним, отже вовчук намірився був зустрінути його зовсім по-приятельському, але побачивши, що той вискалив зуби й набрав сердитого вигляду, він і собі також вискалив зуби й набрав такого самого вигляду. Випробовуючи одно-одного й понажувавшись, вони стали кружляти навколо одно одного. Минуло скілька хвилин. Білому Зубові стало навіть подобатись, те, що вінуважав за гру. Але Ліп-Ліп враз надзвичайно швидко й жваво підскочив і, куснувши його, зараз же відскочив назад. Випадково він куснув його за те плече, що розірвав був рись і що й досі ще не зовсім загоїлось коло кістки. З болю й здивування Білий Зуб заскавучав, але зараз же скажено наскочив на Ліп-Ліпа й став немилосердно його кусати.

Ліп-Ліп усе життя своє прожив у таборі й мав великий досвід у боях. Його гострі, маленькі зуби вп'ялися три, чотири рази, і більше в новачка, аж доки Білий Зуб, з скавучанням, без сорома казка, не втік під материну оборону. Це був його перший з багатьох бій, що потім були між ним і Ліп-Ліпом, бо вони стали ворогами з самого початку і самі їхні вдачі були такі, що вони не могли не битись.

Кайч ніжно зализала рані Білому Зубові й силкувалась утримати його біля себе, але він

мав невгамовну цікавість і за скілька хвилин знову розхрабрився й знову подався на нові дослідження. Цього разу він наскочив на звіря-людину, що його звали Сивим Бобром. Він сидів на караках і щось робив з гіллям та сухим мохом, що лежали перед ним на землі. Білий Зуб підступив ближче й став дивитись. Сивий Бобер пустив через рот звук, але в ньому не було нічого ворожого, і вовчук ще підсунувся.

Жінки й діти понаносили Сивому Боброві цілу купу гілля й хмизу. Видимо справа була поважна. Білому Зубові стало так цікаво, що він забув навіть увесь свій страх до людини й підійшов до самих колін Сивого Бобра. У того під руками робилося щось дивне. З гілля й моху стало здійматись щось подібне до туману, а внизу між гіллям з'явилось щось живе, що крутилось і вертілось, і на колір було таке, як сонце в небі. Білий Зуб нічого не зінав про вогонь. Він став вабити його до себе, як вабило колись світло в проході печери, і він підліз до вогню. Сивий Бобер засміявся, але в сміхові його знову не було нічого ворожого. Білий Зуб сунув носа в огонь і разом висунув і свого маленького язика.

На мить його ніби спаралізувало. Невідоме, що причаїлось серед моху, й гілля добре дало йому по носі. Він страшенно заскавучав і відскочив назад. Почувши його голос, Кайч з грізним гарчанням кинулась до кінця ломаки, і рвалась, як скажена, не маючи волі прибігти йому до помочи. А Сивий Бобер ляскав себе по стегнах, реготав і оповідав про те, що трапилось. Усі голосно реготали, а Білий Зуб, ненасна розгублена тварина серед звірів-людей квілив і скавучав, сидячи на задніх лапах.

Ніколи ще йому так не боліли і ніс і язик опечені тим живим, таким, як сонце на колір, що виросло під руками сивого Бобра. Вовчук скавучав і кричав безперестану, але на його зойки звірі-люди відповідали тільки вибухами сміху. Він намагався втамувати біль у носі язиком, але язик так само був опечений, і йому ще більше боліло; він скавучав ще жалібніше й голосніше, ніж досі.

Але йому враз стало сором. Він уже знов, що таке сміх і розумів його. Для нас завжди велика загадка, яким способом тварини можуть розуміти сміх, і розуміють, коли з них сміються. Таким самим незрозумілим способом і Білий Зуб знов, і почував сором, що ці великі звірі-люди сміються з нього. Він повернувся й побіг, але не через те, що йому боліло від огню, а щоб нечути сміху, що так глибоко й боляче його зачіпав. Він побіг до Кайч, що, як скажена все силкувалась відірватись від своєї ломаки; до Кайч, єдиної в світі, що не сміялася з нього.

Смеркло, і настала ніч. Білий Зуб лежав поруч із матір'ю. Ніс і язик йому дуже боліли, але його мучило інше. Він засумував за домом і почував якусь порожнечу; йому бракувало тихого, спокійного струмка й печери, що в скелі. Життя стало занадто галасливе. Стільки людей—чоловіків, жінок і дітей. Усі вони гала-сували й дратували його. А ще собаки, що вічно гризуться; скавучать і метушаться. Спокійна самотність того життя, що він знов, минулася. Тут само повітря дихало життям. Воно безнастанно гуділо й бреніло навколо. Мінливе й різноманітне в своїй інтенсивності, воно впливало на його нерви й почуття, бентежило його й утомлювало безнастанним чеканням чогось нового.

Він спостерігав звірів-людей, що ходили, рухались по таборі. Тими самими очима, що людина дивиться на богів, що сама утворила, Білий Зуб дивився на цих людей. Вони буливищі істоти і в його туманній уяві були такі самі творці чудес, як боги для людей. У них була влада й сила незбагненна для нього, вони були владарі всього живого й неживого, змушували коритись собі те, що рухалось, і рухатись те, що було нерухоме; вони творили яскраве, як сонце й кусливе життя з сухого моху й сухого дерева. Вони робили вогонь! Вони — боги!

ІІ. НЕВОЛЯ.

Дні минали, і Білий Зуб набирався досвіду. Кайч увесь час була прив'язана, а він бігав по всьому таборі, до всього докладаючись і все вивчаючи. Незабаром він добре пізнав життя звірів-людей, але це не призвело до зневаги до них. Що більше він їх пізнавав, то певніше бачив він їхню перевагу, їхню таємничу силу, то більше вони здавалися йому богогорівні. Люди завжди страждають, бачучи, що їхні боги скинуті, їхні вівтарі зруйновані, але вовк і дикий собака, що припали людині до ніг, такого страждання не знають. Неподібно до людини, що її боги невидимі, а тільки уявлювані туманні образи фантазії, далекі від дійсності облудні примари добра та сили, невідчуwanі в своєму царстві духу, — неподібно до людини, вовк та дикий собака приходять до вогню й бачать своїх богів у плоті, відчуваних, що мають певне місце на землі й потребують часу, щоб виконати своє призначення. Не треба ніякого зусилля, щоб увірувати в такого бога, і ніяке зусилля волі не збудить сумніву в ньому. Від

нього неможна втекти. Він стоїть на своїх задніх ногах, з дрючком у руці, незмірно могутній, запальний, гнівний і повний любові. Божественність, тайна й сила набрали плоти, й крові, що така сама смачна, як і інше м'ясо.

Так було і з Білим Зубом. Він зрозумів, що звірі-люди—справжні боги, і від них він не може втекти. Його мати, Кайч, виявила свою покору, як тільки вони гукнули її їм'я, таку саму покору став виявляти й він. Він визнав їм як привілей, полювання на живе м'ясо, звертав їм з дороги, коли вони йшли, підходив, коли вони кликали, скоренько тікав, коли вони гнали й припадав до землі коли вони загрожували йому. За кожним їх бажанням була сила, що вимагала послуху, сила, що боляче виявляла себе кулаками, дрючками, летючим камінням та пекучим шмаганням батога.

Він належав їм, як належали їм усі собаки, і жив так, як вони наказували йому. Вони могли лупити й топтати ногами його тіло, і він мусів би терпіти. Така була наука, що її довелось йому незабаром навчитись. Вона йому не легко далася, бо йшла всупереч його владній, сильній вдачі, проте, хоч як це було неприємно, Білий Зуб непомітно для себе самого вивчився любити її. Він віддавав свою долю в інші руки й скидав із себе відповідальність за своє існування. Це мало в собі свою нагороду, бо завжди легше спертись на іншого, ніж стояти самому.

Звісно, усе це трапилось не в один день, і не враз він віддався душою й тілом звірям-людям. Не скоро він міг забути про свою дику спадщину й прогнати спогади про пустелю. Були дні, коли він скрадався на узлісся, стояв і прислухався до чогось далекого, що кликало й

вабило його до себе. Він вертався неспокійний і сумний і, лежачи поруч із матір'ю, або тихенько квилив, або пожадливо лизав їй морду, неначе благаючи в неї відповіди.

Білий Зуб хутко вивчив тaborове життя, побачив несправедливість і пажерливість великих собак, під час годівлі, коли кидали м'ясо, чи рибу, зрозумів, що чоловіки славедливіші, діти жорстокіші, жінки добріші, і від них скоріше можна сподіватися кістки, чи шматка м'яса. Після декількох неприємних сутичок з матерями напівдорослих собачат, він прийшов до тої думки, що найкраще дати їм спокій, триматися від них як-найдалі й на очі їм не даватися.

Але нещасливою долею був йому Ліп-Ліп. Він був старший і дужчий і ввесь час до нього чіплявся. Білий Зуб був завжди не від того, щоб побитись, але ворог був занадто для нього великий. Ліп-Ліп став його кошмаром. Що-разу, як тільки вовчук відходив від матери, зараз же з'являвся забіяка, біг за ним услід, гарчав, чіплявся і, скориставши з нагоди, коли звірів-людей не було поблизу, кидався до нього й примушував його битись. А що він завжди перемагав, то це його дуже тішило. Бої з Білим Зубом стали радістю його життя, як для того — мукою.

Проте налякати Білого Зуба йому не пощастило. Його дух залишався неприборканій, дарма, що він стільки терпів від нього. Правда, це мало поганий вплив з другого боку — Білий Зуб ставав лихий, похмурий; його норов зроду був дикий, а тепер, коли його безнастанно переслідували, ще більше здичавів і став зовсім хижий. Жвавість і веселість, що властиві його вікові, виявлялися дуже рідко: Він ніколи

не грався й не пустував з іншими собачатами. Ліп-Ліп не потерпів би цього. Варто було тільки Білому Зубові показатись, як він наскакував на нього з гарчанням і бився аж доки не проганяв його геть.

У наслідок цього його пустотливість поволі зникала, і він здавався старший, ніж був справді. Не маючи змоги виявляти в грі зайву енергію, він затаївся сам у собі, і став розвиватись його мозок. Він зробився хитрий, маючи багато часу, щоб вигадувати всякі витівки. Не маючи змоги, коли годували собак, ухопити свою частку м'яса чи риби, що їм роздавали, він зробився спритним злодієм, і бувши примушений сам себі діставати їсти, навчився знаходити й став чистою карою жінкам. Він никав по цілому таборі, знов, де що робиться, бачив і чув усе, метикував і вмів хитро уникати свого запеклого ворога.

Ще, коли Ліп-Ліп тільки почав його переслідувати, то він утяв йому хитру й кепську штуку і пізнав насолоду помсти. Як його мати колись, бігаючи з вовками занаджуvala з табору собак на загин, так само й він заманив Ліп-Ліпа до мстивих зубів Кайч. Відступаючи від нього, Білий Зуб не біг просто, а крутився між наметами. Він бігав краще за всіх собачат свого віку й краще за Ліп-Ліпа, але тепер він тримався на один тільки стрибок від нього, й не підпускав його до себе.

Ліп-Ліп збуджений погонею й близькістю жертви забув за обережність, і забув де він, а коли огледівся, то вже було пізно. Біжучи чим-дуж круг намету, він наскочив просто на Кайч, що лежала коло своєї ломаки. Не встиг він заскакувати з переляку, як вона вже скопила його своїми зубами. Дарма, що Кайч була прив'язана,

проте втекти від неї не так-то було легко. Вона збила його з ніг, і не даючи підвєстись, рвала й кусала його.

Коли йому нарешті пощастило відкотитись від неї, він устав, увесь розкуйовджений, змучений і тілом, і духом. Шерсть клаптями висіла там, де попоходили її зуби, а з роздзявленої пащеки вихопився довгий збій малого цуценяти, що хапав за душу. Але й його він не встиг закінчити. Наскочивши на нього, Білий Зуб учепився зубами йому в задню ногу. У Ліп-Ліпа не стало й знаку войовничого запалу, і він, без сорома казка, дременув до свого намету. Його колишня жертва не відставала від нього, мчала за ним по п'ятах. На допомогу собачаті вийшли жінки й тільки камінням могли відігнати оскаженілого, як чорт, Білого Зуба.

Настав день, коли Сивий Бобер вирішив, що Кайч уже не втече з табору й відвязав її. Радість Білого Зуба не мала меж. Він весело бігав з нею по таборі, і Ліп-Ліп тримався на пристойному віддаленні. Білий Зуб не раз наїжувався й набирав войовничого вигляду, але той не приймав виклику. Він був не дурень, і хоч як йому хотілось помститись, проте він вичікував, коли застукає вовчука самого.

Того самого дня, тільки трохи пізніше Кайч з вовчуком вибігла на узлісся недалечко від табору. Білий Зуб, крок по крокові, заманив сюди матір і, коли вона спинилася, силкувався заманити її далі. Струмок, печера в скелі, тихі лісові хащі вабили його до себе, і він хотів, щоб мати йшла з ним. Пробігши скілька ступнів, він спинився й озирнувся. Вона не рухалась. Жалібно проквиляючи, він то зникав серед кущів, то знову з'являвся, потім підбіг до неї, лизнув їй морду й знову побіг. Вона стояла на

місці. Він спинився, пильно на неї дивлячись, усією своєю істотою показуючи своє бажання, але, коли вона повернула голову й озирнулась на табор, бажання це стало гаснути.

Його ніби щось кликало на волю, геть ізвідци. Вона також чула цей поклик, але чула також і інший, ще голосніший, поклик вогню й людини, що на нього з усіх тварин озываються тільки вовк та дикий собака, кревні брати.

Кайч повернулась і тихенько побігла до табору. Він тримав її міцніше, ніж дерев'яна ломака, що до неї вона була прив'язана. Невидима таємнича сила богів тримала її під своєю владою й не пускала. Сидячи в холодку під березою, Білий Зуб жалібно квилив. Тонкі пахощі сосни й лісу нагадували йому минуле життя й волю, що нею він тішився ще коли не був поневолений. Але ще він був малий, і його любов до матери була дужча, ніж поклик людини, чи поклик пустелі. Усе своє коротке життя він залежав від неї, і для нього ще не прийшла пора самостійного життя. Він підвівся й невесело почвалав у табор; дорогою разів два чи три сідав, починав квилити й прислухався до потужного поклику, що лунав з надрів лісу.

У пустелі мати недовго буває коло дітей, а під владою людини ще менше. Так само було й з Білим Зубом Сивий Бобер заборгував індійцеві, що його звали Три Орли. Цей самий індієць ішов тепер з табору річкою Меккензі, проти води ло Великого Невільничого Озера. Кавалок червоної матери, ведмежа шкура, 20 набоїв та Кайч пішли за борг. Побачивши, що Три Орли посадовив його матір до себе в човен, Білий Зуб кинувся до неї. Одним ударом індієць штурнув його на землю й відчалив човна.

Вовчук скочив у воду й поглив за ним, не слухаючи Сивого Бобра, що кликав його назад. Страх загубити матір був такий великий, що він не звертав уваги на вигуки людини.

Але боги звикли, щоб їм корились. Розлючений Сивий Бобер поплив човном за ним. Догнавши, він нагнувся, схопив його за карк і витяг з води, але не пустив його на дно човна а, тримаючи на вазі, почав його бити. Ну, та й бив же! Він мав важку руку, від кожного удару дуже боліло, а він сипав їх не жаліючи.

Під градом цих ударів то з одного боку то з другого, Білий Зуб звивався й розгойдувався як маятник, уперед і назад, переживаючи різноманітні почуття. Здивування, що охопило його зразу, заступив страх, і він скілька разів скавучав під рукою індійця. Після страху напав на нього сказ і в ньому виявилась уся його дика вдача. Він вискалив зуби й безстрашно гарчав просто перед очима свого гнівного бога. Той ще більше розгнівався. Удари посиались рясно, важкі й болючі. Сивий Бобер бив, а Білий Зуб гарчав. Звісно, так не могло тривати без кінця. Хтось мусів поступитись. Поступився Білий Зуб. Страх знову напав на нього. Це вперше людина так з ним поводиться. Усі випадкові удари, що перепадали йому раніше, чи то дрючком, чи каменем, здавались, ніби пестощі проти того, що зараз було. Він почав скавучати й вити. На кожний удар він відповідав пронизливим скавучанням; але страх перейшов незабаром у справжній жах, і його скавучання зіллялось у одно безперервне виття, не звязане з ритмом ударів.

Сивий Бобер спустив руку. Білий Зуб, що безпорадно висів у другій його руці, усе ска-

вучав. Це, видимо, задовольнило його господаря, і він грубо шпурнув його на дно човна, що підхоплений бистриною, швидко плив за водою. Індієць узявся за весла. Вовчук саме лежав під ногами, і він дав йому доброго штовхана. Білий Зуб розпалився, знову виявилась його лиха вдача, і він вп'явся зубами в ногу, взуту в мокасини. Побій, що був досі, здавався нічим проти того, що йому влетіло тепер. Сказ Сивого Бобра був жахливий, такий, як і страх Білого Зуба. Не сама рука, але й дерев'яне весло попоходило по ньому і, коли нарешті знову його кинуто на дно, то він бувувесь побитий, і все його маленьке тіло страшенно боліло. Сивий Бобер знову штовхнув його ногою, цього разу навмисне. Але Білий Зуб не опинався. Він дістав ще одну науку неволі: ніколи, ні за якими обставинами він не сміє вкусити свого володаря й пана, бо тіло його священне, і неможна його опоганити зубами такого звіря, як він. Очевидачки це тяжкий злочин, що йому не може бути ні прощі, а ні забуття.

Човен торкнувся берега. Білий Зуб лежав нерухомо й тихенько попискуючи. Він не знав, чого хоче його пан. Сивий Бобер хотів, щоб він вийшов на беріг, і грубо кинув його туди. Вовчук важко впав на бік і боляче вдарився об землю своїм побитим тілом. Увесь третячи й скиглячи з болю, він ледве звівся на ноги. Ліп-Ліп, що стежив з берега за всім, що коїлось, наскочив на нього, збив з ніг і вгородив у нього зуби. Білий Зуб був занадто безпорадний, щоб боронитись, і йому мабуть прийшлося б не з медом, коли-б раптом не піднялася нога Сивого Бобра й не відкинула Ліп-Ліпа з такою силою, що він відлетів футів на двадцять. Це була справедливість звіря-людини.

У своєму жалюгідному стані Білий Зуб відчув мимоволі подяку до нього і, шкотильгаючи покірно поплентався за ним крізь увесь табор, до його намету. Таким способом довелося йому довідатись, що боги застерегли собі право карати й забороняють його нижчим тваринам, підлеглим їм.

Уночі, коли все принишкло, туга за матір'ю з більшою силою охопила Білого Зуба. Він так голосно став тужити за нею, що розбудив Сивого Бобра, і той знову побив його. З тої пори він нишком виявляв своє горе, коли боги були десь недалеко, і тільки на узлісся, де нікого не було, він давав йому волю й голосно квилив і вив.

Може він і послухався б спогадів про печеру й про тихий струмок і втік би в пустелю, коли б не любов до матери. Перед очима йому люди йшли на полювання й повертались назад, і вона так само могла повернутись. Сподіваючись її, він не втікав і залишався в своїй неволі.

Але неможна сказати, що ця неволя була туже важка. Було багато й цікавого. Завжди краплялось щось несподіване, і не було кінця драю дивним речам, що їх робили боги, і що на них він дивився з цікавістю. А ще він вивчився прилагоджуватись до Сивого Бобра. Слухняности, неухильності, ретельної слухняности вимагали від нього, а в нагороду він не діставав стусанів, і жити можна було.

Траплялось, що Сивий Бобер кидав йому кавалок м'яса й відганяв собак поки він їв. і, — дивна річ — цей кавалок мав особливу ціну й здавався йому більше до смаку, які ті, що він діставав з рук у жінок. Індієць ніколи не гладив, не пестив його, але чи то через те, що

в його була важка рука, чи через його силу й справедливість, а може через те ѿ і через друге разом, але між вовчуком та його похмурим господарем виникла своєрідна приязнь.

Таким чином, непомітними лукавими способами ѿ не раз за допомогою дрюочка, каменя чи стусана, надіто на Білого Зуба важкі кайдани неволі. У ньому розвивались особливі риси, що через них звірі його породи могли підходити до багаття людини. Хоч яке неприємне було Білому Зубові життя в таборі, проте воно ставало йому де-далі дорожче, хоч він і не був свідомий цього. Він тільки тужив за матір'ю, сподіавався, що вона повернеться ѿ палко прагнув своєї колишньої волі.

ІІІ. ЗАЦУРАНИЙ.

Ліп-Ліпувесь час труїв життя Білому Зубові, і він ставав усе лихіший і лютіший. Він був і вдачею лихий, але та лютъ, що зростала в ньому, не могла ні з чим зірвнятись. Незабаром про нього йшла слава, що він найлютіший у цілому таборі. Що б не трапилося у таборі: чи то де счиниться бійка, чи жінки почнуть галасувати, що в них украдено м'ясо — усяк був певен, що тут, коли не причиною був Білий Зуб, то безперечно, без нього не обійшлося. Нікому й на думку не спадало шукати причин такого його поводження — усі бачили тільки наслідки, а вони були кепські. Білий Зуб був підлій, злодій, забіяка й призвідник до всякої гризни. Роздратовані жінки кричали йому просто у вічі, що він вовк, що він не варт нічого, і що кепсько йому прийдеться. А він слухав і пильно на них дивився, щоб устигнути втекти, коли в нього жбурнуть чимсь.

Він побачив незабаром себе зацураним серед великого залюдненого табору. Молоді собаки ворогували з ним і стояли за Ліп-Ліпом. Може вони чули в ньому дикий лісовий рід, і в них виявлялась неприязнь свійського собаки до вовка. Чи так, чи сяк, а вони стали на Ліп-Ліпів бік і напастували Білого Зуба, маючи на це навіть дуже поважні причини: не один з них покуштував на своїй шкурі його гострі зуби і,— ніде гріха втіти,— він давав більше, ніж сам діставав. У бою сам-на-сам, він би дав раду мало не з кожним, але ця втіха йому була заказана, бо зараз же, ніби на яке гасло, збігалися молоді собаки з усіх сторін і кидались на нього.

Зате він навчився двох важких речей. Добре триматися, коли нападала вся зграя, а коли змагався з одним—то як-найбільше разів його куснути в як-найменший час. Утриматись на ногах, коли накинеться ворожа зграя, це значить зберегти собі життя, і він добре затямив цю науку. Його, як того кота, ніяк не можна було збити з ніг. Великі собаки, наскочивши на нього всією вагою свого тіла, могли відкинути його назад, або відштовхнути в бік, але, відлетівши часом далеко, він завжди ставав міцно на землю.

Коли собаки зведуться битись, то перше, ніж вчепиться зубами, вони звичайно починають гарчати, наїжуються, набирають як-найгрізнішого воявничого вигляду. А Білий Зуб відкинув геть ці підготовчі заходи. Гаяти часу не доводилось, бо зараз же нападала вся зграя молодих собак,— він мусів робити своє діло й бігти необзвир. Зовсім не попереджаючи, він кидався, хапав, шматував перше, ніж супротивник устигав отяmitись, щоб зустрінути його. Він навчився швидко нападати й перемагати й зрозу-

мів ціну несподіванки. Коли собаку захопити несподівано й прокусити їй плече, чи розшматувати вухо перше, ніж він збегне, що робиться, — то половина перемоги вже є.

Собаку дуже легко збити з ніг. Падаючи, він виставляє ніжну, вразливу свою частину — шию, а вкусивши за шию, іноді можна було зовсім порішти життя. Білий Зуб знов зе місце, це знання перейшло до нього спадково від хижих поколінь його предків. Його спосіб нападати полягав у тому, щоб захопити собаку самого, захопити його знебачки, несподівано, збити з ніг і вчепитися зубами в це вразливе місце.

Але він був ще напівдорослий, його ікла не були ще такі великі й сильні, щоб загризти на смерть, проте чимало молодих собак бігало по табору з розпанаханими горлами після бійки з ним. Якось він заскочив одного з своїх супротивників на узлісся. Скільки разів перекинувши його й скільки разів учепившись йому в горло, він таки перегріз йому жилу, і той околів. Увечері в таборі зчинився цілий гвалт. Випадкові свідки подвигу Білого Зуба принесли звістку господареві загризеного собаки. Жінки пригадали всі випадки з украденим м'ясом, і навколо намету Сивого Бобра загомоніли гнівні голоси. Але він нікого не пустив до себе в намет, куди сховав злочинця, і рішуче відмовився видати його тим, що жадали помсти.

Білого Зуба ненавиділи геть усі, і люди, і собаки. За цей час свого життя він не знов і хвилини спокою. З усіх боків йому загрожували або собачі зуби, або людські руки, і скрізь зустрічав він, або гарчання своєї породи, або прокляття й каміння богів. Він завжди був

у напруженому стані, готовий нападати, або відбивати напади, мусів стерегтись що-хвилини, що несподівано щось полетить на нього і, як коли треба було, то хоч спокійно наскакував, клацнувши зубами, хоч відскакував з грізним гарчанням. Ні один собака в цілому таборі, ні старий, ні молодий, не вмів так хижо гарчати, як він. Собака звичайно гарчить або, щоб перестерегти, або загрожуючи, і треба знати, коли як загарчати. А Білий Зуб це добре зізнав. У його гарчанні чути було все, що було в ньому хиже, лютє й страшне. Коли він скаженів, то ніс йому морщився від безнастанних корчів, шерсть наїжувалась і неначе ворушилась на спині; язик, як червона гадюка висувався й ховався. Прищуливши вуха, виблискуючи повними ненависті очима й вискаливши мокрі ікла, він міг примусити спинитись хоч якого напасника. Хвилина вагання давала змогу Білому Зубові збегнути, що робити далі, а часом вагання тривало довше й навіть завершалось тим, що ворог зовсім зрікався нападу. Його гарчання не раз давало гасло на відступ навіть і для дорослого собаки.

Викинутий зі зграї молодих собак, він прикладав до них свої кровожерні способи й змушував їх дорого платити за те, що вони його так гнобили. Склалося чудернацьке становище: вони не підпускали його до себе, але й жоден з них не міг відбитися від зграї, цього не дозволяв він. Його хитрість і його тактика привели до того, що вони боялись бігати по одному і, oprіч одного тільки Ліп-Ліпа, завжди трималися купи, боячись страшного ворога, що сами собі створили. Коли якесь собача необачно забігало само на беріг, то або його знаходили загризеним, або воно здіймало на

ноги ввесь табор своїм страшним переляканим скавучанням, рятуючись від Білого Зуба.

Проте й тоді, як молоді собаки зрозуміли, що їм безпечніше триматися гурту, Білий Зуб провадив свою лінію й мстився на них. Він нападав на них, заскочивши когось самого, а вони нападали на нього цілою зграєю. Побачивши його, вони зараз на нього накидались, і рятували його тільки швидкі ноги. Але погано приходилося тому собаці, що випереджував інших, нападаючи на нього. Білий Зуб несподівано повертається, наскакував і рвав його перш, ніж настигала зграя. Таке траплялось доволі часто. У запалі погоні собаки захоплювались і забували за всяку обережність, а з ним цього ніколи не бувало. Озираючись крадькома, він не проминав нагоди й вихорем налітав на надто ретельного переслідника, що випередив зграю.

Молоді собаки не можуть не гратись. За такими обставинами вони тепер гралися в війну. Гонитва за Білим Зубом була їм страшною грою, що не раз кінчалася смертю когось із них, проте вона була улюбленою грою. Покладаючись на швидкість своїх ніг, Білий Зуб ніколи не ухилявся від неї. За той час, що він був у таборі, даремне сподіваючись материного повороту, він не раз занаджував усю зграю в ліс. Але там вони конче губили його слід. З галасу й гавкотні Білий Зуб завжди знат, де вони, а сам нечутно торкаючись землі своїми оксамитовими лапами, як тінь мчав поміж деревами, нагадуючи свого батька й матір. До того ж він більш мав зв'язків з пустелею, і краще за них знат ті тайни. Найбільше він любив, пробігши водою, заховати свої сліди, а тоді, затаївшись під кущем, лежати й

слухати, як вони, спантеличені, гавкали й ганяли по лісі.

Оточений ненавистю собак і людей, неприборканий, вічно нападаючи, або витримуючи напад, Білий Зуб розвивався швидко, але одно-бічно. Не було нічого, що сприяло б розвиткові в ньому якоїсь м'якості, чи якоїсь приязни. Він зовсім про таке нічого не знов. Він знов один тільки закон — коритися дужчому й гнобити слабшого. Сивий Бобер був бог, і він був дужий, отже Білий Зуб корився йому. Молодші й менші за нього собаки були кволі, і він загризав їх. Його фізичний розвиток ішов у бік сили. Серед вічних загроз якоїсь небезпеки, чи навіть загину, в ньому найбільше розвивались його риси хижака, потрібні йому, щоб боронитись. Він бігав швидше за інших собак, був спритніший, лихіший і хитріший за них. Із своїми, залізними м'язами й сухими жилами, він міг більше витерпіти, як вони і, з усією своєю лютістю й жорстокістю, був розумніший за них. Він мусів стати таким, а ні — то він не витримав би того ворожого оточення, що серед нього він жив.

IV. СТЕЖКОЮ БОГІВ.

Рік минав, дні стали коротші, мороз уже покусував, коли Білому Зубові трапилася на-года втекти на волю. У таборі вже скілька день була метушня. Його згортали, і індійці, навантажені своїм майном, ладнались у дорогу, тільки-но настане пора вловів. Білий Зуб стежив за всім пожадливими очима і, коли побачив, що згортають намети й вантажать човни, то все зрозумів. Човни відпливали один по одному й зникали, пливучи за водою.

Білий Зуб надумався залишитись і, вигодивши час, утік у ліс. Щоб заховати свої сліди, він пройшов трохи по струмку, що вже взявся кригою, заховався в гущавину й став чекати. Час ішов, і він майже безперерви спав скілька годин, коли враз його розбудив голос Сивого Бобра, що гукав його. Чути було й інші голоси, кричала й жінка Сивого Бобра, і його син Мітсах.

Він тремтів зляку і, хоч його кортіло вилізти з свого захистку, проте він опирається цьому бажанню. Голоси поволі стихли в далині. Переконавшись, що небезпеки нема, Білий Зуб виліз з-під куща. У лісі вже смеркало. Деякий час він бігав і пустував поміж деревами, утішаючись волею, тоді його враз охопило почуття самотності. Він присів і став дослухатись. Ніде—ні шелесне. Ліс зловісно мовчав, і в цьому його мовчанні ніби затаїлась якась невідома небезпека. Білому Зубові здавались непевними і величезні стовбури дерев, і довгі тіні від них; вони могли ховати в собі всяке страхіття.

До того ще було холодно, і не було теплого намету, щоб до нього притулитись. Мороз хапав його за лапи, і він підіймав їх одну по одній. Згорнувшись, він обгорнув їх кудлатим хвостом і силкувався нагрітись, а перед ним стали проходити картини, що далися йому в тямки. Він бачив табор, намети, вогні, чув верескліві жіночі голоси, грубі чоловічі, гарчання собак, згадав усі шматки м'яса й риби, що йому давали. Він був голодний, але тут нічого не було, тільки загрозливе мовчання, а ним не наїсись.

Неволя виніжила його. Турботи й відповідальности він не знав, і розучився дбати за себе. Навколо була глупа ніч. Призвичаївшись

до гомону й галасу в таборі, до безнастанної зміни картин і звуків, його почуття тепер не мали роботи, нічого було слухати, ні на, що дивитись, нічого робити. Він напружував їх і хотів зловити хоч що-небудь, що порушувало б мовчання й кам'яну застиглість природи. Ніде—нічого. Тиша лякала його, у ній неначе щось жахливе нависло над ним.

Раптом він затрептів. Щось величезне, безформне з'явилось у полі його зору. На небі вияснилось, і місяць яскраво світив. На нього впала від дерева тінь. Заспокоївшись, він ще проте скавучав потихеньку, хоч і намагався задавити в собі це, щоб не привернути на себе якоїсь небезпеки, що чигає на нього.

Величезне дерево, що здіймалося над ним, тріснуло з холоду. Серед тиші звук пролунав дуже голосно. Вовчук заскавучав і, охоплений сліпим жахом, у нестямі кинувся до тaborу. У ньому палало одно бажання — як-найшвидше добутися до людини, під її захист. Він уже вдихав носом дух диму, у вухах уже бреніли й інші тaborові звуки, коли він вибіг з гущавини на поляну, осяйну місячним світлом без тінів. Тaborу там не було. Він забув, що люди знялися і пішли.

Білий Зуб спинився. Бігти й поспішати нікуди. Розгублено тиняючись по тaborищі, він обнюхував купи сміття, всяке дрантя й усякі покидьки, що залишились від богів. Він був би радий тепер каменю, кинутому на нього сердитою жінкою, був би радий, коли-б Сивого Бобра важка рука з гнівом упала на нього; радісно зустрів би навіть Ліп-Ліпа та всю полохливу, галасливу зграю.

Прибувши на те місце, де стояв був Сивого Бобра намет, він сів посередині й підвів до мі-

сяця морду. Йому скорчило горло, паща роздзявилась, і з неї вихоплювались жалібні, що доходили до душі, ноти. У них виливались його самотність і страх, туга за матір'ю, і всі колишні муки, і передчуття майбутніх бід і небезпек. Це було довге вовче квиління, голосний жалібне; воно вперше вихопилось йому з горла.

Настав день, страхи розвіялись, але самотність ще більше гнітила, і здавалась ще більшою на порожньому місці, де ще так недавно було стільки живого життя.

Але не довго він роздумував, що йому робити. Заглибившись у ліс, він побіг берегом річки, за водою. Він біг цілий день, не спиняючись і не спочиваючи. Можна було подумати, що він для того й на світ народився, щоб довіку так бігти, і що його заліznі м'язи не знають утоми; а коли він її відчув, то йому стала в пригоді його безмірна витривалість, спадщина його предків, і понесла його тіло вперед.

Там, де річка обминала крутоярі скелі, він перебрався через кручу позад них, а коли дорогою траплялись струмки та річечки, що впливали в головну річку, він або перепливав через них, або перебридав. Не один раз, спустившись на лід при березі, він проломлював його, завалювався в воду і ледве-ледве видряпувався на беріг, але ввесь час дивився й шукав слідів, де його боги пішли від річки вглиб країни.

Розвинений і розумний вище за середній рівень своєї породи, він проте не мав такого широкого світогляду, щоб охопити й другий беріг. Йому не спадало на думку, що ті сліди, яких він шукав, можуть бути там. Пізніше, коли він постаршав, порозумнішав, більше

познайомився з річками і більше бачив слідів,— тоді може це йому й спало б на думку. А тепер він сліпо біг за водою своїм берегом річки Меккензі й ні про що більше не думав.

Він біг цілісіньку ніч, збиваючись, натикаючись на всякі перешкоди; проте все це тільки затримувало його, але й каплі не лякало. Опівдні другого дня, коли він пробіг, не спиняючись 30 годин, то навіть його заліznі м'язи втомились, і тільки завзятість тримала його. До того ще він не раз поринав у холодну воду та 40 годин нічого не їв і охляв з голоду. Його гарна шерсть стала брудна, великі підошви лап були подряпані, й у крові, він став кульгати і що-разу все дужче. Ще й небо заволокло хмарами, і пішов сніг густий, м'який і мокрий. Він застелив усе навколо білим застілом, зрівняв усі нерівні місця на землі, і бігти стало важко й слизько.

Сивий Бобер лаштувався отaborитись цієї ночі на другому березі, бо там мали полювати. Але Клу-Куч, його жінка випадково вгледіла, що завидна ще олені прийшли на водопій на протилежному березі. Якби вони не надішли, якби Мітсах, що керував човна, не відхилився від напряму, через сніг, якби Клу-Куч не помітила оленів, а Сивий Бобер не підстрелив одного — то все трапилось би зовсім інакше. Сивий Бобер не отaborився б на цьому березі, Білий Зуб побіг би далі, і кінчилося б на тому, що він або загинув би, або пристав би до своїх диких братів і до віку був би вовком.

Настало ніч. Сніг посипався густіше. Білий Зуб, попискуючи, шкутильгаючи й спотикаючись, вибіг на свіжий слід, такий свіжий, що він відразу його пізнав і, заскавучавши з радості, нетерпляче побіг за ним, назад від бе-

рега до дерев. Незабаром стало чути гомін тaborу, і він побачив яскраве полум'я багаття, Клу-Куч, що поралась коло якоїсь страви, Сивого Бобра, як завжди коло вогню на карачках. Він їв кавалок сирого сала. Виходить, що в таборі є свіже м'ясо!

Білий Зуб був певен, що дістане добrego прочухана і, нагнувшись і трохи навіть найжившись, він проте біг до табору. Він ненавидів і боявся бійки, але знов також, що грітиметься коло вогню, буде під захистом богів і здibaє собак,—що правда ворожих, проте собак,—і його гуртове почуття задовольниться.

Він підліз до вогню плаzом, на животі. Сивий Бобер побачив його й перестав жувати своє сало. Білий Зуб повз помалу, всією своєю істотою виявляючи свою улесливу смиrnість і покірливість. Він повз просто до Сивого Бобра і що-бліжче, то все улесливіше. Добувшись до нього, він ліг йому коло ніг, самохіть здаючись таким чином на ласку і душою й тілом піддаючись під господаря. Він із своєї волі прийшов до вогню людини й покорився їй. Не маючи сумніву, що мусить дістати кару, Білий Зуб тремтів усім тілом. Рука над ним заворушилася. Він зігнувся, сподіваючись стусана. Але рука не вдарила. Тоді він глянув крадькома вгору. Сивий Бобер розломив надвоє сало! Сивий Бобер одну половину протягнув йому! Дуже обережно, й навіть підзорільво, Білий Зуб спочатку обнюхав його, а тоді з'їв. Індієць гукнув, щоб принесли м'яса й відганяв собак, аж доки вовчук не з'їв його. Наїджений, задоволений, він розлігся коло ніг Сивому Боброві й став дрімати, примружуючи очі на теплий вогонь. Він був спокійний і знов, що взавтра не доведеться вже йому безпорадно бігати по

похмурому, мовчазному лісі. Він буде в таборі, з людьми, з своїми богами, що під їхню руку віддав він себе, і що від них тепер буде залежати.

V. ДОГОВІР.

У половині грудня Сивий Бобер вирядився річкою проти води, узявши з собою і Мітсаха, і Клу-Куч. Він сам керував великими санями, що їх везли куплені й позичені собаки, а маленькими санями, що в них запряжені молоді собаки, керував його син. Мітсахові це було більше забавкою, ніж справжньою роботою, але він був у захваті, почуваючи, що починає вже працювати, як справжній, дорослий чоловік. Він учився поганяти й муштрувати їх, а вони призначаювались ходити запряжені. Опріч того, його сани ще були дещо й корисні, бо на них навантажено було фунтів із 200 вантажу.

Білий Зуб бачив, як собаки працюють у зброй, і не дуже протестував, коли його запрягали вперше. Йому наклали на шию підбитого мохом хомута, а його посторонками прив'язали до довгого ременя, що проходив йому по-під грудьми й уподовж спини. До цього ременя прив'язували довгого мотузка, що ним Білий Зуб тягнув сани.

Було запряжено семеро собак віком по 9-10 місяців, oprіч Білого Зуба, що йому було тільки 8 місяців. Кожний з них прив'язаний був до саней окремим мотузком і всі ці мотузки були неоднакові завдовжки, кожний був коротший за другого на корпус собаки, і всі були прив'язані до кільця, закріпленого в передку саней. А сами сани зроблені були з міцної березової кори, без полозів. Високий передок, що загинався догори, не давав їм закопуватися в сніг.

Така конструкція саней сприяла тому, що вся вага лягала на більшу площину снігу, що розсипався кришталевим порохом. За тим самим принципом широкого розподілу ваги, собаки на кінцях своїх мотузків розходились вахляром від передка саней, і жоден не біг по п'ятаках другого.

Це мало ще одну перевагу. Різні завдовжки мотузки перешкоджали заднім собакам гризти передніх іззаду. А передні, щоб напасті на заднього собаку, що біг на коротшому мотузі, повинні були повернувшись. Це їм було незручно, бо вони ставали просто перед тим собачкою, що на нього нападали та ще й перед батогом погонича. Проте ще це було не все. Головна вигода була в тому, що собака, наміряючись напасті на переднього, тягнув сани дужче, а, що швидше посувались сани, то швидше біг передній собака, що на нього нападав задній. Цей ніколи не міг догнати його. Що швидше біг передній собака, то швидше бігли всі, ѹ посувались сани. Таким хитрим, лукавим способом людина збільшувала свою владу над тваринами.

Мітсах подібний був до батька й затямив де-що з його сивої мудrosti. Він давно помічав що Ліп-Ліп переслідує Білого Зуба, але тоді Ліп-Ліп належав іншому, і він тільки иноді, принагідно штурляв у нього каменем. А тепер, коли Ліп-Ліп став його власним собачкою, то він, щоб помститись на ньому, прив'язав його на кінці найдовшого мотузка. Це робило Ліп-Ліпа ніби передовиком і здавалось навіть почесним. А справді ж нічого почесного тут не було, навпаки, замість того, щоб командувати зграєю й тримати її в покорі, він став об'єктом її ненависті й нападів.

Справа в тому, що задні собаки бачили його завжди перед себе, ніби він тікав від них, і бачили тільки його кудлатого хвоста й задні ноги, а це видовище далеко не таке страшне, як вискалені зуби й настовбурчена шерсть. А собаки, самою будовою свого розуму такі, що, бачучи перед себе собаку, який біжить, думають, що він утікає від них, і в них зараз же виникає бажання гнатися за ним.

Тільки-но сани рушили, уся запряжка погналась за Ліп-Ліпом, і це тяглося цілий день. Ображений у своїй гідності й доведений до сказу, він скілька разів обертається до зграї, але Мітсах махав своїм 30-футовим батогом, сплетеним з оленячих кишок; Ліп-Ліпові ніби щось обпікало морду, він повертається й біг далі. Він-би не злякався й цілої зграї, але батіг був більше за те, що він міг винести. Йому залишалось тільки натягнути мотузка й тікати від зубів своїх товаришів.

У індійця, в таємницях його мозку заховалась багато хитрости. Мітсах вигадав нову штуку, щоб дражнити собак. Він став при них давати перевагу Ліп-Ліпові. Це збуджувало в них і заздрість і невависть разом. Перед очима їм він давав йому м'ясо, тільки-но йому. Вони просто казились, і тільки Мітсахів батіг тримав їх на відстані, коли Ліп-Ліп ів його. Коли м'яса й не було, то Мітсах удавав, що він годує його й тримав усю зграю на віддаленні.

Білий Зуб працював сумлінно. Не дурно він пройшов більшу відстань, ніж котрийсь інший собака, поки трапився до рук богів, і тепер добре розумів, що дарма противиться їх силі. До того ще повсякчасне переслідування, що він зазнав від зграї, призвело до того, що на ней він менше зважав ніж на людей. З тваринами

він не приятелював, Кайч майже забув, і йому лишалась тільки вірність богам, що їх він визнав за своїх владарів. Він працював ретельно, навчився дисципліни й був слухняний в роботі, вірний і покірливий. Це головні властивості присвоєних вовка та дикого собаки, а в Білого Зуба було їх навіть більше, ніж звичайно.

Коли Білий Зуб мав які стосунки з іншими собаками, то тільки на ґрунті війни й ворожнечі. Він не вмів з ними гратися, він тільки гризся, і треба сказати, що вмів гризтись, віддячуучи їм за всі рубці й покуси тоді, коли передовиком став Ліп-Ліп. Але тепер Ліп-Ліп хоч і був передовиком то тільки, коли тягнув мотузу й біг попереду своїх товаришів, а сани, підскакуючи, мчали за ним. У таборі він тримався близче до Мітсаха, або до Сивого Бобра, або до Клу-Куч.

Він не насмілювався відійти від богів, бо з усіх сторін йому загрожували вискалені зуби, і він до краю мусів терпіти муку якої сам завдавав колись Білому Зубові.

Коли занепав Ліп-Ліп, то Білий Зуб міг заступити його місце й стати передовиком у зграї; але він був дуже упертий і звик триматися огорони. Він або не звертав уваги на своїх товаришів, або гризся з ними. Собаки давно вже звертали йому з дороги, і ні один з них, навіть найсміливіший, не зважувався вкрасти в нього м'яса. Вони тільки хапались, як найшвидше з'їсти своє, щоб він часом не відібрав. Він добре засвоїв закон: души слабшого й корись дужчому і з'їдав свою частку як тільки міг швидко. І кепсько доводилось тому собаці, що не встигав на цей час упоратися з своєю. Гарчання, вискал зубів,— і вже Білий Зуб доїдав його порцію, і собаці тільки

лишалося виливати свої обурення перед байдужими зорями.

Траплялось, що котрийсь собака не витримував і починав бунтувати, але він хутко його втихомирював. Це було йому тільки зайвою вправою. Він старанно охороняв своє становище й зубами відповідав на найменше зазіхання на нього. Звичайно гризлись недовго. Він занадто швидко нападав. Собака був увесь покусаний і закривавлений перше, ніж міг збегнути в чім річ, і його проганяв Білий Зуб перше, ніж він починав битись.

Білий зуб пильнував такої самої дисципліни в зграї якоги боги вимагали від них усіх. Жодної вольності не дозволялось. Між собою собаки могли робити що завгодно, це його не обходило, але обходило тільки те, щоб вони дали йому спокій, звертали йому з дороги, коли він з'являвся серед них, і в усьому визнавали його силу. Доволі було, щоб котрийсь із них підняв губу, наїжив шерсть, як він шалено наскакував на винного й немилосердно доводив йому помильність його поводження.

Він був страшний тиран, непохитний і твердий, як криця, і мстиво гнобив усе кволе. Не дурно йому довелось провадити запеклу боротьбу за життя тоді, коли ще він був малим цуценям і, разом з матір'ю без ніякої іншої допомоги бився, щоб не загинути серед суворого оточення дикої пустелі, і не дурно він навчився так тихо ступати, коли близько проходив якийсь більший звір. Він гнобив кволого, але поважав дужого.

За свою довгу дорогу Сивий Бобер частенько заходив у табори до інших людей-звірів, і Білий Зуб тихомирно, нікого не займаючи, бігав перед їхніх великих собак.

Місяць по місяці збігав. Сивий Бобер усе посувався далі: Від довгої дороги й роботи Білий Зуб ставав тільки дужчий, а його розумовий розвиток був уже майже зовсім завершений. Він багато чого навчився й добре знов той світ, де йому доводилось жити. У нього, скажати б, виробились погляди холодного матеріаліста. Світ навколо був брутальний, жорстокий, не було в ньому ні тепла, ні приязні, ні любові, ні лагідності.

Він не прихилився до Сивого Бобра, який був, правда, бог, але жорстокий бог. Білий Зуб охоче визнав його владу, але вона мала за підставу перевагу розуму й грубої сили. У самій істоті Білого Зуба було щось таке, що потребувало такої сили, інакше він би не повернувся з пустелі й не виявив би своєї покори. Але в його вдачі були й інші глибини, яких ніхто ніколи не вивчав. Ласкаве слово пестливий дотик руки Сивого Бобра може б і знайшли в них відгук, але Сивий Бобер ніколи не пестив його, ніколи не сказав йому привітного слова. Він не мав цього в своїй натурі. Його перевага була люта, він панував з лютістю, пильнував справедливості за допомогою дрючка, карав за провини бійкою й нагороджував не ласкою, а тільки тим, що не бив.

Білий Зуб навіть не уявляв собі, яке щастя могла б йому дати рука людини. Він не любив людських рук і не довіряв їм. Правда, иноді вони давали йому їсти, але частіше вони завдавали болю—і краще триматися від них як-найдалі. Вони шпурляють каміння, носять киї, дрючки, батоги, б'ють по морді кулаками і, коли й торкались коли-будь до нього, то тільки щоб ущіпнути, рванути, вдарити. У інших сельвищах, де вони проходили, він здібався з дітьми

й пізнав, що й іхні руки так само завдають немилосердного болю. Одного разу він мало не позувся ока через одного хлопчика, що ледве спинався на ноги. Він кінчив на тому, що не тільки перестав довіряти дітям, але став ненавидіти їх, і коли вони наблизялися, і коли він дивився їм на руки, що від них можна було сподіватись тільки лиха, то звичайно зараз же втікав.

Одного разу, відповідаючи на лихо, що заподіяла йому людська рука, Білий Зуб зламав той закон, що навчив його Сивий Бобер, а саме, що вкусити бога—непрошений злочин. Це трапилося в сельбищі на березі Великого Невільницького Озера. Звичаєм усіх собак він подався, щоб розстаратись чогось подіїсти. Якийсь хлопчик рубав сокирою заморожену оленину. Кришки й маленькі кавалочки розлітались на всі боки. Білий Зуб, никаючи скрізь по сельбищі спинився й став збирати й ковтати ці кришки. Хлопчик поклав сокиру й уявив величного дрючка. Білий Зуб устиг вчасно відскочити й хлопець не влучив у нього, але зараз же кинувся за ним. Білий Зуб не знав місцевости й опинився між двома наметами, притиснутий до високого насипу.

Б'гти було нікуди. Єдиний вихід загородив хлопець, що з дрючком напоготові підступав до своєї притиснутої в куток жертви. Білий Зуб оскаженів, наїжився й загарчав. У ньому ображене було почуття справедливості. Він знав закон роздобування їжі: усі покидьки м'яса такі, як оці замерзлі кришки, доставалися тому собаці, що їх знаходив. Він нічого поганого не зробив, не зламав закону, проте хлопець наміряється його бити. Він не пам'ятав, як усе скочилось. Це був напад справжнього

сказу, і все зчинилось так швидко, що хлопчик не встиг нічого збегнути, як уже лежав на снігу, а рука, що тримала дрючка, була добре пошматована.

Білий Зуб знов, що він зламав закон. Він угородив зуби в священне тіло одного з богів і нічого, крім страшної кари, не міг сподіватись. Він кинувся до Сивого Бобра і скурчився, шукаючи оборони коло його ніг. Укушений хлопчик та його родина прийшли, вимагаючи кари злочинцеві, але мусіли повернутись не задоволивши свого бажання. Сивий Бобер і Мітсах, і Клу-Куч--усі боронили Білого Зуба. Прислушаючись до сварки й дивлячись на гнівні рухи, Білий Зуб зрозумів, що його вчинок виправдано. Отже він дізнався, що є одні боги й другі, його боги й чужі, і що між ними велика відміна. Від своїх він мусить усе приймати, і справедливість, і кривду однаково, але не повинен терпіти чогось від чужих богів. Він може зубами відповідати на їхню кривду. Це також закон богів.

Не минуло й дня, як Білому Зубові близче довелося познайомитись з ним. Мітсах збирав у лісі паливо й стрінув покусаного хлопця. Мітсах був сам, а з тим були інші хлопці. Зчинилася сварка, а завершилась бійкою. Хлопці напали на Мітсаха, і йому кепсько прийшлося. Удари сипались на нього з усіх боків. Білий Зуб спочатку тільки дивився. Це була справа богів, і його вона мало обходила. Потім він збегнув що б'ють Мітсаха, його бога. Несподівано для нього самого, його охопила така лють, що він, як скажений кинувся на хлопців. За п'ять хвилин з поля бою порозбігались геть усі хлопці, і дехто з них залишив за собою криваві сліди на снігу,—певний доказ того, що

Білий Зуб попрацював зубами. Повернувшись до табору, Мітсах розказав, що трапилось. Сивий Бобер наказав принести м'яса й дати Білому Зубові. А той, наївшись до несхочу, лежав коло вогню, куняв і думав про те, що закон стверджено.

Ступневим досвідом Білий Зуб прийшов до закону власності й до свого обов'язку його боронити. Від оборони тіла свого бога до оборони того, що йому належало, був один тільки ступінь, і він цей ступінь зробив, хоч йому й довелося кусати чужих богів. Самий цей вчинок, звісно, великий злочин, дуже небезпечний: богі всемогутні, і собака не може рівнятися до них, проте Білий Зуб відважно ставав віч-на-віч з ними й провадив запеклу боротьбу з злодіями. Обов'язок переміг страх, і власність Сивого Бобра стала недоторканою.

Поруч із цим Білий Зуб дізнався ще про одне: той бог, що приходить красти, звичайно, дуже полохливий бог, і кидається тікати від найменшої тривоги. Скоро він зчиняв переполох, як зараз же йому на поміч приходив Сивий Бобер, а від нього й тікав злодій. Білий Зуб ніколи не починав у таких випадках гавкяти. У нього була інша система. Він мовчки кидався на непроханого гостя й хапав його зубами. Через свою понуру вдачу й через свою відлюдність, з нього був дуже добрий сторож. Сивий Бобер навчав і виховував його саме для цього. Зрештою Білий Зуб став ще лютіший, ще неприборканіший і дикіший.

Минали місяці, і договір людини з собакою чим-раз міцнішав. Це був давній договір, що його склав перший вовк, який прийшов з пустелі до людини. Умови договору були дуже прості. За те, щоб мати собі бога, з тілом і з кров'ю,

Білій Зуб віддавав свою волю так само, як віддавали її незчисленні покоління вовків і диких собак, що були перед ним.

Харчі й вогонь, захист і товаришування,—ось те, що він мав від свого бога, а натомість стеріг його власність, боронив його тіло, працював на нього й корився йому.

Мати свого бога, це значить служити йому. Білій Зуб служив зі страху та з свідомості обов'язку, але не з любови. Він не розумів любові й ніколи її не зазнав. Кайч — була далеким невиразним спогадом. Ще більше, коли він покинув пустелю, покинув тварин своєї породи й віддався людині, то умови договору між ними стали такі, що коли-б він знову здибав Кайч, то все одно б він не покинув свого бога й не пішов би з нею. Віданість людині була йому законом, вищим за любов до волі, до своєї породи й до своєї матері.

VI. Г О Л О Д.

Уже напрівесні подорож Сивого Бобра кінчилась. Був квітень. Білому Зубові якраз рік минув, коли він повернувся до свого сельбища, і Мітсах зняв з нього зброя. Ще він не дійшов повного розвитку, але після Ліп-Ліпа був найбільший серед собак - річняків. Від свого батька вовка й від матери Кайч він успадкував силу і їхню будову тіла, і вже дорівнявся до дорослих собак. Але ще він не став кремезний, тіло його було довге, тонке, не так масивне, як жилясте. Шерсть була сива, чисто вовча, і з вигляду його не можна було б відрізнисти від вовка. Собача кров, що він дістав від Кайч, не виявилася, нічим фізично, а тільки в розумовому складі.

Він бродив по сельбищі й дуже тішився, зустрічаючи тих богів, що він їх знав раніше перед своєю подорожжю. І собаки були колишні, і цуценята такі, як він, також повиростали. А дорослі собаки тепер йому здавались далеко не такі велики й страшні, якими вони жили йому в пам'яті. Тепер він не боявся їх, як колись, і похожав серед них, зовсім не звертаючи уваги, і це почуття було йому нове й приемне.

Колись Безікові, старому, сивому собаці варто було тільки вискалити зуби, як він зараз улесливо припадав до землі, повертається й утікає чим-дуж. Через цього Безіка Білий Зуб навчився був розуміти свою нікчемність, а тепер побачив на ньому, як він змінився. Безік старівся й занепадав, а він розвивався, ріс і вбивався в силу.

Якось, коли панахали щойно забитого оленя, ця переміна, що сталася в його стосунках із собаками, особливо виявилася. Він потягнув собі копито й частину гомілки разом з м'ясом. Відійшовши від собак, що гризлися за кості, і заховавшись у кущі, він їв свою поживу, коли на нього наскочив Безік. Не встигнувши навіть збегнути, що він робить, Білий Зуб двічі рванув його зубами й відскочив. Безіка здивувало зухвалство й швидкість атаки. Він спинився й незрозуміло дивився на Білого Зуба, а червона кістка з м'ясом лежала між ними. Безік був старий пес, і йому не раз доводилось спробувати на своїй шкурі силу молодих собак, що він їх звик чухрати. Звісно, це було гірко, проте довелось помиритися з цим, прикладавши всю свою мудрість. Раніше колись він, обурившись, накинувся б на Білого Зуба, а тепер почував, що не має вже колишньої сили й не може собі цього дозволити. Він тільки наїжився

й грізно дивився на Білого Зуба, а в ньому враз воскрес увесь колишній страх перед Безіком. Він увесь ніби скурчився, якось зразу зів'яв і знову став маленьким і вигадував, як би йому втекти—тільки щоб не занадто ганебно.

Саме в цю мить Безік зробив помилку. Колиб він увесь час дивився сердито й грізно, то все було б гаразд. Білий Зуб уже намірився був відступити і безперечно відступив би, покинувши йому м'ясо. Але Безік не діждався, він гадав, що перемога за ним і, підійшовши близче до м'яса, нахилив голову й став його обнюхувати. Білий Зуб трохи наїжився. Але й тоді ще не було пізно ყоправити становище: коли-б Безік спинився над м'ясом з піднятою головою й сердитим виглядом,—то Білий Зуб рішуче відступив би. Але свіже м'ясо приємно дратуючи ніздрі Безікові, розбуркало всю його пожадливість, і він кусок відкусив.

Це було вже занадто. Білий Зуб не забув, як він командував запряжкою цілими місяцями, і він не мав сили стояти й дивитись, як інший ковтав його м'ясо. Без ніякого попередження він зразу вдарив, і геть роздер праве вухо Безікові. Старий пес оставпів з несподіванки, але так само несподівано трапилося те образливе й жорстоке, що було далі. Кінчилось на тому, що він мав прокущене горло, і його збито з ніг. Поки він з великими труднощами зводився на ноги, Білий Зуб устиг два рази прокусити йому плече. І все це з дивною, неймовірною швидкістю. Безік зробив був спробу схопити його, але тільки клацнув зубами в повітрі, а за мить його ніс уже був пошматований, і він, хитаючись, відійшов від м'яса.

Становище перемінилось. Тепер над кісткою стояв і гарчав, наїживши Білий Зуб, а Безік,

стоячи збоку, думав про відступ. Він не наважився битися з молодим, швидким, як блискавка собакою, з сумом почуваючи, що він старий і кволий, але він зробив геройську спробу зберегти свою гіdnість. Тихо повернувшись спиною до Білого Зуба, й до кістки, наче-б то гадаючи, що вони не гіdnі його уваги, він поволі пішов геть і, тільки щезнувши з очей, спинився й став зализувати собі рані, що з них текла кров.

Після цього випадку Білий Зуб став ще більше самовпевнений і гордий. Він уже не так обережно похожав серед дорослих собак і не так уже перед ними поступався. Він не заводився гризтись, навіть і в голову собі цього не клав, тільки вимагав поваги до себе й боронив своє право спокійно йти своєю дорогою й не звертати іншому собаці. Він хотів одного тільки, щоб на нього зважали. І його вже більше не нехтували й не зневажали, як інших цуценят, або тих собак, що були разом з ним у запряжці, що їх гнали, примушували звертати з дороги й відбирави їм м'ясо. Але Білий Зуб, відлюдний, самотній, понурий, що майже ніколи не дивився в бік, страшний і хижий на вигляд, збивав з панталику дорослих собак. Вони ставилися до нього, як до рівного, не виявляючи ворожості, але не намагаючись сприятелюватися з ним. Незабаром вони зрозуміли, що найкраще дати йому спокій. І він також не займав їх, і таке становище було найкраще, як вони переконались після скількох сутічок з ним.

Якось серед літа Білому Зубові трапилася несподівана пригода. Він ходив з мисливцями полювати на оленів і, коли повернувся, то побачив нового намета, що був скраю сельбища. Він пішов, щоб роздивитись його і здибав

Кайч. Білий Зуб ледве пам'ятав її, а проте пам'ятав, і тепер спинився й став дивитись на неї. Кайч сіпнула губою й тихо, але грізно загарчала, і його спогади прояснились. Із знайомим гарчанням вони охопили його, він згадав свої дитячі роки й усе, що з ними було зв'язане, коли Кайч була йому, як та вісь, що навколо неї крутився ввесь його світ. Повернулось старе напівзаглушене почуття, і він радісно кинувся до матери. Вона відповіла гострими зубами й до кістки прокусила йому щоку. Збентежений, нічого не розуміючи, він відскочив назад.

Що до Кайч, то тут нічого дивного не було. Вовчиці не пам'ятають і не визнають своїх вовченят, коли їм рік, чи близько року. Так само й Кайч забула про Білого Зуба. Він був чужий і небажаний. У неї були знову малі діти, і зрозуміло, що вона була проти його втручання.

Одно з вовченят піdlізло до Білого Зуба. Вони були звідні брати, тільки й не знали про це. Білий Зуб став з цікавістю обнюхувати його, але Кайч знову на нього наскоцила й знову рванула його за морду. Він ще відступив. Його дитячі спогади зразу погасли й заховались у могилу, звідки були воскресли на мить. Він дивився на Кайч, що облизувала своє вовченя, й раз-у-раз голосно гарчала. Вона вже не мала для нього колишньої ваги, він звик обходитись без неї. Вона відійшла з його життя так само, як він відійшов з її життя.

Забувши про минуле, він проте не рушив з місця, тупо й розгублено дивлячись на Кайч і силкуючись збегнути, в чому річ. Вона втретє кинулась на нього, щоб одігнати його геть. Білий Зуб покірно дозволив це. Вона була

самиця, і є такий закон, що самці його породи, не гризуться з самицями. Він цього не міг знати з свого особистого досвіду, він ще не мав ні висновків, ні узагальнень що-до цього. У ньому говорив інстинкт, той самий, що примушував його вити до місяця, до зір ночами, боятися смерти та Невідомого.

Час ішов. Білий Зуб убивався в силу, ставав важчий і кремезніший. А вдача його розвивалась у тому напрямі, куди вела її спадковість під впливом обставин. Його спадковість була м'яким, як глина матеріялом, що йому можна було надати якої завгодно форми. Обставини й дали форму, що в неї виллялась ця глина.

Колиб Білий Зуб не прийшов до вогню людини, то пустеля зробила б з нього справжнього вовка. А під впливом обставин, що їх створили боги, він став собакою. У ньому, правда, багато було вовчого, а проте він був собакою.

Отже, через м'якість матеріялу, з якого він був створений, під тисненням зовнішніх обставин у нього розвинулась своєрідна вдача. Інакше й бути не могло. Він став понурим, лютим, захованим у собі. Інші собаки що-раз переконувались, що краще з ним не ворогувати, а Сивий Бобер що-раз більше його цінував:

Але з усією своєю силою, з усіми властивостями Білий Зуб мав одну ваду, що від неї чимало терпів. Він не зносив, коли з нього сміялись. Сміх був йому взагалі огидний, але між собою люди могли собі сміятись з чого завгодно, це його мало обходило. А коли починали сміятися з нього, то на нього нападав чистий сказ. Він був завжди понурий, сердитий, свідомий своєї вартності, а в таких випадках він шаленів аж до сміху й казився ці-

лими годинами, як сатана. І кепсько доводилось тому собаці, що попадався йому тоді. Білий Зуб добре знов заспівав закон й ніколи не відважився б помститися на Сивому Бобрі; до того ж у нього завжди був його дрючик та його розум. А в собаки нічого не було, крім простору, і він мчав туди, як тільки з'являвся Білий Зуб, оскаженілий від сміху.

Йому минав третій рік, коли серед індійців, що кочували по-над річкою Меклензі, почався голод. Улітку кепсько ловилася риба; зимою карібу перейшли на нові місця, оленів траплялось мало, королики майже зовсім щезли. Хижі звірі, не маючи звичайної поживи, знесилювалися з голоду, жерли одно-одного й гинули. Виживали тільки найдужчі. Білого Зуба боги жили з полювання. Коли не стало дичини, то старі й кволі серед них почали мерти з голоду. Уесь табор стогнав. Жінки й діти мусіли відмовлятись від своєї мізерної частки, і вона йшла в шлунки мисливців, схудлих, із запалими очима, що бродили по лісі, дарма шукаючи дичини.

Голод дійшов до того, що люди їли не зовсім вичинену шкуру на своїх мокасинах і рукавицях, а собаки гризли свою збрюю й навіть кінчики батогів, а потім стали жерти один-одного. Люди також почали їх їсти, і насамперед поїли кволіших і гірших. Ті собаки, що були ще цілі, бачили це й розуміли. Найсміливіші й найрозумніші з них утекли від багать, що обернулися на місце бойні й шукали захистку в лісі, де вони здебільшого гинули з голоду, або їх з'їдали вовки.

Білий Зуб також утік у ліс. Він краще за інших пристосований був до життя в лісі; ті вправи, що припали йому коли ще він був

малим, стали йому в пригоді тепер. Особливо спритно досліджував він дрібну дичину. Він міг годинами вилежувати, причаївшись і стежити за рухами білки, вичікуючи, коли-то вона спуститься на землю. Його терпець міг дорівняти тільки до його голоду. Він не поспішав і тоді, навіть, коли звірик був уже на землі. Тільки, коли він був певен, що вдарить без промаху, то кулею вилітав із свого захистку й завжди влучав у білку, що не встигала врятуватись на дерево.

Проте, хоч і щасливо він полював на білок, а наїдатись, або жити ними не можна було, бо їх було занадто мало. Доводилось шукати дрібнішої дичини. Коли напади голоду особливо його мутили, він вишукував лісових мишей у норах і не уникав навіть побитися з ласичкою, бувши такий самий, як і вона голодний, тільки багато за неї лютіший.

Часами він скрадався назад до вогню богів, але близько не підступав, а ховався в лісі, боючись навернутись на очі, й грабував капкани тоді, коли там зрідка тряплялась дичина. Він якось витяг королика навіть із капканів Сивого Бобра, коли він, хитаючись, знесилений, бродив по лісі й раз-у-раз спочивав від утоми, задихавшись.

Одного разу Білий Зуб стикнувся з молдим вовком, худим і виснаженим з голоду. Коли Білий Зуб не був голодний, то може б він пішов з ним і пристав би до якоїсь зграї своїх диких братів. А тепер він напав на вовка, повалив його й із'їв.

Загалом йому доля сприяла. Що-разу, коли голод найгірше дошкуляв, він собі знаходив якусь поживу. Знов же, коли він виснажувався з голоду, то випадало так, що він ніколи

не навертався на очі великим хижим звірям. Раз за ним погналась голодна вовча зграя. Але перед цим він два дні від'їдався на рисеві, що сам забив, і зовсім виходився. Погоня була довга й немилосердна, проте зрештою він утік від них, і не тільки втік, але зробивши величезного круга, напав на них іззаду й убив одного виснаженого вовка.

Незабаром після цього він перекочував аж у ту долину, де він народився. У старій печері він знайшов Кайч. Вона також утекла від непривітних вогнів і повернулась у своє колишнє лігво, щоб привести знову дітей. Коли сюди прийшов Білий Зуб, то з цілого виводу було тільки одне живе цуценя, та й тому не судилося довго жити. Коли такий голод, то молоде життя мало має надії вижити.

Кайч зустріла свого дорослого сина дуже непривітно, але він не звернув на це уваги. Вінуже переріс свою матір. Байдуже повернувшись до неї хвостом, він подався струмком за водою, і там, де він розходитьсь надвое, взяв ліворуч і дійшов до печери того рися, що він з ним колись бився ще разом з матір'ю. Тут він спинився й спочивав цілий день.

Були залітки. Голод минав, коли Білий Зуб здибався з Ліп-Ліпом. Той так само втік у ліс і насилу там животів. Зустріч була випадкова. Вони з різних сторін обходили підгір'я великої скелі й наскочили одно на одного. З хвилину вони простояли не рухаючись і з підозрінням один на одного дивлячись.

Білий Зуб був у дуже гарному стані. Останніми часами полювання було щасливве, він не тільки був не голодний, але наїдався до несхочу. Побачивши Ліп-Ліпа, уся шерсть йому на спині наїжилась мимоволі, як колись, коли

Ліп-Ліп його переслідував. Наїжившись і загарчавши, як за старих часів, Білий Зуб не став марно час гаяти. Усе скоїлось і кінчилось надзвичайно швидко. Ліп-Ліп спробував був відступити, але Білий Зуб наскочив на нього й удалив плечем у плече. Ліп-Ліп перевернувся, перекотився на спину. У ту ж мить Білий Зуб угородив йому в горло свої зуби. Поки Ліп-Ліп конав і боровся з смертю, Білий Зуб, настовбурчивши шерсть, кружляв коло нього й дивився, а тоді спокійно пішов собі своєю дорогою.

Незабаром він прийшов на узлісся. Узенька смуга чистого, не порослого лісом місця спускалась до річки Меккензі. Раніше тут нікого не було, а тепер розташувався індійський табор. Ховаючись по-між деревами, Білий Зуб пильно його розглядав. Те що він побачив, ті звуки й той дух, що до нього дійшли, були йому дуже знайомі. Перед ним був його колишній табор, що перекочував сюди. Тільки все там було якось не так, як тоді, коли він звідти втік. Не чути було ні стогону, ні плачу. Звуки, що звідти лунали, показували задоволення. А коли він почув сердитий голос якоїсь жінки, то зрозумів, що так можна кричати тільки з повним шлунком. У повітрі дхнуло рибою. У таборі було що Істи. Голод минув. Білий Зуб сміливо вийшов з-поза дерев і, не вагаючись попрямував просто до намету Сивого Бобра. Його там не було, але Клу-Куч привітала його радісним криком і почастувала цілою рибиною, щойно зловленою. Білий Зуб наївшись розлігся й став чекати Сивого Бобра.

Частина четверта.

I. ВОРОГ СВОЄМУ РОДОВІ.

Може в натурі Білого Зуба й була можливість, хоч би захована й непомітна, зити в тісніші стосунки й пристати до свого роду, але вона зовсім загинула, коли він став передовиком у Запряжці. Собаки зненавиділи його за ту зайву порцію м'яса, що йому давав Мітсах, за всі справжні й вигадані потурання, що він їх мав, і нарешті за те, що він завжди біг уперед них. Його кудлатий хвіст, що він ним розмахував, його задні ноги, що безнастінно втікали від них доводили їх до сказу.

Білий Зуб відповідав їм такою самою лютовою ненависттю. Хоч він був передовиком, проте ця честь його мало тішила. Цілих три роки він тримав у покорі всю зgraю собак, і тепер він не міг знести, що йому доводиться ввесь час ніби втікати від неї. Проте він мусів це терпіти, а ні, то йому загрожувала загибель. А життя билося в ньому з такою силою, її гинути зовсім не хотіло! Отже, тільки-но Мітсах наказував рушати, як Білий Зуб кидався вперед, а за ним з гавканням та скавучанням бігла вся запряжна зграя.

Він нічого вдіяти з ними не міг. Коли він повертається й кидався на них, то зараз натикався на Мітсахового батога, а задніми ногами й хвостом не багато можна було зробити проти

гострих, немилосердних зубів. Лишалось одно тільки — бігти, і він біг, насилуючи свою природу, біг невтомно цілісінський день і кожним кроком уперед, топтав свою гордість.

Але неможна насилувати своєї природи, бо це конче мусить відбитись на ній. Це все одно, якби примусити волос не рости з тіла, як йому призначено, а вростати назад у тіло. Це, звісно, спричинило б запалення й біль. Так само й з Білим Зубом. Уся його натура повставала й вимагала, щоб він кинувся на зgraю, але боги це забороняли, підсилюючи свою заборону довгим, на тридцять футів батогом, сплетеним з кишок карібу,—а кінчик його дуже дошкауляв. Серце Білому Зубові обкипало образою, і в ньому з непереможною силою росла ненависть і лють, що й так були властиві його скаженій, неприборканій вдачі.

Коли якась тварина могла коли бути ворогом своєму родові, то це був Білий Зуб. Він не просив милосердя, але й не давав його. З нього не сходили сліди зубів зgraї, але й сам він лішив такі сами сліди. Звичайно, коли отаборювались, і розпрягали собак, то передовики всіх запряжок тулились до богів, шукаючи в них оборони. Білий Зуб не потребував цього. Він сміливо походжав по табору, і вночі віддячував за те, що терпів цілий день. Перше, коли він ще не був передовиком, собаки, звичайно звертали йому з дороги, а тепер було не так. Вони гналися за ним цілий день, і в мозкові їм відбився образ його, як він утікає від них. І що їм здавалось, що перевага на їх боці, то вони не мали вже охоти звертати йому з дороги. Скоро він з'являвся, зараз же починалась гризня.

Там, де він ішов, чути було гарчання, кланяння зубів, виття. Усе повітря, що він їм ді-

хав, повне було ненависті й злости, і від цього вони дужчали в середині в нього.

Коли Мітсах гукав, щоб запряжка спинилася, то Білий Зуб ставав зразу. Першими часами це призводило до неладу. Собаки накидались на нього, але несподівано для них до помочи Білому Зубові ставав Мітсах, і батіг немилосердно свистів йому в руках. Собакам довелося зрозуміти, що, коли запряжка спиняється, то вони не сміють займати передовика. Інша річ, коли він із своєї волі спинявся. Тоді їм ніхто не заважав кидатись на нього й на віть їм дозволено було б загристи його, колиб він дався. Але Білий Зуб хутко зрозумів у чому річ, і після скількох таких випадків, ніколи вже більше не спинявся без наказу. Із самої природи речей він мусів розуміти й швидко до всього пристосовуватись, щоб вижити серед надзвичайно непривітних обставин, серед яких йому доводилось жити.

А собаки ніяк не могли затямити собі, що його неможна зачіпати коли отaborяться. Удень вони гналися за ним, задирливо й сердито гавкаючи, і наука, що її дістали минулої ночі, вилітала їм з голови. Уночі вони знов діставали науку й наранок знову вона йшла їм у непам'ять. У їхній ненависті до Білого Зуба чимало важила ще одна річ. Вони почували його відмінну породу, і цього одного було доволі, щоб вороже до нього ставитись. Вони, так само як і він, були присвоєні вовки, але вони були присвоєні цілими поколіннями й утратили багато з того, що дала їм пустеля, і зв'язки з нею порвались. Вона здавалась їм тепер страшною, грізною, невідомою й ворожою. А він стояв близько до неї і своїм виглядом, і своїми вчинками, і своїми пориваннями. Він уособлював її

в собі, був її символом, і коли собаки вискаляли на нього свої зуби, то вони вискаляли їх на ту руїнницьку силу, що затаїлась там у гущавині лісу й загрожувала їм з темряви, що панувала навколо багаття.

Проте одне вони добре затянули, а саме що їм треба триматися гурту. Білий Зуб був страшним ворогом для кожного зокрема й по-перегризав би їх ночами одного по одному, колиб вони не ставали проти нього цілою зграєю й не відбирави йому змогу вбивати їх кожного окремо. Він міг збити з ніг усякого собаку, але зграя кидалася на нього раніше, ніж він устигав схопити її за горло. Собаки, звичайно, бились, гризлисісь між собою, але тільки-но показувався Білий Зуб, вони зараз же забували за свою гризню.

Знов же, скільки вони не силкувались, вони не могли його забити. Білий Зуб був надто швидкий, розумний і страшний для них. Він умів уникати небезпечних становищ і завжди тікав тоді, коли вони от-от уже мали його пепремогти. А збити з ніг його не міг жаден собака. Він так само міцно тримався землі, як він тримався життя. Та суттю, у тій війні, що точилася між ним та зграєю, це було те саме, утриматися на ногах, і жити було синонімами, і ніхто так, як Білий Зуб, не розумів цього.

Отже, ступнево з нього вироблявся непримирений ворог своєму родові, ворог таким самим, як і він, присвоєним вовкам, тільки кволішим і більше виніженим, через своє довге життя коло вогню людини й під її захистом. Білий Зуб був жорстокий і немилосердний. Та м'яка глина, що з неї він був створений, виллялась саме в таку форму. Він став мститися на всіх собаках, і так дико й люто, що навіть

Сивий Бобер, сам лютий, дивувався на його лютість. Він заприсягався, що зроду ще на світі не було такого звіра. Індійці з сусідніх таборів також могли заприсягтись, що цьому правда, особливо, коли бралися підраховувати, скільки їхніх собак загриз Білий Зуб.

Іому було вже п'ять років, коли Сивий Бобер узяв його вдруге в далеку мандрівку. У сельбищах по Меккензі, в Скелястих Горах та скрізь по ріці Порк'юнайн аж до Юкона надовго дався він у знаки тим, що загризав їхніх собак. Він несамовито й шалено мстився на своєму родові. Звичайні прості собаки не сподівалися ні такої швидкості його насоку, ні його раптових нападів і в голову собі не клали того, який він був швидкий, убиваючи ворогів. Вони наїжували шерсть, набирали задирливого ворожого вигляду, а він — часу не гаяв на ці попередні приготування, налітав на них, як сталева пружина, хапав за горло й перегризав його перше, ніж вони встигали зрозуміти в чому річ і опам'ятатися з дива.

Він бився майстерно, з певним розрахунком, не знесилюючи себе даремно, і ніколи не допускався до того, щоб зітнутись з ворогами. Він прожогом налітав і, коли робив промах, то так само прожогом відскачував назад. Він мав надзвичайну вовчу огиду до сутички віч-на-віч. Він не зносив довгого доторку до іншого тіла. Це дхнуло небезпекою й доводило його до сказу. Він мусить бути вільний і стояти на своїх ногах, не торкаючись нічого живого. Пустеля, що міцно тримала його, виявилася у цьому. Почуття огиди загострилось у ньому через мандрівне життя, що його вів з найдавніших днів свого дитинства. Усякий доторк тоді таїв у собі небезпеку, був пасткою, завжди

пасткою, і страх її глибоко пройняв усю його істоту.

Тим-то, чужі собаки, що здібалися з ним, не могли мати ніяких шансів проти нього. Ухиляючись від іхніх зубів, він або хапав їх, або відскакував назад, цілий і непошкоджений у обох випадках. Звісно, цілком природньо, що бували й винятки. Траплялось так, що декілька собак налітали на нього, і їм щастило покарати його перше, ніж він встигав утекти від них; часом і один якийсь собака встигав глибоко рванути його, але все це бувало випадково. А загалом він був таким майстерним забіякою, що незайманий ішов своєю дорогою.

Білий Зуб ще мав одну перевагу: він точно вмів розраховувати час і відстань. Це було в нього несвідомо. Він нічого не вираховував, усе робилось автоматично. Очі бачили, а очні нерви вірно й точно передавали мозкові те, що бачили. Окремі частини були краще приспособлені в нього, як у пересічного собаки й працювали певно й ритмічно. Його нерви, мозок і м'язи були добре погоджені. Коли його очі передавали мозкові образ дії, то мозок зразу, без ніякого свідомого напруження, визначав просторінь і час, потрібні, щоб виконати дію. Таким чином він міг відскочити від того собаки, що наскакував на нього, ухилитись від зубів, що от-от мають його схопити, і разом зловити часом безмірно коротку мить, коли він міг атакувати сам. Його тіло й мозок являли собою досконалий усіма сторінами механізм, але заслуги Білого Зуба в цьому не було жодної. Природа була щедріша до нього, як до звичайної пересічної тварини, та й годі.

Було вже літо вповні, коли Білий Зуб з'явився в форті Юконі. Наприкінці зими Сивий

Бобер перейшов вододіл між Меккензі та Юконом і на - весні полював серед західних відног Скелястих Гір. А коли пройшла крига на річці Порк'юнаїн, то він зробив собі човна й спустився вниз за водою до того місця, де ця річка зливалася з Юконом. Тут, мало не під самим полярним колом, стояв старий форт, що його вибудувала компанія Гудзонової Затоки. Там скупчилось багато індійців, було чимало припасів, і місце було незвичайно оживлене, як ніколи не бувало досі.

Це було літо 1898 року, і тисячі шукачів золота проходили тут, ідучи Юконом угору, проти води, до Давсону та в Клондайк. Ще сотні миль лежали їм до мети, хоч дехто з них був уже більше, як рік удорозі й зробив не менше, як 5.000 миль, не кажучи вже про тих, що прийшли з другого кінця світу.

У форти Сивий Бобер спинився. До нього давно дійшлося, що там панує золота гарячка, і він привіз із собою купи хутра, рукавиць, мокасин, пошиваних кишками. Він сподівався добре на них заробити, для того й пустився в таку далеку мандрівку. Але те, на що він сподівався, нічого не варте було проти того, що він заробив. У найдикіших своїх мріях він не сподівався вторгувати більше, як сто відсотків, а справді він уторгував цілих тисячу. Як щирий індієць, він, не поспішаючи розпродував свій крам, і ладен був лишитись тут ціле літо, ба навіть і частину зими, коли треба.

У форти Юкон Білий Зуб уперше побачив білих людей. Проти індійців, яких одних він тільки досі знав, вони здавались йому істотами зовсім іншої породи, богами вищої раси. Вони мали більшу силу, і через це їхня божественність здавалася більшою. Білий Зуб не міркував,

не робив ніяких висновків, він тільки відчував і не мав у цьому сумніву. Як колись за дитячих часів його вражали величезні намети, вибудовані людьми, як були для нього виявом їхньої сили, так тепер вражали його будинки й форти, вибудовані з величезних колод. Це була сила. Білі люди могутні. Вони мають більшу силу над усім, як його боги, що з них найдужчий, Сивий Бобер, здавався маленьким божком проти цих богів з білою шкурою.

Білий Зуб, звісно, тільки почував це все, не здаючи собі з того справи. Але тварини частіше діють під впливом чуття, ніж свідомо. І тепер усе, що не робив Білий Зуб, усе робив він, слухаючись чуття, яке підказувало йому, що білі люди — вищі боги. Спершу він поставився до них підозріливо. Хіба можна вгадати, яких жахів, та яких болів можуть вони завдати? Йому цікаво було стежити за ними, хоч і страшно трохи, що вони його помітять. Він довго, скрадаючись, дивився на них здалеку, але бачучи, що інші собаки бігають коло них, і ніякої біди їм від цього не робиться, підійшов і сам близче: Але й він також викликав до себе велику цікавість. Його вовчий вигляд зразу впадав у око, і люди показували на нього один одному. Білий Зуб бачив це й наїживався, а коли до нього хотіли наблизитись, то він вискаляв зуби й поступався назад. Нікому не пощастило навіть доторкнутись до нього рукою, і добре, що не пощастило.

Білий Зуб дізнався незабаром, що в форті жило небагато богів, не більше, як 12. Що два-три дні на ріцці показувався пароплав (величезний вияв сили богів), підплывав до берега й спинявся на скілька годин. Білі люди сходили з нього, потім знову вертали і пливли далі. Їх

була сила-силенна цих білих людей. Першого ж дня він побачив їх більше, ніж індійців за все своє життя. Минали дні, а вони все приїздили, а потім знову від'їздили далі річкою проти води й зникали з очей.

Білі боги були могутні, це правда, але про їхніх собак не можна було цього сказати. Білий Зуб пересвідчився в цьому, вештаючись між ними, коли вони виходили на беріг услід за своїми богами. Вони буди неоднакові завбільшки й неоднакові на вигляд. Де-котрі були занадто коротконогі, інші, навпаки, довгоногі, і також іноді занадто. Були з. волоссям замість шерсти, були й такі, що в них і волосся зовсім мало було. Але всі однаково не вміли битись.

Як ворог своєму родові, Білий Зуб, звісно, бився з ними, і незабаром відчув до них глибоку зневагу. Вони були занадто виніжені, безпорадні, страшенно гавкали, метушились і не-зграбно намагались перемогти його силою там, де доволі було самої спритності й хитрощів. Вони вили й кидалися на нього. Він відскакував, і, поки вони розважали про те, що з ним сталося, він налітав на них, ударом у плече збивав з ніг і хапав за горло.

Часом хапав так, що собака вже не вставав більше, і поки він валявся в курявлі, на нього набігала ціла зграя індійських собак, що підстерегала здалеку, і рвала на шматки. Білий Зуб був розумний. Він давно вже зінав, як починають казитись боги, коли вбивають їм собак. Білі люди, звісно, такі сами. Отже, він звичайно обмежувався тим, що, збивши з ніг котрогось собаку й перегризши йому горло, відходив собі в бік і віддавав зграї завершувати жорстоку кару. Але тоді на собак завжди кидалися білі люди й зганяли на них свою лютъ. Білий Зуб,

стоячи остронь, дивився, як на його товаришів летіло каміння, дрючки, сокири й усяка інша зброя. Він був дуже розумний.

Але й собаки порозумішли й зрозуміли дещо. Білий Зуб також зрозумів, що так забавлятись можна тільки зараз після того, коли щойно причалив пароплав. Тільки-но перших двоє-троє чужих собак збито з ніг і розшматовано, як білі люди зараз же скликали всіх своїх собак назад на пароплав і жорстоко мстилися на винних. Одного разу, якийсь білий чоловік, що перед його очима розшматували його сестера, вихопив револьвер і шість раз вистрелив раз-по-раз, і шестеро собак із зграї лишилися на місці мертві, або вмираючи. Новий вияв сили богів глибоко запав у свідомість Білому Зубові.

Проте загалом це була йому тільки втіха. Він ненавидів собак, а сам був доволі хитрий, щоб вчасно втекти й ухилитись від карі. Спершу загризати собак, що належали білим людям було йому, як розвага, але згодом це стало працею. Іншої роботи він не мав. Сивий Бобер торгував і багатів, а він вештався коло пристани зі зграєю здичавілих індійських собак і чекав пароплава. Тільки-но приставав пароплав до берега, як починались забави. Але за яких п'ять хвилин, коли білі люди опам'ятаються від здивування, зграя зараз же розбігається. Припливав новий пароплав, і починались нові забави.

Але неправдиво було б думати, що Білий Зуб злигався зі зграєю. Він не мішався до неї, тримався остронь, завжди був сам і наганяв на неї страх. А працював він з нею вкупі. Він зводився битись з чужим собакою, перекидав його, а зграя, що сиділа й чекала віддалік, наскачувала й рішала його. І виходило завжди так, що він

був цілий і незачеплений, а на зграї окошувалась помста розлючених богів.

Щоб звестися битись, багато не треба було. Варто було йому тільки показатись, коли чужі собаки сходили на беріг. Побачивши його, вони зразу на нього кидалися. У них говорив інстинкт. Вони чули в ньому пустелю — невідому, страшну, з затаєною завжди загрозою; чули те, що в першінному світі, скрадаючись, никало в темряві навколо багаття, до якого вони тулились. При його світлі перероджувались їхні інстинкти, і вони навчались боятися цієї пустелі, що з неї вони вийшли, що її вони покинули й зрадили. З роду в рід переходив їм страх до неї й глибоко давався їм у тямки. Цілими століттями пустеля була їм жахом і загибеллю. І ввесь цей час вони мали волю й право, від своїх панів убивати все те, що виходить з пустелі. Таким чином вони боронили і себе, і богів, що жили з ними в згоді.

Отже, коли ті собаки, що приїхали здалеко м'якого півдня, спускалися східцями на беріг Юкона й бачили Білого Зуба, на них нападало непереможне бажання кинутись на нього й знищити його. Між ними бували й міські собаки, але інстинктивний страх пустелі був у них також дуже сильний. Вони дивились на подібну до вовка істоту, що стояла перед ними в яскравому денному світлі, не самими тільки своїми очима. Вони дивились на неї очима предків і той інстинкт, що від предків, казав їм, що це вовк, і вони згадували стародавню ворожнечу.

Білого Зуба це тільки більше тішило. Коли його вигляд доводив до люти чужих собак, і вони кидались на нього, то це ж їм було гірше, а йому краще. Коли вони дивились на

нього, як на свою законну здобич, то й він на них дивився так само.

Він не дарма побачив уперше світ у захованому лігві, і ще зовсім малим бився з глушцем, ласичкою та рисем. Не минуло без сліду й переслідування Ліп-Ліпа та всіх цуценят за дитячих його років. Колиб усе було інакше, то й він би був інакший. Колиб не Ліп-Ліп, то він свої дитячі роки перебув би в компанії з усіма цуценятами й виріс би більше подібний до собак і приязніший до них. Колиб у Сивого Бобра було хоч трохи любови й ласки, то він зачепив би заховані глибини у вдачі Білого Зуба й викликав би його кращі властивості. Але нічого цього не було. Глина, що з неї був він створений, поволі виллялась у те, чим він був тепер, у понурого, відлюдного, нездатного нікого любити, запеклого ворога своєму родові

I. БОЖЕВІЛЬНИЙ БОГ.

У форті Юкон було небагато таких білих, що ввесь час там жили. Вони прийшли сюди здавна, називали себе «рощиною» і пишалися цією назвою. До всіх тих, що прибували, вони ставились зневажливо, і всіх людей, що сходили з пароплава, звали новаками, або „чечако“, зовсім знеособлюючи їх цією назвою. Усі ці нові пекли собі хліб на порошку, і в цьому й була одміна між ними та старожиттями, що пекли хліб на рощині, бо ніякого порошку не мали.

Зневажаючи всіх новоприбулих, жителі форта раділи що-разу, як їм не щастило. Особливо їх тішило, коли Білий Зуб і його люта зграя загризала собак новаків. Коли підплывав пароплав, то люди з форту вважали ніби за свій

обов'язок іти на беріг, щоб подивитися на забаву. Наперед смакуючи втіху, вони чекали на неї так само нетерпляче, як і індійські собаки і, звісно, незабаром зрозуміли, яку жорстоку й лукаву ролю грає в усьому Білий Зуб.

Серед них був один, що особливо тішився такою грою. На перший свисток пароплава, він прожогом мчав на беріг, і коли все кінчалось, а Білий Зуб і зграя розбігались, то він поволі повертається в форту, і на лиці йому виразно написаний був жаль, що все вже кінчилось. Иноді, коли якийсь виніжений південний собака з жахливим передсмертним зойком падав, і його рвали гострі ікла, то цей чоловік не мав сили стриматись, підскакував і скрикував у захваті. На Білого Зуба він завжди дивився пожадливими очима.

Цього чоловіка прозивали «Красень». Справжнього його імені ніхто не знав, і в форту, і скрізь його прозивали «Красень Сміт». Але так мало він подібний був до красня, що через те його, мабуть, так і прозвали. Він був надзвичайно потворний. Природа скривдила його що-до краси. На його маленькому мізерному тулубі була до сміху малесенька витягнена вгору конусом, голівка. Ще за дитячих років, як він не мав прозвища «Красень», товариші прозивали його — «булавочкою».

Ззаду голова від тімени косо спускалась до потилиці, а спереду була прикро стесана аж до чола, низького й напрочуд широкого. Починаючи звідци, природа ніби каялась у своїй скупості, й щедрою рукою проводила всі риси. Очі були великі, а відстані між ними стало бше для одної пари. Обличчя проти всього іншого було над міру велике. А найприкметніші були виставлені щелепи. Вони були широкі,

трубі, виставали вперед і звисали мало не на сами груди, так, ніби тоненька, кволя шия не могла втримати їхньої великої ваги.

Ці щелепи справляли вражіння лютої рішучості, але чогось бракувало. А може, було щось зайве. Можливо, що вони занадто вже були великі, у всякім разі вражіння було неправдиве. Красень Сміт, як це знали всі, був найкволіший з усіх кволих, плаксивий боягуз. Щоб домалювати його образ, треба сказати, що зуби в нього були великі, жовті; очні зуби були більші за всіх і висувалися, як ікла з-під тонких губ. Очі жовтаві, каламутні, ніби природі забракло пігменту, і вона взяла й поперемішувала покидьки з усіх фарб. Таке саме було й волосся, брудно-жовте на колір. Воно було рідке, росло нерівно, вихрилось, а на лиці стреміло зовсім несподіваними клаптями й кущиками, немов вітром розкуювджене.

Коротше сказати, Красень Сміт був потвора, але він не був винен і не міг відповідати за свою потворність. Це природа вилляла в таку форму ту м'яку глину, що з неї створила його. У форти він наймався варити їсти, мити посуд і справляв усяку брудну роботу. Люди не гре-бали ним, вони терпіли його, як терплять усяке створіння, скривджене долею, і трохи навіть боялись його. Бувши боягузом і дуже лихим, Красень Сміт здатен був усадити кулю в спину, або підсипати отрути в каву. Але мусів же хтось варити їсти, а він, дарма що мав стільки вад, проте смачно варив.

Такий був той чоловік, що пожадливими очима дивився на Білого Зуба, захоплювався його хижістю й сміливістю й марив придбати його собі. Він почав з того, що намагався присвоїти його до себе. Білий Зуб спершу не звер-

тав на це уваги, а коли спроби стали настирливіші, він почав наїживатись, вискаляти зуби й ішов собі геть. Чоловік Йому був не до душі. Він чув у ньому щось погане, лихе і не тільки боявся його простягнутої руки й не виносив його спроб ласково з ним заговорити, ба навіть зненавидів його за це.

Прості створіння просто розуміють добро і зло. Добро—це те, що дає втіху, задоволення й позбавляє страждання, отже, добро приємне. Зло—усе, що спричинює сум, загрозу, біль, отже, воно ненавидне. Білий Зуб почував, що Красень Сміт був— зло. З його потворного тіла і з його попсованого мозку, непомітно, як той туман з гнилого болота, ішов нездоровий дух. Невиразне почуття, якого не можна пояснити, якого не можна відчути ні розумом, ні змислами, підказувало Білому Зубові, що цей чоловік може спричинити тільки біду й страждання, що він лихий, і через те треба його тільки ненавидіти.

Білий Зуб був у таборі, коли Красень Сміт уперше прийшов до Сивого Бобра. Почувши здалеку його кроки й ще не побачивши, хто йде, Білий Зуб наїжився. Він спокійно лежав, вигідно розлігшись, але тут зразу підвівся і, коли чоловік надійшов, то він, скрадаючись по вовчому, утік на кінець табору. Він не зінав, про що вони говорили, але бачив, що говорили довго. Раз навіть той чоловік показав на нього, і Білий Зуб загарчав, ніби рука торкнулась його, хоч він був за 50 футів від неї. Чоловік засміявся, а Білий Зуб склався під захист лісу і, нечутно пробігаючи між деревами,увесь час озирався й стежив.

Сивий Бобер відмовився продати собаку. Він розбагатів, торгуючи й ні в чому не мав

недостачі. Крім того Білого Зуба він дуже цінував, дужчого запряжного собаки ніколи ще не бувало, і передовик з нього прекрасний. Від Мексики до Юкона другого такого не знайдеш. А як б'ється! Убиває собак так легко, як людина москитів. (У Красня Сміта блиснули очі, і він облизав свої тонкі губи). Ні, Білого Зуба не можна продати ні за яку ціну.

Але Красень Сміт добре знов зізнав індійську вдачу. Він став учащати до табору Сивого Бобра, і що-разу з-під куртки виймав чорну пляшку. Віскі має властивість викликати спрагу. Сивий Бобер незабаром також відчув її. Запалені слизові оболонки й спечений шлунок що раз настирливіше вимагали пекучого трунку, а під впливом незвичного хмільного, мізок затуманився й не працював так, як перше. Сивий Бобер ладен був зробити все, аби тільки роздобути віскі. Стало розходитись гроші, вторговані за хутра, рукавиці та мокасини. Що-далі, то швидше вони розходились і, що менші лишалося їх у мішку, то непоздергливиший ставав старий індієць.

Нарешті, і гроші, і крам і остання стриманість,— усе пішло на нівець. Лишилась сама тільки спрага. Вона була й так страшна, але коли він витвережувався, то ставала ще жахливіша. Красень Сміт знову заговорив про Білого Зуба. Цього разу він пропонував не гроші, а пляшки з віскі. Сивий Бобер уважніше слухав.

— Коли зловиш — бери собаку, — були його останні слова.

Сивий Бобер одержав пляшки, а за два дні Красень Сміт наказував.

— Злови мені собаку.

Одного вечора Білій Зуб повернувся до табору й розлігся на землі, полегшено зідхнувши.

Страшного білого бога не було. Уже скілька день цей білий бог уперто намагався зловити його, і Білий Зуб уникав показуватися в таборі. Він не знов, яким лихом загрожують йому оці настирливі руки, проте почував, що вони затримували й уважав, що найкраще триматися далі від них.

Не встиг він ще лягти як слід, коли до нього підійшов, похитуючись, Сивий Бобер, об'язав йому шию ременем і, тримаючи один кінець у руці, сів на землю коло нього. У другій руці в нього була пляшка. Раз-у-раз він закидав назад голову, перехиляв пляшку, і Білий Зуб чув, як щось булькало.

Минула година. Здалеку долинули чиєсь кроки, і все наблизались. Білий Зуб перший пізнав їх і зразу наїжився. Сивий Бобер тупо закивав головою. Собака спробував тихенько витягти ременя з рук свого господаря, але пальці, що досі легко його тримали, стиснулись, і Сивий Бобер опам'ятався.

Красень Сміт увійшов у табор і спинився над Білим Зубом. Він тільки загарчав на свого ворога й пильно стежив за його руками. Одна з них витяглася і стала спускатися йому на голову. Гарчання стало дужче й грізніше. Рука поволі спускалась. Пригинаючись під нею, Білий Зуб сердито дивився на неї, гарчання ставало що-раз коротше, віддих ставав частіший, і враз він кинувся щоб схопити зубами. Але в ту ж мить рука сіпнулася назад, і зуби, схопивши повітря, голосно клацнули. Красень Сміт злякався й розсердився. Індієць кулаком ударив Білого Зуба по голові, і він припав до землі, виявляючи покору.

Красень Сміт відійшов убік, але зараз же повернувся з грубим дрючком. Білий Зуб пильно

стежив за кожним його рухом. Він побачив, як Сивий Бобер передав йому кінець ременя. Красень Сміт заходився йти. Мотуз напнувся. Білий Зуб не рушив з місця. Сивий Бобер став бити його кулаками з усіх боків, щоб примусити його звестись на ноги і йти. Він послухався, скочив і кинувся на чужого бога, що тягнув його. Красень Сміт не відскочив, він цього сподівався. Змахнувши дрючком, він спинив Білого Зуба на півдорозі й збив з ніг. Сивий Бобер засміявся й похвально кивнув головою. Красень Сміт натягнув ременя, і Білий Зуб приглушенний, кульгаючи, поплентався за ним.

У друге він не кинувся. Доволі було йому й одного удару дрючком. Він пересвідчився, що білий бог уміє орудувати ним. Він був розумний і не брався змагатися проти неминучого. Підхиливши хвоста, з тихим гарчанням понуро йшов він услід за Красенем Смітом, що тримав напоготові дрючка й скоса на нього поглядав.

Повернувшись в форте, новий господар міцно його прив'язав і пішов спати. Цілу годину Білий Зуб був спокійний і вичікував, потім узявся зубами за ременя й за десять хвилин уже був на волі. Він добре попрацював зубами й перегриз ременя по діягоналі так, ніби ножем перерізав. Потім подивився на форте, наїжився, загарчав і, повернувшись, потюпав назад до табору Сивого Бобра. Він не повинен бути вірний цьому страшному чужому божеві. Він віддав себе Сивому Боброві й гадав, що належить йому.

Другого дня повторилося те, що й напередодні, тільки з маленькою відміною. Сивий Бобер знову прив'язав його за ремінь, а вранці повернув Красневі Сміту. Але тут і вийшла відміна. Красень Сміт дав йому доброго прочу-

хана. Білий Зуб був міцно прив'язаний і міг скаженіти, скільки сам хотів, а мусів витерпіти кару. Батіг і дрючик працювали навперемінки, і зроду ще він не терпів такої немилосердної бійки. Навіть, коли ще за малих літ його чухрав Сивий Бобер, то та бійка не могла дорівняти до цієї.

Красень Сміт упивався насолодою. Він ніби пронизував свою жертву очима, вони йому тмяно вибліскували, коли він замахувався дрючком або батогом і слухав, як скавучить з болю Білий Зуб, як безпорадно скиглить і безсило гарчить. Красень Сміт був жорстокий, як бувають жорстокі всі боягузи. Звичайно він плаzuвав і запобігав перед дужими, терпів від них бійку й лайку, а мстився за це на тих створіннях, що були слабші за нього. Усе любить панувати, і він не був винятком. Але йому не судилося панувати над такими, як він, отже він панував над слабшими й мстився на них за своє життя. Але Красень Сміт не сам себе створив таким, через те й винувати його за це неможна. Він прибув на цей світ з потворним тілом і брутальною душою. Це був сировий матеріял, і світ надав йому форми не дуже м'якої.

Білий Зуб знов, за що його бито. Коли Сивий Бобер прив'язав його за шию ременем, і кінець його віддав Красневі Сміту, то Білий Зуб зрозумів, що повинен іти за ним, що така воля його бога. Коли Красень Сміт прив'язав його в форті знадвору, то він знов, що чужий бог хоче, щоб він лишився тут. І коли він зламав волю обох богів, то, звісно, цим заслужив кару. Траплялось і раніше, — він це знов, — що собаки втікали від одного господаря до другого, і перед його очима їх так само бито,

як оце його тепер. Він був розумний, але у вдачі в нього було щось дужче за розум — його вірність. Він не любив Сивого Бобра, але проти його волі, накликаючи на себе його гнів, він був вірний йому. Цьому він не міг зарадити. Ця вірність була одною з властивостей тієї глини, що з неї він був зроблений; це була прикметність тільки його породи, що вирізняла його серед інших порід. Через неї вовк та дикий собака зrekлися волі й стали товаришами людині.

Після доброго побою Білого Зуба знову потягнуто в форту. Цей раз Красень Сміт прив'язав його за ломаку. Але нелегко зреktися свого бога, — нелегко було й Білому Зубові. Сивий Іобер був його власним, осібним богом і, всупереч його волі, Білий Зуб усе тримався його. Правда, старий індіець покинув і зрадив його, але це на нього ніяк не вплинуло. Не дарма віддав він йому себе і тілом і душою, навіки й безповоротно. Такий звязок не поривається легко.

Отже, вночі, коли в форту всі поснули, Білий Зуб уявся за ломаку. Вона була суха, витримана, і прив'язана так близько коло шиї, що він ледве до неї дотягнувся зубами. Страшенно напруживши м'язи, перекосивши й зігнувшись шию, йому пощастило схопитись зубами за ломаку. Але треба було безмежного терпіння й багато годин перше, ніж йому пощастило перегризти її. Такого ще ніколи не траплялось, жоден собака не міг би зробити цього. Але Білий Зуб зробив, і рано - вранці тюпав уже з форту з кінцем ломаки коло шиї.

Він був розумний. Але якби він був тільки розумний, то не повернувся-до Сивого Бобра, що вже двічі зрадив його: в ньому говорила

його вірність, і він прийшов, щоб його зрадили втретє. Він знову дозволив йому надіти собі на шию ременя, і знову Красень Сміт прийшов по нього. Тепер він побив його ще немилосердніше.

Сивий Бобер байдуже дивився, як білий чоловік шмагав своїм батогом, і не оступився за Білого Зуба, бо він йому вже не належав. Після бійки Білий Зуб зовсім занепав на силі. Винижений південний собака здох би, але він видихав. Його життєва школа була суворіша, а сам він був з міцнішого матеріалу й надзвичайно живущий. Проте, хоч як він тримався за життя, а тепер знесилів і не міг поворухнутись. Красень Сміт мусів з півгодини почекати, і тоді тільки Білий Зуб міг звестися на ноги і, нічого не бачучи й хитаючись, поплентався за ним назад у форту.

Цього разу вже його прив'язали на ланцюг, з яким його зуби не могли дати ради. Так само, скільки він не силкувався, як не напруживав сил, проте не міг відірвати дужки від колоди, що до неї вона була прибита.

Минуло скілька день. Пропивши все, Сивий Бобер витверезився й рушив річкою Порк юнайн проти води в далеку подорож назад, на береги Меккензі, а Білий Зуб лишився на Юконі, як власність людини-звіря, до того ще напівбожевільного. Але що міг знати собака про божевілля? Красень Сміт був Білому Зубові справжнім, хоч і жахливим богом. У кращому разі він був божевільний бог, але цього не розумів Білий Зуб. Він розумів одне, що мусить користуватись волі свого нового господаря й виконувати всі його примхи й забаганки.

ІІІ. ЦАРСТВО НЕНАВИСТИ.

У руках свого божевільного бога Білий Зуб став чистим пекельним виплодком. Він був прив'язаний на ланцюг у загороді, позаду форта. Тут Красень Сміт давав волю своїй жорстокості, дрочив його й доводив до сказу. Він незабаром помітив, що Білий Зуб чутливий до сміху і, назнущавши з нього люто й немилосердно, він конче починав сміятися з нього. Сміявся він голосно, злісно і разом, глумлячись, показував на нього пальцем. У такі хвиlinи Білий Зуб зовсім глузду відбивався і в своїх нападах сказу був ще більше божевільний, ніж сам Красень Сміт.

Досі Білий Зуб був ворогом тільки своєму родові, правда, лютим ворогом. А тепер він став ворогом усьому живому, і лютішим ворогом, ніж коли досі. Він був такий змordований що сліпо й безглуздо ненавидів усе на світі. Ненавидів той ланцюг, що до нього був прикований, тих людей, що заглядали до нього в щілині між дошками, тих собак, що з ними приходили й гарчали на нього безсилого й безпорадного; ненавидів навіть ті дошки, що з них була його загорожа. Але найперше й найлютіше ненавидів Красня Сміта.

Але той мав свою мету, коли поводившись так з Білим Зубом довів його до такого стану. Одного якось дня навколо загорожі зібралась юрба. Красень Сміт з дрючком увійшов до Білого Зуба, скинув йому з шиї ланцюга й вийшов. Почувши себе на волі, Білий Зуб забігав по загорожі, силкуючись дістатися до тих людей, що стояли надворі. Він був прекрасний, і разом жахливий. Він мав завдовжки п'ять футів і заввишки $2\frac{1}{2}$, був кремезніший за такого

самого завбільшки вовка. Він матері він дістав трохи важчу, собачу будову й важив дев'яносто фунтів, не маючи на собі й жодної унції, зайвого нагулу. Він увесь був з одних м'язів, кісток та сухих жил—чудове тіло для боротьби.

Двері знову почали відчинятись. Білий Зуб спинився. Щось коїлось надзвичайне. Коли двері ширше відчинились, то крізь них уштовхнули в загорожу величезного собаку й за ним зачинили їх. Перед ним стояв великий Меделянський пес. Він ще ніколи не бачив такого. Але ні його зріст, ні хижий вигляд його не спинили. Це було принаймні не залізо й не дерево, а живе, тіло, на чому він міг виявити свою ненависть. Він блискавкою скочив на нього, і шия Меделянському собаці зразу була розшматована з одного боку. Величезний пес затрусив головою і з хріпким гарчанням кинувся на Білого Зуба. Але він скакав і туди, і сюди, і скрізь. Спритно ухиляючись його зубів, Білий Зуб наскакував, рвав і відскакував незачеплений.

Люди, що стояли навколо загороди, кричали й плескали в долоні, а Красень Сміт у якомусь екстазі, не зводячи очей, упивався насолодою, коли Білий Зуб рвав Меделяна. З самого початку не було ніяких надій для чужого собаки. Він був занадто важкий і незgrabний. Кінчилось на тому, що Красень Сміт відігнав дрючком Білого Зуба, а того виволік із загороди його господар. Хто програв, ті посплачували за клади, і в руках у Красня Сміта задзвеніли гроши.

Незабаром Білий Зуб став нетерпляче чекати, коли навколо його загороди зберуться люди. Це завжди показувало, що буде бій, а бій, це був єдиний дозволений йому спосіб виявити життя, що вирувало в ньому. Його катували, розпалювали в ньому ненависть і

тримали його замкнутого, а він міг виявити свою лють тільки тоді, коли його господар випускав на нього собаку. Красень Сміт добре зновував його сили. Білий Зуб завжди був переможцем. Одного разу до нього впустили трьох собак, одного по одному, а другого разу — великого, щойно зловленого вовка. Але найжахливіший був бій, коли в загороду впущено було разом двоє собак. Він загриз обох, але й сам ледве дух зводив.

Наприкінці року, коли випав перший сніг, і річкою пішов мокрими брилами, Красень Сміт купив собі й Білому Зубові квітка на пароплав, що йшов Юконом проти води аж до Давсона. На той час Білий Зуб уже мав певну славу, про нього скрізь чули й знали, як «вовка-бойця». Його клітка на пароплаві завжди оточена була цікавими людьми. Він або сердито гарчав на них, або лежав спокійно, спостерігаючи їх з холодною ненавистю. І як міг він їх не ненавидити? Звісно, він не ставив собі такого запитання, тільки ненавидів їх до божевілля. Життя йому стало пеклом. Він не був створений для клітки, що в ней люди саджають диких звірів, проте він мусів у ній сидіти. На нього дивились, тикали в нього ціпками, а коли він починав гарчати, то з нього сміялись.

Така була обстава й такі були люди, що його оточували. Тій глині, що з неї він був створений, вони надали ще хижішої форми ніж хотіла надати йому природа, але вона дала йому ще певну здатність принатурюватись. Там, де інший звір не виніс би, або зовсім занепав духом, там він принатурювався й жив. Може Красень Сміт, його найзапекліший ворог і кат, зрештою й зломив би його неприборканий дух, але поки-що на це ще не скидалось.

Коли в Красневі Сміті сидів сатанá, то в Білому Зубові сидів другий, і вони скажено кидались один на одного. Раніше Білий Зуб мав доволі глузду, щоб скоритись людині, яка тримала в руках дрючка, а тепер він зовсім його відбився. Варто було тільки, щоб з'явився Красень Сміт, як на нього нападав дикий сказ, а коли вони сходились, і той відгонив його дрючком, то він вив, гарчав і вискаляв зуби. Неможливо було змусити його замовчати. Хоч як його немилосердно катовано, проте він не переставав гарчати і, коли Красень Сміт відступав і виходив, то вслід за ним або чути було сердите гарчання, або Білий Зуб, шалено виючи, кидався за ним на залізні ґрати своєї клітки.

Коли пароплав прибув у Давсон, то Білого Зуба зняли на берег, і він жив і далі в клітці, оточений завжди цікавими.

Його показували як вовка-бойця, і люди платили по 50 центів золотим піском, щоб подивитись на нього. Йому не давали ніколи спаскою: як він лежав, або навіть спав, то його піддіймали гострими ціпками, бо публіка хотіла за свої гроші бачити те, що їй було обіцяно, а щоб видовище було цікавіше, то його повсякчас дрошили. Він жив у жахливій атмосфері. На нього дивились, як на найстрашнішого дикого звіря, і це переходило до нього крізь ґрати. Кожне слово, кожний обережний рух тих людей, що стояли навколо, стверджували це й додавали гарту що палав йому всередині. Наслідок міг бути тільки один, його ненависть сама себе підживляла й що-раз більшала, а це ще раз доводило його здатність принатурюватись—властивість глини набирати форми під впливом оточення.

Його не тільки показували, а ще й використовували, як професійного бойця. Від часу до часу його брали з клітки й виводили в ліс за скілька миль від міста. Звичайно це бувало ночами, щоб часом не дізналась кінна територіальна поліція. На світанку сюди приходили люди, приводили собаку й пускали на нього. Собаки були всяких порід, і великі, і малі. Цей край був дикий, і люди були дікі, і бій завжди кінчався смертю.

Але, що в ньому виступав Білий Зуб, то гинули й умирали інші собаки. Він не розумів: що то є поразка. Його досвід за дитячих років ще, коли він бився з Ліп-Ліпом і з цілою зграєю-циценят, тепер добре став йому в пригоді, — так само, як його надзвичайна здатність утримуватись на ногах. Жоден собака не міг його збити з ніг. Вовчий звичай Білого Зуба налітати просто, або несподівано з боку і ударом у плече перекидати супротивника, жодному собаці не вдавався. Собаки з берегів Меккензі, ескімоські, лабрадорські кудлачі й мелмути. — усі бралися до цього способу, але їм не щастило. Він завжди встоював на ногах. Глядачі про це розмовляли й що-разу сподівались, що колись таки його буде збито з ніг, але тимчасом Білий Зуб розчаровував їх.

Величезну вагу мала його блискавична швидкість. Вона давала йому страшну перевагу над ворогами. Найдосвідченішим з них, управним у боях ніколи не траплялося битись із супротивником, щоб так хутко рухався як він, не казучи вже про його раптові й несподівані атаки. Усякий собака перед тим, як кинутись, настовбурчує шерсть, гарчить, стає увойовничу позу, але Білий Зуб збиває його з ніг і рішає перше ніж він опам'ятається. Це траплялось так ча-

сто, що Білого Зуба стали тримати, доки його супротивник не кінчить своїх попередніх готувань, і не кинеться сам на нього. Але найбільше важив для Білого Зуба його досвід, а цього досвіду було далеко більше, як у кожного собаки. Він стільки разів бився, що, добре знаючи всі способи й хитрощі своїх супротивників, виробив свою власну методу, і навряд чи можна було в цій методі щось удосконалити.

Час минав, і бої між собаками влаштовували що-раз рідше. Люди загубили надію знайти йому гідного супротивника. Красень Сміт мусів зводити Білого Зуба з вовками, що їх приставляли для цього індійці. Бій Білого Зуба з вовками завжди приваблював юрбу. Одного разу притягли навіть дорослого рися, і Білому Зубові довелося битись за життя. Рись був такий самий швидкий і хижий, як і він, а бився і зубами, і гострими кігтями, а в нього були самі тільки ікла.

Після рися Білому Зубові зовсім не доводилось більше битись. Не було таких звірів, що їх варто було б випускати проти нього. Аж до весни Його тільки показували людям за гроші, а на весні прибув сюди якийсь Тим Кінан, власник фаро, і привів із собою першого на Клондайку бульдога. Ніхто не мав сумніву, що з цим бульдогом мусить битись Білий Зуб, і цілий тиждень у місці тільки й розмови було, що про майбутній бій.

IV. МЕРТВА ХВАТКА.

Красень Сміт зняв ланцюга й відійшов. Білий Зуб уперше не кинувся зразу. Він спинився, нашорошив уха й уважно, з цікавістю роздивлявся на чудного звіря, що стояв.

перед ним. Зроду не бачив він такого собаки. Тим Кінан штовхнув уперед бульдога й тихо сказав: «візьми його!» Коротка, присадкувата й незgrabна тварина вийшла на середину кола, спинилася і, кліпаючи очима, глянула на Білого Зуба.

З юрби пролунали вигуки.

— Гайда, Черокі! Візьми його! Гризи його!

Але Черокі, здавалось, не мав особливого бажання битись. Він повернув голову і, все кліпаючи очима, дивився на тих, що кричали, добродушно махаючи цурупалком хвоста. Він не боявся, тільки лінувався битись. До того ж він видимо, не розумів, що йому треба битися з цим собакою. Він звик битися з іншими собаками, і чекав, коли йому дадуть справжнього.

Тим Кінан виступив уперед і, нахилившись над Черокі, став ласково гладити його по плечах проти шерсти, і цим ніби злегка підштовхуючи його вперед. Це було подібне до наказу і, як видно, дратувало Черокі, бо він став потихеньку, хрипко гарчати. Був ніби якийсь зв'язок між його гарчанням і рухами руки, що його гладила. Що-далі вперед вона посувалась. то сильніше ставало гарчання і, дійшовши найвищої точки, зразу уривалось, як тільки рука підіймалась, а за секунду починалося знову, коли рука починала гладити його проти шерсті.

Гарчання бульдога не могло не вплинути на Білого Зуба. На плечах і на шиї йому наїжилась уся шерсть. Тим Кінан востаннє підштовхнув Черокі й відступив назад. Бульдог, перехиляючись на своїх кривих коротких ногах, швидко рушив проти Білого Зуба. А той, не дожидаючись, як кіт, перелетів відстань, що їх розділяла і так само, чисто по-котячому в одну

мить рванув його зубами й відскочив назад.
У глядачів вихопився захоплений крик.

З вуха й на шиї бульдогові проступила кров.
Він, ніби не помічаючи цього, повернувся й пішов за Білим Зубом. Швидкість з одного боку
й спокійна впертість з другого захопили глядачів.
Почали битися в нові заклади, і ставки більшали. Білий Зуб усе наскакував, рвав і безбороно
відскакував назад, а його чудернацький
супротивник усе бігав за ним не дуже швидко,
але й не помалу, спокійно, рішуче, з якимсь
ніби діловим виглядом. У його манері почувалось
що він має певну мету, з певністю простує до
неї, і нішо на світі не може відвернути його.

Це знати було з усього, що він робив і бентежило Білого Зуба. Ще зроду він не бачив такого собаки. Ні волосся, ні шерсти, що плуталась би в зубах і затримувала їх, нічого, ніякої оборони. Собака був м'який, ніжний, щоразу, як Білий Зуб хапав його зубами, вони вільно вгороджувалися йому в тіло і йому нічим було боронити себе. Була ще одна дивна річ—цей пес не скавучав, як інші, що з ними йому доводилось битись. Тільки тихенько гарчав і мовчки терпів його зуби, але не переставав ні на одну мить бігати за ним.

Черокі не був дуже повільній. Він обертався й звивався швидко, але й разу не міг схопити Білого Зуба, і це його також бентежило. Ніколи ще він не бився так, щоб не схопитися з собакою, звичайно обидва собаки намагаються зразу зітнутись. А цей його супротивник увесь час тримався на віддаленні, бігав і ухилявся від нього. І навіть, схопивши його зубами, зараз же знову випускав і відскакував.

Білому Зубові все не щастило схопити бульдога за м'яке місце на горлі. Черокі був дуже

низенький, а також заважали його масивні щелепи, але тоді як Білий Зуб був майже зовсім не подряпаний, він увесь був у ранах. Шия з обох боків і голова була порвана й покусана і кров увесь час точилася з ран. Але Черокі не виявляв, що це його турбувало, і бігав собі безперстану за Білим Зубом. Тільки раз він якось нерішуче спинився й глянув на тих людей, що на нього дивилися. Помахуючи своїм цурпалком хвоста, він тільки хотів сказати їм, що він ладен далі битися.

У цю мить Білий Зуб наскочив і рванув йому рештки вуха. Черокі розсердився. Бігаючи всередині того кола, що його робив Білий Зуб, він силкувався схопити його своєю мертвовою хваткою за горло, і раз тільки на волосинку схибив. Під похвальні вигуки глядачів Білий Зуб жваво відскочивши в протилежний бік ухилився від небезпеки.

Час минав. Білий Зуб літав, ухилявся, наскакував, відскакував, рвав. Бульдог понуро, але певно біг за ним. Чи рано, чи пізно він свого доскочить, і його мертвa хватка дасть йому перемогу, а поки-що він терпляче зносив усе. Замість вух йому висіли якісь китиці, на шій й на плечах були десятки ран від іклів, навіть губи були покусані й у крові — він не міг устерегтися й оборонитись проти близкавичних насоків свого супротивника.

Раз-у-раз силкувався Білий Зуб збити Черокі з ніг, але занадто відмінні вони були на зрост; присадкуватий Черокі був занадто низький, щоб це можна було зробити. Раз ніби трапилася можливість. Білий Зуб відскочив і зразу забігав у протилежному напрямі. Повільніший Черокі не встиг ще повернутися й виставив плече. Білий Зуб налетів на нього. Але його плече було

далеко вище, а він налетів і вдарив так швидко й з такою силою, що не встояв сам і перелетів через бульдога. За весь час його боїв люди вперше побачили, що він загубив ґрунт під ногами. Його тіло наполовину перекинулось, і він би впав на спину, коли-б не згорнувся клубком у повітря, як той кіт, намагаючись стати на ноги. Він важко вдарився боком і за хвилину скочив на ноги. Але цю нагоду використав Черокі й схопив його зубами за горло.

Він схопив не зовсім вдало, занадто низько, коло грудей, але вже зубів не розтулив. Білий Зуб скочив на ноги й несамовито закидався навкруги, силкуючися струснути його з себе. Цей тягар, що висів на йому й танцював за ним, доводив його до сказу. Він в'язав його, не давав вільно рухатись, був як та пастка, що проти неї обурювався й повставав увесь його природжений інстинкт. Скілька хвилин він був зовсім, як божевільний. Усю його істоту охопило одно палке прагнення його тіла існувати й тваринна жадоба жити. Здоровий розум десь дівся, так, неначе зовсім не стало мозку. Усе поглинув сліпий порив жити й рухатись, чого б це не варт було, — тільки рухатись, бо в рухові виявляється життя.

Він мчав, літав навколо, крутився, повертався, перекидався, увесь час силкуючись якось визволитись від цього 50-фунтового тягара, що висів йому на горлі. Бульдог не боровся, він тільки не розтуляв щелепів. Часом, коли йому траплялося стати на ноги, він намагався втриматися на місці, але знову злітав у повітря, і Білий Зуб, гасаючи, як божевільний, знову волік його за собою. Черокі корився інстинктові. Він почував, що йому трέба триматися зубами й був задоволений. Такими хвилинами він заплю-

щував очі, даючи своєму тілові носитися й крутитися, як трапиться, не звертаючи уваги на віть на біль, що він часом почував: це не мало такої ваги, головне — не розтулити зубів, — і він не розтулював їх.

Білий Зуб нарешті висилився. Він нічого не міг вдіяти й нічого не розумів. Ніколи, скільки він бився, не траплялось йому такого. Ніколи собаки так не бились. Завжди все було просто: налетів, ірвонув, відскочив; знову налетів, ірвонув і відскочив. Переставши бігати, він ліг, щоб звести дух, і лежав так, трохи перекинувшись на бік. Черокі, не розтулюючи зубів, насідав на нього, щоб зовсім перекинути його на бік. Білий Зуб опинався й почував, що щелепи, які в нього вчепились, почали рухатись. Вони ніби жували його й чим-раз ближче підсувалися до горла. Система бульдогова полягалася в тому, що він тримав мертвою хваткою те, що схопив, і при нагоді, хапав далі. Ця нагода була, коли Білий Зуб був у спокійному стані, а коли він боровся, то Черокі задовольнявся тим, що не випускав його й тримав зубами.

Задній бік шиї, що здіймався вгору, був єдиним місцем, що його Білий Зуб міг дістати зубами. І він учепився йому в карк, але так жувати, як бульдог він не вмів, його щелепи не були пристосовані до цього. Він тільки несамовито рвав і кусав, аж доки становище ніч змінилось, і це стало неможливе. Бульдогові пощастило перекинути його на спину, і тепер, учепившись Білому Зубові в горло, він був поверх його. Білий Зуб вигнувся, як кіт, уперся задніми лапами в живіт ворогові й став кігтями його рвати. Може він би випустив йому киши, коли-б Черокі не перекинув свого тулуба так, що став до нього під простим кутом.

Рятунку від щелепів не було. Невблаганні, як сама доля, вони посувалися шо-раз вище до яремної жили. Білого Зуба рятувала від смерти ще тільки його густа шерсть, та шкура, що вільно висіла на шиї, й забивала пащеку бульдогові. Але поволі він захоплював усе більше шкури й шерсті, і цим ступнево душив супротивника. А Білому Зубові чим-раз важче ставало дихати.

Здавалось, кінець уже недалеко. Прихильники Черокі раділи й закладалися на нечувані суми. Ті, що закладались за Білого Зуба, були пригнічені й відмовлялись від десятьох, і навіть двадцятьох проти одного. Між ними знайшовся один тільки сміливий і приняв заклад на п'ятдесят проти одного. Це був сам Красень Сміт. Він увійшов у коло і, показуючи пальцем на Білого Зуба, почав злісно, глузливо реготати. Наслідок був такий, як звичайно. Білий Зуб оскаженів з люті. Коли він, зібравши рештки сил, звівся на ноги й знову забігав із своїм тягарем, що висів йому на горлі, то лютъ його перейшла в сліпий жах. Його знову охопило безумне прагнення жити і знову він зовсім відбився глузду. Він кружляв, спотикався, падав, зривався на ноги, часом ставав на задні лапи й підіймав бульдога з землі, але не мав сили скинути смерти, що вчепилася в нього.

Геть знесилившись, він повалився на спину. Черокі зараз же підсунув щелепи, шматуючи вкрите шерстю тіло. Білий Зуб задихався. Пролунали оплески й захоплені вигуки! «Черокі! Черокі!» На відповідь, бульдог енергійно замахав своїм обрубаним хвостом, але голосна похвала не відвернула його від роботи. Між хвостом і щелепами не було ніякого звязку, хвіст міг собі махати, а щелепи все тримали мертвою хваткою горло Білому Зубові.

Раптом задзвеніли дзвіночки й відвернули увагу глядачів. Долинули крики погонича собак. Люди збентежено перезирнулись,— дуже боялись поліції,— але зразу заспокоїлись, побачивши, що двоє подорожніх із саньми й собаками їхали не з міста, а до міста. Вони, мабуть, поверталися з якогось дослідження на річці. Побачивши юрбу, вони спинили собак і підійшли довідатись, що трапилося. Один з них, погонич, був вусатий, а другий, молодший,— чисто виголений. Його здорове обличчя пашіло з морозу.

Білий Зуб уже, власне, перестав змагатись, часом тільки робив слабкі спроби опинатись. У горло йому проходило мало повітря, і щоразу його ставало все менше. Щелепи його чавили немилосердно. Не зважаючи на густу шерсть, велику жилу на горлі давно вже було б прокущено, коли-б спершу випадково бульдог не схопив його так низько. Черокі треба було чимало часу, щоб посунути свої щелепи вище. Густа шерсть і шкура, що висіла на горлі, заважали.

А тим часом, увесь звірячий сказ, кинувся в голову Красневі Сміту й загасив останню іскру здорового розуму, якщо вона в нього була колись. Коли він побачив, що очі Білому Зубові стають уже шкляні, і зрозумів, що жодної надії нема, то він, оскаженівши, кинувся до нього й став, як божевільний, топтати його ногами. Свист і крики протесту не спинили його. У юрбі зробився якийсь заколот. Енергійно, безцеремонно розпихаючи ліктями юрбу, з неї протиснувся вперед той молодий чоловік, що оце прибув. Красень Сміт саме намірився ще раз ударити й підняв праву ногу. Але важкий кулак із силою вдарив його по лиці, і він загу-

бив рівновагу. Ліва нога, що він на ній стояв, посковзнулась, тулуб ніби злегка підскочив, і він, перекинувшись, простягся на снігу.

Подорожній обернувся до юрби.

— Боягузи! Гади! — гнівно вигукнув він.

Він був розлючений до божевілля. Його сірі очі виблискували як криця, коли він скинув ними на юрбу. Красень Сміт звівся на ноги і, важко дихаючи з переляку, підступив до нього. Незнайомий не зрозумів, чого йому треба. Він не знав, який це огидний боягуз і подумав, що він хоче з ним битись. Крикнувши йому: «Гадина», він з другого боку дав йому по морді й знову збив його з ніг. Красень Сміт подумав, що сніг — найбезпечніше місце і, не силкуючись більше підвєстись, лишився лежати там, де він упав.

Ходіть сюди, Матте, й допоможіть мені, — гукнув незнайомий погонича, що й собі прописнувся вперед.

Вони обое нахилились над собаками. Матт схопив Білого Зуба, щоб зразу відтягти його, коли Черокі розтулить щелепи. Молодий подорожній, узявшися за них обома руками, силкувався розвести їх, але це йому було не до снаги. Скільки він не тягнув, скільки ненамагався їх віддерти одного від одного — усе дарма.

— Гади! — повторював він пораючись над бульдогом.

Юрба захвилювалась, почулись протести, що він заважає додивитись до кінця, але зразу стихли, коли він, на хвилину відірвавшись від своєї роботи, гнівно озирнувся назад.

— Прокляті звірі — крикнув він, захожуючись знов коло бульдога.

— Дарма силкуєтесь, містере Скотт, таким способом ви нічого не зарадите; — озвався Матт.

Обоє вони спинились і дивились на собак.

— Крові не дуже багато витекло, — зауважив Матт, — він ще не добрався до жили.

— Але що-хвилини може обратись, — відповів Скотт, — бачите? Знову пересунувся трохи далі.

Молодий чоловік, видимо чим-раз більше хвилювався, турбуючись за Білого Зуба. Він скілька разів з усієї сили вдарив Черокі по голові, але це на того не вплинуло, і він не розтулив щелепів. Замахавши своїм обрубаним хтостом, він ніби хотів сказати, що розуміє, за що його б'ють, але знає свої права й виконує тільки свої обов'язки.

— Може б хтось із вас мені допоміг? — у розpacі звернувся подорожній до юрби.

Але ніхто не виявив бажання. На відповідь почулись тільки глузливі зауваження й поспівались жартовливі поради.

— Треба спробувати якоюсь підаймою, чи що, сказав Матт.

Скотт схопився за кабуру, що висіла в нього збоку і, витягнувши револьвера, став протискати його дуло між щелепами бульдога. Він пхав його з такою силою, що чути було, як криця скрипіла об зуби. Обоє стояли на колінах, нахилившись над собаками.

Коли це з юрби виступив Тим Кінан і, підійшовши до Скотта, торкнувся до його плеча.

— Глядіть, не поламайте йому зубів! — загрозливо промовив він.

— Ну, то я йому скручу в'язи, — відповів Скотт, — запихаючи дуло далі між щелепами.

— Кажу, не поламайте йому зубів! — ще раз промовив власник фаро, ще більше загрозливим тоном.

Але, якщо він хотів налякати, то з цього нічого не вийшло. Скотт, не відриваючись і на мить від своєї праці, озирнувся й холодно спітав.

— Собака ваш?

Власник фаро кивнув головою.

— Ну, то йдіть сюди й примусьте його розчепити щелепи.

— Так,— роздратовано промовив той,— я не кажу вам, чоловіче добрий, що я сам би цього не зробив, та тільки я не знаю як.

Тоді забирайтесь геть,— була відповідь:— і не докучайте. Мені ніколи.

Тим Кінан і далі стояв на місці, але Скотт не звертав на нього більше уваги. Йому пощастило втиснути дуло крізь зуби з одного боку. Просунувши його трохи далі, він силкувався висунути його крізь зуби з другого боку. Коли це йому нарешті вдалось, то він почав помалу, потихеньку розсувати щелепи, і разом Матт ступнево визволяв з пащеки пошматовану шию Білого Зуба.

— Заберіть свого пса! — наказав Скотт господареві Черокі.

Той слухняно нахиливши, міцно вхопився за бульдога.

— Ну, тягніть! — крикнув Скотт зовсім розтулюючи щелепи.

Бульдог дуже опинався, але його відтягли.

— Заберіть його! — скомандував Скотт. І Тим Кінан поволік бульдога в юрбу.

Білий Зуб скілька разів невдало брався звестись на ноги. Раз йому навіть пощастило, але ноги були такі кволі, що не могли його втримати, він захитався й знову повалився на сніг. Очі зробились шкляні й напівзаплюшились, щелепи розтулилися, і з пащеки безпорадно

висунувся вкритий брудною піною язик. Він мав вигляд задушеного на смерть собаки. Матт уважно його обдивився.

— Мало не здох зовсім, — сказав він, — хоча ще дихає.

Красень Сміт також звівся на ноги й підійшов подивитись на Білого Зуба.

— Матте, скільки коштує добрий запряжний собака? — раптом спитав Скотт.

Погонич, стоячи ввесь час на колінах над Білим Зубом, подумав з хвилину.

— Триста доларів, — сказав він.

— Ну, а коли вім увесь пошматований, як оцей? — спитав Скотт, підштовхнувши злегка ногою Білого Зуба.

— Половину, — вирішив погонич.

Скотт обернувся до Красня Сміта.

— Чуєте, містере Звірю? Я беру вашого собаку й даю вам за нього півтораста доларів.

Він розгорнув свого гаманця й полічив гроші.

Красень Сміт, не доторкнувшись до них, заклав руки за спину.

— Я не продаю його, — сказав він.

— Ні, продаєте! — рішуче заперечив Скотт, — продаєте, бо я купую його. Ось вам гроші. Собака мій.

Красень Сміт, так само тримаючи руки за спиною, трохи відступив.

Скотт кинувся до нього з піднятим кулаком, і Красень Сміт пригнувся, сподіваючись удару.

— Я маю на нього право, — протестував він.

— Ви загубили на нього право, — крикнув Скотт, — ну, берете гроші, чи мені знову вас бити?

— Гаразд, — погодився враз переляканий Красень Сміт, — я беру гроші, але я проте-

стую, — додав він, — цей собака скарб, і я не дозволю себе грабувати. Кожна людина має свої права.

— Правда, — сказав Скотт, даючи йому гроші, — кожна людина має свої права. Але ви не людина, ви — звір.

— Почекайте-но, дайте мені тільки повернутися до Давсона, — загрозливо відповів Красень Сміт, — там я знайду на вас право.

— Тільки-но рота роздзявите в Давсоні, зараз же вижену вас з міста! Чуєте?

Красень Сміт щось пробубонів.

— Чуєте? — grimнув Скотт, запалившись взраз.

— Так, — буркнув Красень Сміт, відступаючи.

— Що, так?

— Так, сер, — відмовив Красень Сміт.

— Стережіться, вкусить! — вигукнув хтось із юрби, і на вигук цей вибухнув регіт.

Скотт, відвернувшись від нього, став помагати погоничеві, що порався коло Білого Зуба.

Глядачи розходились, але де-не-де стояли ще купки, дивились і розмовляли. Тим Кінан підійшов до одної.

— Що воно за одно? — спитав він.

— Відон Скотт, — хтось відповів.

— А що, він за птиця, цей Відон Скотт, лихо його матері?

— О, він відомий інженер фахівець, тут на копальнях. Він за панібрата з усіма урядами тутешніми. Коли не хочете мати собі клопоту, — раджу вам триматись як-найдалі від нього. Сам комісар на золотих копальнях — перший ому приятель.

— Я так і думав, що він якесь цабе, — зauważив власник фаро, — через те ж, то я й не Зачепив його.

V. НЕПРИБОРКАНИЙ.

— Справа з ним безнадійна! — сказав Скотт.

Він сидів на порозі своєї хати й дивився на погонича. Той знизав плечима, показуючи також безнадійність. Обоє глянули на Білого Зуба, а той, наїжившись і з сердитим гарчанням, напнув свого ланцюга й кидався на запряжних собак. Собаки вже дістали від Матта науку, підсилену дрючком і зрозуміли, що йому треба дати спокій. Лежачи віддалік, вони вдавали, що зовсім його не помічають.

— Він вовк, і його неможливо присвоїти, — промовив Відон Скотт.

— Я про це нічого не можу сказати, — озвався Матт, — я гадаю, що в ньому є частина собачої крові, але єсть одно таке, чого я певен, воно само впадає в око...

Погонич собак спинився й хитро кивнув головою в бік гори Мусхайд.

— Такажіть же, що ви там знаєте! — гостро сказав Скотт, чимало часу прочекавши, —кажіть, що це може бути?

Матт показав великим пальцем на Білого Зуба.

— Чи вовк він, чи ні, але був такий час, що він був присвоєний.

— Ні, ви помиляєтесь!

— А я вам кажу, що так. Він ходив у зброй. Придивіться-но гарненько, хіба ви не бачите, що в нього на грудях є слід від ременя?

— Бачу. Ваша правда, Матте. Ще перед тим, як трапити до Смітових рук, він, безпекенно, ходив у зброй.

— І немає жодної причини, чому б йому знову в ній не ходити.

— Ви так гадаєте? — зрадівши, спитав Скотт, але зараз же розчаровано похитав головою, —

ось уже два тижні, як він у нас, а ще, здається, став дикіший, ніж досі був.

— А ну, спробуймо, — сказав Матт, — спустімо його ненадовго.

Відон Скотт глянув на нього здивовано.

— Так, я знаю, — казав далі Матт, — ви пробували, але ви були без дрючка.

— Ну спробуйте ви, коли хочете.

Узявши дрючка, погонич підійшов до прив'язаного на ретязь Білого Зуба. Собака стежив за дрючком, як лев у клітці за прутом приборкувача.

— Тільки зверніть увагу, як він дивиться на моого дрючка, — сказав Матт, — добра прикмета! Він не дурень, і поки дрючок у мене в руках, то він мене не зачепить. Собака не зовсім скажений, повірте мені.

Коли рука погонича нахилилась над шиєю Білого Зуба, то він наїжився, загарчав і припав до землі. Не спускаючи з ока руки, він разом нашорошився й проти дрючка, що був у другій руці. Матт відстібнув від нашийника ланцюга й відійшов у бік.

Білий Зуб не зразу навіть зрозумів, що він на волі. Чимало місяців минуло з того часу, як він трапив до рук Красня Сміта, і за весь час він і хвилини не був на волі, опріч тих випадків, коли його відв'язували, щоб він бився, але після бою його зараз же знову прив'язували на ретязь.

Він не знову навіть, що йому робити. Може боги вигадали ще якусь диявольську витівку? Він став поволі й обережно ходити, готовий що-хвилини напасті. Ніколи ще з ним такого не бувало. Він відступив далі, до ріжка, — обережність ніколи не завадить, — але ні, нічого! Зовсім збентежений, він знову підійшов ближче,

спинився за скілька кроків від людей і пильно дивився на них.

— А він не втече? — спитав новий господар. Матт знизнув плечима.

— Мусимо спробувати. Це єдиний спосіб дізнатись.

— Нещасний! — пробурмотів з жалем Скотт, — найбільше він потребує людської ласки, — додав він, уходячи в хату.

Він повернувся з кавалком м'яса й кинув його Білому Зубові. Собака відскочив назад і здалеку уважно й підозріливо дивився на кавалок.

— Геть, Майор! — пролунав застережливий крик погонича, але він спізнився.

Майор уже був коло м'яса, але не встиг він схопити його зубами; як на нього наскочив Білий Зуб і перекинув його.

Матт кинувся до них, але Білий Зуб був спритніший за нього. Майор захигався, з прошуканого горла порснула кров, і червона пляма від неї на снігу все більшала.

— Кепська справа, хоч він і заслужив, — хапливо промовив Скотт.

Але Матт уже націлився, щоб ударити Білого Зуба ногою. За цим зараз же Білий Зуб скочив, вискалив зуби і почувся крик. Відскочивши на скілька ступнів, він гнівно гарчав, а Матт, стоячи на місці, оглядав свою ногу.

— Я також цього заслужив, — сказав він, показуючи на роздерті штані й спідні, що на них з'явилася й більшала кривава пляма.

— Я вам казав, Матте, що справа з ним безнадійна, — сказав Скотт, збентеженим голо-сом. — Я хотів не думати про це, не хотів цього робити, але доведеться. Іншого нічого не вигадаєш.

Кажучи це, він поволі, нехотячи вийняв свого револьвера, відкрив циліндра й переконався, що він заряджений.

— Почекайте, містере Скотте,—спинив його Матт,—собака жив у чистому пеклі. Як же можна сподіватися, щоб він вийшов звідти, як сніжнобілий, осяйний янгол. Дайте йому час.

— Подивіться на Майора!

Погонич підійшов до пораненого собаки. Він лежав на снігу в калюжі крові й конав.

— Йому так і треба! Ви сами це сказали, містере Скотте. Він намірявся вкрасти Білому Зубові його м'ясо й заплатив за це. Цього й треба було сподіватись. Я й копійки не дав би за того пса, що без опору віddaє своє м'ясо.

— Але гляньте-но на себе, Матт! Може так і добре між собаками, але тут треба покласти край.

— Що-ж, я цього теж заслужив,—уперто провадив своєї Матт,—а нащо я його вдарив? Ви сами сказали, що він не винен. Виходить, мені не треба було його бити.

— Так, проте, мабуть, найкраще буде вбити його,—наполягав Скотт,—його неможливо присвоїти.

— Слухайте, містере Скотте, дайте ви йому хоч якусь можливість. Він її ніколи не мав. Він же щойно вийшов з пекла, і вперше на волі. Дайте йому час опам'ятатись. Коли нічого не поможе, тоді я сам його заб'ю.

— Заприсягаюсь, що мені не хотілось би ні самому його вбивати, ні бачити його забитим,—сказав Скотт, ховаючи револьвера,—лишімо його на волі й побачимо тоді, що з ним можна зробити ласкою. От я навіть зараз спробую.

Він підійшов до Білого Зуба й став тихо й ласкаво до нього говорити.

— Узяли б ви краще дрючка, — застеріг його погонич.

Скотт похитав головою й провадив далі свою спробу присвоїти собаку.

Білий Зуб підозріливо дивився. Безперечно, йому щось загрожувало. Він загриз собаку цього бога, вкусив його товариша, що ж його може чекати, як не страшна кара? Проте він не втихомирився. Він наїжився, вискалив зуби і, пильно стежачи, готовий був до всього. У чоловіка не було дрючка, через те він підпустив його до себе. Але бог протяг руку й став спускати її на голову йому. Білий Зуб скурчився, напруженучись увесь, і пригнувся. Ось вона, небезпека й зрада. Він добре вже знає руки богів, і їхнє вміння завдавати болю, не кажучи вже про те, що йому огидний був усякий доторк. Рука спускалась, а він усе пригинався й гарчав що-раз грізніше. Він не хотів кусати й терпів доки не прокинувся в ньому й не охопив його всього інстинкт невгамованої жадоби життя.

Відон Скотт певен був, що вчасно встигне відхопити руку й не дасть її вкусити. Але ще він не зінав страшної швидкості Білого Зуба, що бив з такою певністю й швидкістю як гадюка.

Скотт голосно скрикнув, здивований, і міцно стиснув прокущену руку. Матт, вилаявшись, кинувся до нього. Білий Зуб відступив і, пригнувшись і наїживши, сердито гарчав, а в очах світилася загроза. Тепер, безперечно, його покарають так само жорстоко, як і Красень Сміт.

— Стійте! Що ви хочете робити? — враз крикнув Скотт.

· Матт, що побіг був до хати, повернувся з рушницею.

— Нічого,— відповів він повагом з удаваним спокоєм,— хочу зробити те, що обіцяв. Гадаю, що я мушу вбити його, як сказав.

— Але ж ви не вб'єте!

— Уб'ю, дивіться.

Як раніше Матт заступився за Білого Зуба, коли він укусив його, так само тепер став заступатись за нього Скотт.

— Ви казали, щоб дати йому час, — то дайте ж його. Ми щойно почали, то не можна ж зразу відступатись. На цей раз і я цього заслужив. I.. дивіться на нього!

Білий Зуб стояв футів за сорок від них, коло ріжка хати й гарчав так, що серце холонуло, але гарчав не на Скотта, а на погонича.

— Ну й штука, хай я буду тричі проклятий! — вихопилось у здивованого Матта.

— Гляньте, який розумний! — швиденько промовив Скотт.

— Він не згірше за вас розуміє, що значить огнепальна зброя.

— На прочуд розумний! Треба використати це. Поставте-но рушницю.

— Гаразд, — погодився Матт і приставив рушницю до купи складених дров.

— Подивіться тепер на нього, — крикнув він зараз же.

Білий Зуб заспокоївся й перестав гарчати.

— Варто перевірити. Гляньте!

Матт простяг руку до рушниці, і Білий Зуб знову загарчав. Матт відійшов від рушниці й став поволі підіймати її до плеча. Білий Зуб що-раз дужче гарчав, коли підіймалась рушниця, але в ту мить як Матт націлювався на

нього, еїн відскочив за ріжок хати, і Матт, що наводив мушку, побачив порожнє місце там, де щойно стояв Білий Зуб.

Він урочисто спустив рушницю, обернувся й глянув на господаря.

— Я згоден з вами, містере Скотте, — сказав він, — собака занадто розумний, щоб його вбивати.

VI. УЧИТЕЛЬ ЛЮБОВИ.

Білий Зуб наїжився й загарчав, попереджаючи Відона Скотта, коли той підходив до нього, що не потерпить жодної карі. Минуло двадцять чотири години з того часу, як він порвав йому руку, що була тепер забинтована й висіла на черезплічнику. Бувало й перше так, що кару відкладали, і він боявся, що тепер уже настав час для нього. Та хіба ж могло бути інакше? Він допустився святотатства; угородив зуба в священне тіло бога, ще й вищого бога, білошкірого. Отже він певен був, що за все це йому не минути страшної карі.

Бог сів за скілька кроків від нього. Страшного, поки-що, нічого не було. Звичайно, боги, коли вони карають, то стоять на ногах. Не видко було ні дрючка, ні батога, ні рушниці. А найголовніше й найважніше те, що він Білий Зуб, на волі, не тримає його ні ретязь, ні дрючик. Поки встигне бог звестися на ноги, то він уже буде на безпечній від нього відстані. А доти можна поочекати й подивитись.

Бог сидів спокійно, не рухаючись. Гарчання Білого Зуба стихало й ступнево перейшло в бурчання, але згодом він зовсім затих. Бог заговорив. На перший звук його голосу — шерсть настовбурчилася на шиї Білому Зубові, і знову з горла почулось бурчання. Але бог не робив

ніяких загрозливих рухів, і все спокійно й тихо говорив. Деякий час Білий Зуб бурчав в унісон з ним і ніби попадаючи в ритм з його мовою. Бог говорив, не замовкаючи, він говорив до Білого Зуба так, як ніхто ще досі ніколи до нього не говорив, тихо, лагідно, і його мова заспокоювала і, навіть, якось чудно проймала Білого Зуба. Мимоволі і всупереч інстинкту, що нашорошився в ньому, він став почувати довіру до цього бога. Не зважаючи на ввесь свій досвід з людьми, йому здавалося, що тепер йому нема небезпеки.

Минуло скілька часу. Бог підвісся на ноги й пішов до хати. Як він знову з'явився, Білий Зуб тривожно його обдивився. У нього не було ні батога, ні дрючка, ні рушниці, і здорована рука нічого не ховала за спиною. Бог знову сів на те саме місце за скілька кроків від нього й протягнув йому невеличкий кавалочок м'яса. Білий Зуб нашорошив вуха й з підозрінням поглянув на нього, не спускаючи з очей і самого бога, і готовий відскочити на перший прояв якоїсь небезпеки.

Кару, очевидячки, ще відкладали. Перед ним був тільки кавалок м'яса, і в ньому, видимо, нічого не було небезпечного. Проте Білий Зуб не вірив, і хоч рука простягала йому м'ясо, він відмовлявся доторкнутись до нього. Боги мудрі, і ніколи неможна знати, яка зрада може критись за цим, безневинним з вигляду кавалком. У минулому він мав доволі досвіду, а найбільше з жінками. Частенько траплялось, що м'ясо й кара мали найтісніший зв'язок між собою.

Кінчилось на тому, що м'ясо кинуто на сніг, коло самих його ніг. Білий Зуб пильно його обнюхав, але в цей час дивився, не зводячи очей, на бога. Нічого не скоїлось. Він узяв

м'ясо в зуби й проковтнув. Знову нічого не трапилось. Тільки бог йому запропонував другий кавалок. Він знову відмовився взяти його з руки, і знову йому кинуто його. Так повторилося кілька разів. Нарешті бог не захотів більше кидати м'яса, а тримав його в руці й пропонував йому.

Білий Зуб був голодний, а м'ясо – дуже смачне. Поволі з надзвичайною обережністю він підійшов ближче, витяг уперед голову, прищулів вуха і, не спускаючи з очей бога, узяв йому з руки м'ясо. Шерсть йому на шиї стояла вгору, а в горлі клекотіло глухе гарчання, як попередження, що він не дозволить жартувати з собою. Він їв м'ясо, і ніякого зла йому не заподіяно. Один по одному із'їв усі кавалки, і нічого не трапилось. Кару все відкладали.

Він облизнувся й чекав. Бог усе говорив. У голосі йому чути було ласку. Білий Зуб ніколи її не знав, і в ньому несподівано прокинулось почуття, якого він тâкож досі ніколи не знав. У ньому, ніби задовольнилась якась потреба, і ніби всередині йому сповнилась якась порожнеча. Але зараз же зняв голос інстинкт, і згадався досвід минулого. Боги завжди лукаві й беруться на всякі неможливі способи, щоб дійти свого.

А, так він і знав! Знову ця рука, що вміє завдавати такого болю, витяглася і спускається йому на голову. Але бог усе говорить, а голос, як, і перше тихий, ласкавий і, не зважаючи на загрозливу руку, будить довіру. У Білому Зубові закипіли найпротилежніші почуття. Йому здавалося, що він розлетиться на шматки з напруження, стримуючи протилежні сили, що намагалися перемогти його.

Він пішов на компроміс. Загарчав, наїжився, прищулив вуха, але не відскакував назад і не хапав зубами Рука спускалась усе ближче й — нарешті торкнулась до настовбурченої шерсти. Він пригнувся — рука не піднялась, а іще дужче притиснулась до нього. Пригнувшись, увесь тремтячи, він стримувався далі. Його мучив доторк цієї руки, він насилував його інстинкт. Він не міг за один день забути все те лихо, що витерпів від людських рук, але така вже воля бога, і він силкувався покоритись їй.

Рука то підіймалась, то спускалась, ласково поплескуючи його. Коли вона підіймалась, то за нею вставала й шерсть, а коли спускалась, — то вуха щулились, і в горлі клекотіло глухе гарчання. Білий Зуб безперестану застерігав, що зараз же відплатить за всяке зло. Не знати, коли можуть викритись наміри бога. Що-хвилини цей лагідний голос, що будить довіру, може обернутися в скажений рев, і ласкова рука схопить його, безборонного, як кліщами і жорстоко покарає.

Але бог усе лагідно говорив і не виявляв нічого ворожого в руці, що ввесь час підіймалась і спускалась. Білий Зуб став переживати двоєсте почуття. З одного боку обурювався його інстинкт, повставала вся його любов до особистої волі, а з другого боку — не тільки він не чув жадного болю, а ще й навпаки, було навіть доволі приємне відчуття. Поволі й дуже обережно рука стала чухати за вухами, і це відчуття ще збільшилось. Проте він ще не звірявся — хто знає, що може трапитись! — і був напоготові, то дратуючись, то відчуваючи втіху.

— Ну й штука, будь я проклятий! — скрикнув раптом, Матт, уражений, побачивши, що Відон Скотт гладить собаку. Він вийшов з хати

з закачаними рукавами, несучи міску з поми-
ями. На перший звук його голосу Білий Зуб
відскочив і грізно загарчав на нього. Матт по-
дивився на свого господаря з докором і з жалем.

— Коли ви не матимете нічого проти того,
щоб я висловив свої почуття, то я дозволю
собі сказати, що у вас сімнадцять усяких про-
клятих химер, і всі неоднакові!

Відон Скотт усміхнувся з виглядом пере-
ваги і, звівшись на ноги, знову підійшов до
Білого Зуба. Поговоривши з ним ласково, він
простяг руку і, поклавши йому на голову, став
знову злегка гладити його. Білий Зуб терпляче
зносив це й дивився з підозрінням не на того,
хто пестив його, а на того, хто стояв на по-
розі хати.

— Ви може й перший серед фахівців на
копальнях, і так воно є,— прорікав далі по-
гонич,— але ви закопали свій талан, що хлоп-
чиком ще не втекли за яким-небудь цирком.

Білий Зуб знову на нього загарчав, але
циого разу не втік від руки, що пестила й гла-
дила йому голову й спину.

І це було для Білого Зуба початком кінця
його минулого життя,— де панувала сама не-
нависть,— і світанком нового, безмірно кра-
щого. Багато розуму й безмежного терпцю
треба було Відонові Скоттові, щоб здійснити
це. А Білому Зубові довелося зовсім перероди-
тись, стати глухим до вимог інстинкту й свого
розуму, забути свій довголітній досвід і зре-
тись минулого.

Таке життя, яке він знав раніше, не тільки
не мало нічого спільногого з його теперішнім,
але було зовсім протилежне тому, що тепер
його захопило. Коли сказати коротше, й узяти
все на увагу, то в його житті трапився далеко

гостріший переворот, як тоді, коли він із своєї охоти вийшов з пустелі й визнав Сивого Бобра за свого господаря.

Тоді він був ще цуценям, м'яким матеріалом, що йому оточення могло надати якої завгодно форми. Тепер була інша справа. Життя вже завершило свою роботу коло нього. Він мав уже затвердлу форму, був вовк-боєць, лютий, невблаганий; він нікого не любив, і його ніхто її не любив. Змінити його тепер, це значило перевернути його всю істоту, і перевернути тоді, коли вже в ньому не було гнучкої молодості; коли всі його органи стали грубі й вузловаті, коли з нього витворилася жорстока, незгодлива істота, тверда, як адамант; коли дух його став залізний, а інстинкти й досвід виллялись у тверді правила, бажання й антипатії.

А тепер обставини його існування змінились, життя в особі Відона Скотта знову стало працювати над ним, стало приборкувати його жорстокість, надаючи їй м'яшої форми. Відон Скотт пройшов у самий корінь його вдачі й збудив ті здібності, що засинали й гинули в ньому. Одна з них була любов. Вона заступила приязнь, те вище почуття, що він колись пережив був до богів.

Але ця любов не прийшла зразу, в один день. Вона почалася з приязні, що ступнево розгорнулася потім в любов. Білий Зуб мав повну волю, проте він не втік. Тепер життя було краще, як у клітці в Красня Сміта; новий бог був йому до душі, а мати господаря вже стало потребою його вдачі. Тавро залегlosti від людини він наклав на себе ще за тих далеких часів, коли, повернувшись спиною до пустелі, принижено підповз до ніг Сивого Бобра й чекав карі. Воно стало ще виразніше й міцніше,

коли після голоду він удруге зрадив пустелю й повернувся до табору Сивого Бобра, як там знову стало подостатком риби.

Отже він лишився, бо йому потрібен був бог, і він волів краще Відона Скотта, ніж Красня Сміта. Щоб виявити свою вірність, він узяв на себе стерегти господареві майно. Коли за-пряжні собаки міцно спали, то він бродив навколо хати, і першому, хто вночі підійшов, довелось відбиватися від нього дрючком, доки до помочи йому не прибіг Відон Скотт. Але Білий Зуб незабаром навчився з ходи й з манери пізнати чесних людей і злодіїв. Коли чоловік рішуче ступав і йшов просто до дверей у хату, то він не зачіпав його, тільки пильно за ним стежив, доки двері не відчинялися, і господар не впускав його. Але, коли чоловік скрадався нишком, манівцями й озирався, то Білий Зуб не вагався й хвилини, і чоловікові доводилося чим-дуж тікати, зовсім забувши про свою гідність.

Відон Скотт поклав собі зовсім перетворити Білого Зуба, або, вірніше сказати, виправити ту кривду, що люди заподіяли йому. Це була справа його принципа й сумління. Він почував, що лихो, заподіяне Білому Зубові, було боргом, що його треба сплатити, і він увесь час був особливо ласкавий до цього вовка-бойця. Він узяв собі за правило щодня його пестити й гладити, і подовго це робив.

Спочатку Білий Зуб до цього ставився вороже й з підозрінням, але згодом призвичаївся й полюбив пестощі, тільки не міг відвикнути гарчати, хоч ступнево в цьому гарчанні забренила нова нотка. Стороння людина не вчула б її, для неї гарчання Білого Зуба було б тільки проявом первісної хижости, що впливає на нерви й що від неї холоне кров у жилах. Горло

Білого Зуба загрубнуло з найперших днів; коли він у своїй вовківні вперше сердито загарчав, то з' нього вийшли тільки сердиті, хижі звуки, і тепер він не міг їх зм'ягшити, щоб виявити те, що він почував. Але у Відона Скотта було тонке вухо, і він вчув цю нову нотку, що губилася в хижому гарчанні; у ній був легкий натяк на приємність, і її ніхто, крім нього не помічав.

Минали дні, і приязнь що-раз більше переходила в любов. Білий Зуб сам це починав почувати, хоч, звісно, не розумів, що з ним коїться. Йому здавалось, що в нього всередині ніби якась порожнечка, голодна, жадібна й тужлива; він почував потребу її запорожнити, почував нестерпний біль і тривогу, що зникали, коли з'являвся його бог, і замість них охоплювала його дика радість і почуття повного задоволення й спокою. Але варто було богові піти, як біль і тривога поверталися, порожнечка всередині гнітила його, і незрозумілий голод катував і мучив.

У Білого Зуба почався процес самопізнання. Не зважаючи на достиглий вік, на дику страшну форму, що в неї він виллявся, у ньому прокидались і розвивались чудні почуття й невластиві йому поривання, і звички його мінялись. Раніше він любив вигоду, боявся страждань і влаштовував своє життя так, щоб мати одне й уникати другого. А тепер було інакше. Під впливом нового почуття він заради свого бога частенько відмовлявся вигоди й навіть терпів страждання. Отже ранками, замість лежати десь у захистку, або в крайньому разі податися десь шукати їсти, він цілими годинами чекав коло порогу хати, щоб побачити свого бога; а вночі, коли той повертається додому, Білий Зуб

вилізав з теплої нори, викопаної в снігу, щоб почути його привітне слово й відчути доторк його руки. Він забував навіть їсти, як міг по-бути з своїм богом, дістати від нього ласку, чи провести його до міста.

Колишню приязнь заступила любов. Любов була той глибомір, що, кинуто в ті глибини його єства, до яких приязнь ніколи не доходила, і на відповідь із тих глибин повстало щось нове—теж любов. Він відповідав тим самим. Оце був справді бог—бог любови, теплий, променистий, в якого світлі природа Білого Зуба розгорнулася, мов той цвіт на сонці.

Але Білий Зуб не любив дуже показувати свої почуття. Він був немолодий, ствердів у тій формі, в яку виллявся і вже не міг навчитися виявляти чимсь своє почуття Він ніколи в житті не гавкав, і тепер не зустрічав господаря гавканням, ніколи на нього не кидався й не виказував палко своєї любови до нього. Він навіть не вибігав проти нього, а стояв віддалеки, і завжди чекав на його. Йото любов була тихим мовчазним убожуванням, вона світилася тільки йому в очах, що невідступно стежили за кожним рухом господаря. Тоді, коли Відон Скотт дивився й розмовляв з ним, то почувалось, що ця любов шукає, в чому себе виявити, і не може, бо фізично до цього не здатна.

Він вивчився принатурюватись до нового життя. Йому намагались утovкмачити, що він не повинен займати інших собак свого господаря, але його владна натура не могла не виявити себе, і спочатку він добре давався їм у знаки. Вони мусіли визнати його перевагу і,—коли він з'являвся серед них,—звертати йому з дороги й покірно підлягати його волі, і тоді тільки він дав їм спокій.

З Маттом він також мирився, вважаючи його ніби власністю господаря. Сам Скотт рідко його годував, цей обов'язок лежав за погоничем, але Білий Зуб якимсь чуттям знов, що він єсть харчі свого господаря і що Матт тільки заступає його.

Погонич уявився був запрягти його в сани, але йому з цим не зовсім пощастило. А коли надійшов Відон Скотт, то Білий Зуб дозволив йому на-класти на себе збрую, й зрозумів, що така воля його бога, щоб Матт запрягав його разом з іншими собаками.

Клондайські сани відрізнялися від тих, якими їздили по берегах Меккензі, тим, що вони на положках. Собак запрягали також інакше: вони не розходились віялом, а йшли в колосок один за одним і тягли сани двома посторонками. Через це передовик справді був передовиком. На передовика вибирали найрозумнішого й найдужчого собаку, і вся запряжка слухняно йшла за ним. Натурально, що Білий Зуб уважав, що це чільне місце належить йому й не міг помири-тися ні з чим меншим. Маттові довелось пересвід-читися в цьому, і він мусів пустити Білого Зуба вперед, хоч і після скількох щиріх слів на його адресу. Працюючи вдень у збруї, Білий Зуб проте не перестав і вночі стерегти майно свого господаря. Він був завжди відданий, зав-жди ретельний і невтомний, через те його мали за найдорогшого собаку в цілій запряжці.

— Мушу вам сказати, — промовив якось Матт, — що ви непогану комерцію тоді зробили, заплативши за собаку. Нагріли таки цього Красня Сміта, давши йому спочатку доброго прочухана.

Сиві очі Відона Скотта гнівно спалахнули, і він люто пробурмотів: Звірюка!

У пізню весну Білого Зуба спобігло велике горе. Його любий господар несподівано зник без ніякого попередження. Власне, попередження були, але Білий Зуб незнайомий був з такими речами й не міг, звісно, зрозуміти, що визначає, коли вкладають речі. Потім, згодом, він пригадав, що перед тим, як зник його господар, у хаті вкладали й пакували речі, але тоді він не розумів до чого це йдеться. Увечері, як завжди він чекав на свого бога. Опівночі знявся холодний вітер і примусив його сховатися за хату. Тут він задримав, але ввесь час нащуливши вуха, прислухався, чи не почує знайомих кроків. О другій годині вночі його опанувала така туга й тривога, що, не зважаючи на холодний вітер, він вернувся на поріг хати і, згорнувшись клубком, став чекати на господаря.

Але господар не йшов.

Коли розсвіло, двері відчинились, і з них вийшов Матт. Білий Зуб уважно подивився на нього. Він не мав язика, щоб довідатись, що йому треба було знати. Дні приходили й минали, а господар не повертається. Білий Зуб, що ніколи не здав хвороби, занедужав. Він поволі так знесилів, що Маттові довелося взяти його до хати, і коли він став писати до господаря, то згадав і про собаку.

Відон Скотт, одержавши цього листа в Давсоні, прочитав таке:

«Цей проклятий вовк не хоче працювати, не хоче їсти. Нічого колишнього в ньому не лишилось. Собаки його б'ють. Йому конче треба знати, що з вами, а я не вмію йому пояснити. Може він і здохне без вас».

Матт написав правду. Білий зуб перестав їсти, занепав духом і дозволяв собакам кривити себе. Він лежав у хаті байдужий і до їжі,

до Матта, і до самого життя. Йому було байдуже, чи лає його Матт, чи ласково розмовляє з ним, найбільше—це він підводив голову, поглядав на нього тмяними, згаслими очима тоді знову клав її на передні лапи. Це була його улюблена поза.

Була ніч. Матт, читаючи, ворушив губами й нерозбірно бубонів слова, коли враз почув тихе скавучання Білого Зуба. собака звівся на ноги, нащулив вуха й прислухався, дивлячись на двері. За хвилину Матт почув крохи. Двері відчинились, і увійшов Відон Скотт. Вони стиснули один одному руки, і Скотт озирнувся.

— А де ж вовк?—спитав.

Білий Зуб стояв на тому місці, де він лежав, коло печі. Він не кинувся до господаря, як це зробив би кожен інший собака, він тільки стояв і чекав.

— От тобі й на! — вихопилось у Матта, — дивіться-но, аджеж він маше хвостом.

Відон Скотт зробив скілька кроків насеред кімнати й покликав собаку. Білий Зуб підійшов до нього доволі швидко, але якось незgrabно, і що він близче підходив, то в очах йому з'являвся дивний вираз, у них засвітилась і засяяла незглибна безодня почуття.

— За ввесь час, що вас не було він і разу не глянув на мене так,—пробурчав Матт.

Відон Скотт не чув, що він сказав. Присівши перед Білим Зубом він пестив його, чухав йому за вухами, гладив шию й плечі і ніжно плескав по спині кінчиками пальців. Відповідаючи на пестощі, Білий Зуб гарчав, і так виразно, як ніколи досі, чути було в цьому гарчанні ласкаву нотку.

Але це було ще не все. Його велика радість і його велика любов зростаючи все більше й

шукаючи собі виходу, знайшли нарешті спосіб виявити себе. Витягнувши вперед голову, Білий Зуб несподівано просунув її між рукою й тілом господаря. Сховавшись так, що видко було тільки вуха, він перестав гарчати й тихенько став штовхати його головою й тиснутись до нього. Обоє людей перезирнулись. У Скотта близька очі.

— Так! — міг тільки вимовити, неначе навіть злякано Матт, але зараз же опам'ятавшись від здивування, додав, — я завжди казав вам, що вовк — собака. Гляньте тільки на нього.

Після повороту улюбленого господаря, Білий Зуб швидко виходився. Він лишався в хаті ще дві ночі й один день, а потім вийшов надвір. Запряжні собаки забули про його силу. Вони пам'ятали тільки, який він був плохий і кволій останніми днями і, побачивши його, зразу на нього наскочили.

— Покажи-но їм, що ти вже вичуняв, — сміявся Матт, стоячи на порозі, — дай-но їм доброго чосу!

Білому Зубові годі було й загадувати. Доволі було повернутися улюбленому господареві, щоб життя вернулось до нього, палке й неприборкане. Він бився, бо всередині йому палала радість, і в бою давав він вихід тому, чого не міг інакше висловити. Кінець міг бути тільки один. Собаки порозбігались, зазнавши ганебної поразки і тільки як стемніло, повернулись нишком один по одному, покірливо й принижено виявляючи свою покору Білому Зубові.

Вивчившись тулитися до свого господаря, Білий Зуб тепер часто став так пеститись до нього. Це було останнє слово його любові. Далі вже він не міг іти. Він взагалі дуже не любив, не міг навіть зносити, щоб до його го-

лови щось доторкувалось. У цьому виявлялась пустеля, страх болю й пастки, і він панічно уникав усякого доторку! Його інстинкт вимагав, щоб голова була вільна. А тепер, притискаючись головою до свого господаря, він сам, по своїй волі ставив себе в безоборонне становище, виявляючи свою безмежну довіру до нього і геть увесь віддав себе йому, неначе кажучи: «Я віddaю себе на твою волю. Роби зо мною, що сам хочеш».

Якось увечері, невдовзі після того, як повернувся Скотт, вони з Маттом грали в крибдж перед тим, як лягати спати.

— П'ятнадцять—два, п'ятнадцять—четири й пара—буде шість,—хутко лічив Матт, коли враз ізнадвору почувся крик і гарчання. Вони перезирнулись і скочили на ноги.

— Вовк зловив когось,—сказав Матт.

· Знову крик болю й жаху примусив їх вискочити з хати.

— Возьміть вогонь,—гукнув Скотт, вибігаючи.

Матт вибіг услід за ним з лямпою в руці. На снігу горілиць лежав якийсь чоловік. Обома руками він затулував собі лицє й горло, силкуючись оборонити їх від іклів Білого Зуба. Небезпека справді була велика. На обох руках, від плечей аж до пальців рукава куртки, фланелевої й перкалевої сорочки були подерті геть, а руки страшенно покусані й у крові. Білий Зуб, як скажений рвав його й намагався схопити за найслабше місце—за горло.

Люди, вибігши з хати, побачили в одну мить усе, і зараз же Відон Скотт схопив собаку за горло й відволік геть. Білий Зуб видирається, гарчав, але не кусався, а коли господар крикнув на нього, то він зразу затих.

Матт допоміг чоловікові звестись на ноги. Коли він устав і спустив руки, то вони побачили звіряче лицезріння Красня Сміта. Погонич зразу відхитнувся, ніби опікшись об щось. Красень Сміт моргав, мружив очі на вогонь і озирається навколо. Коли він побачив собаку, то на лиці йому з'явився жах.

У цю мить Матт, побачивши щось на снігу, нахилив ближче лямпу й ногою показав господареві на сталевого ланцюга й грубого дрючка.

Відон Скотт глянув і кивнув головою. Ніхто з них і слова не промовив. Погонич поклав руку Красню Смітові на плече й обернув його спиною до дверей, так само й слова не вимовивши. Красень Сміт пішов геть.

Тим часом бог любови погладив Білого Зуба й сказав.

— Хотіли тебе вкрасти? А ти не дався? Гаразд. Він трохи помилився, правда?

— Мабуть йому здалося, що всі сімнадцять чортів напали на нього,—усміхаючись, озвався Матт.

Білий Зуб ще гарчав, наїжившись, але поволі шерсть спустилась, і ніжну нотку стало виразніше чути в його гарченні.

•

Частина п'ята.

I. ДАЛЕКА ПУТЬ.

Воно було вже в повітрі. Білий Зуб чув його, це лихо. Ще не було ніяких його ознак, а якесь невиразне почуття казало йому, що воно насувається, що переміна неминуча. Сам не розуміючи як, він чув це, стежачи за своїми богами. Вони і в голову собі не клали, що якимсь незбагненим способом собака, що лежав на порозі, знат про те, що вони мали робити.

Не входячи в хату, він проте читав те, що в них було на думці.

— А ну, прислухайтесь-но,—якось за вечерею сказав Матт.

Відон Скотт прислухався. Через двері знадвору чути було, ніби приглушене ридання, тихе, жалібне скигління, що ставало все голосніше. Коли воно урвалось, то чути було, як Білий Зуб став обнюхувати двері, ніби, щоб переконатись, що його бог ще в хаті, ще не рушив у свою таємничу самотню мандрівку.

— Це безперечно він за вами так,—сказав погонич.

Відон Скотт глянув на свого компаньйона так, ніби почував себе винним, або хотів виправдатись, але сказав тільки:

— Ну, якого біса я стану робити з вовком у Каліфорнії?

— От і я це саме кажу,—відповів Матт,—якого біса ви справді будете робити з вовком у Каліфорнії?

Відон Скотт був ніби з чогось незадоволений, йому здалось, що його товариш судить його за щось.

— Собакам білих людей неможна буде й показатись при ньому,—сказав Скотт,—він тільки побачить, зараз же позагризає їх усіх. Якщо він не знищить мене всякими штрафами, то його все одно відберуть від мене й заб'ють електрикою.

— Авжеж, він страшний розбишака,—погодився погонич.

Відон Скотт подивився на нього з якимсь підозрінням.

— Нічого не буде!—сказав він рішучим тоном.

— Звісно нічого не буде,—знову погодився Матт,—вам довелося б спеціально найняти чоловіка глядіти його.

Підозріння розвіялось, і Відон Скотт задоволено кивнув головою.

Настала мовчанка, і знову почулось тихеньке скигління а потім обнюхування.

— Так,—але не можна перечити, що він страшенно вас любить,—заговорив знову Матт.

Скотт сердито на нього глянув, зразу чогось роздратувавшись.

— Хай йому біс! — крикнув він, — я знаю, чого я хочу, і що краще.

— Я зголен, тільки...

— Тільки що?—перервав його Скотт.

— Тільки,—спокійно почав погонич і враз також роздратувався.—Вам нічого так хвилюватись! Дивлячись на вас, можна подумати, що ви зовсім не знаєте, чого ви хочете.

З хвилину Відон Скотт, видимо боровся сам із собою, а тоді сказав уже спокійно,—ви маєте рацію, Матте, я таки справді не знаю, це то й біда!

— Аджеж просто смішно було б узяти такого собаку,— заговорив він помовчавши.

— Я згоден,—відповів погонич, і знову його господар відчув якесь незадоволення.

— Але скажіть мені, в ім'я великого Сарданапала, звідки він знає, що ви ідете, ось мене що вражає,—казав далі Матт безневинним голосом.

— Це вище за мое розуміння, — відповів Скотт, сумно хитаючи головою.

Нарешті настав день, коли у відчинені двері Білий Зуб побачив фатального чемодана. Він стояв на підлозі, а улюблений господар укладав у нього речі. У двері ввесь час хтось входив і виходив, а мирну досі атмосферу в хаті заступила метушня й тривога. Це безперечно стверджувало його передчуття. Тепер він перевіршився, що його господар лагодиться в дорогу. Він не взяв його з собою тоді, перший раз, не візьме й тепер.

Уночі він став жалібно вити. Як тоді, коли він ще цуценям прибіг з пустелі й замість табору знайшов тільки купи сміття, там де був намет Сивого Бобра, так і тепер він підняв морду до холодних зір і став виливати перед ними свою тугу.

У хаті обое людей щойно полягали спати.

— Він знову перестав істи,—зауважив Матт із своєї лави. На лаві Скотта заворушилась ковдра й почулось бурчання.

— Коли згадати, як він сумував той раз, то я не здивуюсь, якщо він здохне.

Ковдра заворушилась неспокійніше.

— Чи ви замовкнете коли? — почувся з темряви Скоттів голос, — гризете гірше за всяку бабу!

— Я не перечу вам, — відповів погонич, і Відон Скотт не знат, чи глузує він з нього, чи ні.

Другого дня Білий Зуб виявив ще більше тривоги. Він невідступно ходив у слід за своїм господарем, коли він виходив з хати і, як прикутий сидів на порозі, коли той був у хаті. Крізь відчинені двері видко було багаж. Поруч із чемоданом лежало дві полотняні торби й скринька. Матт ув'язував ковдри й хутро в брезент. Тихенько скиглячи, Білий Зуб стежив за тим, що койлось.

Пізніше прийшло два індійці, скинули собі на плечі багаж і спустилися з гори разом з Маттом, що ніс чемодана й постіль. Білий Зуб не побіг за ними — його господар лишився в хаті. Матт незабаром вернувся. Скотт підійшов до дверей і покликав Білого Зуба.

— Прощавай, бідолахо, — ласково сказав він, чухаючи йому за вухами й тихенько пlesкаючи по спині. — Я рушаю в далеку путь, друже, і тобі неможна зо мною.

— Погарчи мені востаннє, гарненько погарчи на прощання.

Але Білий Зуб не хотів гарчати. Він подивився на господаря жалібними очима і, притулівшись до нього, засунув голову йому під руку.

— Свище! — гукнув Матт.

З Юкона, справді, долинув хрипкий свисток річного пароплава.

— Кінчайте, швидше. Не турбуйтесь. Замкніть тільки за собою двері. Я вийду через задні... Ну, рушайте!

Обоє дверей зачинилися зразу. Відон Скотт почекав на Матта, поки той обійде хату. З дверей враз долинуло не то скигління, не то ридання, і чути було, як Білий Зуб обнюхував поріг.

— Глядіть же його гарненько, Матте, і пишіть мені про нього,— казав Скотт, спускаючись з гори.

— А, звісно,— відповів погонич,— але послухайте-но, що він виробляє!

Вони обое спинились. Білий Зуб жалібно заводив, як за мерцем. Він виливав своє тяжке торе, і його зойк, що проймав душу жalem, то голоснішав, то завмирав на третмючих тужливих нотах, то знову підіймався ще з більшою силою.

«Аврора» була першим весняним пароплавом, що рушав звідци. На палубі була юрба шукачів золота,— одні з них розбагатіли, а інші зійшли на нівець. Усі так само похапливо поривались видертись ізвідци, як поривались були сюди. Скотт стояв коло східців і прощався з Маттом, що намірявся вже спуститись на берег. Раптом рука Маттова так і застигла в господаревій руці, а очі, що випадково глянули через його плече, спинились на чомусь, як прикуті. Скотт озирнувся. За скілька кроків від нього на палубі сидів і жалібно на них дивився Білий Зуб.

Погонич тихенько вилася. Скотт мовчки й здивовано на нього подивився.

— Ви замкнули передні двері?—спитав Матт. Скотт кивнув головою.

— А як задні? — спитав він.

— Можу в заклад битися, що замкнув! — була палка відповідь.

Білий Зуб смирно прищулив вуха, проте з місця не рушив.

— Я візьму його з собою,— сказав Матт і рушив до собаки, але той ухилився від нього. Матт погнався за ним, але Білий Зуб, бігаючи по-між ногами пасажирів, усе ухилявся від нього й не давався йому в руки. Але, коли його покликав улюблений господар, то він зразу слухняно підійшов до нього.

— Не дається тому, хто стільки місяців годував його,—сердито пробубонів Матт,—а ви... адже ви годували його тільки першими днями, коли спізналися з ним. Але вбийте мене, коли я знаю, як він зрозумів, що ви господар!

Скотт, що гладив тихен'ко Білого Зуба, враз нахилився й показав на свіжі порізи й рану під очима. Матт нагнувся й собі, і погладив його по животі.

— Ми зовсім забули про вікно. Він геть порізався. Видимо, він розбив шкло.

Відон Скотт не слухав. Очевидячки йому спала якась думка.

«Аврора» дала останній свисток. Ті, що проводили, кинулися східцями на беріг. Матт скинув свого шарфа й хотів зав'язати ним за шию Білого Зуба, але Скотт схопив його за руку.

— Прощавайте, Матте, прощавайте друже. А що-до вовка, то вам не доведеться про нього писати... бачите, я...

— Що?—крикнув здивований Матт,—невже ви хочете сказати...

— Авжеж, я саме це хочу сказати. Ось ваш шарф. Тепер уже я вам писатиму про нього.

Спустившись до половини східців, Матт обернувся.

— Він не витримає клімату!—крикнув він,—хіба тільки обстрижете його в спеку!...

Східці підняли, і Аврора відчалила від берега. Відон Скотт востаннє махнув рукою до

Матта, що стояв на березі й нахилився до Білого Зуба.

— Ну, гарчи ж тепер, розбишако, гарчи! — казав він, ласкаво пlesкаючи його по голові й чухаючи прищулені вуха.

ІІ. ПІВДЕННИЙ КРАЙ.

Білий Зуб зійшов з пароплава в Сан-Франциско. Місто його приголомшило. Деесь глибоко в його свідомості невиразне уявлення про божество завжди тісно було зв'язане з уявленням про силу. І ніколи досі білі люди не здавались йому такими дивними богами, як тепер, коли він ступав по брудному брукові в Сан-Франциско. Замість рублених хат, які він перше бачив, здіймались височенні будівлі. Гомінкі вулиці на кожному кроці загрожували якоюсь небезпекою; іхали вози, гарби, екіпажі, автомобілі, ішли величезні коні, що тягли за собою важкі хури, тяглись довжелезні дроти, а серед цього всього з голосним свистом і дзеленьканням пролітали трамваї, що загрожували й нагадували йому рисів у лісах його рідної півночі.

Усе це було, звісно, виявом сили. У цьому всьому й за цим усім була людина. Вона все рухала, усе знала, і керуючи цими речами, виявляла, як і за давніх часів, свою владу над матерією. Це була велетенська сила, що приголомшувала його. Білому Зубові стало страшно. Ще цуценям, опинившись зараз після пустелі в індійському таборі, він уперше відчув, який він маленький і нікчемний; а тепер, дорослий, повний гордої свідомости своєї сили, він раптом відчув те саме. І як іх тут багато, цих богів! Йому морочилось у голові, і боліли вуха від уличного гомону. Збентежений і приголомшений

він почував так, як ніколи перше, свою залежність від улюбленаого господаря і йшов за ним услід, і на мить не спускаючи його з ока.

Але місто, немов якийсь кошмар, промайнуло перед Білим Зубом і зникло, як поганий, страшний сон, що й потім не раз йому снився. Господар завів його в багажевий вагон і прив'язав на ланцюг серед накиданих чемоданів і скринь. Тут орудував присадкуватий темношкурий бог, що кидав цими чемоданами й скринями. Він утягав їх у двері й кидав на купу, або з тріскотом викидав з дверей туди, де стояли інші боги.

І тут, у цьому пеклі, серед багажу, господар покинув Білого Зуба, так він принаймні думав, і, знайшовши нюхом його полотняні торби, вирішив їх стерегти.

Так минула година. У дверях вагону знову з'явився Відон Скотт.

— Саме впору прийшли, — незадоволено зустрів його вагонний бог, — цей ваш собака не дас мені й пальцем торкнутися до ваших речей.

Білий Зуб виліз з вагону. На превелике його диво, кошмарного міста вже не було. Коли він увіходив у вагон, як у кімнату, то місто греміло навколо нього, а тепер воно щезло без сліду й більше не глушило його. Навколо розлігся привітний, веселий край, заллятий сонцем, повний тиші й спокою. Але Білий Зуб не стояв довго й не дивувався на це перетворення, він поставився до цього так, як звик ставитись до всіх незрозумілих йому проявів сили богів. Хто знає, скільки ще вони можуть зробити.

Недалечко стояв екіпаж. Чоловік і жінка підійшли до його господаря. Жінка простягла руку й обхопила його за шию — ворожий акт! Мить, і Відон Скотт, визволившись із обіймів,

схопив Білого Зуба, що перетворився на справжнього демона: лютував і гарчав як навіжений.

— Нічого, мамо, — казав Скотт, міцно тримаючи собаку, її заспокоюючи її, — він подумав, що ви хочете мені щось лихе заподіяти й не міг цього знести. Тепер усе гаразд. Незабаром він зрозуміє.

— А поки-що, мені тільки можна поцілувати свого сина, коли його собаки немає поблизу, — усміхнулась вона, хоч ще була бліда й не зовсім заспокоїлась після переляку. Вона глянула на Білого Зуба. Наїжившись, він гарчав і сердито на неї дивився.

— Ні, він швидко зрозуміє... побачите, як швидко, — відповів Скотт і ласково заговорив до Білого Зуба. Коли той заспокоївся, він наказав йому рішучим тоном:

— Ну, лягай!

Цього навчив його господар, і він, хоч і нехотячи, проте послухався.

— Тепер можна, мамо, — сказав Відон Скотт, простягаючи до неї руки, але разом не спускаючи з ока собаки.

— Лежи! — крикнув він, — лежи!

Білий Зуб знову був наїжився й намірився скочити, але після наказу спинився, чекаючи повторення ворожої дії. Але нічого поганого не зчинилось його господареві. Другий бог також його обняв. Потім багаж поклали в екіпаж, а за ним посадили туди й боги. Білий Зуб побіг за ними, ретельно стежачи й раз-у-раз наїжуючись проти коней, попереджаючи їх, що він тут, і не попустить, щоб вони заподіяли якесь лихо його богові, якого вони так швидко везли по землі.

За чверть години екіпаж звернув у муровану браму й покотився алеєю з густих горі-

хових дерев, що іхнє верховіття тісно поспліталось між собою. Обабіч тяглись зелені полянки, на яких де-не-де росли величезні крилаті дуби. Недалечко за ними виблискували темним золотом, обпалені сонцем покоси, являючи контраст із ясною зеленню полянок; а за ними далі здіймались темно-бурі горби й полонини. На горбі серед поляни стояв будинок із ґанком і численними вікнами.

Але Білому Зубові не пощастило навіть глянути на все, як слід. Не встиг ще екіпаж завернути в браму, як на нього налетів кундель, з гострою мордою й ясними очима. Сердитий і обурений, він перетяв йому дорогу. Як завжди мовчки наїжившись і без попередження Білий Зуб кинувся, щоб схопити його, але не схопив, а враз зрозгону спинився й уперся передніми лапами в землю, щоб не зітнутися з собакою, що на нього напав. Це була сука, і його інстинкт не дозволяв йому напасті на неї, як він нападав на інших собак.

А в кунделя не було такого інстинкту. У ній говорив тільки страх пустелі, що перейшов до неї від незчисленних поколінь, а найбільше вона злякалась вовка. Для неї Білий Зуб був—вовк, цей вічний хижак і злодій, що грабував і жер отари ще за тих без краю далеких часів, коли її предки вперше стали стерегти й пасти їх. І коли Білий Зуб раптом спинився й навіть уперся в землю, щоб не зітнутися з нею, вона сама наскоцила на нього і вгородила йому зуби в плече. Він загарчав, але не зробив навіть спроби відповісти їй тим самим, а відступив з гідністю, і спробував оббігти її. Він кидався туди й сюди, кружляв, вертався—але дарма. Вона переймала його й не пускала бігти за господарем.

— Сюди, Коллі! — крикнув чужий бог з екіпажу.

Відон Скотт засміявся.

— Нічого, батьку. Йому це наука. Йому доведеться ще багато дечого вчитись, і добре, що він уже почав. Він потрапить принатуристись.

Екіпаж котився далі, а Коллі все не давала йому бігти. Білий Зуб кинувся вбік, і роблячи коло через полянку, намагався обігнати її, але вона бігла внутрішнім меншим колом і що-разу, як він повертає до екіпажу, то бачив перед собою два ряди вищирених білих зубів. Він перебіг дорогу й помчав полянкою з другого боку, але вона й там не пустила його.

Тим часом екіпаж віз його господаря все далі й далі. Незабаром він зовсім заховався за деревами. Становище було безнадійне. Білий Зуб став знову робити круг, і Коллі помчала за ним. Раптом він повернув назад, просто на неї, вживаючи старого свого способу, і вдарив її плечем у плече. Вона так швидко була бігла, що покотилася спочатку на спину, потім боком. Силуючись спинитись, вона чіплялась кігтями за нарінок і скавучала, почуваючи обурення за ображену гордість.

Білий Зуб не гаяв часу. Дорога була вільна, а йому цього тільки й треба було. Незабаром Коллі вже знову мчала за ним, не перестаючи скавучати. Але хоч вона бігла простою лінією, проте Білий Зуб міг навчити її, як треба бігати. Вона мчала, як навіжена, напружуючи всі сили, а він мовчки, легко біг, як привид нісся вперед неї.

Коли він добіг до дому, то екіпаж уже спинився, і господар злазив з нього. У цю мить Білий Зуб, що біг ще з усією своєю швидкістю,

враз почув, що на нього хтось напав збоку. Це був великий гончак, що всією своєю вагою кинувся на нього. Це трапилось так несподівано, що він не встиг ще озирнутись, як полетів на землю й перекинувся. Звівшись на ноги він був такий лютий, як скажений: вуха прищулені, губи скривились, ніс зморшився, зуби клацнули, а ікла готові були схопити собаку за горло. Господар уже біг до нього, але ще він був далеко, коли надбігла Коллі й урятувала собаку. Вона наскочила на нього в останню хвилину, як він от-от мав схопити собаку за горло. Білий Зуб обігнав її, втік від неї, не кажучи вже про те, що збив її з ніг, і вона тепер прилетіла, як чистий вихор, палаючи ображеною гідністю, справедливим обуренням і інстинктовою ненавистю до цього хижака, що вийшов з пустелі. Вона налетіла на Білого Зуба під простим кутом, саме в ту мить, коли він лаштувався скочити, і збила його з ніг. Він перекинувся й покотився на землю.

За хвилину підбіг господар і схопив його, а батько відкликав своїх собак.

— Нічого, добре привітали бідного самотнього вовка, що прибув з-під полярного кола! — зауважив Відон Скотт, ласкаючи й заспокоюючи Білого Зуба. — За все своє життя він тільки раз був збитий з ніг, а тут за яких тридцять секунд перекинувся аж двічі.

Екіпаж від'їхав. З дому повиходили нові боги. Деякі спинились ча певній відстані, а дві жінки підійшли й обняли Відона Скотта. Білий Зуб хоч і досі вважав це за прояв ворожості, проте почав миритися з цим, бо й тепер нічого кепського не трапилось від цього. Боги спробували були підступити до нього ближче, але він загарчав, і господар спинив їх. Білий Зуб ще ті-

єніше притулився йому до ніг, і він знову погладив його по голові.

— Дик! На місце! — пролунав наказ. Гончак слухняно підвісся східцями вгору, ліг коло дверей і все гарчав, сердито дивлячись на чужинця. Коллі взяла одна з жінок. Вона обхопила її за шию руками, гладила й пестила її, але сука не покоїлась і ввесь час скавучала. Її ображала й дратувала присутність серед них цього вовка, і вона певна була, що боги роблять велику помилку.

Боги пішли сходами в гору. Білий Зуб не відступав від свого господаря. Коли він проходив повз Дика, то той загарчав, і він, наїжившись, відповів також гарчанням.

— Заберіть Коллі в кімнати й лишіть їх самих, — запропонував батько Скоттові, — тоді вони сприятелюються.

— А Білий Зуб, щоб довести свою приязнь, буде головним голосільником на Диковім похороні, — засміявся Відон Скотт.

Його батько недовірливо глянув на собак, а потім на сина.

— Ти хочеш сказати...

Відон кивнув головою.

— Авжеж. Я так і думаю. За хвилину, а найбільше — за дві Білий Зуб загризе Дика.

Він повернувся до Білого Зуба.

— Ну, ходім, вовче, — сказав, — доводиться поки-що брати тебе до хати.

Білий Зуб ішов, настовбурчиваючи, з витягнутим трубою хвостом. Він не спускав Дика з ока, боючись знову нападу збоку, і разом був готовий зітнутися віч-на-віч із тим страшним невідомим, що оточувало його й могло на нього накинутися з дому. Але нічого не трапилося. У кімнаті він уважно обdivився, чи не

причайлась де якась небезпека, і з задоволеним гарчанням ліг коло ніг своєму господареві, хоч не перестаючи, пильно стежив за всім, що робилось навколо нього, готовий кожної хвилини скочити й битись на смерть з усікими страховищами, що, як йому здавалось, могли таїтися під покрівлею його нового житла.

ІІІ. БОГОВІ ВОЛОДІННЯ.

Білий Зуб у самій своїй природі мав здатність принатурюватись до оточення. Крім того він багато мандрував, а тому добре розумів, що це конче потрібно. Минуло небагато часу, і тут, у Сієра-Віста, — так звався богів маєток, — він почував себе, як у дома. Сутичок із собаками більше не було. Тутешні собаки краще за нього знали звичаї своїх богів і, що його взято до хати, то цим він, на їхню думку, вже одержав усі права громадянства. Звісно, він був вовк, але раз уже боги дозволили, щоб він тут жив, то їм, собакам цих богів, доводилось тільки помиритися з цим.

Дик спочатку ще виявляв трохи ворожість, але більше так, для годиться, а потім зовсім спокійно поставився до нового додатку в маєтку, і коли-б він міг іти за своїми звичаями, то незабаром би сприятеливався з Білим Зубом, але той був проти всякого приятелювання. Єдине, чого він хотів, це, щоб йому дали спокій. Ціле своє життя він тримався далеко від собак і хотів так і далі жити. Піdstупи Дикеві дратували його, і він відповідав на них гарчанням. Але на півночі він дістав добру науку й розумів, що не можна рвати господаревих собак; він не забув її й тепер, і тільки намагався, щоб його не займали. Він так ігнорував Дика, що

добродушний пес зрікся всяких спроб і став цікавитись ним не більше, як тою конов'яззю біля стайні.

Тільки Коллі не могла заспокоїтись. Вона не гнала його, бо цього не дозволяли боги, але дати йому спокій не могла. У ній говорили невиразні спогади про всі злочини, що їх робили його предки проти її предків, і за один день неможна було забути про всі шкоди, заподіяні отарам овець. Ці спогади викликали в неї бажання помсти й підохочували її. У присутності богів вона не сміла налітати на Білого Зуба, але нишком добре таки труїла йому життя. Цілими століттями точилася ворожнеча між ними, і вона не минала нагоди, щоб нагадати йому про це.

Вона робила це все, користаючися з переваги своєї статі. Його інстинкт не давав йому віддячити їй як слід, і така вона була завзята, що він не міг навіть ігнорувати її. Коли вона кидалась на нього, то він підставляв їй плече, що його обороняла від її гострих зубів густа шерсть, і спокійно йшов собі геть, свідомий своєї гідності. Коли вона особливо напосідала на нього, то він починав кружляти, підставляючи їй плече й відвертаючи голову, і в очах йому тоді з'являвся вираз терпіння й нудьги. І тільки коли вона починала кусати його за задні ноги, то він утікав, забувши за всяку гідність. А взагалі він завжди намагався зберегти гідність і поважність. Коли можна, то він або не помічав її зовсім, або уникав попадатись їй на дорозі. Коли він чув, або бачив, що вона підходить, то вставав і йшов собі геть. Білому Зубові довелось ще багато дечого вчитись. Життя на півночі було зовсім просте, проти того, що йшло тут, у Сієра-Віста. Узяти

хоча б родину його господаря. Правда, тут у нього був деякий досвід. Як Мітсах, Клу-Куч належали Сивому Боброві, ділили з ним його харчі, його вогонь і його ковдри, так і тут, усі що жили в домі, належали його господареві.

Проте була й відміна, і то чимала. Сієра-Віста була далеко більша за табор Сивого Бобра, і тут жило дуже багато людей. Був суддя Скотт і його дружина і дві сестри господареві, Бет і Мері; була його дружина Аліса, й двоє маленьких дітей, Відон і Мод, чотирьох і шістьох років. Звісно, ніхто не міг сказати Білому Зубові щось про цих людей. Про їхні взаємини та про те, які вони родичі, він нічого не знати, та й не міг знати. Але він хутко збагнув, що всі вони належать його господареві. Потім, п'овсякчас спостерігаючи, слідкуючи за тим, що вони робили, прислухаючись до розмов, до самої інтонації їхніх голосів, він, хоч і помалу, проте став розуміти їх близькість до господаря, і зрозумів, як господар ставився до кожного з них. І відповідно до цього й сам з ними поводився. Те, що мало ціну для його господаря, те й він цінував, що було господареві дорого, те й він любив і дбайливо оберігав.

Так було й з господаревими дітьми. Ціле своє життя Білий Зуб не любив дітей, ненавидів і боявся їхніх рук, їхньої жорстокости. Наука, що він діставав від них по індійських селах, була нелегка. Коли маленький Відон і Мод уперше підійшли до нього, то він зустрів їх гарчанням і сердитим поглядом. Господар ударив його за це й накричав на нього, і він дозволив їм погладити себе, але ввесь час гарчав, поки їхні рученята торкались до нього, і цього разу ласкавої нотки в гарчанні не було чути. Пізніше він зрозумів, що маленькі хлоп-

чик і дівчинка мали велику ціну в очах його господаря, і вже не треба було наказувати йому, щоб він дозволив їм гладити себе.

Білий Зуб взагалі не був здатний особливо виявляти свою приязнь. Спочатку він хоч і неохоче, але покірно слухався дітей і терпів їхні пустощі, як якусь неприємну операцію. Коли йому терпець уривався, то він вставав і йшов собі геть. Але потроху він став прихилятись до них; сам не підходив, але й не втікав, коли бачив їх, а чекав, щоб вони підійшли до нього. Потім стало помітно, що в очах йому світилось задоволення, коли вони наблизялися, а коли вони бігли від нього, то дивився їм услід ніби з якимсь жалем.

Але ця переміна, звісно, тяглася довго. Після дітей увагою Білого Зуба заволодів сам суддя Скотт. Можливо, це пояснюється двома причинами. Поперше, він, мабуть, був дуже дорогий господареві, а подруге — був стриманий у своїх почуттях. Коли суддя сидів на широкій веранді й читав газету, то Білий Зуб любив лежати коло ніг йому. Від часу до часу суддя кидав на нього ласкавий погляд, або звертався з привітним словом, спокійно показуючи, що він знає про те, що він тут. Але це бувало тоді, коли його господаря не було вдома, а варто було йому тільки показатись, як усе, oprіч нього, переставало існувати для Білого Зуба.

Він усім членам родини дозволяв гладити й пестити себе, але ніколи й нікому з них він не давав того, що давав господареві. Як би вони не пестили його, в нього ніколи не виходило з горла тієї ніжної нотки; хоч як вони примушували його, проте він ніколи не тулився ні до кого головою. Цей вияв абсолютної віри,

повної покори й віддавання всього себе під владу людини він беріг тільки для господаря. Справді, він дивився на всіх членів родини, як на майно, що належить його улюбленому господареві.

Так само хутко навчився Білий Зуб відрізняти їх від челяди. Челядь боялась його, хоч він ніколи нікому з них жадної шкоди не заподіяв, уважаючи їх так само за власність свого господаря. Між ними й Білим Зубом зав'язався якийсь своєрідний нейтралітет. Вони варили їсти господареві, мили посуд, і ще багато дечого робили, як колись Матт на Клондайку; вони були ніби приналежність цієї господи, і він не займав їх.

По-за господою було ще більше такого, чого можна було навчитись; господареві володіння були дуже великі, проте й вони мали межі. Земля підходила до самого шляху, а далі йшли спільні володіння богів, вулиці й інші дороги. Були й великі загороди, а серед них окремі володіння інших богів. Скрізь була сила всіх законів, і згідно з ними доводилось поводитись. Але Білий Зуб не розумів мови богів, і коли навчався чогось, то тільки з власного досвіду. Він слухався своїх природніх поривань, доки вони не призводили його до зламання якогось закону й до відповідних наслідків. Як це траплялось скілька разів, то він починав розуміти закон і зважати на нього.

У його вихованні велике значення мав удар господаревої руки й докора в його голосі. Білий Зуб почував таку велику любов до нього, що один удар від господаря був йому болючіший за всі бійки Сивого Бобра і навіть, Красня Сміта. Від них терпіло його тіло, а дух лишався не зламаний і непереможний. А легкий

удар від господаря майже зовсім не завдавав болю тілові, зате глибоко проймав його всього. Він показував його незадоволення, і Білий Зуб занепадав духом.

Але ці кари траплялись дуже рідко. Доволі було одного господаревого голосу, щоб Білий Зуб зрозумів, чи так він зробив, чи ні. Цей голос був йому компасом, що показував шлях і допомагав орієнтуватись серед обставин нового краю й нового життя.

На півночі єдиною свійською твариною був собака, а решта звірів жили в пустелі, і, за винятком дуже великих, були законною здобиччю собаки. Ціле своє життя Білий Зуб живився й полював на живих істот. Звісно, йому й на думку не спадало, що на півдні може бути не так, але незабаром довелось про це дізнатись. Проходжаючись якось уранці, він завернув за ріг будинку і побачив курча, що втекло, мабуть, з курника. Зрозуміло, що Білому Зубові зараз же закортіло його з'їсти. Один, другий скік, блиснули білі зуби, пролунав розпачливий зойк, і промітного курчати більше не було на світі. Воно було вгодоване, жирне й дуже ніжне на смак. Білий Зуб облизнувся й вирішив, що дичина непогана.

Пізніше, уже вдень біля стайні він наскочив знову на курча. Якийсь стайнічий кинувся відбирати. Не розуміючи, як слід, що-то за звір Білий Зуб, він схопив тільки маленького батога. Після першого ж удару Білий Зуб покинув курча й кинувся на чоловіка. Спинити його тепер можна було тільки дрючком. Мовчки, ніби не помічаючи другого удару батога, він скочив йому на груди. Крикнувши тільки: «Боже мій!», стайнічий заточився назад, випустив батога й ледве встиг затулити собі руками шию, як

одна рука вже була йому розірвана аж до кістки.

Він страшенно перелякався, і не так його оскаженілого вигляду, як мовчазного, навільного нападу. Обороняючи лице й шию закривавленими руками, він усе відступав до стайні, але йому дуже кепсько прийшлося би, коли б несподівано не з'явилася Коллі й не врятувала його, як колись вона врятувала Дика. Вона, як скажена, кинулась на Білого Зуба. Коллі таки мала рацію, вона краще знала вовка, як люди, її підозріння справдилися. Цей вічний хижак узявся на свої старі штуки.

Стайничий урятувався в стайні, а Білий Зуб відступав перед хижко вискаленими зубами Коллі, то підставляючи їй плече, то круজляючи навколо неї. Коллі не відставала, як иноді з нею бувало, навпаки, вона з кожною хвилиною, здавалось, ще більше скаженіла. Кінчилось на тому, що Білий Зуб, зовсім забувши за свою гідність, дав драпака від неї через усе поле.

— Я його навчу не займати курчат! — казав його господар, нехай-но я тільки зловлю його на гарячому!

Не минуло й два дні, як приспіла нагода, та ще поважніша, ніж можна було сподіватись. Білий Зуб уважно придивився до курника, та до звичок його мешканців. Уночі, коли кури вже посідали на сідало, він виліз на купу, щойно накиданого сміття, звідти вискочив на дах курника й скочив з нього на землю, всередину загороди, а за хвилину він був уже в самому курнику. Почалось справжнє полювання.

Уранці, коли Відон Скотт вийшов на терасу, перше, що впало йому в око — були 50 сніжно-білих легхорнських курей, що їх стайничий поклав уряд. Він тихенько свиснув, спочатку

здивовано, а тоді ніби в захваті. Білий Зуб був також тут. Ні сорому, ні свідомості своєї вини не було в ньому помітно. Навпаки, він мав дуже гордий вигляд, бувши мабуть певний, що вчинив щось дуже гарне й варте нагороди, і не почував на своїй совісті жадного гріха. Господар щільно стиснув губи. Перед ним було неприємне завдання. Він суверено звернувся до злочинця, і в голосі його, замість звичайної приязні Білий Зуб почув тільки божий гнів. Товкнувши його носом у кури, Відон Скотт скілька разів дуже його вдарив.

Білий Зуб став дещо розуміти. Після того господар узяв і повів його з собою в курник. Зразу, глянувши на живу харч, що злітала йому над головою й бігала по-під ногами, Білий Зуб зробив рух, щоб кинутись, але голос господаря зразу спинив його. Скілька разів хижакський інстинкт узяв би був гору, але голос господаря що-разу стримував його. Вони пробули в курнику з півгодини, і наприкінці цього часу Білий Зуб остаточно затятив закон, що забороняв займати курей, і перестав на них звертати увагу, так, ніби не помічаючи, що вони тут є.

-- Хижака неможна переробити, — сказав суддя Скотт, сумно хитаючи головою, коли за сніданком син йому розказав, яку науку дав він Білому Зубові, — коли вже він узяв собі таку звичку, коли покуштував крові... -- суддя знову похитав головою. Але Відон Скотт не хотів погодитися з ним.

-- А я вам кажу, що я вивчу його, — уперто повторив він.— Я замкну його разом з курми на півдня.

— Але що ж від них лишиться?

— А далі, — казав знову молодий Скотт,—

я плачу вам за кожне загризене курча, або курку по одному долару золотом.

— Алей ви, батьку, мусите заплатити штраф, коли вийде, що ви помилились, — утрутилась Бет.

Її підтримала сестра, а решта тих, що сиділи за столом також поєднались. Суддя кивнув головою; даючи свою згоду.

— Гаразд! — Відон Скотт на хвилину задумався, — якщо Білий Зуб складе іспит і не зачепить курчат, то за кожні десять хвилин, що він пробуде в курнику, ви скажете йому розважно й помірковано, як ви говорите, коли сидите в себе в суді й оголошуєте присуд: «Білий Зубе! Ти далеко кращий, ніж я думав!»

Чекаючи видовища, усі члени родини розташувались по різних місцях, звідки можна було бачити все, що робиться в курнику. Але ніякого видовища не було. Куди господар замкнув його, там він розлігся й заснув, і раз тільки встав, щоб напитися з корита. Птиці він не помічав, для нього вона перестала існувати. О четвертій годині він з розгону вискочив на дах курника, звідти зіскочив на землю і з поважним виглядом попростував до будинку. Він засвоїв закон. На ганку його зустрів суддя Скотт і при всій родині, повагом і урочисто повторив шіснадцять раз: «Білий Зубе! Ти далеко розумніший, ніж я думав!»

Проте було багато й таких законів, що тільки збивали з панталику Білого Зуба й завдавали йому клопоту. Він, приміром, не зразу міг зрозуміти, що не можна займати й тих курчат, що належали чужим богам; а ще були коти, королики, индики. Нічого цього неможна було займати. Кінчилось на тому, що в нього склалось таке переконання, ніби він не має права

зачепити жодної живої речі, і коли одного разу на луці з-під самого носа йому спурхнула перепілка, то він, хоч і затримтів увесь з напруження, проте не рушив з місця, покорюючись волі богів.

Одного разу перед його очима Дик погнався за зайцем. Господар дивився і, не те що не заборонив йому, ба навіть послав і його, Білого Зуба, услід за ним. Отже заборона на зайців не поширювалась. Виходить, що між ним, Білим Зубом, і всіми свійськими тваринами заборонено всяку ворожнечу, а мусить бути, коли не приязнь, то у всякому разі нейтралітет; решта живих істот: білки, перепілки, зайці, що лишились вірні пустелі й не покорились людині, — були законною здобиччю кожному собаці. Боги боронили тільки свійських тварин, і з ними неможна було битися на смерть. Право на життя й на смерть мали тільки боги, і це право вони ретельно оберігали. У долині Санта-Клара було далеко складніше ніж на півночі.

Серед заплутаних і складних обставин нового життя він мусів особливо стримувати своє поривання. Хоч він хитався, як павутина на вітрі, проте мусів бути твердий, як криця. Життя тут мало тисячу облич, і Білому Зубові доводилось на це зважати. Коли він біг за екіпажем у Сан-Хозе, чи никав вулицями, поки екіпаж спинявся, життя пливло повз нього мінливим, широким і глибоким потоком, збуджувало й хвилювало його, і вимагало, щоб він зразу і без краю пристосовувався до нього й гамував своєї природнії інстинкти.

У м'ясних крамницях висіло багато м'яса. Дуже легко було його схопити — але неможна було його займати. У тих будинках, куди заходив його господар, пирхали на нього коти,

скрізь гарчали собаки, а він не смів відповісти на це, як слід. Ще більше,— люди, що вешталися по тротуарах, завжди звертали на нього увагу, спинялись, показували на нього пальцями, розглядали його, заговорювали до нього і,— що найгірше,— навіть гладили його; а він мусів терпіти всі ці небезпечні доторки чужих рук. І він не тільки терпів, а став навіть прив'язуватись до них і навчився з поважним виглядом приймати увагу чужих богів. Проте, хоч він членою відповідав їм на приязнь, а в ньому було щось таке, що не припускало великого панібратства, і люди, поплескавши його по голові, ішли собі далі, задоволені й горді з своєї хоробрості.

Але часом Білому Зубові приходилося дуже тяжко. Приміром, у передмісті Сан-Хозе, коли він біг за екіпажем, хлопці з усіх сторін починали кидати в нього камінням, а він не смів погнатися й кинутися на них. Йому доводилось боротися з інстинктом самоохорони, і він не слухався його, бо став уже свійський.

Хоч він і вивчився принатурюватись до цивілізованого життя, проте часами він відчував глухе незадоволення. У нього не було абстрактної ідеї про справедливість і чесність, але в кожній живій істоті живе якийсь інстинкт справедливості, і цей інстинкт обурювався в Білому Зубові, коли він не смів сам себе боронити від каміння, що кидали хлопці. Він зовсім забув, що в його договорі з богами, говориться й про те, що боги повинні боронити його. Але його господар цього не забув і одного разу вискочив з екіпажа з прутом у руці й порозганяв хлопців. Потім вони вже ніколи більш не кидалися камінням. Білий Зуб, зрозумівши, був задоволений.

Був ще й другий, подібний до цього випадок. По дорозі в місто, на перехресті, стояв шинок. Тут було троє собак, і вони завжди кидались на Білого Зуба, коли він пробігав повз них. Відон Скотт добре знатав його убійчий спосіб битись. Через те завжди вмовляв у нього, що він не сміє гризтися з собаками. Білий Зуб добре це зрозумів, але тяжко страждав що-разу, пробігаючи повз шинок. Правда, його хиже гарчання стримувало собак на певній відстані, але вони бігли за ним, гарчали, гавкали й усяково йому дошкуляли. Так тяглось доволі довго. Люди, що сиділи в шинку часом навіть нацьковували собак на Білого Зуба. Але одного разу, коли люди відвертого нацькували собак на нього, господар спинив коні.

— Візьми їх! — сказав він до Білого Зуба.

Той навіть не повірив зразу, подивився на нього, тоді на собак, і знову допитливо й пильно глянув на нього. Господар кивнув головою.

— Візьми їх, друже! Загризи!

Білий Зуб не вагався більше. Він повернувся й мовчки кинувся на своїх ворогів. Усі троє собак одностайно його зустріли. У одну мить усе перемішалось, тільки чути було виття, гарчання, й клацання зубів. Знялась курява й зовсім заховала собак. За скілька хвилин двоє собак корчились на дорозі в передсмертному конанні, а третій чим-дуж тікав. Перескочивши через канаву й залізничний насип, він мчав через луку, а Білий Зуб гнався за ним, як вовк, швидко й нечутно, ледве торкаючись землі. Серед луки він догнав його й загриз.

Це потрійне вбивство завершило всі неприємності з собаками. Про нього слава розійшлася скрізь, і люди сталиглядіти, щоб їхні собаки не напаствуvali вовка.

IV. ГОЛОС КРОВИ.

Місяці по місяцях минали. Щасливе життя не змінилось. Істи було досхочу, роботи ніякі-сінької — отже Білий Зуб розкошував і був щасливий. Він не тільки жив на півдні, але й у житті в нього настав південь. Ласка людини світила йому як сонце, і він розцвітав під нею, як рослина, пересаджена на добрий ґрунт.

Проте він був не такий, як усі інші собаки. Він знову знає закони краще навіть, як вони, і пильніше. За них додержував їх, а все ж у ньому почувалось, що пустеля ще міцно його тримає, що його хижість ніби тільки затаїлась, що в ньому живе ще приспаний вовк.

Він із собаками не приятелював. Ціле своє життя він жив сам, далеко від них, і тепер так само став жити. Ще цуценям його цькував Ліп-Ліп і вся зграя молодих собак; за тих жахливих часів, коли він жив у Красня Сміта, він повинен був битись з усікими собаками і в наслідок цього в нього з'явилася огіда до них. Це було неприродно, проте це було так. Відвернувшись від свого роду, він прихилився до людини.

Південні собаки ставились до нього також з недовірою. Він збуджував у них інстинктовий страх пустелі і, здибаючись з ним, вони гарчали й виявляли свою ненависть до нього. Але він уже знову, що йому нічого пускати в діло свої зуби, доволі було вищирити ікла й скривити губи, щоб собака, що вже намірився був кинутись на нього, зразу осів на задні лапи.

Єдиним нещастям його теперішнього життя була Коллі. Вона не давала йому й хвилини спокою. Підлягаючи законові, далеко не так сувро, як він, вона, хоч як намагався госпо-

дар, не хотіла помиритися з Білим Зубом. Йому аж у вухах дзвеніло від її нервового, верескливого гарчання. Вона не могла подарувати йому загризеного курчати, і певна була, що в нього завжди лихі наміри; вважала його за злочинця з самого початку і так до нього й ставилась. Вона стала лихою годиною в його житті; вона, як той полісмен, стежила за ним біля стайні й по всій садибі. Варто було йому випадково з цікавістю глянути на голуба, чи на курча, як вона починала казитись і гавкати, як навіжене. Білий Зуб мав один улюблений спосіб виявляти їй повну зневагу й відкараскатись від неї: він лягав і, поклавши голову на передні лапи, удавав, що спить. Тоді вона, ніби зніяко-вівши, переставала гавкати.

Коли-б не Коллі, усе було б, добре. Він знов закони, умів стримуватись і принатурюватись, став поважним, спокійним і по-філософському терпеливим. Ворожого оточення не існувало, щезла всяка небезпека страждання чи смерти, навіть Невідоме, що завжди загрожувало якимсь жахом, поволі зникло. Життя легке, спокійне протікало рівно, плавко, без ворогів і без ніяких страхіть.

Часами тільки, несвідомо для себе самого, йому бракувало снігу.—Занадто довге літо,— мабуть подумав би він, якби він взагалі міг думати про це. Він почував, що йому бракує його так само несвідомо, як літом, страждаючи від спеки, почував невиразну тугу за північчю й ставав незадоволений і неспокійний, сам не знаючи, чого.

Білий Зуб не любив особливо виказувати свої почуття, і довго виявляв свою любов до господаря тільки ніжною ноткою в своїм гарчанні, або притискаючись до нього головою, але

згодом він знайшов ще один спосіб. Завжди він був дуже чутливий до сміху, і часом просто скаженів від нього, але на улюблена гостя він не міг гніватись. Коли тому спадало на думку часом добродушно й жартома посмія- тися в нього, то це його тільки бентежило. Часом навіть підступала злість, як колись, але любов завжди перемагала. Хоч він і не гнівався, проте почував, що треба щось зробити, якось реагувати на цей сміх. Він набирає поважного вигляду, повного гідності, але господар тільки дужче сміявся, і що більше він пиндучився, то дужче господар сміявся. Нарешті він не витримував, щелепи йому розтулились, горішня губа піднялася угору, і в очах з'явився якийсь сміхотливий вираз, але в ньому було більше любові, аніж гумору. Так він навчився сміятись.

Іноді господар починав гратися й вовтузитися з ним. Білий Зуб дозволяв себе перекидати, качати по землі й витворяти всякі штуки. Він удавав, що ніби гнівається, наїжувався, сердито гарчав і так хижо клацав зубами, що можна було подумати, що в нього найлютіші наміри, але він ніколи не захоплювався занадто і, клацаючи зубами, тільки хапав повітря. Звичайно така вовтузня кінчалась тим, що, коли удари, клацання зубів і гарчання все зростали й ставали лютіші,— вони обое враз спинялись за скілька кроків один від одного, хвилин скілька дивились одно на одного і так само раптово, як часом сонце проглядає крізь хмари, починали сміятись, господар обіймав Білого Зуба за шию, а він починав воркотати свою любовну пісню.

Але другому ні кому він не дозволяв так гратися з собою. Він оберігав свою гідність, і на першу ж спробу гарчав і наїжувався зовсім не

жартуючи. Коли він дозволяв своєму господареві жартувати з собою, то з цього ще не можна було думати, що він простий собі, звичайний пес, що може любити всякого й дозволяти всякому жартувати й гратися з собою. Він любив усією душою й не хотів розмінювати свою любов на дрібниці.

Відон Скотт часто їздив верхи, і Білий Зуб уважав за свою повинність завжди бігти з ним. На півночі він виявляв свою вірність і відданість людині, працюючи на неї в зброй. На півдні саней не існувало, собаки не носили на спинах вантажу, і йому лишалось одно тільки — бігти за конем, що ним їхав господар. Він міг невтомно бігти цілісінський день своєю м'якою, рівною, вовчою бігою, без ніякого напруження. Убігши часом яких п'ятдесяти миль, він, повертаючись додому, мчав попереду коня, зовсім невтомлений.

Під час одної з цих подорожів у Білого Зуба виявилась ще одна здатність висловлювати свої почуття. Цікаво, що цю здатність він виявив тільки два рази за своє життя. Уперше він її виявив, коли, одного разу його господар хотів навчити свого расового, баського коня стояти тихо, поки він, сидячи на сідлі, відчиняв і зачиняв браму. Скілька разів він пробував це зробити, але кінь лякався, поступався назад і кидався вбік. Що-раз більше нервуючись, він став дуба. Господар острогами примусив його стати рівно. Тоді він почав хвицатися задніми ногами. Білий Зуб стежив за тим, що коїлось йому перед очима і де-далі, то більше починав непокоїтись і нарешті не витримав, кинувся до коня й сердито на нього загавкав.

Потім, після того він не раз пробував знову загавкати, і господар заохочував його, але

нічого не помагало. Загавкав він ще тільки один раз, і то господаря з ним тоді не було.

Якось Відон Скотт верхи мчав через поле, коли враз з-під самих ніг коневі вискочив заєць. Кінь перелякався, метнувся вбік, спіткнувся; господар вилетів з сідла й так і лишився лежати на землі зі зламаною ногою. Білий Зуб, як шалений кинувся до горла коневі, але господарів голос спинив його.

— Додому! Гайда, додому! — наказав Відон Скотт, переконавшись, що нога зламана. Він хотів написати записку, але, обшукавши всі кешені, не знайшов ні оливця, ні клаптя паперу. Він знову наказав собаці бігти додому.

Білому Зубові не хотілось кидати його. Він уважно на нього подивився, відбіг трохи, але знову вернувся й став тихенько скавучати. Господар заговорив до нього лагідно, але серйозно. Білий Зуб нащулив вуха й напружено слухав.

— Усе гаразд, друже! Тільки біжи додому, — казав Відон Скотт. Біжи й скажи їм, що трапилось. Ну, біжи швидше, гововче! Марш, додому!

Слово «додому» зрозуміле було Білому Зубові. Він зізнав його. З усього, що сказав йому господар, він зрозумів одно тільки, що він повинен вернутись додому, що така воля його бога. Він повернувся й неохоче, підтюпцем побіг дорогою, але за скілька хвилин нерішуче спинився й озирнувся через плече.

— Додому! — почув він гострий наказ і побіг далі.

Уся родина сиділа на веранді й тішилась вечірньою прохолодою, коли з'явився втомлений і ввесь у куряви Білий Зуб.

— Відон вернувся, — сказала господарева мати. Діти, весело, радісно закричавши, побігли проти Білого Зуба. Ухилившись від них, він

вибіг на веранду. Вони загнали його в куток, але він загарчав. Їхня мати стурбовано глянула на них.

— Треба сказати правду, що я завжди боюсь за дітей, коли вони з ним, — сказала вона, — мені все здається, що колись таки він візьме й раптом кинеться на них.

З розгніваним гарчанням Білий Зуб вискочив зного у кутка, перекинувши обох дітей. Мати покликала їх до себе і, потішаючи, казала їм, що не треба надокучати собаці.

— Вовк завжди буде вовком, — зауважив суддя. — Жодному з них не можна йняти віри.

Та він же не зовсім і вовк, — обізвалась Бет, стаючи за братом.

— Це тільки Відон так собі думає, — відповів суддя, — він гадає, що в ньому є крапля собачої крові, але він і сам каже, що напевне не знає. А коли на нього подивитись...

Він не кінчив, — Білий Зуб стояв перед ним і гарчав.

— Пішов геть! На місце! — наказав суддя.

Білий Зуб повернувся до дружини свого любого господаря, але вона скрикнула з переляку, коли він схопив її зубами за одежду й потяг так, що тонка матерія роздерлась. Усі здивовано глянули на собаку. Він перестав гарчати і, підвівши голову, пильно на них дивився. Помітно було, як стискалось йому горло, але жодного звука не вийшло з нього. Усе його тіло напружилося так, ніби він хотів щось сказати чи висловити.

— Я сподіваюсь, що він не сказився! — стурбовано сказала Відонова мати, — я завжди кажу, що наш клімат може зашкодити полярному собаці!

— Він неначе хоче щось сказати, — зауважила Бет.

Ніби відповідаючи на її слова, Білий Зуб враз голосно загавкав.

— Щось трапилося з Відоном! — крикнула його дружина.

Усі скочили на ноги. Білий Зуб побіг східцями вниз з веранди, озираючись і наче кличучи їх усіх за собою. Це був другий і останній раз, коли він загавкав і змусив себе зрозуміти.

Після цього випадку Білий Зуб здобув собі тепліше містечко в серцах мешканців Сієра-Вісти. Навіть той стайничий, що він йому порвав руку, погодився, що він розумний пес, дарма, що вовк. Один лише суддя уперто тримався своєї попередньої думки, доводячи її вимірами й описами з енциклопедії природознавства і, цим викликав загальне обурення.

Минали дні, і хоч над долиною Санта Клара незмінно сяяло сонце, проте дні помітно стали коротшими. Коли настала друга зима, то Білий Зуб зробив несподіване відкриття, що зуби Коллі не такі вже стали гострі, як раніше. Коли вона й кусала його, то зовсім не боляче, і скоріше жартуючи, ніж хотячи завдати йому болю. Він забув усе, що витерпів від неї і, коли вона починала кокетувати з ним, то він, не втрачаючи своєї гідності, відповідав їй тим самим, але мав при цьому дуже кумедний вигляд.

Одного ясного дня вона повела його за собою далеко в поле, в ліс. Це було по-півдні, коли Відон Скотт мав звичай їздити верхи. Білий Зуб пам'ятав про це, та й кінь уже був осідланий і чекав на господаря коло дверей. З хвилини він вагався, але в ньому враз підкотилася якась хвиля, потужніша за ті закони, що він знов, потужніша за його звички і, за його любов до господаря і, навіть за його любов до життя і, коли Коллі ніжно куснула його

й потім відскочила вбік — він повернувся й побіг за нею.

Цього дня господар їздив сам, а там далеко в лісі гасали Коллі Й Білій Зуб, як колись, давно так само гасали лісами на далекій півночі його мати Кайч, і Одновухий.

• V. ПРИСПАНИЙ ВОВК.

Саме тими днями газети повні були відомостей і подробиць про небезпечну й відважну втечу одного в'язня з Сан-Квентинської тюрми. В'язень був — страшний злочинець. Він і родився не янголом, та й суспільство, що надало йому твердої форми, не допомогло й не зробило його лагіднішим. Воно жорстоко поводилось з ним, і він став яскравим прикладом того, що могло вийти з такого поводження. Він був чистий звір у людській подобі, хижий, і кровожерний.

У Сан-Квентинській тюрмі його неможна було виправити, ніяка кара не могла його зігнути. Він би ладен був краще вмерти, змагаючись, як божевільний, до краю, ніж жити й коритись. Але, що запекліше він боровся, то жорстокіше поводилися з ним, і він став ще лютіший. Божевільна сорочка, голод, побій — нічого не могли вдіяти з Джимом Голлом, проте він їх мав і тепер, і з найпершого дитинства, коли ще він малим хлопчаком вештався по глухих завулках Сан-Франциско, і був ще м'якою глиною в руках суспільства, що могла виформуватись у яку завгодно форму.

Трапивши втретє до тюрми, Джим Голл наскочив на такого тюремника, що був не меншим звірем, ніж він сам. Тюремник нечесно поводився з ним, брехав на нього наглядачеві,

підривав останню довіру до нього, і кривдив його, як тільки сам хотів. Вони відрізнялися один від одного тільки тим, що в тюремника була в'язка ключів і револьвер, а в Джима Голла — голі руки й зуби. І от одного разу він кинувся на свого ката і, як дикий звір, угородив зуби йому в горло.

Його посадили в камеру для безнадійних злочинців, і там прожив він три роки. Камера була геть уся з заліза,— і підлога, і стеля, і стіни. Ні одного разу він не виходив з неї, й разу не бачив ні неба, ні сонця. Удень навколо нього був, ніби надвечірній присмерк, а вночі— непроглядна темрява, й мертвa тиша. Він був похований живцем у своїй залізній могилі й ніколи не чув людського голосу, не бачив людського обличчя. Коли йому просували їжу, то він часом відповідав хижим ревінням, як дикий звір. Він ненавидів усе на світі, ненависть до всього живого сповнювала вщерть усю його істоту. Бувало так, що цілими тижнями й навіть місяцями він не видавав жодного звуку й мовчки варився в своєму сокові. Він був людина, а разом із страховище, і то таке жахливе, яке може з'явитися тільки в уяві хорого мозку.

І от, одної ночі він утік. Наглядач уважав, що втекти з залізної камери неможливо, проте, виявилось, що вона порожня, а на порозі до неї лежало тіло забитого тюремника. Двоє інших забитих сторожів позначали шлях, яким він продерся з тюрми до надвірної стіни. Щоб не зчинити галасу, він задавив їх руками.

Забравши зброю з забитих, він, являючи собою живий арсенал, утік у гори. За ним туди й погналися. Величезну суму золота обіцяли за його голову. Пожадливі фармери, захопивши зброю, подалися полювати на нього. Його кров'ю

можна було викупити заставлене майно, або послати сина вчитися в коледж. Прагнучи загального добра, городяни й собі взялись до зброї й пішли його шукати. Цілу зграю собак-дайд пущено по його слідах. Дойди від закону, шпиги, що їх наймало суспільство, нишпорили за ним день і ніч, користаючися з телефонів, телеграфів і спеціальних поїздів.

Часом люди натрапляли на нього і, або геройчно ставали з ним віч-на-віч і бились, або ганебно тікали, охоплені панікою, перескакуючи через колючі загороди, і другого дня громадяни республіки за сніданком із захопленням читали про це в газетах. Збитих і поранених після сутичок з Джимом Голлом завозили в місто, а їхні місця заступали інші, що їм подобалось цікувати людину.

І враз Джим Голл зник. Дойди кидались на всі боки, але ніде ніяких слідів не знаходили. У дальніх долинах спиняли богові душу винних ранчерів і вимагали посвідчень особи; у десятку місць знаходили труп Джима Голла; люди кидалися скрізь, жадали конче дістати ціну крові.

У Сієра-Віста також читали газети і не те, що з цікавістю, а більше з тривогою. Найбільше хвилювалися жінки. Суддя Скотт обурювався й глузував з них, але на цей раз він не мав підстави. Справа в тому, що три роки тому, Джим Голл стояв у суді перед ним, і саме він був тим суддею, що склав йому останній вирок. І тоді ж таки, в суді геть перед усіма, Джим Голл відверто загрожував, що настане той день, коли він помститься на судді за цей вирок.

Цього разу Джим Голл мав, навіть, рацію. Він не був винен у тому злочині, за який його засуджено, його просто «провезли залізницею», як висловлюються злодії й поліцейські, але

привезли просто в тюрму. А що він уже два рази перед тим судився за інші злочини, то суддя засудив його на п'ятдесят років до тюрми.

Він не знатув усього, і в голову собі не покладав, що бере участь у заговорі поліції, що свідки були підставні й свідчили не по правді, і що Джим Голл зовсім не винен у тому злочині, що йому накидають. Знов же, і Джим Голл не знатув, що суддя не розібрал добре справи, і певен був, що він за одно з поліцією їчинить йому велику кривду. Коли він почув, що його засуджено на п'ятдесят років смерти за життя, то він так оскаженів і так став лютувати, що шестеро чоловіка з його запеклих ворогів у синіх куртках мусіли витягти його з судової залі. Уважаючи суддю Скотта за найголовнішого причинця своєї кривди, він виливав на нього всю люті і загрожував помститись у майбутньому. Потім він пішов у свою могилу... і за три роки втік з неї.

Про все це Білий Зуб нічого, звісно, не знатув. Але між ним і Алісою, господаревою дружиною, була змова. Що-вечора, після того, як усі мешканці Сієри-Вісти розходились спати, вона нишком, щоб ніхто не чув, упускала його в великий передпокій. Білий Зуб не був свійський собака і, звичайно, йому не дозволялося спати в домі. Раненько вона вставала й випускала його перше, ніж хтось прокидався.

Одної ночі, коли ввесь дім міцно спав, Білий Зуб раптом прокинувся, але з місця не рушив і тихенько лежав. Потягнувши носом повітря, він почув присутність чужого бога, і незабаром почув його рухи. Білий Зуб мовчав. Чужий бог ступав нечутно, але Білий Зуб ступав у слід за ним, ще більше нечутно, він не мав навіть одежі, щоб шаруділа. Він багато полював

у пустелі на живих істот, і знав, які вони чуткі; найлегше їх заскочiti зненацька.

Чужий бог спинився внизу коло великих сходів і став прислухатись. Білий Зуб і собі спинився і, злегка наїжившись, чекав. Сходи вели туди, де жив його любий господар і найдорожчі йому люди. Чужий бог підняв ногу й пішов сходами вгору.

Білий Зуб на це тільки й чекав. Не загарчавши, і жадним звуком не виявивши своєї присутності він кинувся на нього. Його тіло піднеслось у повітря, і одним скоком він опинився на спині в чужого бога, вчепився передніми лапами йому за плечі і вгородив свої ікла йому в потилицю. Усе трапилось у одну мить, але цього часу було доволі, щоб чужий бог перекинувся. Вони обое покотились на підлогу. Білий Зуб відскочив у бік, але, як чоловік зробив спробу звестись на ноги, то він знову наскочив і рвонув його зубами.

Сієра-Віста прокиналась з жахом. Знизу чути було такий гвалт, ніби там билося десятків два людей. Чути було постріли з револьвера, виття, гарчання, крики болю й жаху — і все це переплуталось разом з дзенькотом розбитого шкла й тріщанням поламаних меблів.

Але, як почалось усе раптом, так і стихло враз. Уся вовтузня й бійка внизу тривала не більше, як три хвилини. Перелякані мешканці дому стовпились на горі над сходами. Знизу, як з якоїсь чорної безодні долинав чудний звук, ніби щось булькало, так, наче з води виходило повітря. Часом до цього звуку домішувалось шипіння, і воно переходило в свист. Але й це незабаром стихло, і серед чорної темряви чути було тільки важке дихання, ніби хтось ледве зводив дух.

Відон Скотт натиснув на кнопку, і море світла залляло сходи й передпокій унизу. З револьвером у руках він і його батько обережно спустилися сходами. Але жодної обережності вже нетреба було. Білий Зуб доскочив свого. Серед поламаних і поперекиданих меблів, згорнувшись боком і затуливши лице руками, лежав якийсь чоловік. Відон Скотт нахилився, відступив йому руки й повернув лице до світла. Страшна рана в горлі яскраво змалювала причину його смерти.

— Джим Голл! — сказав суддя, і батько з сином переглянулись.

— Вони підійшли до Білого Зуба. Він також лежав боком, очі йому були заплющені, а коли вони нахилилися над ним, то повіки йому трошки відкрилися, і хвіст ворухнувся. Відон Скотт тихенько його погладив; з горла почулось гарчання, але слабеньке, ледве чутне, і зараз же урвалось. Повіки спустились, очі стулились і все його тіло зовсім ослабло й витяглася на підлозі.

— Бідолаха, здається йому вже кінець прийшов! — прошепотів його господар.

— Ну, це ми ще побачимо! — сказав суддя швиденько підходячи до телефону.

— Сказати правду, у нього коли є який шанс на одужання, то не більше, як один на тисячу, — пояснив хірург, повозившися з півтори години над Білим Зубом.

У вікна пробивався вже світанок, і електричне світло здавалось тмяне. Опріч дітей, уся родина не спала. Усі чекали, що скаже лікар.

— Зламано задню ногу, — казав він далі. — три ребра також зламані, і одно з них пропстромило легеню... Утратив силу крові... Можливо, що й усередині щось пошкоджене. Мабуть його топтали ногами... Я вже не кажу

про три кулі наскрізь. Чого доброго, один шанс на тисячу — занадто оптимістично. Він має ледве чи один шанс на десять тисяч.

— Але й цього маленького він не повинен загубити, — заявив суддя, — не зважайте ні на які видатки, докторе, коли треба — дослідіть його рентгеновим промінням... Усе, що хочете. Відоне, зараз же телеграфуй у Сан-Франциско докторові Нікольсові. Ви, докторе, не ображайтесь, але ви розумієте, треба випробувати геть усе.

Доктор усміхнувся.

— Звісно, я розумію. Він заслужив, щоб для нього зробити геть усе можливе. Його треба доглядати, як людину, і навіть ще більше, як хвору дитину... Не забувайте, що я казав вам про температуру!.. О десятій годині я знову навідаюсь.

Білого Зуба доглядали так, як треба було. Суддя запропонував був найняти спеціяльну доглядачку, але його пропозицію з обуренням відкинули його дочки; вони самі взялись доглядати його. І Білий Зуб виграв цей один шанс з десятьох тисяч, що його не зовсім певно дав йому лікар.

Але неможна дивуватись, що й лікар помилувся. Ціле своє життя він лікував виніжених, цивілізованих людей, що їхнє життя йшло спокійно й уbezпеченno; вони були нащадки таких самих виніжених поколінь. Проти Білого Зуба вони були кволі, тендітні і, хоч і чіплялись за життя, проте їм бракувало сили міцно за нього триматись. А Білий Зуб прийшов з пустелі, де кволі не виживають і гинуть, не маючи ні від кого захисту. Ні його батько, ані маті не були кволі, так само, як і ті покоління, що були перед ними. Залізний склад і живучість — ось яку спадщину дістав він від пустелі. Він

чіплявся за життя усією своєю істотою, кожною частиною, чіплявся і духом і тілом з тим завзяттям, яким відзначались усі живі істоти ще за далеких первісних часів.

Білий Зуб лежав зв'язаний, як той невільник, увесь у плястерах і завоях; він не міг поворухнутись і нудився цілими тижнями. Найбільше він спав і снів У снах безкраєю низкою проходили перед ним образи з його життя на півночі. Напівзабуті примари минулого віджили й не відходили від нього. Він знову жив у печері з Кайч, тремтячи підповзав до ніг Сивому Боброві, виявляючи йому свою покору; мчав, рятуючи життя, від Ліп-Ліга й зграї цуценят, що з скавучанням, разом з Ліп-Ліпом гнались за ним.

Знову переживав голод, полював на живу здобич у мовчазному лісі, або біг на чолі запряжки, а ззаду ляскав батіг у руках Мітсаха, або Сивого Бобра, і чутибули їхні вигуки «Ро-о!—Ро-о!», коли вони прибігли до вузького межигір'я, і собаки згорнулись, як вахляр, щоб проріться крізь нього. Снились йому й жахливі дні у Красня Сміта, і бої з собаками; тоді він починав скиглити й гарчати, а люди, що доглядали його, казали, що йому снятися важкі сни.

Проте найгірше його мучив один кошмар — страшні галасливі, дзенькотливі вагони електричного трамваю, що здавались йому величезними рисями, які ревіли й мчали на нього. Йому не раз снилось, що він сидить, захованувшись у кущах і височує білку, коли вона спуститься на землю й відбіжить від дерева; але, коли він на неї кидався, то вона зараз же оберталася в величезний, як гора, вагон трамваю, страшний і грізний, греміла, дзвеніла й плювала на нього вогнем. Або він приваблював шуліку з незглиб-

ної блакити неба, і той летів стрілою вниз, падав на нього, але вже це не був шуліка, а знов таки електричний вагон. А найчастіше снилося, що він у загороді в Красня Сміта; стовпились люди; він знає, що буде бій, і не зводить очей з дверей. Вони відчиняються, і на нього кидається вагон. І що-разу його мучив невимовний жах.

Нарешті останній завій, останній пластер — знято. Це був дуже урочистий день. Уся Сієра-Віста зібралась навколо нього. Господар чухав йому за вухами, а він воркотав йому своєї пісні. Господарева дружина назвала його «спасенним вовком». Цю назву підхопили інші, і з тої пори жінки не називали його інакше, як «спасений вовк».

Він силкувався звестись на ноги, але ще був дуже знесилений і, зробивши скілька спроб, упав. Він був такий хорій, пролежав так довго, що його м'язи втратили всю свою силу. Засоромившись своєї кволости й почуваючи себе ніби винним за щось, він зробив геройське напруження встати, і нарешті встав на всі чотири ноги, хитаючись і коливаючись з одного боку в другий.

— Спасений вовк! — хором повторили всі жінки.

Суддя з тріумфом обернувся до них.

— От, вашими устами говорить те, що я доводив увесь час, — сказав він, — жоден звичайний собака не міг би зробити того, що він зробив. Він — вовк!

— Спасений вовк, — поправила його дружина.

— Так, спасений вовк! — погодився й суддя, — з цього часу й я так його зватиму.

— Йому доведеться вчитись ходити, — за-

уважив доктор. Найкраще, коли він почне зараз же, це йому не завадить. Виведіть його.

Білий Зуб вийшов з дому, і його, як якого короля, оточували й підтримували усі мешканці Сієри-Вісти, але на полянці він знесилився, знову ліг і мусів спочинути. Потім увесь похід рушив далі. З кожним кроком у м'язи йому ніби вливалась сила, і кров швидше текла в жилах. Дійшли до стайні. Тут у дверях лежала Коллі, а півдюжини товстеньких цуценят вовтузились коло неї на сонечку.

Білий Зуб подивився на них здивовано. Коллі сердито загарчала, і він спинився на безпечній відстані. Відон Скотт підштовхнув до нього злегенька ногою одне цуценя, що борсалось коло матери. Білий Зуб підозріливо наїжився, але господар його заспокоїв. Коллі, що її тримала котрась із жінок, дивилась на нього з опаскою й сердито гарчала.

Нащуливши вуха й повернувши голову, Білий Зуб із цікавістю роздивлявся на цуценя, що вовтузилось, тикаючись мордою, йому коло ніг. Він нагнувся до нього, нюхнув, і почув у себе на щоці м'якенький, тепленький язичок. Не знаючи сам нашо, він висунув свого язика й облизав цуценяті носа.

На це пролунали оплески й веселі вигуки богів. Білий Зуб здивувався і, зніяковівши, поглядав на них. Почувши знову себе знесиленим, він ліг, але все ще нащуливши вуха, дивився на цуценя. На превелике обурення Коллі, до нього попідлазили й решта цуценят, і він спокійно дозволив їм лазити й перекидатись через нього. Ніяковість, що він відчув після оплесків тривала недовго. Цуценята грались, бились, незgrabно перекидались через нього, а він, напівзаплюшивши очі, лежав і дрімав на сонці.

ПОКЛИК З НАДРІВ

THE CALL OF THE WILD

I. ДО ПЕРВІСНОГО ЖИТТЯ.

Бек не читав газет, і через те не знат, що для нього настала тривожна пора; та й не для нього тільки, а для кожного кудлача з міцними м'язами і довгою, теплою шерстю, що жив у цій стороні, починаючи від протоки Пуджет аж до Сан-Дієго. Люди, що блукали серед полярного присмерку, натрапили на жовтий метал. Пароплави й транспортні компанії розголосили про нього, і тисячі люду кинулись на північ. Усім треба було собак — дужих, мускулястих, придатних до важкої роботи, кудлачів з густою шерстю, що може захистити їх від холоду.

Бек жив у великому будинку, у напоєній сонцем долині Санта-Клара. Будинок судді Міллера, як його всі звали, стояв остороною від дороги, заховавшись за великими деревами. Де-не-де, крізь зелену гущину видно було широку прохолодну веранду, що обходила будинок з усіх чотирьох боків. До будинку вела дорога для екіпажів, усипана нарінком. Вона пробігала зеленими левадами, по-під широкими наметами височених осокорів, що поспліталися вгорі своїм гіллям. Позад будинку все, здавалось, було ще в більшому маштабі ніж перед ним. Стояли величезні стайні, де поралися з десяток грумів і хлопчаків-помічників; тяглись ряди котеджів для службової челяди, що їх геть по-обплітав в'юнкий виноград та сила-силенна всякою іншого надвірного будівля, що стояло

неначе вишикуване на бойовий лад; а далі — високі виноградні лози, зелені пасовища, овочеві сади, ділянки з ягодними кущами. Стояла артезійська криниця з помпами і поруч великий цементовий басейн. Уранці та опівдні, у спеку хлопці судді приходили сюди, щоб скупатись у холодній воді.

Бек панував у цьому великому маєтку. Тут він народився й тут прожив усі чотири роки свого життя. Були, звісно, ще собаки. Маєток був занадто великий, щоб можна було обійтись без них, але вони на рахубу не йшли. Вони приходили, йшли геть, залізали в буди, ховались по затишних містечках — непомітно жили в будинку. Жили там і Тутс, японська моська та Ізабелла, мексиканської породи, гола, без ніякої шерсти — дивні собаки, що тільки в ряди-годи виходили за поріг будинку й ступали на землю. Коли вони з'являлися у вікнах, то фокстер'єри, — яких бігало не менш, як два десятки коло будинку, — починали люто брехати й страшенно скавучати, але розбещені пси були під захистом цілого легіону покоївок із помелами та дряпачами.

Бек не був ні хатнім собакою, ні надвірнім. Він мав необмежену волю. Він пливав у басейні, ходив на полювання з синами судді, проводив Моллі та Алісу, — доньоک судді, — коли вони йшли гуляти смерком, або рано вранці; зимовими вечорами лежав коло ніг судді в бібліотеці перед комінком, що яскраво палав; возив на спині його внуків, качав по траві й боронив їх серед усіх диких пригод, не відступаючи й на крок, коли вони пролазили до фонтану, на оборі й далі, туди де були загони для худоби, або де росли ягідні кущі. Він велично виступав серед тер'єрів і зовсім ігнорував

вав існування Тутса та Ізабелли. Він був королем у цілім царстві цих тварин, що плавували, літали й ходили в маєтку судді Міллера, включаючи сюди, звісно, і людей.

Батько його Ельмо, величезний Сен-Бернар був нерозлучним товаришем судді. Бек подавав надії піти вслід за своїм батьком. Він був не такий великий, і важив тільки 140 фунтів, бо мати його, Шеп, була — шотландський кундель. Але його 140 фунтів, разом із тою гідністю, що завжди буває наслідком доброго життя й загальної пошани, — надавали чогось величного, його поводженню. Усі чотири роки, починаючи з тих днів, коли він був ще дурним цуценям, він жив життям ситого аристократа; отже, не диво, що він був благородно-гордий, і кришечку егоїстичний як часом бувають джентельмени, що живуть відр布но у своїх маєтках. На щастя йому довелось уникнути небезпеки стати виниженим, хатнім собакою. Полювання та інші втіхи на свіжому повітрі, не дали йому стати гладким і розвинули м'язи. Вода, що її так люблять усі собаки, дуже підсилила йому здоров'я.

Отакий був Бек наприкінці 1897 року, коли, виявлене на Клондайку золото звабило людей з усіх кінців світу на далеку крижану північ. Бек не читав газет і нічогісінько про це не знов, як не знов він і того, що не годилося йому водитися з Мануелом, одним з садівникових помішників. Мануел мав одну ваду: він дуже полюбляв грati в китайську лотерею, а до того ще й вірив у певну систему виграшів, а це неминуче наближало його загиблі. Щоб грati за системою, потрібні гроші, а його зліденної платні не вистачало навіть, щоб задовільнити потреби його жінки, та численних нащадків.

Того нещасливого вечора, коли Мануел учи-
нив зрадництво, судя був на зібранні «Това-
риства поширення ізюму», а сини заходились
організувати Клуб Атлетів. Ніхто не бачив, що
Бек і Мануел пройшли садом прогулятись, як
думав Бек, і крім одного тільки чоловіка, ніхто
також не бачив, що вони вийшли на невеличке,
бруковане місце, що його звали College-Park.
Той чоловік поговорив з Мануелом, і розмова
закінчилася дзвоном грошей.

— Вам треба добре зав'язати ваш крам
перше, ніж віддати його мені, — зауважив по-
хмуро незнайомий чоловік.

На ці слова Мануел узяв мотузка й обв'я-
зав ним двічі Бекову шию під нашійником.

— Коли прикрутите, то можете його геть
зовсім задушити, — сказав він. Незнайомий чо-
ловік щось задоволено пробубонів.

Бек спокійно й з гідністю поставився до
мотузка. Правда, це було щось не зовсім зви-
чайне, але він звик звірятися на тих людей,
що їх знати, і певен був, що людський розум
переважав його, собачий. Але, коли кінці мо-
тузка опинились у незнайомого чоловіка в ру-
ках, то він грізно загарчав. Він тільки натяком
виявив своє невдоволення, у гордості своїй га-
даючи, що один натяк його має бути наказом.
Але дуже був здивований, коли відповідаючи на
його гарчання, мотуз тісно зашморгнувся на
шиї, і йому перехопило дух. Зразу розлюту-
вавшись, він кинувся на чоловіка, але той не
підпустив його до себе, схопив за горло й про-
ворним сильним рухом перекинув на спину. З
висолопленим язиком, важко дихаючи, Бек ша-
лено опинався, але мотуз ще немилосердніше
зашморгував йому шию. Ніколи в житті з ним
ніхто так не поводився, і зроду він не був

такий розлючений. Він задихався, знемагався на силу, і очі йому стали неначе шкляні.

Надійшов поїзд. Обидва чоловіки вволокли його в багажний вагон, але він цього вже не бачив і не знав.

Опам'ятавшись, він насамперед відчув, що йому болить язик, що він їде, і що його штовхає з боку в бік. Паровіз хрипко й пронизливо засвистів на роз'їзді, і він зрозумів, де він. Частенько йому траплялось подорожувати з суддею, і багажним вагоном їхав він не вперше. Бек розплющив очі. У них палав неприборканий гнів поневоленого короля. Чоловік кинувся йому до горла, але не встиг: цього разу собака був проворніший. Його щелепи сціпились на руці, що простяглася до його горла й не випустили її, аж доки його знову не придушили до нестями.

— У нього напади хвороби, — сказав ховуючи покусану руку, чоловік, до багажного кондуктора, що прибіг на галас, — оце везу до Фріско¹⁾). Там є собачий лікар. Він гадає, що можна його вилікувати.

Сидячи в хліві прибудованому до таверни, що виходила на набережну в Сан-Франсиско, чоловік ще більше розбалакався про свою нічну подорож.

— Раптом я взяв за нього п'ятдесят, — похмуро казав він, — і вдруге не зробив би цього й за тисячу готівкою.

Хустка, що нею обмотана була йому рука, геть уся замощена була кров'ю, а штанина на правій нозі роздерта від коліна аж донизу.

— А скільки взяло — оте, друге рило? — спитав власник таверни.

¹⁾ Скорочена назва Сан-Франсиско. Ред.

— Сто. Не хотів жадного су менше. Допоможіть-но мені.

— Отже сто п'ятдесят, — полічив господар таверни. — Пес вартий цього, щоб я не діждав!

Чоловік, що привіз Бека, розв'язав замашену в кров хустку й подивився на свою покусану руку.

— Якщо я тільки їхне скажуся, від цих покусів.

— Цього ніяк не може трапитись, бо вам на роду написано, сконати на шибениці, — зареготав господар, — допоможіть же мені дати раду з вашим багажем, — договорив він.

Бек був приголомшений, напівзадушений, почував нестерпний біль у горлі й на язиці, проте намагався чинити опір своїм мучителям. Але його знову жбурнули на землю, знову причавили, потім розпиляли й зняли важкого, мусянжового нашийника, відв'язали мотузу й увілокли його в кошика, підібного до клітки.

Тут пролежав Бек решту нудної ночі, розпалюючи свою лютъ і страждаючи від образів. Він ніяк не міг зрозуміти, що це робиться? Чого вони хочуть від нього, оці незнайомі люди? Нащо вони його замкнули й тримають у цій тісній клітці? Він не розумів, але його гнітило невиразне передчуття якоїсь біди, що нависла над ним. Уночі скілька разів відчинялися з скрипом двері, і він зіскакував на рівні ноги, сподіваючись, побачити суддю, або хоч когось із його хлопців. Натомість він бачив перед собою обдуте лице господаря таверни, що дивилося на нього в притъмареному свіtlі лойової свічки, і радісне скавучання, що от от мало вихопитись йому з горла, переходило в сердите гарчання.

Господар уночі не займав його. Уранці прийшло четверо чоловіка по клітку. Вони були

розкуштрані, обдерті, і від них не можна було сподіватись нічого доброго. «Ще нові кати!» — подумав Бек і несамовито став кидатись на стіни своєї клітки, силкоючись дістати до них. Вони тільки сміялись і тикали йому ціпка, а він гриз його зубами, доки не зрозумів, що їм саме цього й хотілось. Тоді він похмуро розлігся на дні своєї клітки-кошика. Вони підняли її й поставили на воза — і з тої пори Бек став переходити з рук до рук. З контори експреса його повезли далі на другому возі, потім він опинився на вантажевому автомобілі, що привіз його разом із цілою купою всяких скриньок та пакунків на пароплав; звідци його перевезли у величезне залізничне депо, і нарешті посадили в вагон експреса.

Два дні й дві ночі пронизливо верещав паровіз і тягнув за собою в самому хвості цього вагона. Два дні й дві ночі Бек не їв і не пив нічого. Лютим гарчанням зустрів він поїздових службовців, а вони за це стали його дражнити. Коли вінувесь тремгів, і ввесь укритий піною кидався на стіни своєї клітки, — вони сміялись, і все дражнили його. Вони гарчали, гавкали до нього, як найпаскудніші пси, нявкали, розмахували руками і всяково надокучали йому. Усе це було дуже нерозумно, він знат, але від цього тільки ще більше страждала його гідність і чим-раз дужче розпалювався гнів. Мало він думав і про те, що голодний, але шалено знемагав на спрагу. Сильне напруження, тонка чутливість, погане поводження — усе разом спричинило справжню пропасницю, що її підсилювало ще запалення його посмаглого горла й напухлого язика.

Єдиною втіхою Бекові було те, що на шиї йому вже не було мотуза. Він давав їм велику

перевагу, і вони підло використовували її. Але тепер мотуза немає, і він їм дастесь в знаки! У друге вони вже не зав'яжуть йому шию! Це він твердо вирішив. Два дні й дві ночі він нічого не їв і не пив, і за цей час муки стільки люті в ньому набралось, що від неї мусів загинути кожний, хто перший поткнувся б до нього. Очі йому налялися кров'ю, і ввесь він був, немов якийсь пекельний виплодок. Така була велика переміна, що сам суддя навряд, чи впізнав би його тепер. Поїздові службовці полегшено зідхнули, коли в Сіттлі вони зсадили його з поїзда.

Четверо чоловіка обережно зняли його клітку з воза і внесли в невеличкий з високими стінами двір. До них вийшов присадкуватий чоловік у червоному светрі, що збирався згорткиами йому на шию, і розписався в них у книзі. «Новий мучитель!» — подумав Бек і сказано кинувся на стіну своєї клітки. Чоловік похмуро всміхнувся й приніс сокиру й дрючка.

— Що ви хочете робити? — невже випустити його? — спитав той, що привіз клітку.

— Безперечно, — відповів чоловік, для спроби ударивши сокирою по клітці.

Люди, що принесли її, сипнули вростіч, і, щоб було безпечніше, видерлись на стіну й примостилися на верху її, щоб побачити, що то буде далі.

Бек кинувся на розколене дерево, вчепився в нього зубами, трусив його й рвав. Де тільки зверху падала сокира, туди він кидався зсередини. Він несамовито гарчав і вив,увесь палаючи одним бажанням визволитись, а чоловік у червоному светрі спокійно працював далі, щоб випустити його.

— Готово, сатано червоноокий! — сказав він, коли прорубана дірка була така велика,

що Бек міг через неї пролізти, і, покинувши сокиру, зараз же схопив у праву руку дрючка.

Бек справді скидався на червоного сатану, коли, увесь іскурчившись, намірився вискочiti. Шерсть йому наїжилась, на губах виступила піна, і в налитих кров'ю очах заблизжало божевілля. Він кинувся на чоловіка всіми 140 фунтами своєї люти, і свого шалу, що набрався в ньому за два дні й дві ночі. Але на півдорозі, коли його щелепи вже намірилися вчепитись у чоловіка, раптовий удар спинний рух його тіла, і його зуби зразу, клацнувши, стиснулись. Він перекинувся і впав на землю спиною й боком. Його зроду ніхто не бив дрючком, і зразу він не міг збегнути, що з ним робиться. Завивши так, що в цьому витті він і гавкав і вищав від болю, він миттю звівся на ноги й знову зробив стрибок. Його зустрів новий удар, і він, знову розбитий, упав на землю. Цього разу він уже знов, що це був дрючок але, розпалившись, забув про всяку обережність. Разів із дванадцять кидався він на чоловіка і стільки ж разів дрючок бив його й відкидав назад.

Після одного дуже сильного удару Бек ледве звівся на ноги й так очманів, що зразу не міг знову кинутися на чоловіка. Шкутильгаючи й хитаючись, він ступив скілька кроків. Кров іллялася йому з носа, і з рота, і з вух. Його чудове хутро було забризькане й замашене кривавою слиною. Чоловік підійшов ближче і вдарив його з страшенною силою по носі. Увесь біль, що Бек перетерпів досі, нічого не вартий був проти того, що він відчув зараз. З горла йому вихопився чисто лев'ячий рев, і він кинувся на чоловіка. Той переклав дрючка в ліву руку правою схопив його за нижню щелепу

і з усієї сили рвонув униз, а потім знову вгору. Бек обвів повний круг у повітрі, ще півкруга, а тоді впав грудьми й головою на землю.

Він звівся на ноги й ще раз стрибнув. Чоловік востаннє спокійно його вдарив, але видно, цей удар він приберігав на самий кінець, і Бек, зразу скорчившись, упав непримітний на землю.

— Не дурень! — Уміє приборкати хоч якого пса! — вигукнув у захваті один з тих, що сиділи на стіні.

— Я б краще учив вовка що-дня, неділями по два рази на день, — відповів візник і, вилізши на воза, торкнув своїх коней.

Притомність вернулась до Бека, а сили — ні. Він усе лежав там, де й упав і звідти стежив за чоловіком у червоному светрі.

— «Озивається, коли покликати Бек», — голосно говорив сам до себе чоловік, цитуючи листа від власника таверни, де той писав про клітку та про собаку в ній.

— Ну, Беку, голубе мій, — казав він далі ласково, — сьогодні між нами трапилось маленьке непорозуміння, нехай усе залишиться так, як воно є — це найкраще, що ми можемо зробити. Пес мусить знати своє місце, як я знаю своє. Треба бути добрим пском, і все буде гаразд, а хто не захоче — усі кишки вимотаю.... Зрозуміло?

Кажучи це, він погладив собаку по тій голові, що сам щойно немилосердно бив, і Бек дозволив не протестуючи, тільки мимоволі трохи наїжився, коли його торкнулась рука. Коли чоловік приніс води, він жадібно випив її, потім з його ж таки рук наївся сирого м'яса, хутко ковтаючи один кавалок за другим.

Його побито, він це зізнав, але кості не були покалічені. І раз на все він зрозумів, що не

може боротися з чоловіком, який має в руках дрючка. Він мав добру науку й затямив її на все своє життя. Дрючик був йому відкриттям. Він познайомив його з царством, де панував первісний закон. Життя показало йому всі свої невблагані, темні сторони, і він бачив і почував, як у ньому прокидається вся захована хитрість його вдачі.

Дні по днях минали. З'являлись нові собаки, в клітках, на мотузах, одні покірливі, інші — казились і гарчали, як він і сам колись, але всі, як один, — він це бачив, — корилися чоловікові в червоному светрі. Дивлячись на те, як їх мордували, він мимоволі згадував і про свою науку. Чоловік з дрючком був законодавець, господар, що йому мусять усі підлягати, коли навіть не можна було сприятелюватися з ним. Бек ще цим не грішив, хоч не раз бачив, як побиті собаки плаzuвали перед ним, крутили хвостами й лизали йому руки. Але він бачив і такого собаку, що не міг помиритись і не хотів коритись... Його забито, коли він змагався з господарем.

Приходили час від часу й люди, незнайомі люди. Вони, звичайно, розмовляли з господарем і ласково, і роздратовано, і всяково — дзвеніли гроші, і незнайомі люди вели з собою або одного собаку, або й більше. Бек не знов, куди вони йшли, бо вони ніколи не повертались назад.

Майбутнє жахало його, і він був щасливий, що його ніхто не вибирав.

Проте кінець-кінцем і до нього дійшов ряд, в особі маленького худорлявого чоловічка, що говорив каліченою англійською мовою і вживав чудних і диких висловів, яких Бек зовсім не розумів.

— Чорт побирай! — крикнув маленький чоловік, коли в око йому впав Бек.—Оце справжній пес! Скільки?

— Три сотні, і то зараз! — відповів чоловік у червоному светрі.

— Вам що? — Гроші скарбові, аджеж так, Перроль?

Перроль усміхнувся. Знаючи, що собаки страшенно пішли в гроші через великий на них попит, він розумів, що три сотні — це не вельми великі гроші за такого чудового звіря. Уряд не програє, його пошта мусить швидко посуватись. Перроль добре розумівся на собаках і, глянувши на Бека, зразу побачив, що таких, як він — один на тисячу. «Один на десять тисяч!» — подумав він сам до себе.

Бек бачив, що гроші перейшли з рук до рук і не здивувався й трохи, коли маленький худорлявий чоловік повів із собою його та ще Керлі, добродушного Ньюфаундленда. Ніколи вже більше не бачив він чоловіка в червоному светрі, а коли разом із Керлі дивився з чардака «Нарвала» на Сіттл, що відступав і зникав у далечінь, він востаннє бачив і теплий південь. Перроль завів обох собак униз і віддав чорнолицьому велетневі, що звався Франсуа. Перроль народився у французькій Канаді й був дуже смагливий, але Франсуа, що родом був також ізвідти але мав мішану кров у своїх жилах, — був ще вдвоє чорніший за нього. Обоє вони були зовсім нові для Бека люди (тепер йому судилося побачити таких чимало), і хоч особливої симпатії до них він не почував, проте не міг не ставитись з повагою. Він незабаром побачив, що вони добрі, спокійні, справедливі люди і занадто добре знають собак, щоб їх можна було колись обдурити.

У приміщенні між палубами крім Бека та Керлі було ще двоє собак. Одного, величезного, білого, як сніг вивіз із Шпіцбергена капітан китоловного судна, і потім він мандрував разом з геологічною експедицією на північ. Він був добродушний, але дуже лукавий. Весело й ласково заглядаючи в очі, він разом вигадував якусь штуку, як це було, наприклад, коли він украв у Бека його порцію, першого разу, як їм дали їсти на пароплаві. Бек кинувся, щоб його покарати, але в повітрі просвистіла нагайка Франсуа й настигла злодія раніше, ніж він. Бекові нічого не залишилось, як тільки вернути собі свою кістку. Франсуа вчинив поправді,— подумав він, і пошана його до метиса ще зросла.

Другий собака не пробував спізнатися з новими собаками й не дозволяв і від них таких спроб. Красти в них їжу він теж не брався. Це був насуплений, похмурий звір. Він дав наздогад Керлі, щоб йому дали спокій, і що, коли його займатимуть, то можуть виникнути неприємності. «Дейв»,— так звали собаку,— як не їв, то спав, а як не спав, то позіхав і зовсім нічим не цікавився. Коли вони проходили через протоку королеви Шарлоти, і пароплав хитався, підносячись і падаючи на хвилях, як несамовитий, Бек і Керлі мало не показалися з жаху,— а Дейв, ніби з досадою підвів голову, кинув на них байдужий погляд, позіхнув і знову заснув.

День і ніч пароплав ішов уперед, здригаючись від безнастального руху гвинта. Дні були всі подібні один до одного, але погода ставала щодалі, то все холодніша. Нарешті одного ранку гвинт затих, і на «Нарвалі» все заворушилось і захвилювалось.

Бек відчув, це, як відчули й інші собаки, і знов, що незабаром мусить бути якась переміна. Франсуа прив'язав їх на мотузя й вивів на палубу. Зробивши скілька кроків по землі, ногі Бекові провалилися в якусь білу пухку м'яку масу, як у болото. Він запирхав і відскочив назад. Ця сама біла маса падала й у повітря. Він обтрусився, але вона знову нападала на нього. Він з цікавістю обнюхав її, а тоді лизнув язиком. Опекло як вогнем, і зникло. Це зовсім збентежило Бека. Він ще раз спробував — наслідок той самий. Ті, що стояли навколо, люди голосно речотали. Йому стало соромно, хоч він і не знов добрє, чого саме. Бек уперше в своїм житті побачив сніг.

ІІ. ЗАКОН ДРЮЧКА Й ЗУБІВ.

Перший день у Дайській бухті, був для Бека чистим кошмаром. Кожна година приносила щось нове, жахливе. Його раптом вихоплено з самого осередку цивілізації й кинуто в першій світ. Перед ним було не те колишнє життя, напосене сонцем і лінощами, коли тільки й робиш, що тиняєшся з кутка в куток від нудоти. Тут — не було ні хвилини спокою, ні хвилини спочивку. На кожному кроці — змагання й загибель кожний член тіла, та й само життя — у повсякчасній небезпеці. Безперестану треба матися на бачності, бо ці собаки й люди зовсім не такі, які живуть у місті. Вони дики, геть усі дики, і визнають один тільки закон, — закон дрючка й зубів.

Йому досі ніколи не доводилося бачити такої гризанини, які тут траплялись між цими, подібними до вовків, собаками. Перша його спроба далася йому в тямки на все життя.

Правда, спроба ця окошилась не на ньому, бо тоді він би не видихав, і не міг би використати її. Жертвою став Керлі. Усі вони розташувалися біля рубленої комори. Керлі,— величезний ньюфаундленд, як звичайно, добродушний підійшов до собаки, що був завбільшки, як напівдорослий вовк, але й наполовину не такий здоровий, як Керлі. Без ніякого попередження— швидкий, як блискавка, стрибок, металеве кланяння зубами, такий самий швидкий стрибок назад— і морда в Керлі геть розпахана від самих очей, аж до щелепів.

Це був вовчий спосіб— наскочити й відступити. Але на цьому справа не кінчилася. Надбігло тридцятеро, чи може й сорок собак і оточили тих двох, що гризлись, мовчазним, вижидальним колом. Бек не розумів ні цієї мовчанки, ані того, чому вони нетерпляче облизувались. Керлі кинувся на свого супротивника, який знову наскочив і відскочив. Другий насокок Керлі він зустрів грудьми й збив його з ніг. Керлі не встиг підвести. Ті, що стояли навколо й дивилися, собаки, тільки цього й сподівались. З виттям та з гарчанням вони накинулись на Керлі, і він, заскигливши в агонії, зник під купою найжених тіл.

Усе скоїлось так швидко й несподівано, що Бек не міг опам'ятатись. Він бачив, що вибіг Шпіц з висолопленим червоним язиком, неначе сміявся, і що Франсуа, розмахуючи сокирою, кинувся межи собачу купу. Троє чоловіка, озброївшись дрючками, помогали йому розганяти собак. На це нетреба було багато часу. За дві хвилини після того, як Керлі впав, останню з тих собак, що на нього накинулись, відогнано дрючком. Керлі лежав мертвий нерухомий, на заллятому кров'ю й витоптаному

снігу, мало не зовсім роздертий на шматки, а чорний метис стояв над ним і страшенно лаявся. Ця сцена добре вбилася Бекові в тямки, і не раз бентежила його ввісні. Такий уже тут звичай! Упав — і край Гра нечесна. Ну, що ж? Гаразд! Він попильнує, щоб ніколи не впасті! Побачивши Шпіца з висолопленим язиком, так, неначе він сміявся, Бекові стало гидко на нього дивитись, і відтоді він зненавидів його лютою, невмирущою ненавистю.

Ще не прочухався як слід Бек після зворушення від трагічної події з Керлі, як його чекало вже нове. Франсуа вдяг йому ремені, з'єднані застіжками. Це була зброя така, яку вдома він бачив, як груми вдягали коням. І як працювали коні, так мусів працювати й він тепер; тягати Франсуа санями в ліс, що був за долиною, і вертатися звідти з дровами. Хоч він і почував болючу образу за те, що мусів стати запряжною твариною, проте мав розум, щоб не забунтувати. Він з охотою підкорився й намагався, як міг, працювати, хоч робота була нова й незвична. Франсуа суворо й невблагано вимагав послуху і, за допомогою батога, здобував його. Дейв був досвідченим корінним і щоразу, коли Бек щось робив не так, як слід, він кусав його ззаду. Шпіц біг уперед і був також досвідчений. Він не завжди міг достати до Бека і тільки з докором гарчав, або налягав усією своєю вагою на посторонки, щоб примусити його йти, як слід. Бек навчався легко, і за проводом своїх двох товаришів та Франсуа робив великі успіхи.

Ще не повернувшись до табору, він уже добре зінав, що треба спинитись на покрик «го!» і бігти вперед на покрик «муш», умів звертати, щоб не стати на дорозі корінно-

му, коли згори, навантажені сани били по п'ятах.

— Усі троє добірні пси, — казав Франсуа, звертаючись до Перроля. — Цей Бек везе, як чортяка. Він усього незабаром навчиться.

По-півдні Перроль, що поспішав вирушити з своєю поштою в дорогу, привів ще двох собак, Біллі й Джо, як він іх називав. Вони були рідні брати, справжні кудлачі обое. Хоч і були вони сини одної матері, але неподібні були одно до одного, як день і ніч. Едина вада Біллі була — його непомірна добродушність, а Джо, навпаки, був похмурий, некомпанійський, з сердитим поглядом, і завжди майже гарчав. Бек приязно зустрів їх, Дейв не помічав, а Шпіц зітнувся спочатку з одним, а потім з другим. Біллі покрутів хвостом, силкуючись утихомирити його, але, побачивши, що з цього нічого не виходить, кинувся бігти й заскавучав, (усе ще намагаючись його утихомирити), коли гострі Шпіцові зуби вгородилися йому в бік. Але з Джо не так стояла справа. Хоч як Шпіц крутився перед ним, він проте ввесь час так ставав, що був повернений грудьми до нього. Він стояв перед ним з наїженою шерстю, прищуленими вухами; губи йому сівались, очі палали, він гарчав і клацав зубами, як тільки міг швидко, і ввесь здавався чистим втіленням войовничого жаху. Він мав такий страшний вигляд, що Шпіц мусів відмовитись від наміру дати йому прочухана і, щоб винагородити себе за цю поразку, накинувся на безневинного Біллі й прогнав його геть аж на край табору.

Увечері Перроль роздобув іще одного собаку, старого, дівгого, сухого, з мордою, понівечиною шрамами не в одному бою. В єдиному оці в нього світилася така мужність, що

мимоволі викликала до себе повагу. Собаку звали «Соллекс», це значить «сердитий». Соллекс, як і Дейв, нічого не просив, нічого не давав і нічого не сподівався. Коли він навмисне поволі підійшов до собак, то навіть Шпіц не зачепив його. У нього була одна особливість, що з нею Бекові, на лиху собі, довелося випадково знайомитись. Він не міг терпіти, щоб до нього хтось підходив з того боку, де в нього було сліpe око. Бек ненароком завинив перед ним, і тоді тільки зрозумів це, коли Соллекс кинувся на нього й прокусив йому плече аж до самої кістки, на цілих три цалі. З того часу Бек уникав підходити до нього з боку, і до кінця їхнього спільногo життя в них не було між собою ніяких непорозумінь. Його єдине помітне бажання було, як і в Дейва, щоб йому дали спокій. Але згодом Бек дізнався, що в них обох були й інші бажання і навіть далеко палкіші.

Цієї ночі перед Беком стало важке питання, як йому влаштуватися спати. У наметі всередині горіла свічка, і вогонь привітно світився в тумані білої рівнини. Бек весело вбіг у намет, уважаючи, що це так і мусить бути, але Перроль і Франсуа, обое налаяли його й стали кидати всяким начинням, аж доки він, опам'ятавшись від здивування, не втік засоромившись, знову на холод. Дув шкульний вітер. Він продимав його наскрізь і, немов з якоюсь особливою люттю, хапав за покусане плече. Бек ліг був на сніг і спробував заснути, але мороз його зігнав. Увесь тримтючи, він звівся на ноги і, пригнічений і нещасний, став никати між наметами. Скрізь було однаково холодно. Де-неде здичавілі, люті собаки кидались на нього, але він наїжувався й сердито гарчав (він неза-

баром цього навчився), і вони відступали й не займали його.

Раптом йому спало на думку вернутись назад і подивитись, як його компаньйони влаштувалися на ніч. На превелике його диво — вони зникли. Він перейшов по цілому великому таборі, шукаючи за ними, а тоді знову повернувся назад. Невже вони були в наметі? Ні, цього не могло бути, бо його ж вигнали звідти. Тоді, де ж вони? Попустивши хвоста, тримаючи всім тілом і почуваючи себе зовсім безпорадним, він тинявся без ніякої мети коло намету. Коли це в одному місці, сніг подався під передніми ногами, і він завалився. Там щось завовтузилось. Він відскочив, наїжився й загарчав, злякавшись того невидимого й невідомого, що було під снігом. Його заспокоїло тихе приязнє скавучання, що він почув ізвідти. Бек підійшов і став досліджувати, що воно таке. Струмінь теплого повітря торкнувся його носа. Під снігом, згорнувшись у клубок, лежав Біллі. Він тихенько й привітно скавучав і щоб показати свою приязнь, вигинався й витягався і насмілився навіть лизнути Бека в морду своїм гарячим і мокрим язиком, щоб запобігти його ласки.

Ще наука. Так он вони як вкладаються спати! Бек упевнено вибрав собі місце й заходився метушливо й занадто навіть запонадливо вигрібати собі яму. За одну хвилину від теплоти його тіла в ямі потепліло, і він заснув. День був довгий і важкий, і тепер він спав міцно і вигідно, хоч раз-у-раз спросоння гарчав, брехав і крутився.

Його розбудив галас у таборі, що вже прохідався. Розплющивши очі, зразу Бек ніяк не міг збегнути, де він, і що з ним. Уночі йшов

сніг, і його геть засипало. З усіх боків навколо нього здіймалися білі стіни. Його охопив шалений страх, страх дикого звіря перед пасткою. Тут у ньому вперше виявились забуті спогади з життя його предків. Бек був цивілізований собака, занадто навіть цивілізований, і з власного досвіду він не знав, що то є пастка, через те її не міг її боятись. Усі його м'язи напружились, шерсть на потилиці й на плечах настовбурчилась і з сердитим гарчанням він одним скоком кинувся нагору. Сніг посыпався з нього цілою хмарою, і яскраве денне світло засліпило йому очі. Ледве ставши на ноги, він побачив перед собою білий табор, зрозумів, де він тепер і разом згадав усе, що з ним трапилось, починаючи з того вечора, коли він пішов з Мануелом на прохідку, геть аж до вчорашньої ночі, коли він вигрібав собі в снігу яму.

Голосний крик Франсуа привітав його.

— Що, не казав я вам,— кричав погонич собак до Перроля.— Оцей Бек, звісно, всього навчиться й дуже швидко.

Перроль поважно головою кивнув. Він був кур'єр Канадійського Уряду, возив депеші, і прагнув мати найкращих собак. Він вельми був радий, що роздобув Бека.

За годину він додав до своєї запряжки ще трьох нових собак. Тепер у нього було їх дев'ятеро. Не минуло ще й чверть години, як вони всі вже були запряжені, і мчали дорогою в Дайї. Бекові було весело, і хоч робота була нелегка, проте він не міг би сказати, що вона йому не до душі. Гарячковість усієї запряжки передавалася й йому й дивувала його. Але ще більше його дивувала переміна, що трапилася з Дайром та Соллексом. Тепер це були не ті собаки. Після того, як їх запрягли,— вони

зовсім перетворились. Від їх пасивності й байдужості — не стало й знаку. Вони були жваві, діяльні, намагалися все зробити гаразд і просто скаженіли коли через якусь плутанину, чи затримку, спинялась робота. Тягти посторонки здавалось, було змістом усього їх життя, єдиним, для чого вони жили, і що давало їм радість.

Дейв був корінним, перед ним тягнув Бек, далі Соллекс, а там спереду, витягнувшись у одну лінію бігли інші кудлачі. За передовика був Шпіц.

Бека навмисне запрягли між Дейвом та Соллексом, щоб він у них учився. Він був тямкий учень, а вони — талановиті вчителі, та ще підсилювали науку своїми гострими зубами. Але Дейв був чесний і розумний собака, і без причини ніколи не кусався. Коли Франсуа підохочував Бека батогом іззаду, то він знов, що корисніше йому поправитись, ніж намагатися помститись. Якось, під час короткої зупинки він заплутався в посторонках, і зразу неможна було рушити. Дейв і Соллекс наскочили на нього і дали йому доброго чосу. Звісно, ще більше від цього все поплуталось, за те Бек з того часу ретельніше ставився до посторонків. Наприкінці дня він уже добре вправлявся зі своєю роботою, його товариші майже перестали кусати його, і Франсуа менше шмагав батогом. Увечері Перроль навіть ушанував його тим, що піднявши йому кожну лапу уважно їх обдивився.

Це був важкий день. Вони зробили чималий перехід. Дорогою на Каньон перейшли Шіп-Кемп, обминули Скейлз та смугу лісів, перебралися через льодовики та снігові замети завглибшки футів зо сто, і перекинулися через Чількутський вододіл, що між соленою та прісною

водою, стоїть як грізний вартовий сумної пустельної півночи; промчали через пасмо озер, що утворилися в кратерах загаслих вулканів, і пізно ввечері дісталися до величезного табору на початку озера Бенетт, де тисячі шукачів золота будували собі човни, припасаючи їх про весняний кригоплав. Бек вигріб собі яму в снігу й заснув сном до краю вимученої тварини. Ще був зовсім темний холодний ранок, коли його розбуркали й знову запрягли в сани разом з іншими собаками.

Цього дня вони в'їхали сорок миль, бо шлях був натертій. Але другого дня, і ще чимало потім днів, тім доводилось самим пробивати дорогу. Це була нелегка робота, і вони дуже поволі посувалися вперед. Майже ввесь час Перроль ішов попереду собак і втоптував шлях полозками, щоб їм було легше бігти. Франсуа йшов поруч із саньми й керував ними за допомогою довгої жердини. Иноді він зміняв Перроля, але це траплялося рідко, бо Перроль дуже поспішав. Крім того він пищався, що добре знає лід. Це було дуже важно; лід часом був вельми тонкий, а на бистрині його й зовсім не було.

День по дні йшли вони без кінця, а Бек усе тягнув посторонки. Отаборювались, коли вже було зовсім по-ночі, і з першим просвітком здіймалися на ноги й знову йшли вперед, кидаючи позад себе нові милі. Наставала ніч — і знову отаборювались, собаки їли свою порцію риби, загрібалися в сніг і засинали. Бек став страшенно ненажерливий. Півтора фунти сушеної риби, його щоденна порція провалювалась ніби в якусь безодню. Йому завжди їх було мало, і завжди його мучив голод. Інші собаки, легші на вагу й вже призвичайні до свого життя,

одержували по одному фунту, і якось були задоволені й здорові.

Бек давно вже перестав бути таким перебірливим, як колись, за свого минулого життя. Призвичаївшись їсти, не поспішаючи, він частенько бачив, як його товариші, упоравшись із своїми порціями, крали в нього. Оборонити себе від цього було неможливо. Коли він відганяв двох, чи трьох з них, то недоїдена порція щезала в пащечі в котрогось іншого. Єдиним способом було так само хапаючись, як вони, ковтати свою рибу. Почуваючи безнастаний голод, Бек не від того був, щоб загарбати й те, що йому не належало. Він спостерігав і вчився. Побачивши, що Пайк, — один з нових собак, що вічно вдавав кволого, і до того страшенній злодій, — спритно викрав кавалок соленої грудинки за спиною Перроля, що на мить відвернувся, — він і собі зробив те саме, другого ж дня, тільки замість одного кавалка, вкрав мало не всю грудинку. Звісно, знявся переполох, але на нього не мали жодної підозри. Замісто Бека, покарали Дейва, що був страшенно незgrabний, неспритний, і завжди попадався на гарячому.

Ця перша крадіжка свідчила за те, що Бек матиме сили винести суворе життя непривітної, ворожої півночи. Вона свідчила за його здатність швидко пристосовуватись до мінливих і непевних обставин життя. А обставини були такі, що без цієї здатності конче призвели б його до лютої смерти. Але це показувало також і те, що в ньому поволі зникає моральне почуття, — непотрібне гальмо в жорстокій боротьбі за існування. На півдні, де панував закон любові й товаришування, добре можна шанувати й приватну власність і почуття іншого. А на півночі, де визнавали тільки закон дрючка й зубів,

— хто зважав на це, той був дурень і, як бачив Бек, ніколи не мав успіху в житті.

Звісно, до такого висновку Бек прийшов не через міркування. Він інстинктом зрозумів його; як інстинктом пристосувався до нових обставин життя. Раніше він, ні за яких обставин не ухилявся від боротьби.. Але дрючик чоловіка в червоному светрі познайомив його з основним, більш первісним законом. Раніше, бувши цивілізованим собакою, він міг умерти, боронивши якогось там батога, чи що, судді Міллера, керуючися тільки моральними міркуваннями. А тепер він так здичавів, що був здатний, забувши за всякі моральні міркування, чим-дуж тікати, аби тільки врятувати свою шкуру. Він крав не через те, що любив красти, а через те, що цього потребував його шлунок. Крав не відверто, але, — боючись дрючка та зубів, — хитро, потайки. Одно слово, усе що він робив, він робив через те, що легше було його зробити, ніж утриматись і не зробити.

Його перетворення, або здичавіння відбулося швидко.

М'язи йому стали тверді, як залізо, а чутливість до болю геть зовсім притупилася. Його внутрішня економія не поступалась перед зовнішньою. Він міг їсти все, що завгодно, яке б воно не було бридке й не тривне. І вже колищось трапляло йому в шлунок, то шлунковий сік витягав з нього найменші тривні частини. Кров розносила їх по всьому тілі й перетворяла в здорові та найміцніші тканини. Зір та нюх стали далеко гостріші, а слух зробився таким тонким, що навіть уві сні він чув найтихіші, найвідаленіші звуки, і знов, чи від них сподіватися небезпеки, чи вони не загрожували нічим. Він вивчився вигризати лід, коли він, на-

мерзав йому на лапах, між пальцями. Коли він хотів пити, а вода в калюжі взялася грубим шаром льоду, то він розбивав його своїми передніми лапами. Найприкметніша була його здатність передчувати вітер і наперед до нього прилагоджуватись. Часом у повітрі ані шелесне, а він греbe собі яму на ніч десь під деревом, чи коло берега, а коли здійметься вітер, то конче виявиться, що він собі спить спокійно в своїй ямі, в захистку з завітряного боку.

І не стільки навчився він із свого досвіду, скільки підказував йому інстинкт, що давно був заглох у ньому, а тепер несподівано віджив. Ніби десь ізникли цілі ряди присвоєних, хатніх поколінь, що були перед ним, і він у своїх спогадах вернувся до перших років існування своєї породи, коли дики собаки зграями блукали по первісних лісах, шукаючи собі здобичі. Йому нетрудно було вивчитись вовчих звичаїв під час бійки, бо так гризлися його забуті предки. Вони жили в ньому своїм давнім старим життям, і він знов усі їхні випробувані хитрощі й викрути, що відтислися в спадковості породи. Вони з'явилися в нього без ніякого напруження, так ніби завжди були з ним. Отже, коли тихими, холодними ночами він підіймав морду до зір і вив довго, по-вовчому, — це було далеке, забуте виття його померлих предків, що давно вже розпалися на порох. У його голосі бреніли ті самі ноти, що й у них, коли вони виливали свою тугу, свій жах перед тишою, мороком і холодом.

Життя — дитяча гра. Стародавня пісня забреніла в ньому й стала його власною піснею, через те, що десь там, далеко на півночі люди натрапили на жовтий метал, і через те, що Мануел був тільки помічником садівника, і його

платні не вистачало на потреби його жінки та численної дітвори.

ІІІ. СИЛА ПЕРВІСНОГО ЗВІРЯ.

Первісний звір мав велику силу в Бекові, і за важкими обставинами життя в дорозі сила ця над ним усе більшала. Але це робилося непомітно. Хитрість, що недавно в ньому народилася угамовувала й стримувала його. Бек не почував себе спокійно, йому не легко було пристосовуватись до обставин нового життя, але він не тільки не задирається битись, але, де тільки міг, — уникав. Він став дуже обережливим і не дозволяв собі нічого необачного і навіть, хоч як вони з Шпіцом ненавиділи однодного, проте він не виявляв нетерпіння і не заводився битись.

Знов же Шпіц, можливо чуючи в ньому небезпечного супротивника, не обминав нагоди, вищирити на нього зуби. Часами, навіть, проти здорового розуму, намагався роздрочити його і викликати на бій, що мусів би завершився тільки смертю одного з них. І це, безперечно, сталося б навіть із самого початку їхньої подорожі, коли-б не став на заваді зовсім несподіваний випадок. Вони отaborились на холодному непривітному місці, на березі озера Лебарж. Вітер гнав сніг і різав, як розпечений до білого жару ніж. Темрява впала якось раптом, і їм довелося поночі, мало не напомацки шукати собі місця для табору, і гірше вони не могли розташуватись. Зараз же їм за спиною здіймалася стіною висока скеля. Перроль і Франсуа мусіли запалити багаття і порозкладати свої мішки для спання просто на льоду озера. Намети вони покинули в Дайї, щоб легше було

їхати. Багаття складене з де-не-де назбираного хмизу, горіло недовго; лід під ним підтанув, і воно загасло. Вечеряти довелося поночі.

Бек вигріб собі яму під самою скелею, що захищала його від вітру. Там було тепло й захисно; і він неохоче виліз ізвідти, коли Франсуа став паювати рибу, що пепереду розтанула на вогні. Упоравшись із своєю порцією, Бек вернувся назад і побачив, що його кубло вже не порожнє. Він почув загрозливе гарчання й пізнав, що це Шпіц. Досі Бек уникав усяких сутічок із своїм ворогом, але це вже було за надто велике нахабство. Первісний звір у ньому прокинувся й заревів. Він кинувся на Шпіца з шалом несподіваним для них обох. Найбільше був здивований Шпіц. Із свого знайомства з Беком, він мав таке вражіння, що це боязкий, тихий пес, а що він має показний вигляд, то тільки через те, що дуже великий і важкий.

Франсуа також здивувався, коли вони зітнулись і клубком викотились із потоптаної ями. Але він зразу зрозумів, у чому справа.

— Так його! — кричав він до Бека, — дай йому доброго чосу, цьому гид'ому падлюці!

Шпіц палав бажанням боротьби. З диким скаженим брехом, крутився він туди й сюди, сподіваючись при нагоді накинутись на свого ворога. Бек також оскаженів. Він був такий самий обережний і кружляв туди й сюди, вичікуючи й собі нагоди. Але тут і трапилось те щось несподіване, що відсунуло їхню боротьбу за першенство на майбутнє, коли вони покинуть позад себе багато миль важкої дороги.

Коли раптом почулася лайка Перроля, удар дрючком по кістках і пронизливий крик болю. Це було початком чистого диявольського шабашу. У весь табор віджив, скрізь видко було,

як никали кудлаті тіні. Вісімдесят або й сто голодних собак з індійського села пронюхали табор і непомітно підкралися, коли саме починалась гризня між Шпіцом та Беком. Перроль та Франсуа кинулись на них з дрючками, але вони тільки вискаляли зуби й не звертали на них жодної уваги. Вони були голодні й очамріли від духу юстовного. Перед очима в Перроля один собака закопався головою в скриньку з харчами. Його дрючик важко впав йому на сухі ребра. Скринька перекинулась. За мить — десятки зо-два голодних розсатанілих псів гризлися за хліб та грудинку, навіть не помічаючи ударів дрючка, що сипались на них. Виючи й скиглячи, вони гризлися далі, аж поки не з'или останньої крищки.

Не встигли запряжні собаки вискочити з своїх ям, як чужі раптом наскочили на них. Бек зроду не бачив таких собак. Кістки так у них стирчали, що шкура, здається, могла луснути що-хвилини. Вони були — живі кістяки, загорнуті в брудні покуйовджені шкури з запіненими мордами, і з очима, як жар. Оскаженівши з голоду, вони були жахливі й непереможні. Їх не могла ніяка сила спинити. Після першого насоку запряжних собак, вони їх підтоптали й відкинули до скелі. На Бека налетіло троє, і за яку хвилину його шия й плече були покусані й пошматовані. Галас був жахливий! Біллі, як і завжди, страшенно скавучав. Дейв та Соллекс, поранені, геть у крові відважно билися поруч. Джо, як той демон, шматував усе навколо. Він учепився зубами в передню лапу одного з тих псів, що нападали, і з хряском перекусив йому кістку.

Пайк кинувся на покалічену тварину й зразу перегриз їй горлянку.

А тим часом Бек зітнувся з другим супротивником і прокусив йому яремну жилу. З неї линула кров і забризькала його геть усього. Почуваючи смак ще теплої крові в себе на язиці, він зовсім ошаленів. Коли він кинувся на другого ворога, то чиєсь зуби вгородились йому в горло. Це Шпіц по-зрадницькому напав на нього збоку.

Перроль та Франсуа, звільнivши частину табору, бігли на допомогу своїм кудлачам. Дика хвиля зголоднілих псів відlinула перед ними. Бек обтрусиився й перепочив. Але це була одна тільки коротка мить. Люди мусіли вернутись і рятувати свої харчі, а зголоднілі собаки кинулись у нову атаку. Біллі, з очайдушною відвагою проскочив крізь усю гущу й помчав льодом уперед по озеру. За ним у слід помчали Пайк і Дейв, а за ними вже решта кудлачів. Бек повернувся, щоб і собі бігти туди на лід, коли ненароком, краечком ока помітив, що на нього мчить Шпіц, з певним наміром перекинути його. Збитий з ніг, він би зразу опинився під цілою купою голодних собак і неминучо загинув би. Бек напружив свої сили, відкинув Шпіца й кинувся у слід за товаришами, що побігли вперед.

Пізніше, хоч і не зразу, всі дев'ятеро собак зібралися до купи й заховались у лісі. За ними ніхто не гнався, проте вони були в кепському стані. Не було й жодного, не покусаного в чотирьох чи в п'ятьох місцях, а деякі були поранені дуже серйозно. У Дейва покалічено задню лапу, у Доллі, — останній кудлач, що роздобули в Дайї, — було прокущене горло; Джо загубив одно око, добродушний Біллі з розпанаханим вухом, безперестану жалібно скавучав цілу ніч. На світанку, кульгаючи, вони діволоклись

назад до табору. Злодійські пси вже повтікали, але Перроль і Франсуа проте були невеселі. Половини харчів не стало. Собаки погризли ремені, що ними зв'язували сани і навіть брезент. Ніщо не врятувалось від їхніх зубів. Зникла пара мокасинів з оленячої шкури, що належали Перролеві, повигризувані цілі кавалки ремінних посторонків, з'їдено навіть цілих два фути ременю з батога Франсуа. Він сумно дивився на мізерні його рештки, коли з'явились поранені собаки й привернули його увагу.

— Ну, голубята мої,—сказав він ласково,— а що коли всі ви в нас переказитись?... стільки покусів... Невже ви справді можете показитись? Що ви скажете на це, Перролю?

Кур'єр безнадійно-похитав головою. До Давсона було ще 400 миль. Бракувало тільки, щоб серед його собак справді почався сказ. Пройшло зо дві години напруженої роботи разом із проглянами та лайкою, коли нарешті зброя була полагоджена, і поранені собаки рушили в дорогу, з великими труднощами, посугаючись уперед. Це була найважча частина дороги, яку ім доводилося коли переходити, і найгірша з тої, що вони мали пройти до Давсона.

Річка «Тридцята Міля» була вільна від криги. Вода в ній була дуже бурхлива, і вона не боялась морозів, а лід тримався тільки по-під берегом, де вода не була така бистра, та в невеличких затоках. Треба було шість день виснажливої важкої праці, щоб пройти цих 30 жахливих миль. Вони були справді жахливі. Кожний крок був страшенною небезпекою для життя і людей, і собак. Разів із дванадцять Перроль, ідучи вперед і намацуячи дорогу, заваливався в воду через крижані мости й вирятовувала його тільки довга жердина, що була

в руках. Він ніс її так, що, коли завалювався під лід, то жердина лягала поперек тої ополонки, що пробивало його тіло, і він міг за неї триматись. Були гострохолодні дні. Термометр показував 50° під нулем. Що-разу, як Перроль завалювався в воду, то мусів після того розкладати вогонь і сушитись, щоб не застудитись на смерть.

Але нічого не могло його ні злякати, ані спинити. Через те його й настановлено урядовим кур'єром. Він не боявся ніякої небезпеки; від світанку до темної ночі, підставляючи хоч під який мороз своє маленьке сухорляве лице, він переривався й ішов уперед крижаною смуткою, що тяглася вподовж непривітних берегів. Лід угинався й тріщав під ногами, і такий був непевний, що вони не насмілювались і на хвилину спинитись. Одного разу сани проломили його й завалились, потягнувши за собою Дейва й Бека. Собаки вже мало не захлинулись і напівзамерзли,— коли їх витягли з води. Щоб урятувати їх, як завжди розклали вогонь. Шерсть їм узялася кригою і, аж доки вони не відтанули й не нагрілись, їх увесь час ганяли навколо вогню, і так близько від нього, що часом навіть займалася шерсть.

Другий раз завалився Шпіц і потяг за собою всю запряжку. Собаки один-по-одному зникали під льодом. Зверху залишилися Бек і Дейв. Напруживши всі сили, Бек тримався, хоч передні лапи йому сковзалися на льоду, що вгинався й тріщав. Дейв так само напинався з усіх сил, щоб утриматись, поки Франсуа, що йшов біля саней, не витягнув назад усіх собак з такою силою, що в нього тріщали сухі жили.

Трапилось ще й таке. Їшли, як і ввесь час, тонким льодом. Враз лід проломився і спереду,

і ззаду за ними. Единим порятунком була скеля. Перроль перший якимсь чудом видерся на неї, а Франсуа молився про таке чудо для себе й для собак. У одну мить усі батоги, ремені, зброя — усе було позв'язувано, і за допомогою цього мотуза витягли на скелю насамперед собак, одного за одним, а тоді й сани. Франсуа виліз останній. Знайшовши зручне місце, щоб спуститись, знову за допомогою цього самого мотуза спустилися вниз. Ніч настигла їх на річці, а за цілий день вони пройшли не більше, як чверть милі.

Починаючи з Гуталінка, лід був грубий, але Бек уже геть знесилився та й інші собаки почували себе мало чим краще, проте Перроль, щоб надолужити згаяний час, гнав їх, як і раніше, не спочиваючи вперед. До Біг Семон пройшли 35 миль за один день; другого дня дісталися до Літл Семон, зробивши також 35 миль; третього дня зробили 40 миль і прийшли до Файв Фінгерз.

У Бека ноги не були такі дужі й міцні, як у тих собак, що з ним бігли. Йому дісталися в спадковість кволіші, після багатьох поколінь присвоєних предків, починаючи з самого останнього дикого предка, що його присвоїв печерний, або річний чоловік. Удень він, шкутильгаючи, якось волікся вперед, а ввечері, коли розташовувалися на-ніч, він, як неживий падав на сніг, і, хоч як мучив його голод, не мав сили піти по свою порцю риби. Франсуа приносив сам йому, і що-разу після вечері з півгодини розтирав йому ноги. Він пожертвував навіть своїми мокасинами, і зробив дві пари мокасинів для Бека. Це було йому велике полегшення. Одного ранку, коли Франсуа забув його взути, то навіть на похмурому обличчі

Перроля промайнуло щось подібне до усмішки, коли він побачив, як Бек, лежачи на спині, благаюче махав у повітрі всіма чотирма лапами й не хотів рушити з місця без мокасинів. Згодом його ноги піддужчали й подерті мокасини можна було викинути.

У Пеллі, коли раз на світанку стали запрягати собак, Доллі раптом сказилась. Це всіх здивувало, бо досі вона не виявляла ніяких ознак. Вона заквилла довго, жалібно, по-вовчому, і від того виття холонуло в душі; а в собак аж шерсть наїжилася. Потім вона кинулась на Бека. Він зроду не бачив скажених собак і через те не мав підстави лякатись. Але він інстинктом почув, що перед ним щось жахливе і перелякано кинувся бігти. Він мчав просто вперед, а за ним услід Доллі, вкрита піною, насилу дихаючи. Вона не могла догнати його, такий непереможний був жах, що підганяв його, а він не міг утекти від неї, бо такий самий непереможний був її сказ. Промчавши через лісову середину острова на другий його кінець, він перемахнув через якусь канаву завалену кригою на другий острів, потім на третій, повернув знову до головного річища і в розpacі духом перескочив через нього. Не озираючись, він чув сердите гарчання й почував за собою близенько Доллі. З боку за чверть милі з'явився Франсуа й гукнув його. Бек повернув і кинувся до нього. Він біг, задихаючись і покладаючи всі свої надії на те, що Франсуа його врятує. Погонич собак тримав напоготові сокиру і, коли Бек промчав повз нього,— сокира з силою вгородилась у голову скаженої Доллі.

Хитаючись, геть зовсім знесилений, Бек стояв коло саней, ледве дух зводячи й хапаючи по-

вітря широко роззяленою пащекою. Для Шпіца приспіла добра нагода. Він скочив на безборонного ворога і, вчепивши ся в нього зубами, до самої кістки розшматував йому м'ясо. Тоді просвистів батіг Франсуа, і Бек із задоволенням побачив, що Шпіца почастовано такою порцією, як ніколи.

— Чистий сатана, цей Шпіц! — зауважив Перроль, — колись він конче загризе Бека.

— У Бекові сидить цілих два сатани, — відповів Франсуа, — я ввесь час за ним стежу, і добре вже його знаю. От побачите, що одного якогось дня він ошаліє й геть із'явакує цього Шпіца, а потім виплюне на сніг. Не я буду, коли цього не трапиться. Я вже знаю.

З цього дня між Шпіцом та Беком зайшла відвerta ворожнеча. Як передовик, що заряжав усією запряжкою, Шпіц почував, що його визнане панування наражається на небезпеку від цього дівногого пса, що прибув з півдня. Він знав чимало собак звідти, але жоден не витримував такої їзди, ані такого спочивку в таборах. Вони були занадто виніжені. Важка праця, мороз і голод — убивали їх. А Бек був — не такий. Він витерплював усе, і нічим не поступався перед кудлачами, ні силою, ні дикістю, а ні хитрістю. До того ще він був шанолюбний і тим небезпечний у змаганні до панування, що дрючик человіка в червоному светрі вибив із нього сліпу необачність та гарячковість. Бек умів вичікувати з чисто первісним терпінням.

Рішучої сутички за панування не можна було уникнути. Бек хотів її, хотів через те, що така була його вдача і через те, що його міцно охопила та незрозуміла й дивна гордість, що примушув собак працювати до останнього подиху, і спокійно й весело вмирати в зброй.

і яка розбиває їм серце, коли з них здіймають посторонки.

Така гордість була в Дейва, корінного, та в Соллекса, що тягнув посторонки з усіх сил. На світанку, коли лагодилися в дорогу, і собаки були запряжені, вона охоплювала всіх, перетворювала понурих, лютих звірів у гарячкових, невпинних і підганяла їх цілий день. Тільки вночі, отаборившись, потомлені, вони не почували вже її і знову ставали люті й неспокійні. Ця сама гордість примушувала Шпіца гризти собак, що збивалися з дороги, чи лінувались, чи ховались, коли треба було їх залягати. Через неї боявся він і Бека, що міг заступити його місце передовика. Але і в Бека була та сама гордість.

Бек відвірто загрожував Шпіцові й показував, що він домагається панувати. Він навмисне ставав між ним та ледацюгами, коли Шпіц кидався на них. Одної ночі йшов великий сніг. Уранці Пайк, що завжди вилюгався, десь щез. На ту яму, де він спав, насипало на цілий фут снігу, і він почував себе зовсім уbezпеченого. Франсуа і кричав, і гукав його — дарма, він не з'являвся. Шпіц розлютувався й бігав по всьому таборі, винюхуючи й розгрібаючи кожне підозріле місце й так сердито гарчав, що Пайк аж тремтів у своєму захистку.

Коли нарешті його знайдено й витягнено на світ, то Шпіц побіг, щоб покарати його, але Бек так само розлютовано став йому поперек дороги. Це трапилось так несподівано й так хитро, що Шпіц відскочив і не втримався на ногах. Пайк, що ввесь час тримавши з переляку, зразу розхрабрився й кинувся на поваленого на землю передовика. Бек, забувши остаточно про всяку чеснú гру, так само кинувся на Шпіца.

Але Франсуа всміхався, дивлячись на цю сцену й неухильно пильнував справедливості. Він з усієї сили вдарив Бека батогом. Коли це не допомогло, він пустив у роботу пужално. Напівприглушений ударом Бек іскотився з своєї жертви, але удари й далі сипались на нього, а в цей час Шпіц дав доброго прочухана Пайкові.

У весь час після того, наближаючись до Давсона, Бек безперестану ставав між винними собаками та Шпіцом, але тепер робив це хитріше, дивився, щоб поблизу не було Франсуа. Це потайне підбурювання призводило до того, що собаки чим-раз частіше стали неслухатись. Дейв і Соллекс, як і перше, поводилися пристойно, а решта — що-далі, то все гірше. Робота не йшла вже так одностайно, як раніше. Бійки й гризня не переставали, і призвідником повсякчасних звад був завжди Бек. Через нього Франсуа не мав просвітлої години. Він у весь час мався на бачності, сподіваючись, що ось-ось Бек та Шпіц зведуться, і хтось когось загризе до смерти. Не раз уночі, чуючи вовтузню й скавучання, і думаючи, що це вже вони почали, віч вилізав із свого мішка для спання й поспішав розборонити.

Але приводу до гризні не траплялось. Одного разу, попівдні вони щасливо дісталися до Давсона, але розв'язати питання про першенство їм так і не пощастило. У місті було багато людей і сила собак. Бек побачив, що всі вони працюють. Здавалось, що тут уже настановлено такий лад, що вони мусять працювати. Цілий день їх довгі запряжки снували туди й сюди головною вулицею, і цілісіньку ніч дзеленькали їхні дзвіночки. Вони тягали дрова, дерево для будівлі, вантаж для копалень, — одно слово, справляли всю ту роботу, що в долині

Санта Клара звичайно лежала за кіньми. Часом Бек натрапляв на собак з півдня, але зде більшого вони були диких порід, подібні до вовків, кудлачі. Що-ночи ретельно о 9, о 12 та о 3 годині вони заводили своєї пісні, дикої й таємничої; Бек і собі приставав залюбки до неї.

Чи-то палало над головою яскравими холодними вогнями північне сяйво, чи-то зорі тихо мерехтіли в морозяному повітрі, і земля лежала захована й скам'яніла під своїм сніговим покривалом, — ця пісня летіла в тиші, немов виклик, кинутий життям. У ній була скарга, чути було зойки, і ридання, і всю тугу й муку буття. Вона була стара пісня, така сама стара, як і сам собачий рід, одна з перших пісень за тих ще дитячих часів світу, коли всі пісні були тужливі. Туга численних поколінь та їх скарги збуджували й хвилювали Бека. Він голосив і ридав від муки життя, стародавньої муки його диких предків, від жаху перед морозом і холодом, що для них були жахом і тайною. Його хвилювання показувало, що через цілі віки вогню та захистку, він линув до перших днів первісного життя, до днів смертельного жаху й виття.

За сім день після того, як вони прибули в Давсон, вони вже мчали назад, спустились біля бараків з прикрого берега на Юконський шлях і мчали до Дайї та Солоної Води. У Перроля тепер були депеші, мабуть ще негайніші ніж ті, що він сюди привіз. До того ж у ньому заговорило почуття професійної гордости, і він поклав собі цей рік побити рекорд своєю подорожжю. Обставини сприяли, за сім день спочивку собаки піджили й дуже гарно ся мали. Дорога тепер була втерта, бо після них багато проїхало нею саней. Крім того з наказу адмі-

ністрації, в двох чи в трьох місцях було влаштовано комори з харчами для собак та людей. Це полегшувало подорож, бо можна було їхати впорожні. Першого дня дісталися до Шістдесятії Мілі, зробивши 50 миль. Другого дня вже мчали Юконом проти води, до Пеллі. Але така швидка їзда не минулася без клопоту й хвилювання для Франсуа. Зрадництво Бекове призводило до неладу в роботі. Тепер уже вони не тягли саней так одностайно, як досі. Підбурювані Беком собаки зовсім від рук відбились. Шпіц не був уже передовиком, що його боялись. Страх перед ним щез і його авторитет занепав. Дійшло до того, що одної ночі Пайк навіть украв у нього півпорції його риби і ззів під обороною Бека. Другого разу Дейв і Джо накинулись на нього, коли він намірявся їх заслужено покарати. Навіть добродушний Біллі став не такий добродушний і скавучав зовсім не так лагідно, як колись. Але Бек зараз наїжувався, як тільки наблизався Шпіц, люто гарчав і поводився, як якийсь розбішака, нахабно чіпляючись до нього.

Занепад дисципліни відбився й на взаєминах між собаками. Вони бились і гризлися частіше ніж досі. Коли отаборювались, — починалось виття, гризня, скавучання — чистий бедlam. Тільки Дейв та Соллекс залишались такі самі, але й їх дратували вічні згади. Франсуа лаявся, тупотів ногами, як скажений і рвав на собі волосся. Тепер його батіг шмагав безперестану, але користи від цього небагато було. Варто було йому тільки одвернутись, як у ту ж мить починалось усе знову. Він помогав Шпіцові своїм батогом, а Бек стояв на боці запряжки. Франсуа зінав, хто є призвідник усіх згад, і Бек зінав, що він знає, але був занадто розум-

ний, щоб попастися на гарячому. Він сумлінно працював і тягнув посторонки, бо праця була йому втіхою, а ще більшою втіхою було по-тайки призводити товаришів до гризні та за-плутувати всі посторонки.

Одного разу, у гирлі річки Такіна, уночі, по вечері Дейв запопав був полярного королика тай впustив його. Умить уся запряжка була вже на ногах. За сто ярдів збоку був табор Північно-Західної поліції. Там було п'ятдесят собак, усі кудлачі. Усі вони й собі пристали до гонитви. Королик мчав льодом за водою, потім раптом звернув у маленьку річку й помчав льодом далі. Він біг легко поверх снігу, а собаки завалювались і напружували всі сили. Бек вів перед у всій зграї, усі шістдесят собак бігли за ним. Вони мчали, обходили одну за одною луки річечки, але перехопити здобичі не могли. Бек стелився по землі й скавучав. Раз-у-раз підскакуючи, мчало вперед його розкішне тіло в тмяному свіtlі місяця, і так само підскакуючи летів, як той блідий крижаний привид, бідолашний королик.

У Бекові прокинувся старий інстинкт, той інстинкт, що гонить людей з метушливих міст у ліси та поля, щоб убивати собі поживу маленькими олив'яними кулями та хемічними способами. Прокинулась та сама, що й у людей, жадоба крові й захват убивством, тільки в нього ці інстинкти були безмірно глибші, ніж у них. Він мчав на чолі зграї, гнався за здобиччю, за живим м'ясом, щоб розшматувати його зубами й умоочити в його теплу кров свою морду аж по самі очі.

Екстаз — це найвища точка життя; вище воно вже не може піднести.. І такий парадокс буття — екстаз приходить тоді, коли людина

живе найповнішим життям—і він дає забуття цієї повноти життя. Такий екстаз, таке забуття приходить до артиста, підхоплює його й заносить на вогненних крилах і приходить до вояка охопленого безумством війни на полі бою. У такому екстазі тепер був і Бек, коли біг і вів за собою всю собачу зграю, а з горла йому вихоплювався дикий вовчий зойк. Він напружував усі сили, щоб дognати живу поживу, яка мчала поперед нього в місячному свіtlі. У Бекові заговорила глибінь його вдачі й те, що було глибше за нього самого, що заходила в самі надри часу. Його піднесла хвиля життя, її високий приплив. У ньому бреніла радість кожного суглоба, кожної сухої жили, кожного окремого м'яза, усього, що палало й невтримно виявляло себе в рухові, коли він летів під зорями по мертвій, нерухомій матерії.

Шпіц, холодний і практичний навіть у хвилині найбільшого збудження, відстáв від зграї там, де річка робить довгий заворіт і помчав навпереди. Бек цього не помітив і, обігши заворіт, побачив як на малесенький привид королика, що гнався вперед, кинувся з навислого берега другий більший привид. Це був Шпіц. Короликові рятунку не було. Коли гострі білі зуби вгородились йому в спину, в повітрі пролунав голосний, майже людський лемент. Відповідаючи на цей розпачливий зойк життя в обіймах смерти, пролунало переможне виття зграї, що бігла в слід за Беком.

Але сам він мовчав. Не спиняючись, налетів він на Шпіца і з такою силою вдарився плечем об його плече, що обидва покотилися в пухкий сніг. У одну мить Шпіц опинився знову на ногах, неначе він і не перекидався і, рвонувши Бека за плече, відскочив назад. Його зуби двічі

жлацнули, як сталеві кліщі капкану, і з тонких, покривлених губ вихопилось гарчання. Бек умить зрозумів, що настав рішучий момент, і що на котрогось із них чигає смерть. Коли вони з гарчанням, прищулівши вуха, кружляли один коло одного, чекаючи нагоди, щоб напасті, уся сцена стала йому враз якоюсь напрочуд знайомою. Він, здавалося, все згадав, — і білий ліс, і білу землю, і місячне світло, і навіть своє бойове збудження. Навколо панувало мовчання, біла зловіснатиша. Ніде ані шелесне, у повітрі ніякого руху, навіть жодна гілочка нігде не поворухнеться. Видко було тільки, як дихання собак поволі здіймалось і затримувалось у морозяному повітрі. Вони незабаром упоралися з короликом, ці собаки, або вірніше, напівпри-своєні вовки, і тепер підійшли й стояли навколо, неначе чогось сподіваючись. Стояли мовчки, тихо, тільки очі їм палали та дихання білою хмарою помалу здіймалося в повітрі. Для Бека в цьому всьому не було нічого нового, нічого несподіваного. Для нього це була сцена з далеких, безкраю далеких часів. Усе було так, як воно й мусіло бути звичайно.

Шпіц був досвідчений боєць. На півночі від Канади, від Шпіцбергена аж до самого Баренса не було жодного собаки, що перед ним би він поступився й не дав ради. Але яка б лють не взяла його, вона ніколи не засліплювала йому очей. У шаленому змаганні шматувати й нищити все, він не забував ніколи, що й ворог його прагне того самого. Він не наскакував сам, поки не зізнав напевне, що витримає наскок свого ворога, і ніколи не атакував, поки не був певен, що сам дастъ опір на атаку.

Бек даремне намагався вчепитися зубами в шию цьому здоровому білому псові і замість

м'якого тіла, його ікла трапляли на ікла Шпіца. Ікла цокалися об ікла, губи були пошматовані, ллялася кров, а Бекові й разу не пощастило напасті на ворога знебачки. Він розпалювався, вихорем налітав на Шпіца, силкуючись ісходити його за сніжнобіле горло, там де життя б'ється під самою шкурою, і що-разу Шпіц кусав його й відскакував назад. Бек перемінив тактику. Кидаючись на Шпіца тепер він відвертав голову вбік, і з усієї сили бив плечем у плече Шпіцеві, намагаючись його перекинути, але що-разу його власне плече було покусане, а Шпіц легко відскакував назад.

Шпіц не був ще поранений, а Бекувесь був заллятий кров'ю й ледве дух зводив. Боротьба чим-раз ставала все запекліша. Мовчазна вовча зграя застигла на місці. Бекові чим-раз частіше доводилось перепочивати. Тепер наскачував Шпіц з такою силою, що Бек хитався на ногах. Одного разу Шпіц його навіть перекинув. Зграя вся враз стрепенулась, але Бек у ту ж мить звівся на ноги, і вона знову закам'яніла й стала чекати.

На своє щастя Бек мав одну здатність, що спричинює успіх—він умів міркувати. Він бився, керуючись інстинктом, але міг битися й розмірковуючи. Він кинувся на Шпіца, ніби знову для того, щоб ударити його плечем, але в останню мить зовсім несподівано припав до землі, на сніг, і його зуби сцепились на Шпіцевій лівій передній лапі. Почекулося, як захрустіла кістка, і білий собака лишився на трьох ногах. Бек тричі пробував був перекинути його,—тоді знову вжив свого хитрого способу й так само перегриз йому праву лапу. Шпіц був тепер зовсім безпорадний, але, не зважаючи на біль, розплачливо силкувався втриматись. Він бачив мовча-

зне коло з блискучими, як жар очима, висунутими язиками, бачив сріблясті застиглі хмарки від їх дихання в повітрі, бачив, як це коло вужчає круг його зовсім так, як не раз колись було він бачив, що вужчали такі кола круг його повалених товаришів. Цього разу повалений був він сам.

Рятунку не було звідки чекати. Бек не мав жалю. Жаль був можливий тільки в м'ягшому кліматі. Він готував останній удар. Коло щільніше зімкнулось. Бек чув на собі гаряче дихання собак і бачив, що позад Шпіца й з усіх сторін вони поприсідали, наміряючись стрибнути, і з ока не спускали його. Настала тяжка хвилина. Жоден звір не ворухнувся, усі немов скам'яніли, прикипіли до місця. Шпіц наїжився й увесь тремтів; хитаючись на своїх двох здорових лапах, він приглушеного гарчав, ніби кидаючи свій останній загрозливий виклик неминучій смерті. Бек кинувся на нього, й зразу знову відскочив. Але цей раз вони востаннє зітнулися шлечем у плече. Чорне коло зовсім звузилося, обернулось в одну точку на снігу осяйному місячним світлом,— і Шпіц щез. Бек стояв остроронь і дивився. Дикий первісний звір переміг і зазнав насолоди вбивства.

IV. ХТО СТАВ ПАНУВАТИ.

— Що, не казав я вам?.. Не сидять у цьому Бекові цілих два катани? — казав Франсуа другого ранку, коли виявилось, що Шпіц зник, а Бек був увесь пошматований. Він підклікав його до вогню й став розглядати йому рани.

— Так, але й Шпіц гризся, як той чортяка, — зауважив Перроль, показуючи на Бекові рани.

— А Бек,—як цілих два,—відповів Франсуа,—але тепер у нас, хоч у всьому буде лад. Немає Шпіца—і гризни кінець.

Поки Перроль згортав табора й навантажував сани, Франсуа взявся запрягати собак. Бек з певністю попростував до того місця, що його Шпіц посадив, як передовик. Не помічаючи цього, Франсуа поставив на це почесне місце Соллекса, що на його думку найбільше пасувало йому.

Бек сердито накинувся на Соллекса, прогнав його й сам став на його місце.

— Ну, ну! — крикнув Франсуа, із сміхом ударили його по стегнах,—ну гляньте-но тільки на цього пса!.. Загриз Шпіца і вже наміряється заступити його місце!..

— Геть ізвідци,—крикнув він, але Бек і не поворухнувся.

Франсуа схопив його за нашийника і, не звертаючи уваги на його грізне гарчання, відволік убік і знову поставив Соллекса. Старому собаці це було зовсім не-до-душі, він виразно виявляв, що боїться Бека. Франсуа був упертий і не хотів цього помічати, але ледве він устиг відвернутись, як Бек знову прогнав Соллекса, а той не дуже-то й противився цьому.

Франсуа розгнівався.

— Ось я навчу, як мене слухатись! —крикнув він, схопивши важкого дрючка.

Бек добре пам'ятав чоловіка в червоному светрі, і, не поспішаючи, відступив. Він не кинувся на Соллекса, коли того знову поставлено спереду й став блукати на чималій відстані від дрючка. Він сердито гарчав і стежив за ним, щоб встигнути ухилитись, коли Франсуа захоче жбурнути в нього. Він уже добре пізнав, що воно таке.

Погонич запрягав собак далі й гукнув Бека, щоб поставити його, як звичайно поперед Дейва. Бек відступив ще на два чи на три кроки. Франсуа пішов за ним, але він ще відступив. Думаючи, що він боїться дрючка, Франсуа кинув його, але Бек не здавався. Йому було цього мало. Йому треба було стати передовиком — це його право, він його заробив і на менше не погодиться.

На помогу до Франсуа прийшов Перроль. Вони вдвох ганяли його з годину, пробували кидати в нього дрючками, що від них він ухилявся, обсипали прокльонами і його самого і його батьків, що жили перед ним, і всіх його нащадків, аж до найдальшого коліна, кляли кожний волос на його шкурі й кожну краплю крові в його жилах. На лайку Бек відповідав гарчанням і ввесь час тримався віддалік. Він не втікав далеко, тільки відступав і кружляв по таборі, добре даючи наздогад, що як його волю вчинять, то він підійде, і все буде гаразд.

Франсуа сів і почухав потилицю. Перроль подивився на годинника й вилася. Час ішов, уже цілу годину вони мусіли б бути в дорозі. Франсуа знову почухав потилицю, похитав головою і, усміхнувшись, трохи розгублено глянув на кур'єра. Той знизув тільки плечима — вони були подолані. Франсуа підійшов до Соллекса і гукнув Бека. Той засміявся, як уміють сміятись собаки, але не рушив з місця.

Франсуа відв'язав Соллекса і поставив його на попереднє місце. Собаки всі вже були запряжені і стояли, вишикувавшись у одну лінію, готові рушити в дорогу. Для Бека залишалось одно вільне місце спереду, місце передовика. Франсуа знову гукнув його, але той проте не підходив.

— Покиньте дрючка, — пораяв Перроль.

Франсуа послухався. Бек весело, підтюпцем прибіг і став попереду запряжки. На ньому пристібнули посторонки, сани рушили, люди побігли і всі разом вилетіли на річку.

Хоч як високо цінував Бека Франсуа, ка-
жучи, що в ньому два сатани, проте не минуло
ще й дня, як він побачив, що не знав ще
справжньої йому ціни. Бек зразу взявся до сво-
їх обов'язків передовика. Там, де треба було
бути кметливим, швидко догадатись і швидко
діяти, він, виявилось, вище стояв за Шпіца, а
рівні йому Франсуа досі ще небачив. А особ-
ливо Бек мав хист давати лад і примушувати
товаришів слухатись. Дейв і Соллекс байдуже
поставились до переміни передовика. Це їм і
за вухом не свірбіло. Іхне діло було працювати
й з усієї сили тягти посторонки. Поки їм не
заважали, їм було байдуже, що б там не кої-
лось. Навіть добродушний Біллі міг би їх
вести, аби тільки він умів дати лад. Решта
собак відбилися від рук, за останніх днів Шпіца,
і дуже здивувались, коли Бек став добре їх
чухрати.

Пайк, що біг зараз за Беком, не мав зви-
чаю налягати на свій хомут більше, ніж цього
треба було, і за свої лінощі, мав доброго про-
чухана, і навіть не одного. Наприкінці першо-
го ж дня він тягнув посторонки так старанно,
як ніколи в житті. Коли ввечері, отaborились,
дісталося добре й понурому, сердитому Джо, що
його ніколи не наважувався займати навіть Шпіц.

Бек насів на нього всією своєю вагою й чухрав
його, аж доки Джо не заскиглив, щоб його
помилували.

- Загальний тон запряжки став зовсім невпіз-
наний. Повернулась колишня одностайна робота,

ї собаки, як і раніше, тягли посторонки, як один. У Рінк Репідзу взяли ще двох собак, місцевих кудлачів, Тіка й Куну. І Бек так швидко й гарно їх вишколив, що Франсуа тільки рота роздзявив, від здивування.

— Зроду не бачив такого собаки, як цей Бек! — крикнув він до Перроля, — ніколи! Тисячу долларів вартий! Га? Що ви на це скажете, Перролю?

Перроль задоволено кивнув головою. Вони посувалися швидче, ніж він сподівався й вигадували все більше часу. Шлях був утертий, становкий, більше снігу не падало й не дуже було холодно. Температура як стала на 50° під нулем, так і трималась — усю дорогу. Люди або їхали санями, або бігли поруч, по черзі. Собаки мчали вперед. Спинялися зрідка.

Річка Тридцята Міля тепер більше взялася кригою, і вони за один день в'їхали стільки миль, скільки, сюди їduчи, зробили за десять день. За один перегін вони промчали шістдесят миль від озера Ле-Бардж до Гуайт Горо-Репідз сімдесят миль через озера Марш, Тегіш, та Беннет собаки летіли так швидко, що, ніби причалом тягли того, кому випадало бігти з санями.

Перроль побив рекорд. Вони їхали сорок день, роблячи пересічно по сорок миль на день. Три дні поряд Франсуа й Перроль роздавали поштові пакунки на головній вулиці Скагвею, і три дні їх закидали запрошеннями випити в компанії, а собаки були центром мало не побожньої уваги цілої юрби погоничів таamatопрів собак. Потім із заходу прибули скільки грабіжників з наміром поскубти трохи місто, але їх зловили й добре провчили, а увага суспільства перейшла на інших ідолів. Наспів як

раз урядовий наказ. Франсуа підклікав Бека, обняв його й гірко заплакав.

Це був останній раз коли Бек бачив його й Перроля. Як і інші люди, вони навіки щезли з його життя.

Бек із товаришами перейшли до рук одному шотландцеві, що в його жилах була мішана кров, і в компанії з дюжиною кудлачів рушив важкою дорогою назад у Давсон. Цього разу вони вже не їхали впорожні, і їм не треба було побити рекорд на швидкість. Теперішня праця була нелегка, день-у-день доводилось тягти за собою важкий вантаж — пошту з далекого світу тим людям, що шукали золота під непривітним небом бігуна.

Бекові не до-душі була робота, але він сумлінно до неї ставився, так само, як Дейв љ Соллекс, вважаючи, що це справа його чести й бачучи, що товариші з гордощів також виконують ту частину праці, що припала їм. Життя йшло одноманітно, точно як накрученена машина. Один день був такий самісінький, як і другий. Що-ранку в певний час розкладали багаття, варили сівлю, снідали. Потім одні згортали намети, інші запрягали собак і рушали в дорогу. Рушали рано, щось за годину перед тим, як починала рідшати темрява, перед світанком, увечері знову отaborювались. Хто напинав намети, хто рубав дрова, чи соснове гілля для постелів, а хто носив воду, або лід для вечері й годував собак. Для них це було одною з подробиць денного порядку, хоч, звісно, приемно було, попоївши риби, побігати з іншими собаками. Разом їх було зо сто. Між ними були й запеклі забіякі, але дві-три сутички з найдикішими з них показали Бекову перевагу, і потім, коли він наїжувався й

вискалював зуби, йому, звичайно, звертали з дороги.

Сам він, мабуть чи не найбільше за все любив лежати коло вогню. Підібгавши під себе задні лапи й витягши передні вперед, він з підведеною головою, кліпаючи сонними очима, дивився на полум'я. Часами він думав про великий будинок судді Міллера в сонячній долині Санта-Клара, про цементний басейн, про Тутса—маленького японського песика та голу, без шерсті Ізабеллу. Але частіше згадував про чоловіка в червоному светрі, про смерть Керлі, про свою боротьбу з Шпіцом та про смачні речі, які він їв колись, та яких би йому хотілось попоїсти. Він не нудьгував за батьківщиною, Країна Сонця далеко була в тумані, і згадки про неї не хвилювали його. У ньому дужче говорила спадковість і багато де-чого такого, чого він ніколи раніше не бачив, здавалось напрочуд знайоме йому. Інстинкти (не що інше, як спогад про забутих предків), що спали були деякий час у надрах його істоти,—віджили й роз'яtrились. Не раз, лежачи коло багаття й сонно примрежуючи на нього очі, йому здавалось, що він бачить інше багаття, що він лежить коло цього іншого багаття й бачить чоловіка зовсім неподібного до цього шотландця перед ним. У того другого чоловіка коротші ноги й довші руки виступають, м'язи не такі круглі, а вузловаті, як ті мотузки, волосся довге, збилося в лямець, чоло низьке й ніби зтесане назад. Той чоловік видавав дивні звуки. Він боявся темряви. Пильно вдивляючись в неї, він міцно тримав у руці важку ломаку з прив'язаним на кінці каменем. Він мало не зовсім голий, тільки на спині подерта й пропалена шкура, але тіло вкрите все густим волос-

сям. На грудях, на плечах, на стегнах та на руках зверху вони, як густа шерсть. Він не стояв рівно: тулуб нахилився вперед, а ноги зігнуті в колінах. Усі його рухи еластичні й трохи боязкі, як у кота, ніби він жив у повсякчасному страху перед видимими й невидимими речами.

Часом цей косматий чоловік сидів скурчившись коло вогню і, сховавши голову між коліна, спав. Лікті йому тоді спиралися на коліна, а руки стиснуті були на голові, ніби захищаючи її від дощу. А за багаттям у темряві світилися, ніби жарини; вони світилися все парами, завжди парами Бек знов, що це були хижі звірі, він чув навіть, як тріщали кущі, коли вони продиралися крізь них. І коли він так куняв на березі Юкона, ліниво мруживши очі на вогонь, від цих звуків і від цих картин іншого світу наїжувалась шерсть йому на шиї й на спині, він починав тихенько скавучати, або жалібно заводити, аж доки кухар не кричав: «Агов, Беку! Прокинься!» Далекий світ одразу зникав, перед очима ставала дійсність. Бек зводився на ноги, позіхав і потягався, як після міцного сну.

Важка дорога потомила собак. Діставши до Давсона, вони чимало загубили ваги й мали жалюгідний вигляд. Щоб трохи виходитися, їм потрібен був спочивок, що-найменше на тиждень, коли не на цілих десять день, а натомість за два дні вони вже спускалися з прикого берега Юкона біля бараків, везучи листи в околишній світ. Собаки були знесилені, погоничі похмурі, що-дня падав сніг і ще погіршував становище. Дорога стала копна, сани ледве сунулись, собакам важко було їх тягти. Люди робили все можливе, щоб полегшити їм роботу.

Увечері, отаборившись, насамперед годували собак. Вони їли раніше ніж погоничі, а жоден з погоничів не залазив у свій мішок для спання, не обдивившись перше ніг своїм собакам. Проте вони знесилювалися з кожною дніною. Від початку зими вони зробили 1.800 миль, волікши за собою навантажені сани усю цю важку дорогу і 1.800 миль відбились навіть на найдужчих. Бек тримався, як завжди, підганяючи товаришів і пильнуючи дисципліни, але й він утомився. Біллі скавучав і голосив спросоння що ночи. Джо був ще похмурніший, ніж звичайно, а Соллекс ніяк не підпускав до себе нікого, ні з того боку, де був сліпий, ані з другого.

А найбільше мучився від важкої дороги Дейв. Йому щось одходило. Він ставав чим-раз дражливіший і похмурніший. Увечері, коли отаборювались, він зразу вигрібав собі яму і залазив у неї. Погонич мусів приносити йому туди їсти, бо, тільки-но його розірягали, як він лягав і не вставав на ноги аж до самого ранку, коли знову ставав у запряжку.

Удень, дорогою траплялось інколи, що він вищав від болю, коли сани шарпали раптом спинившись, або коли треба було добре напнутись, щоб витягти їх. Погонич оглядав його, але нічого не знайшов. Зацікавились і інші погоничі. Про Дейва говорили, і вечеряючи біля вогню, і коли курили останню перед сном люльку. Одного разу було щось на кшталт консультації. Дейва витягли з його ями, принесли до вогню, чавили й мацали так, що він верещав з болю, але нічого не знайшли. Кістки були цілі, проте всередині щось було негаразд.

У Кашієр-Барі він зовсім знесилився і скілька разів падав у зброй. Шотландець зробив

зупинку, розпріг його, а на його місце коло саней постановив Соллекса. Він хотів, щоб Дейв трохи спочинув, біжучи за саньми, але той, хоч який був слабий, не хотів, щоб з нього здіймали збрую. Він гарчав, коли його розпрягали й став жалібно вити, побачивши Соллекса на тому місці, що стільки часу належало йому. Його професійна гордість страждала і, смертельно хворий, він не міг спокійно дивитись на те, що інший справляє його роботу.

Коли сани рушили знову, він побіг поруч, завалюючись у м'який, глибокий сніг. Кидаючись, і кусаючи Соллекса, вінувесь час намагався зіпхнути його й стати на його місце, і безперестану, жалібно скавучав. Шотландець пробував був прогнати його батогом, але він не звернув, навіть на це уваги, і чоловік не на важився вдарити його дужче. Дейв не хотів бігти за саньми, натертою дорогою, а все плентався збоку, де було копно. Нарешті, виснажений, він упав.

Сани проїхали повз нього. Він провів їх жалібним виттям, зібрав останні сили, звівся на ноги і, заточуючись, побіг дорогою за ними. На зупинці, знову завалюючись у сніг, він доволікся до Соллекса й став поруч із ним. Погонич, що закурював люльку в товариша на задніх санях, вернувся й торкнув собак. Ті рушили з місця без найменшого напруження, і здивовано обернувши назад голови, спинились. Сани стояли на місці. Погонич також здивувався й гукнув своїх товаришів, щоб прийшли поглянути в чим справа. Виявилось, що Дейв перегріз обидва посторонки Соллекса, і сам стояв перед саньми на своєму місці, пильно дивлячись на всіх, ніби благаючи не проганяти його.

Люди не знали, що з ним робити. Заговорили про те, що собака може часом навіть умерти від розриву серця, коли його забрати з роботи, хочби й з такої, що вбиває його. Пригадали випадки з знайомими собаками, старими чи покаліченими, що не витримували, коли їх випрягали й умирали на місці. Однаково Дейв недовго протягне, то нехай уже вмирає в зброй, коли йому так хочеться, спокійно, не надриваючи собі серця. Його запрягли. Він гордо потяг сани, й скілька разів заскавучав з болю. Часом він падав і волікся на посторонках, а одного разу навіть сани переїхали через нього, і він став кульгати на задню ногу.

Проте, як там не є, а він дотягнув до вечора. Отаборились, його поклали коло вогню. Під ранок він зовсім занепав на силі. Коли стали запрягти собак, він страшним напруженням звівся на ноги, захитався й упав, проте став повзти до них. Витягши вперед передні лапи, він підскакуючи, підтягав своє тіло, і таким чином пересувався на декілька дюймів уперед. Але незабаром і на це нестало сил. Востаннє його бачили, коли він лежав на снігу з роздзяленою пащекою й сумно поривався за санями. Його жалібне виття неслосья вслід за ними, доки вони не заховались за лісом на березі річки.

Тут спинились. Шотландець відійшов від саней і поволі пішов туди де був табор. Розмови замовкли, і в тиші голосно пролунав револьверний постріл. Швидко ступаючи, він незабаром повернувся. Ляснули батоги, весело задзвеніли дзвіночки, і сани рушили в дорогу. Але Бек знов, як знали й інші собаки, що трапилося позаду, там, за поясом дерев, що облямовували річку.

V. ВАЖКИЙ ШЛЯХ.

За три дні після того, як Бек та його товариші вивезли пошту з Давсона, вони дістались до Скавгеля. Собаки підбилися й були знесилені геть. Бек замість колишніх сто сорока фунтів важив сто п'ятнадцять. Інші, хоч і легіші за нього, загубили ще більше ваги. Пайк, що частенько вдавав, ніби йому болить нога, тепер і справді кульгав. Кульгав також і Соллекс а Дабові було вивихнуте плече. Але найбільше всі надвередили ноги. Колишньої легкої й еластичної ходи й знаку не лишилось. Вони ступали важко, здригаючись усім тілом і від цього ще більше стомлювались за день. Собаки не були хворі, вони тільки до смерти потомились. Це не була втома від якогось короткого непомірного напруження, що після нього можна було поновити сили за яких скілька годин. Ні, ця смертельна втома була наслідком повільного, довгого виснажування, безперервного напруження цілими місяцями. У собак були виснажені геть усі сили, не залишалось нічого, чим би можна було їх відновити. Кожний м'яз, кожна клітинка, — усе було до смерти знесилене. Та й не диво: менше, як за п'ять місяців вони зробили 2500 миль, а з них останніх 1800 миль пройшли маючи тільки 5 день спочивку.

Вони дістались до Скагвея, але далі не могли ступити жодного кроку. Вони ледве тягли посторонки, а на схилах дбали тільки за те, щоб не трапити під сани.

— Ну, вперед! ще трошки, бідолахи ви, кривоногі! — намагався підбадьорити їх погонич, коли вони, хитаючись, волоклись головною вулицею Скагвея.

— От уже й край!.. Тепер перепочинемо!..
Та й довго ж будемо спочивати!

Погоничі могли сподіватися на довгий спочивок; вони сами зробили 1200 миль, маючи тільки два дні спочивку, і цілком заробили скілька днів спокою. Але в Клондайк ринуло така сила людей з усіх кінців світу, і таку силу жінок, коханок і родичів покинули вони там, що пошти набралася ціла гора. А ще були й урядові папери. Свіжі собаки з Гудзонової затоки заступили потомлених і нездатних більше до праці, а цих, хоч як вони мало коштували, проте вирішили продати.

Минуло три дні. Тільки за цей час Бек та його товарищі зрозуміли, як вони потомились і як виснажились. Четвертого ранку прийшло двоє людей, видимо з штатів родом, і за безцін купили їх разом із збруєю. Люди ці кликали один-одного Гол і Чарлз. Чарлз був білявий, середнього віку чоловік, з слабими слізливими очима, з вусами, бадьористо закрученими вгору, з обвислою губою. Гол був юнак 19—20 років, з великим колтівським револьвером і мисливським ножем, засунутим за пояс, що ввесь наче наїжився від набоїв—цей пояс насамперед брав на себе очі й виразно показував на те, що Гол був ще зовсім жовторотий і молодий. І він і Чарлз, здавалось, якось зовсім не пасували до цієї обстави, і чого такі, як вони йдуть на північ—навіки буде тайною, якої ніхто ніколи не розв'яже.

Бек чув, як вони торгувались, бачив, як гроші перейшли до рук урядового агента й зрозумів, що шотландець та погоничі — вийшли з його життя, услід за Перролем, і Франсуа, і іншими, що щезли раніше. У новому таборі, куди привели Бека та його товаришів, вони

побачили нелад і бруд. Намет був напнутий недбало, посуд стояв немитий, скрізь було безладдя. З чоловіками була жінка. Вони звали її Мерседес, вона була Чарлзові дружиною, а Гол був її брат—справжня родинна компанія.

Бек з опаскою й недовірливо дивився, як вони згортали намета й вантажили сани. Вони старалися з усіх сил, але в них не було ні звички, ані вміння. Виявилось, що згорнутий намет був утроє більший, ніж треба, посуд так і запаковано немитий. Мерседес метушилася, заважала чоловікам і безперестану молота язиком, або навчала їх, або бурчала на них. Коли вони поклали мішка з оджею спереду, то на її думку треба було його покласти назад. Коли поклали назад і зверху ще навантажили два пакунки, то виявилось, що їй потрібні речі, які могли бути тільки в цьому мішку. Довелося все розв'язувати знову.

Із сусіднього намету вийшло троє людей і стали насміхатися, підморгуючи одно-одному, й дивлячись, як вантажили сани.

— Ну, ю вантажу у вас!—зауважив один, — звісно, не моє діло вас учити, але я б на вашому місці не таскав би цього намету.

— Ви чуєте, що він каже? — сплеснула руками Мерседес, жахаючись, — цікаво, як би я могла без нього обйтись?

— Тепер весна, холоду вже не повинно бути—сказав чоловік.

Мерседес тільки похитала головою. Чарлз і Гол накладали решту на сани, що здіймалися горою.

— Ви гадаєте, що вони рушать з місця? — спитав один з глядачів.

— А чому ж би ю ні? — коротко відрубав Чарлз.

— Ну звісно, звісно! — поквапився лагідним тоном погодитись чоловік. — Я тільки здивувався... Мені здалося, що трошечки переважає, та й годі. Чарлз повернувся до нього спиною й став затягати реміння, як умів, а вмів він далеко не так, як слід було.

— Авжеж, з таким спорудженням іззаду собаки будуть мчати цілий день, — ствердив другий глядач.

— Безперечно! — сказав Гол з холодною ввічливістю, і взявши в одну руку жердину, а в другу батога, махнув ним. — Ну, вперед! — гукнув він, — гайда, вперед!

Собаки рвонули, натиснули на хомути, з усіх сил натягли посторонки й через скілька хвилин попустили. Вони не могли зрушити са ней з місця.

— Ах ви ж, ледацюги! Я вам покажу! — крикнув Гол, піднявши батога.

Мерседес кинулась до нього з криком.

— Не треба, не треба, Голе!.. — вона видерла в нього батога. — Бідні мої, милі песики! Гол, ти повинен мені обіцяти, що ніколи не будеш з ними поводитися жорстоко, а ні, — то я й з місця не рушу.

— Дуже ти тямиш багато, — була глузлива відповідь брата. — Краще не заважай мені. Кажу тобі, що вони ледачі. Без батога з ними нічого не вдіш. Інакше з ними не можна, спитай кого хочеш, хоч цих людей.

Мерседес озирнулась з благанням. На її гарненькому личку видко було огидливість, коли вона бачила страждання.

— Та вони виснажені зовсім, коли хочете знати, — сказав один з людей, — усі сили їм занепали, он воно що. Їм треба ще добре спочинути.

— Та нехай їм біс із тим спочивком! — вихопилося з безвусих губ у Гола. Мерседес тільки охнула зляку, але він був їй брат, і вона зразу стала на його бік.

— Не звертай уваги на цього чоловіка, Голе,—сказала вона рішуче,—поганяй собак і роби так, як уважаєш за потрібне.

Батіг хльоснув по собаках. Вони знову рвонулись, налягли на хомути, напружили всі сили, мало не лягаючи на сніг і закопавшись у нього глибоко ногами. Сани не рушили, так, ніби вони прикипіли до місця. Після двох спроб собаки геть захекались, проте батіг немилосердно свистів над ними. Мерседес знову не витримала. Ставши на коліна перед Беком, вона обхопила його обома руками за шию з повними сліз очима.

— Біdnі, ви, мої, біdnі!—Плакала вона співчиваючи, — чому ви не хочете потягти дужче? Ніхто б вас і пальцем не зачепив!

Бекові вона була не до-вподоби, але він почував себе таким нещасним, що міг навіть опинатись і крім того вважав, що може це та-кож частина його жахливої роботи.

Один з глядачів, що стояв із сціпленими зубами, щоб утримати язика, не—витримав.

— Мені нема ніякісінського діла до того, що станеться з вами,—сказав він, — але ради собак я раджу вам: допоможіть їм, зруште сани! Хіба ви не бачите, що полози попрimerзали? Візьміться трохи з правого, трохи з лівого боку — і край!

Зробили втретє спробу зрушити з місця. На цей раз, слухаючись поради, Гол обрубав лід коло полозів. Бек і його товариші, під хльосканням батога, напружили всі сили, і перевантажені, погано впаковані сани, нарешті

рушили. За сто ярдів перед дорога поверталася й прикро спускалася на головну вулицю. Треба було великої спритності, щоб утримати сани, на яких вантаж переважував. У Гола такої спритності не було. Коли собаки звернули на повороті, то сани перекинулись і половина вантажу, аби-як затягнутого ремінням, випала. Собаки бігли не спиняючись, і сани наполовину легші, лежачи боком, мчали за ними. Погане поводження й непомірна вага сказали знесилених, вимучених тварин. Дарма Гол кричав «стій! стій!» Оскаженілий Бек, а за ним і вся запряжка мчали вперед. Гол спотикнувся, упав, сани переїхали через нього, і собаки вибігли на головну вулицю на велике диво перехожих, що кинулись збирати пакунки, які сипалися з саней.

Добрі люди спинили собак і позбирали всі речі. — «Половину вантажу і вдвоє більше собак!» — чути було з усіх сторін поради, — «а ні — то не добереться до Давсона!»

Гол, його сестра й швагер похмуро мовчали. Поставивши намета, вони заходилися впорядковувати свій вантаж. Посипалися консервні коробки. Люди реготалися, бо про консерви можна було тільки мріяти.

— Ковдри для готелю, — сміючися зауважив один із тих, що помагали.

— Куди вам стільки? — сміялися люди, — доволі з вас і половини, а решту покиньте. Покиньте намета, посуд, хто його вам у дорозі митиме? Що ви собі думаєте? Що ви їдете пульманівським вагоном?

Усю зайвину, що без неї можна було обійтись, немилосердно покинуто. Мерседес заголосила, коли мішка з її сукнями скинули з саней і стали з нього виймати одно за другим. Вона

обливалася слізьми над кожною дурницею. Обхопивши руками коліна, вона в повному розпачі хиталася вперед і назад, повторюючи, що вона з місця не рушить, хоч би тут було й дванадцятеро Чарлзів. Не знайшовши ні в кому співчуття, вона витерла очі й сама взялась упорядковувати свої речі й викидати деякі, на віть дуже потрібні. Упоравшись із своїм майном, вона взялась до чоловічих мішків і запопадливо працюючи, спорожнила й їх.

Зменшившись наполовину, вантаж був проте ще чималенький. Увечері Чарлз і Гол десь пішли й повернулися з шістьма новими собаками, не місцевої породи. Разом з Беком та його товаришами, і з Тіком і Куною, — тими кудлачами, що взято в Рінг-Рапідз тоді, як мчали, щоб побити рекорд, — у запряжці було тепер 14 собак. Але нові, хоч трохи вже вишколені з тої пори, як їх ізсадили на суходіл, проте ще небагато були варті. Троє з них були короткошерсті пойнтери, один — Ньюфавндленд та двоє собак-покручів, невідомої породи. Вони, ці новаки, видимо, мало що знали. Бек та його товариші дивилися на них з огидою. Правда, Бек незабаром поставив їх на належне місце й навчив їх чого неможна робити, але не міг навчити їх того, що треба було робити. Вони неохоче бралися до роботи. Крім собак-покручів, усі вони були приголомшені, розгублені від кепського поводження з ними й від нової непривітної обстави. А ті двоє собак не розуміли нічогісінько і скоріше можна було поламати їм кістки, ніж чогось навчити.

Нові собаки були такі безнадійні й безпрадні, а старі — такі знесилені після 2500 миль безупинної дороги, що майбутнє не обіцяло нічого хорошого. Проте обидва чоловіки були

веселі й трохи навіть пишались. Чотирнадцятеро собак — це вам не аби-що! Вони бачили багато саней, що виїздили в Давсон, або приїздили звідти, але жодні сани не мали чотирнадцять собак. У подорожах під полярним колом усе мусить бути ретельно разраховане. 14 собак не запрягали ні в одні сани з тої простої причини, що одні сани не могли вмістити харчів для них. Але Чарлз і Гол цього не знали. З оливцем у руці вони все достеменно обчислили, скільки йде на одного собаку, скільки на всіх, на скільки днів, то-що. Мерседес дивилась через плече на чоловіків і потакувала їм. Усе було дуже просто.

Другого ранку доволі вже пізно, Бек на чолі довгої запряжки біг головною вулицею. Ні жвавости, ні моторності не було ні в ньому, ні в його товариших. Вони були на смерть потомлені. Чотири рази Бек пробіг відстань між Со-лоною Водою та Давсоном, і думка про те, що йому, змученому, виснаженому треба знову йти тим самим важким шляхом, гнітила його. Йому не до душі була робота, як і іншим собакам. Новібули полохливі й боялись своєї тіни, старі, місцеві не мали віри до людей, що йшли з ними.

Бек невиразно почував, що не можна звіритись на цих двох чоловіків та на жінку, що з ними. Вони не знали нічого, що треба робити і, що далі, то ставало видніше, що вони ніколи нічого не навчаться. Усе їм падало з рук, ні в чому не було ні ладу, ні потрібної дисципліни. Щоб хоч-аби як отaborитись, треба було згаяти добру половину ночі, а щоб згорнути табор,— та як-небудь навантажити сани — половину ранку, а потім цілий день спинятись і перев'язувати їх знову. Бували дні, коли вони робили не більше, як по десять миль, а випадали

такі, що зовсім не рушали з місця. Жодного разу їм не пощастило пройти й половини тої відстані, що її звичайно беруть на увагу, обчислюючи запас харчів для собак.

Як наслідок цього — їм неминуче повинно було невистачити харчів. Вони ще навіть прискорили цю катастрофу. Даючи собакам зайве, вони наблизили день, коли їм не стало потрібного для них. Нові собаки, що іх шлунки ще не призвичайлісь до повсякчасного недоїдання, і вони не звикли ще задовольнятися малим, були страшенно ненажерливі. Знов же, коли замордовані кудлачі стали погано тягти сани, Гол вирішив, що звичайної порції замало й подвоїв її. Цього ще мало. Коли, — не зважаючи на сльози в прекрасних очах і на третмючий голос Мерседес, — їй не щастило випросити його, щоб погодував ще собак, то вона таскала з мішків рибу й нишком годувала їх. Але Бекові та його товаришам не цього треба було, а тільки спочивку. Хоч як вони мало проходили за день, проте важка кладь висисала з них немилосердно всі сили.

Потім стало бракувати харчів. Одного дня Гол опинився перед тим фактом, що харчів уже витрачено половину, а дороги пройшли не більше як четверту частину і, — що найгірше, — ніде, ні за які гроші, їх не можна було добути. Він зменшив звичайну порцію собакам і вирішив збільшити щоденні перегони. Сестра та швагер силкувались йому допомогти, як тільки могли, але їм заважали важкий вантаж та їхня недоладність. Дати собакам менше харчів — не тяжко, але неможливо примусити їх пройти більшу відстань, коли, через свою непристосованість, вони ніколи не могли вийти раніше франці й таким способом збільшити число ден-

них годин. Не тільки вони невміли примусити собак працювати, але й сами не здатні були до ніякої праці.

Перший занепав Даб. Хоч який він був нещасний злодюжка, що завжди попадався й терпів кару, проте з його був непоганий робітник. Його вивихнуте плече, що на нього ніхто не зважав ставало чим-раз гірше. Кінчилось на тому, що Гол застрелив його з свого великого Кольта. Що-до привезених собак, то про них склалася думка, ніби вони гинуть з голоду на тих порціях, що цілком задовольняють кудлачів. І справді, всі шестеро нових собак не могли нічого зробити, як тільки подохнути, одержуючи свою порцію сушеної риби. Ньюфавндленд загинув перший, за ним здохли три короткошерсті пойнтери. Собаки-покручі довше чіплялися за життя, але й вони не витримали.

На цей час у людей, що йшли з ними, зникла вся лагіdnість і привітність, що властива південним жителям. Подорож по полярних краях не мала жодної поезії й краси й була для них жорстокою дійсністю. Мерседес перестала вболівати над собаками, їй не було часу, бо доводилося уболівати над самою собою та сваритися з чоловіком і з братом. Сварка — це була єдина річ, що від неї вони не втомлювались. Дразливість, походила від їхніх страждань, і все росла, більшала й далеко переважувала навіть самі страждання. У цих трьох людей не було того дивного терпіння в дорозі, що властиве людям, які вміють, страждаючи і працюючи, залишитися лагіdnими й добрими. У цих не було терпцю й знаку. Вони всі закам'яніли від страждань. Їм усе боліло, м'язи, кістки і навіть серце, і це їх зробило дразливими й жорстокими. Уранці вони прокидалися

з сердитим словом на язиці, а ввечері з ним засинали.

Чарлз та Гол зводились сваритись з найменшого приводу. Кожен був глибоко переконаний, що справляє далеко більшу частину роботи, ніж йому належить і, без сорома казка, при всякій нагоді виказував це. Мерседес раз стояла за братом, а раз за чоловіком, а кінчалося завжди родинною сваркою. Коли, приміром, повставало питання про те, кому піти зрубати скілька сучків на багаття, — зараз же починалась суперечка, і хоч справа торкалась тільки Чарлза й Гола, проте зачіпали всю родину, батьків, матерів, тіток, дядьків, тих, що жили за тисячі миль і навіть тих, що давно вже були на тому світі. І яке мають відношення до рубання сучків погляди Гола на мистецтво, або драми з громадського життя, що їх написав брат його матери — трудно було зрозуміти, а суперечка проте переходила на ці нові теми, або хилилася в бік політичних переконань котрогось із них. Часом несподівано виявлялось, що багаття на льоду на Юконі мало тісний звязок із довгим язичком Чарлзо-вої сестри. Мерседес, що не мала в цьому жадного сумніву, користалася з нагоди, щоб розважити душу й висловити свою думку про чоловікову сестру і, до речі, свій погляд на деякі неприємні риси в його родини. А тимчасом багаття не було ще розкладене, сани не розвантажені й собаки не нагодовані.

Але Мерседес ще крім усього страждала як жінка. Вона була гарненька, ніжна, звикла, щоб з нею поводились по лицарському. А тепер відношення до неї чоловіка й брата ніяк не можна було вважати за лицарське. Вона завжди була безпорадна і вважала, що так і ли-

чить бути її статі, а вони скаржились і казали, що вона завдає їм великих труднощів у житті. Утомлена, хвора, вона вже не думала про собак і не злізала з саней. Але з усією своєю ніжністю вона важила не менше, як 120 фунтів, і це була не аби-яка вага, яку мусіли тягти кволі, що гинули з голоду, тварини. Вони падали, сани спинялись, чоловіки просили її злізти й іти пішки, сперечались, благали, а вона скаржилась небові на їхнє грубіянство й не рушала з місця. Одного разу вони силою стягли її з саней, але вже більше зареклися це робити. Вона зробила, шкутильгаючи де-кілька кроків, як вередлива дитина й сіла на дорогу. Вони рушили далі,— вона не поворухнулась. Вони проїхали три милі, стали, розвантажили сани, пішли по неї й силоміць привели й посадили на сани.

Страждаючи над міру сами, люди стали байдужі до страждання тварин. У Гола була теорія, що її він намагався прикладати до інших, а саме, що треба себе загартовувати. Він провівіував її швагрові й сестрі, й коли йому тут не пощастило, то він став заганяти її ломакою в собак. У Файф-Фінгерз із'їли останні харчі. Стара беззуба індійка продала їм скілька фунтів мерзлої конячої шкури за великого кольтівського револьвера, що разом із мисливським ножем стремів за поясом у Гола. Ця шкура була нікчемним сурогатом справжньої їжі. Вона була здерта шість місяців тому зі здохлої з голоду коняки, і тепер, заморожена, подібна була до кавалків заліза; коли собаки їх поковтали, то в шлунку вона відтанула, і з неї зробилися клапті тонкої шкури й клок шерсти, а це ніяк не могло перетравитися в шлунку, а тільки дратувало його.

Бек плентався спереду запряжки, ніби в якомусь кошмарі. Він тягнув посторонки з усіх сил, а коли вже не міг, то падав на сніг і лежав, аж доки батіг і ломака Гола знову не здіймали його на ноги. Його колись пишне хутро не лисніло й не таке вже було густе. Шерсть збилася в лямець, висіла ковтунами, і на тих місцях, куди влучав дрючик, була замашена засохлою кров'ю. Схудлі м'язи були, як вузловаті мотузки, жиру не було зовсім; кожне ребро, кожна кістка з його кістяка виразно виступали під шкую, що звисала порожніми згортками. Він мав розпачливий вигляд, але серце його твердо трималось. Чоловік у червоному светрі стверджував, що його зламати неможна.

У такому самому стані, як Бек, були й інші собаки. Разом із ним їх було семеро, цих кістяків, що ледве волокли ноги. Із своїх тяжких мук вони стали нечутливі до ударів батога та дрюка. Біль здавався тупим і неначе далеким, так само, як далеким і притильмареним здавалось їм усе, на що дивилися їхні очі, та що слухали їхні вуха. У них не лишилося й половини життя, навіть чверти його не було. Кожний являв собою тільки мішок з кістками, що в ньому ледве жевріла іскра життя. На зупинках, коли вони в зброй падали на сніг і лежали, як неживі, ця іскра життя пригасала, блідла й от-от би погасла зовсім, але під ударами батога й дрючка вона знову ледве загоралася, вони, хитаючись, зводились на ноги й плентались далі.

Настав день, коли добродушний Біллі впав і не здолів уже підвєстись. Револьвера Голового продано. Він узяв сокиру й ударив Біллі по голові, перетяв посторонки й відтягнув його

в бік. Бек і його товариши бачили це й знали, що й ім треба сподіватися такої самої долі. Другого дня вийшла з лав Куна. Залишилось тільки п'ятеро собак. Джо, занадто вже змучений, щоб бути, як раніше, лихим; Пайк, покалічений, кривий, мало притомний і вже не здатний навіть удавати; Одноокий Соллекс, понурий сумлінний, пес, що намагався, як колись працювати, але не мав на це сил; Тік, що працював цієї зими найменше, а били його найбільше за те, що був бадьоріший за інших—і Бек, як і колись, на чолі запряжки, але він уже не пильнував ладу й дисципліни; напівсліпий від знесилля, він ледве намацуває ногами дорогу.

Стояла чудова весна, але ні собаки, ані люди не помічали її: Що-не-день, то сонце підбивалось усе вище й сідало пізніше. Розвиднялось о третій уранці, а смеркало аж до дев'ятої увечері. Цілісінький довгий день сонце сліпучо світило. Похмуру зимову тишу заступив весняний гомін розбурканого життя. Він здіймався з землі, повної радости відродження, ішов від усього, що знову віджило, й рухалось тепер, що було мертвє й нерухоме довгими місяцями. У соснах шумував сік, верби й осики вкрилися ніжно-пахучими бруньками. Кущі та всякі чепелиці вбралися в зелене. Уночі сюркотіли коники, а вдень усякі плазуни шелестіли в траві, вигріваючись на сонці. На узлісся закричали куріпки, задовбали ятли, заскакали білки; птаство щебетало безперестану. А над головою летіли з півдня ключі диких качок, гусей і журавлів, клином урізаючись у повітря.

З кожного схилу дзюркотіли невидимою музикою струмки. Усе навколо тануло, осідало, тріщало. Юкон силкувався зламати кригу, що

тримала його в кайданах. Він роз'їдав її з-під споду, а сонце розтоплювало згори. Скрізь виступали пролизини, роздавались і ширшали розколини, тонкий шар криги ломався й кавалками злізав у воду. І серед цього молодого життя, що прокидаючись тріпотіло, рвало все навколої й ламало, під яскравим сонцем, обвіяні ніжно-пестливим леготом,— заточуючись, брели, ніби засуджені на смерть, двоє чоловіки і одна жінка з своїми кудлачами.

Собакам ноги підгиналися. Мерседес сиділа в санях і плакала, Гол лаявся, Чарлз дивився замислено перед себе вогкими очима. У такому стані дісталися вони до табору Джона Торнтона у гирлі «Білої Річки».

Вони спинились, і собаки впали, як підтяті. Мерседес утерла очі й дивилася на Джона Торнтона. Чарлз обережно, помаленьку сів на колоду. Усе його тіло було ніби закам'яніле. Гол заговорив перший. Джон Торнтон достругував держака до сокири, що вирубав з берези. Він слухав і давав короткі відповіді, коли його питали. Він знов, що це за люди були перед ним і певен був, що вони не послухаються, що б він їм не порадив.

— Нам казали там вище, що дорога буде завалюватись, що найкраще перечекати,— сказав Гол, коли Торнтон застеріг їх щоб не уbezпечалися іхати напіврозталим льодом,— нам казали навіть, що ми нізащо не перейдемо Білої Річки, і, як бачите, ми вже тут,— насмішкувато й тріумфуючи додав він.

— І вони цілком слушно це казали,— відповів Торнтон,— крига може що-хвилини піти. Тільки дурням могло пощастити пройти річкою. Скажу вам щиро: за все золото з Аляски я б не наважився піти цим льодом.

— Через те, звісно, що ви не дурень, як я гадаю, — сказав Гол, — а от ми підемо, проте, в Давсон! — Він замахнувся батогом, — ну, ви, вставайте! Бек! Гайда в дорогу! — гукнув він на собак.

Торnton стругав далі. Він знов, що марна річ заважати дурневі робити дурниці. Знов же, два·три дурні більше, чи менше — однаково, від цього нічого на світі не переміниться.

Собаки не встали, коли скомандував Гол. Вони вже давно були в такому стані, коли треба було добре попобити, щоб звести їх на ноги. Батіг звився й удари немилосердно поси-пались на спини собакам. Торnton стиснув зуби. Соллекс перший насилу звівся на ноги, за ним Тік і Джо, але всі скавучали з болю. Пайк робив очайдушні спроби, два рази впав і тільки на третій — став на ноги. Але Бек не рухався і все лежав там, де впав. Батіг свистав над ним, але він навіть і не скавучав. Разів скілька Торnton ніби поривався був щось сказати, але видимо, передумував. Тільки очі йому стали вогкі, і коли батіг усетаки свистів, він зірвався з місця й нерішуче пройшовся вперед і назад. Це вперше трапилось так, що Бек зрадив, і цього було цілком доволі, щоб довести Гола до сказу. Він кинув батога і взявся за дрюка. Але Бек не поворухнувся навіть під градом ударів, що сипались тепер на нього. Він, як і його товариші, ще мав сили стільки, щоб звестись на ноги, але він вирішив не вставати. Він невиразно передчував, що неминуче має трапитись якесь нещастя. Це передчуття цілий день не кидало його. Він увесь час почував під ногами тонкий ненадійний лід і якимсь унутрішнім почуттям знов, що біда насувається, що вона там на річці, куди господар хоче його

вигнати, і відмовлявся рушити з місця. Він так вимучився й так знесилів і виснажився, що навіть не дуже мучився від ударів. Але вони все падали на нього, і маленька іскра життя, що тліла в ньому, почала мерехтіти й мало-мало не погасла. Він зовсім онімів. Звідкілясь, ніби здалеку він відчував, що його б'ють, але почутия болю вже зникло. Він тільки ледве чув, як дрюк колотив його по тілі. Та це вже й не його тіло, воно було десь далеко від нього.

У Джона Торнтона вихопився якийсь, немов звірячий крик, і без ніякого попередження він кинувся на чоловіка з дрючком. Гола відкинуло вбік, немов на нього впало зрубане дерево. Мерседес скрикнула, Чарлз утер очі, але так задубів від утоми, що не міг рушити з місця.

Джон Торнтон стояв коло Бека й силкувався опанувати себе. Він так оскаженів, що з хвилини нічого не міг вимовити.

— Коли ви ще раз ударите собаку, то я порішу вас! — нарешті вимовив він третмючим голосом.

— Собака мій! — крикнув Гол, підходячи й витираючи з губ кров. — Забираєтесь геть, коли не хочете, щоб я вас заколов. Мені треба поспішати в Давсон.

Торнтон, як і раніше, стояв коло Бека й не виявляв жодного бажання забиратися теть. Гол витяг свого довгого мисливського ножа. З Мерседес трапилася гістерика, вона закричала, заплакала й зареготала разом. Торнтон держаком від сокири вибив ножа Голові з рук і вдарив його ще раз по пальцях, коли він хотів його підняти. Потім нахилився, підняв ножа й швидко перерізав ним Бекові посторонки.

Голові пропала охота битись. До того ж у нього на руках була сестра, а напівживий Бек

був тепер йому нічого, бо вже він не міг тягти саней. Не минуло й скілька хвилин, як двоє чоловіків і жінка вже спустилися з берега на лід і подалися вперед. Голішов спереду біля жердини, Чарлз волікся за саньми, а Мерседес сиділа на них. Бек підвів голову й дивився їм услід. Пайк був спереду, Соллекс на своєму старому місці, а між ними Джо та Тік. Усі четверо кульгали й ледве плентались.

Торnton стоячи на колінах, обережно обмазував Бека своїми грубими, але дружніми руками, щоб переконатись, чи немає поламаних кісток. На щастя всі кістки були цілі, тільки він був у край знесилений і вкритий рубцями, а де-то й ранами після дрючка.

Сани вже від'їхали на чверть милі. Чоловік і собака стояли на березі й дивились, як вони сунулися по льоду. Раптом задок саней спустився, наче попав у вибійну, а жердина з Голом, що вчепився в неї, високо майнула в повітрі. До них долинув крик Мерседес, і вони побачили, як Чарлз відразу повернув назад, але не встиг він зробити й кроку, як лід завалився під ними. Люди й собаки разом із саньми зникли. На близкучій поверхні річки зачорніла величезна пролизина. Зимовому шляхові — край.

Торnton і Бек зирнули одно на одного.

— Бідолашний собачаро! — промовив чоловік, і собака лизнув йому руку.

VI. З ЛЮБОВИ ДО ЛЮДИНИ.

Минулого року в грудні Джон Торnton по-відморожував був собі ноги. Його товариші влаштували його як найкраще й покинули, щоб він піддужав, а сами пішли далі, проти води, маючи намір дістатися до Давсона пороном із

зрубаного дерева, коли річка скресне. Торнтон ще трохи кульгав, коли зустрівся з Беком і врятував його, але як потепліло й стало на годині, то поволі перестав кульгати. Бек також виходився, хоч вичунював дуже помалу. Довгими весняними вечорами лежав він на березі, дивився на біжучу воду й ліниво слухав пташиних співів та гомону відродженого життя.

Спочивок був надто приємний після 3000 миль важкої дороги і, кажучи правду, коли Бек підчулював, загоювались йому рани, міцніли м'язи, м'ясо наростало на кістках,— то він ставав чим-раз ледачіший. Але всі вони, і Бек, і Торнтон, і Скіт, і Ніг— лedaчуvali, били байдики, сподіваючись порону, що повинен був їх приставити в Давсон. Скіт був маленький ірландський сестер. Він незабаром сприятелювався з Беком, що бувши в тяжкому стані, не мав сили відштовхнути його. Скіт мав справжні лікарські здібності, що часом трапляється між собаками. Він, як та кицька, що вилизує котенята, чистив та вилизуває Бекові рані. Ретельно, щоранку після сніданку він приходив і сумлінно виконував свої обов'язки. Бек призвичаївся до цього так само, як і до Торнтонової уваги. Ніг, що також приязно до нього ставився, хоч і не виявляв цього, був великий чорний пес, покруч дойди та вловчого собаки, безмірно добродушний, з очима, що сміються.

Бек дивувався, що ті собаки не виявляли до нього ніякої заздрості. Вони ніби ділились з ним приязню та дбайливістю Торнтона. Коли Бек піддужчав, вони стали затягати його у всякі гри. Иноді й сам Джон Торнтон не витримував і брав і собі в них участь. Отже Бек, виходивши, почав, ніби нове життя. Любов, щира, палка любов уперше охопила всю його істоту.

Нічого такого він не відчував навіть, живучи в судді Міллера, в сонячній долині Санта Клара. З суддінimi ćinami в нього було ділове товаришування, він ходив з ними на влови й бродив по околицях. Суддіні внуки були під його опікою, він доглядав їх. До самого судді Міллера в нього була приязнь, пройнята глибокою пошаною. Але Джон Торnton перший розбудив у нього любов, палку, гарячкову любов та убожування, що межувала з божевіллям.

Людина врятувала йому життя, — це вже одно чогось варте, — але далеко важніше було те, що він, як виявилось, був ідеальний господар. Інші люди також дбали за собак, але робили це з обов'язку, або з практичних міркувань. А він поводився з ними, як із своїми дітьми, інакше він і не міг. Для них у нього завжди знаходилося ласкаве слово, і часом він довго просиджував і розмовляв з ними, почуваючи таку саму втіху з цієї розмови, як і вони. У нього був звичай брати Бекову голову в руки, класти на неї свою голову й похитувати нею з боку в бік, називаючи Бека лайливими словами, які найкращою музикою бреніли в ухах Бекові, що не знав більшої радості, як ці обійми й ця лайка. Він почував, що його серце мало не вискочить йому з грудей від щастя. І коли він, визволений, ставав на рівні ноги, і, усміхаючись своєю пащекою, з промовистим поглядом із горлом, повним звуків, що прагнуть вихопитись на волю, стояв нерухомо й дивився на Торнтона, той з якимсь, ніби з замилуванням, усе казав: «Тільки що не говорить! Тільки не говорить!»

Бек мав також свій звичай виявляти любов. Він хапав зубами Торнтона за руку й так стискав, що довго залишалися сліди від

його зубів. Але, як він розумів, що лайка була любовними словами, так і чоловік розумів, що це вдаване кусання було також пестощами. Проте найбільше Бек виявляв свою любов німим убожуванням. Він не тямив себе від щастя, коли Торnton гладив його, чи розмовляв з ним, але сам ніколи не запобігав, ласки. Скіт, звичайно, совав носа в руку Торntonові й штовхав його, аж доки той не погладить його; Ніг любив класти голову йому на коліна, а Бек убожував його здалеку. Він міг годинами лежати біля Торntonових ніг і, не зводячи очей, дивитись йому в лицо, вивчати його й стежити за кожним хвилевим його виразом і за кожним його рухом. А коли йому траплялось иноді лежати збоку, чи ззаду від нього, він не зводив очей з постати людини й стеріг її кожний рух. І такий був невидимий зв'язок між ними, що пильний погляд Беків примушував Торntonа озиратись і поглядом, куди вкладав він усе серце відповідати на погляд собаки, що в ньому також світилось його серце.

Довго після того, як Бек урятувався, він не спускав Торntonу з очей. Коли той виходив з намету, він ішов за ним услід, аж доки він не вертався назад. У нього багато перемінилось хазяїв з того часу, як він трапився північ, і він через те боявся, що жоден не може бути назавжди. Він боявся, що Торnton так само піде з його життя, як пішов Перроль, Франсуа, шотландець. Навіть уночі, уві сні цей страх не кидав його. Не раз він прокидається, прочумавшись зо сну і, тримтячи від холоду, підкрадався до намету й стояв там і прислухався до дихання свого господаря.

Але поруч із цією великою любов'ю до Торntonу, що робила його м'ягшою, майже цивілі-

зованою істотою, в ньому жили й спадкові риси первісного звіря, розбуркані в ньому життям півночи. Його відданість і убожування дались йому від цілих віків вогню й покрівлі, але він зберіг і дикість, і лукавство ще з давніших часів. Скоріше це був дикий звір, що прийшов з пустині до вогню Джона Торнтона, ніж собака з м'якого півдня й нащадок цілого ряду цивілізованих поколінь. Через свою велику любов до цього чоловіка, він би ніколи нічого в нього не вкрав, але й хвилини не вагався б зробити це в чужому таборі, у чужого, і вкрав би так хитро, що ніколи б його не зловили.

На голові й на тілі в нього були сліди зубів багатьох собак. Він гризся завжди запекло, але більше обмірковано. З Нігом та Скітом він не сварився — вони були дуже добродушні, а до того ще належали Джонові Торнтону. А чужий собака, однаково, якої породи, і хоч який сміливий, мусів або визнати першенство Бека, або на смерть гризтися з страшним ворогом. А Бек був нещадний. Він добре затямив закон дрюка й зубів, умів використовувати все, що давало йому якусь перевагу і завжди рішав ворога, засудженого на смерть. Він багато дечого навчився в Шпіца та в інших собак, поштових, та поліцейських, і зізнав, що середини бути не може. Він — або переможець або переможений; усякий виявил милосердя — це ознака кволости. У первісному житті його не знали, і коли б воно виявилось випадково, то його вважали б за боягузство, і воно мало б фатальні наслідки. Убий, або тебе вб'ють, іж, або тебе з'їдять — такий був непереможний закон, і Бек без вагання корився йому, тому велінню, що озивалось до нього з безодні віків.

Бек був старший за себе самого, старший за свій вік. Він стояв між теперішнім і минулим.

Вічність стояла за ним, билася в ньому потужним ритмом, і він ішов за цим ритмом з тою самою неухильністю, з якою зміняється пора року, з якою лине й відлинає приплив.

Він сидів коло багаття Джона Торнтона, цей собака з широкими грудьми, з білими іклами й густою шерстю,—а за ним мріли тіні численних поколінь собак, напів-вовків і вовків, пожадливих і ненажерливих. Вони разом з Беком їли м'ясо, що йому давали, задовольняли спрагу, прислухалися, нюхаючи повітря й поясняли йому, що значить гомін дикого життя, який долинав з лісу, керували його вчинками, засинали з ним, як він лягав спати, снили разом із ним сни й сами проходили йому перед очима у сні.

Ці тіні настирливо вабили його за собою, і що-не-день, то людина з своїми правами відходила все далі й далі від нього. З надрів лісу линув до нього поклик, загадковий й звабливий; він проймав його тремтінням, і Бек почував, що його щось гонить від багаття, що він повинен бігти в гущавину лісу на цей поклик, усе далі й далі, невідомо куди. З глибини хащів той поклик владно лунав. Але любов до Торнтона гнала собаку з зеленого лісового присмерку назад до багаття.

Тільки Торнтон і тримав його. Інших людей для Бека не існувало. Випадкові подорожні могли його хвалити й пестити, він був зовсім байдужий, і коли хтось занадто йому надокучав, він уставав і йшов геть. Коли Торнтонові товариши, Ганс і Піт, прибули нарешті на довгожданому пороні, він відмовився помічати їх, аж доки не зрозумів, що це люди близькі до його господаря,—але й тоді він тільки терпів їх, приймаючи їх увагу до себе з таким виглядом, ніби робив їм ласку. Піт і Ганс були того са-

мого типу, що й Торнтон. Вони були близькі до землі, через те просто думали й ясно бачили. Вони незабаром, ще раніше, як порон завернув у бистрину коло Давсонівського тартака, зрозуміли Беків характер і не наполягали щоб приятелювати з ним, як з Нігом та Скітом.

Любов Бека до Торнтона все росла й росла. Він тільки йому дозволяв у літній подорожі нав'ючити собі на спину клунка, і не було нічого на світі, чого б він не зробив з його наказу. Торнтон і його товариші продали в Давсоні свого порона і на вторговані гроші накупили всяких припасів і вийшли до верхоріччя Танана. Одного разу дорогою, коли вони сиділи наверху скелі, що простовісно спускалась на 300 футів до води, Торнтонові спала божевільна думка, зробити спробу. Він сидів над самим урвищем, а поруч із ним, за його плечем був Бек.

— Бек, скачи туди! — крикнув він, показуючи простягнутою рукою на безодню.

У ту ж мить Бек кинувся вперед. Торнтон схопив його, щоб не пустити, а Піт і Ганс насили відтягли їх обох від краю безодні на безпечноше місце.

— Щось надзвичайне! — сказав Піт, трохи відсапавши.

Торнтон похитав головою.

— Ні, це прекрасно, але разом і страшно. Ви повірите, иноді мені аж боязко стає.

— Не хотів би я бути на місці того чоловіка, що спробував би зачепити вас, коли він близько, — сказав рішучим тоном Піт, киваючи головою на Бека.

— І я також не хотів би, — додав Ганс.

Не минуло й року, як слова Пітові цілком справдилися. Це трапилось у Серкл-Сіті. Чорний Бертон, лихий і нестреманий чоловік,

зітнувся сваритися з якимсь новаком у барі. Добродушний Торнтон утрутився й став між ними. Бек, як звичайно, лежав у кутку і, поклавши морду на лапи, стежив за кожним рухом свого господаря. Бертон, ні слова не кажучи, з усіх сил відштовхнув Торнтона. Той відлетів і через те тільки не впав, що встиг схопитися за прілавицю.

З кутка долинуло щось, не то виття, не то гавкання, а вірніше це був рев, і присутні побачили, як Бек, витягшись на всю свою довжину враз знявся з підлоги й кинувся на горло Бертонові. Чоловік інстинктивно затулуючи горло, простяг руку, але не встояв на ногах і перекинувся разом із собакою. Бек випустив руку, і Бертон не встиг затулити горло руками, як він уже вчепився в нього зубами. Бека насилиу відтягли. Поки лікар утамовував кров і зав'язував рану, він шалено гарчав і ходив коло нього, готовий знову кинутись, коли б його не відогнали дрючками. Тут, на місці гірники влаштували мітинг, де визнали, що пес не винен, бо його роздрочили, і цілком його виправдали. З цього часу слава про Бека різйішлася, і ім'я його знали в кожному таборі на Алясці.

Пізніше, наприкінці року він урятував Торнтонові життя в зовсім інших обставинах. Усі троє товаришів перетягали довгого вузького човна через небезпечні пороги на річці «Сорокова Міля». Ганс і Піт з тонким манильським мотузом, прив'язаним до човна, йшли берегом. Торнтон стояв у човні й правив ним, упираючись у річне дно жердиною й кричав товарищам, що їм треба робити. Бек був на березі й тримався на одній лінії з човном, не спускаючи тривожного неспокійного погляду з своего господаря.

Човен підплів до дуже небезпечного місця. Ціла лава підводного каміння, ледве вкритого водою, вганялась далеко в річку. Ганс попустив мотузка і поки Торnton за допомогою жердини обережно проводив човна поміж камінням, він кинувся біgom уперед, щоб притягнути його мотузком, коли підпліве. Човен пройшов, але надзвичайно бистра вода, що була в цьому місці, підхопила його і швидко помчала вперед за водою. Мотуз напнувся і так раптово спинив човна, що він перекинувся до гори дном, і Торnton вилетів геть. Бистрина його зараз же понесла до найнебезпечнішої частини порогів, де вода вирувала й кипіла, звідки жоден плавець не здолів би випливти.

У ту ж мить Бек був уже в воді. За 300 ярдів від берега, серед страшного виру він догнав Торнтона. Почуваючи, що той вхопився йому за хвіст, він повернув до берега, працюючи з усіх сил. Але вони не стільки наближались до берега, скільки їх зносило вниз і вони вже чули загрозливий рев води звідти, де шалена бистрина розбивалася бризьками і піною об скелі, що стреміли з води, як зуби велетенського гребеня. Коло останнього прикrogenого порога, вода мчала з дикою силою, і Торnton зрозумів, що йому неможливо дістатися до берега. Він промчав повз одну скелю, боляче вдарився об другу, і його з страшною силою жбурнуло на третю. Випустивши Бека, він ухопився обома руками за її слизький верх і напружуючи голос, щоб перекричати рев води, гукнув:

— Пливи, Беку, геть! Пливи!

Хоч як скажено силкувався Бек підплівти до Торнтона, проте його пронесло мимо. Попувши господарів наказ, він піднявся над водою, високо держачи голову, ніби для того, щоб

востаннє глянути на господаря, і покірливо повернув до берега. Гансові й Пітові пощастило витягти його в останню хвилину, коли вже не можна було пливти й загибіль була неминуча.

Знаючи, що людина дуже недовго може триматися за слизьку скелю, коли навколо рине страшна бистрина, і що це справа скількох хвилин, вони кинулися чим-дуж бігти берегом вище за те місце, де висів Торnton. Тут вони обв'язали Бекові шию й плечі мотузом так, щоб не заважав йому дихати й пливати, і спустили його в річку. Він сміливо кинувся вперед, але не розрахував добре напрямку й пізно побачив свою помилку, коли його пронесло повз безпорадного Торнтона.

Бачивши це, Ганс відразу шарпонув мотузу й став його замотувати так, ніби він тяг човна, а не живу істоту. Бек був у самому центрі бистрини, коли мотуз потяг його під воду. Коли його витягли, то він уже наполовину захлинувся водою. Піт і Ганс мусіли відкачувати його. Похитуючись, він звівся на ноги, але зараз же знову впав. У цю мить з річки ледве долинув Торntonів голос. Слів неможна було розібрати, але вони зрозуміли, що він загибає. На Бека господарів голос уплинув, як електричний струм. Він скочив на рівні ноги й попереду людей побіг до того місця, де його спускали в воду.

Знову на нього нав'язали мотузу, і знову його спустили в річку. Він хутко поплив просто в саму середину бистрини. Один раз він не розрахував добре, удруге це вже не трапиться. Ганс рівномірно розмотував мотузу, а Піт стежив, щоб він не плутався. Бек плив уперед, тримаючись вище за Торнтона. Опинившись на одній з ним лінії, він повернув

і з швидкістю кур'єрського поїзда помчав до нього. Торnton побачив це, і коли Бек удалився об нього з усією силою тої бистрини, що несла його, він схопився за собаку й обхопив руками його кудлату шию. Ганс обернув мотузу навколо дерева й став тягти його. Торnton і Бек пірнули в воду. Нарешті їх витягли на берег, напівзадушених, подряпаних і побитих об каміння та корчі, що на дні.

Коли Торnton опам'ятався, то побачив, що він лежав долічевра поперек колоди, і Ганс із Пітом старанно викачували з нього воду. Перша його думка була про Бека. Ніг жалібно вив над його бездушним на вигляд тілом, а Скіт вилизував йому заплющені очі й мокру морду. Ставши на ноги, Торnton,увесь сам подряпаний і побитий, уважно обdivився Бека, що вже отямився. Виявилось, що йому зламано три ребра.

— Нічого не вдієш, — сказав він, — доведеться тут отaborитись.

Отже вони не рушили з місця, аж доки ребра Бекові не позростались так, що він міг уже мандрувати далі.

Зимою в Давсоні Бек учинив ще один подвиг, не такий, може, героїчний, але після цього слава про нього по Алясці, залунала ще голосніше. Цей подвиг, крім того дуже був на користь товаришам: він дав їм засоби купити все потрібне справилля, щоб вирушити на незайманій схід, куди ще не заходили гірники; про цю подорож вони давно вже марили. Якось у таверні «Ельдорадо» зайшла випадково розмова про собаки. Кожен похвалявся своїми собаками. Усі знали Бекову славу й стали говорити найбільше про нього; Торntonові доводилось його боронити. Которийсь сказав, що його со-

бака може здигнути з місця й повезти сани з 500 фунтами ваги. На це другий сказав, що його собака потягне 600 фунтів, а третій похваляється своїм собакою й казав що він повезе цілих 700.

— Та це все дурниці, от Бек зрушить з місця й потягне тисячу фунтів,— промовив Торnton.

— Зрушить з місця й може скажете, що й протягне ярдів зо сто? — спитав Мат'юсон, король Бонанци, що похваляється шайно 700 фунтами.

— Здигнє з місця й провезе сотню ярдів,— холодно повторив Торnton.

— Гаразд—заговорив Мат'юсон повагом, так щоб кожен добре чув.—Ставлю 1000 доларів, що він цього не зробить. Ось! — він жбурнув на прилавицю гамана з золотим піском, завбільшки, як болонська ковбаса.

Усі мовчали. Оце-то вклепався Торnton із своєю похвальбою, якщо це, звісно, була похвальба. Він почув, що кров гарячою хвилею збіглась йому до лиця. Він не певен був, чи справді Бек здоліє витягти 1000 фунтів. Не втримав язика за зубами. Пів тони! Він і сам жахнувся. Він вірив у Бекові сили й не раз припускав, що він може й такий вантаж потягти, але можливість цього ніколи не стояла перед ним так близько, як оце зараз, коли на нього мовчки, з вичікуванням дивились очі двадцятьох чоловіка. А до того ж тисячі доларів не було ні в нього, ані в його товаришів, Піта й Ганса.

— За дверима стоять мої сани. На них двадцять мішків борошна по 50 фунтів у кожному,— казав далі Мат'юсон, уперто,— можете скористатися з них.

— Не знаючи, що сказати, Торнтон мовчав і розважно переводив погляд з одного на другого, ніби загубивши пасмо думок і намагаючись знову його схопити. Очі його спинились на лиці Джіма О-Брайена, короля Мастодана, його давнього приятеля. Ну, якось-то буде. Він зробить те, про що раніше й в голову не покладав.

— Можете мені позичити тисячу? — спитав він тихо, майже пошепки.

— З охотою! — і О-Брайен поклав свого повного мішка поруч із Мат'юсоновим, — хоч я мало надії маю, Джоне, щоб тварина могла зробити таке, — додав він.

Ельдорадо спустіло. Усі, що були там відвідувачі вийшли подивитись на спробу. За картярськими столами також нікого не залишилось. Усім кортіло побачити, хто виграє заклад. Билися ще декотрі в заклад. Кількасот чоловіка в хутрах та хутряних рукавицях оточили сани, залишивши коло них вільне місце. Сані, навантажені тисячею фунтів борошна стояли вже зо дві години. Був добрий мороз, 60° під нулем. Полози щільно примерзли до втоптаного снігу. Билися в заклад двоє проти одного, що Бек навіть не зрушить їх з місця. Про це виникла суперечка, О-Брайен доводив, що Торнтон має право повирубувати полозки з льоду, а Мат'юсон наполягав на тому, що Бек повинен зрушити сани, відірвавши від льоду й тоді повезти їх. Свідки, що були, коли билися в заклад, здебільшого підперли Мат'юсона. Билися ще в заклад, троє проти одного; що Бек не зробить цього.

Цього закладу ніхто не приймав: не було й жодного, хто б вірив цьому. Сам Торнтон, що так поквапився приняти виклик, далеко не був певен. Що більше він дивився на важкі

сани, — тепер уже конкретний факт, — та на запряжку з 10 собак, що скучились на снігу, — то неможливішим здавалось завдання для Бека. Мат'юсон радів наперед.

— Троє проти одного, — казав він, — кладу ще одну тисячу, Торntonе, що ви скажете?

На лиці Горntonовім можна було прочитати сумнів, але в ньому прокинувся вже той запал гри, що ні на що не зважає, нічого не бачить неможливого й глухий до всього, крім голосу змагання. Він підкликав Ганса й Піта. У них були тоненькі гамани. Разом із його власними набралось 200 долларів. Їм щастя звернуло з круга, а це була вся їхня готівка, проте вони не вагаючись і хвилини, поставили його проти Mat'юсонових- 600 долларів.

Випрягли з саней усіх десятеро собак, а замість них запрягли одного Бека в його власній зброй. Загальне збудження пройняло й його, і він ніби почував, що повинен зробити для Торntона щось дуже важне. Коли він з'явився, то глядачі в захваті зашепотіли. Бек мав чудовий вигляд. Жодного зайвого золотника товщи. Маючи 150 фунтів ваги, вінувесь був із самих м'язів. Довга шерсть лисніла шовком, а на шії й на плечах, навіть коли він стояв спокійно, вона наїжувалась і при кожному рухові настовбурчувалась, ніби від зайвини життєвої сили ворушився й відживав кожний волос. Широкі груди й важкі передні лапи були в гармонійній пропорції з усім тілом. М'язи тугими клубками видавалися під шкурою. Декотрі з глядачів, обмацуєчи їх, думали, що вони ніби з заліза. Билися в заклад уже тільки двоє проти одного.

— Послухайте - но, сер, послухайте! — крикнув пихатий член останньої династії коро-

лів Скукум Бенчіз — пропоную вам за нього 800 фунтів, сер... перед спробою... 800 фунтів ось так, як він оце зараз стойть.

Торnton тільки головою похитав і підійшов до Бека.

— Неможна, відійдіть від нього! — запротестував Мат'юсон. — Дайте йому спокій!

Юрба замовкла. Чути було тільки де-не-де голоси деяких аматорів битися в заклад, що пропонували двоє проти одного. Бек був пречудова тварина, усі це визнавали; але 20 мішків по 50 фунтів мали занадто поважний вигляд, щоб виявилось бажання розв'язати гамани.

Торnton став на коліна поруч з Беком, уявив його обома руками за голову й притулився щокою йому до щоки. Він не став похитуватися з ним, як завжди, або жартовливо ляти. Він тільки тихенько шепотів йому в ухо: «Для мене, Беку, з любови до мене!» Та й годі. Бек ледве стримуючи свій порив скавучав.

Юрба з цікавістю дивилась на них. Справа здавалась загадковою. Скидалось на якесь чаклування. Торnton підвівся. Бек схопив зубами його за руку, що була в рукавиці, стиснув її й поволі, з неохотою, випустив. Це була відповідь без слів, але відповідь повна глибокої любові. Торnton відійшов.

— Ну, Беку! — сказав він.

Бек натягнув посторонки, потім попустив їх на декілька дюймів. Це була його давно вивчена звичка.

— Гайда! — різко пролунав перед напружені тиші Торntonів голос.

Бек трохи повернув праворуч, кинув уперед усі свої 150 фунтів, натягнув посторонки й став. Вантаж захитався, під полозками затріщав лід.

— Гайда! — знову крикнув Торnton.

Бек повторив маневр, повернувши цього разу ліворуч. Полозки заскрипіли. Сані трохи повернулися, і полозки продряпали скілька дюймів по снігу. Вони віддерлись від льоду. Люди дивились затаївши духа.

— Гайда, гайда, Беку! — пролунав різкий, як постріл з револьвера, короткий наказ.

Посторонки здригнулись, шарпонулись і напнулись. Бек скочив уперед. Усе тіло його страшенно напружилося, і м'язи, як живі, забігали під шовковою шкурою. Мало не припадаючи до снігу широкими грудьми, він витяг уперед і низько нахилив голову, ноги його скажено працювали, вибиваючи дві рівнобіжні борозни в твердому втолтаному снігу. Сані захитались, затремтіли й нахилились уперед. Бек посковзнувся однóю ногою. У юрбі хтось застогнав. Сані, шарпаючись поштовхами, підсунулись на півдюйма... на дюйм... на два дюйми... незабаром поштовхи стали слабші. Сані рушили з місця, він підхопив їх і вони посунулись рівно й гладко. Люди, що стояли, роти порозлявалиши, нарешті звели дух, навіть забувши, що хвилину перед тим вони затаїли дух. Торнтон біг за санями й підбадьорував Бека називаючи його ніжними іменами. Відстань виміряли раніше, і коли Бек наблизався до купи дров, що відзначала цю відстань, з юрби пролунали вигуки захвату, що перейшли в якийсь рев, коли він минув дрова й спинився з наказу. Усі й сам навіть Мат'юсон, неначе пошаліли. Шапки й рукавиці летіли вгору. Люди тиснули руки одне одному, не розбираючи, хто кому, говорили всі разом, не слухаючи одно- одного.

Торнтон упав на коліна поруч із Беком і, притулившись головою йому до голови, похи-

тувався з ним туди й сюди. Ті, що підбігли до них чули, як він з любов'ю й ніжно довго й палко його лаяв.

— Сер, послухайте! — крикнув, бризькаючи слинаю, король Скукум-Бенчіз, — я даю за нього тисячу... чуєте? тисячу... тисячу двісті сер...

Торнтон звівся на ноги. Очі йому були мокрі, по щоках текли сліози.

— Ні! — сказав він, обернувшись до нього, — ще раз — ні!.. Ідіть ви к бісу, сер!.. більше нічого я не маю вам сказати.

Бек схопив Торнтона зубами за руку, а той похитав і покрутів його. Усі глядачі, неначе зрушені спільним одним імпульсом, чимно відійшли і стали остронь, щоб не заважати.

VII. ПОТУЖНИЙ ПОКЛИК.

За п'ять хвилин Бек заробив 1600 доларів і цим допоміг Торнтонові з товаришами сплатити всі борги й вирушити на Схід шукати казкового, загубленого розсипища. Історія цього розсипища така сама стара, як і історія самої країни. Чимало людей шукало його, але пощастило небагатьом: далеко більше було таких, що ніколи не вернулось назад. Трагедія й тайна висіла над цим загубленим розсипищем. Ніхто не знов, як звався той, хто натрапив на нього перший. Найдавніші перекази про нього нічого не знали — казали тільки, що там стоїть і досі напівзруйнована старенька хатина. Були такі люди, що перед смертю заприсягались, що бачили і цю хатину, і розсипище, що його ця хатина позначала, і підсилювали свої слова, показуючи такі зливки, які не траплялись ніде на всій Півночі.

Але ще жодній живій людині не поталанило здобути цих скарбів, а мертві — були мертві.

Отже Торnton та його товариші, Піт і Ганс, подалися шукати цієї хатини. Вони попростували на схід з Беком та ще з півдюжиною собак, у незнаний край, туди, де стількох людей перед ними завела надія, звідки стільки людей не вернулось зовсім. Проїхавши санями 70 миль Юконом проти води, вони повернули ліворуч на річку Стюарт, минули Мейо та Мак-Квесчен і вийшли до верхоріччя Стюарта, де він маленькими струмочками протікає між скелями гірського пасма, що тягнеться цілим континентом.

Торnton не ставив особливих вимог ні до людини, ані до природи, — і не боявся пустині. Узявши щупту соли й рушницю, він заходив було в саму глухину, туди, куди його кортіло, і бродив там скільки сам хотів. Як справжній індієць, він ніколи не поспішав, живився дичною, а коли її не було — він не турбувався, йшов далі й певен був, що, не зараз, то згодом, а конче на неї натрапить. І тепер, збираючись у далекий безлюдний край, вони везли на санях, головне, всяке потрібне приладдя та зброю і живилися дичною що-дня сами й годували нею й собак. Розпису часу в них також не було — поспішати нічого й нікуди.

Для Бека були великою втіхою і полювання, і рибальство, і безкрай пустиня, що вони проходили нею. Траплялось, що вони часом ішли цілими тижнями, день-у-день, а тоді десь отаборювались, і собаки знов цілими тижнями ледачували, а люди розморожували замерзлий нарінок і промивали коло вогню без кінця-краю в мисках болото, шукаючи золота. Часом вони голодували, а коли — то й обжирались, — усе залежало від щасливого полювання.

Настало літо. Перев'язавши вантаж на спини, люди й собаки перепливали дороною сині озера в горах і пливли невідомими річками то за водою, то проти води, в непевних човнах, що вони сами збивали їх з дощок, нарізаних тут же в лісі. Місяць-по-місяці блукали вони по пустині, що з неї мапи не було ще на світі; там не видко було людського сліду, але, колись там людина жила, коли вірити в існування старої, напівзруйнованої хатини. У межигір'ях проймав їх вітер, на голих верхогір'ях, на межі вічних снігів вони тримали з холоду при свіtlі північного сонця; у долинах, де було літо, на них нападали хмари мошок, а під захистком льодовиків вони рвали такі квіти й збиралі такі суниці, яких не скрізь і на півдні можна було знайти.

Осінь спобігла їх у країні озер, сумній і мовчазній, де, крім дикої птиці, не було ніяких ознак життя, де шугали холодні вітри, де хвили з тихими скаргами набігали на безлюдні береги, а в захищених кутках лежали купи криги.

На другу зиму вони натрапили на напівстерті часом сліди людей, що колись тут проходили. Несподівано для себе вони натрапили в лісі на стежку, стару, протоптану по-між деревами й зраділи, сподіваючись, що вона приведе їх до напіврозваленої хатини, але стежка так само несподівано слизла, як і почалась. Хто її протоптив, і для чого? — для них залишилось загадкою. Другого разу вони натрапили на рештки мисливського куреня. Там ще збереглося лахміття з погнилих укривал, і серед них Торнтон знайшов курок від рушниці з довгою цівкою, які вживала Кампанія Гудзонової затоки за далеких часів, коли за таку руш-

ницю давали стільки бобрових шкурок, скільки вона важила. Але це було все. Ніякого натяку на те, хто був той чоловік, що поставив куреня й покинув серед укривал свою рушничу.

Знову настала весна. Загубленої, напіврозваленої хатини вони не знайшли, але натрапили на багате золотнисте розсипище. У долині золото лежало не глибоко в землі і, коли його промили, воно блищало як те масло на дні миски. Далі вони не пішли. Кожний день роботи давав їм на тисячу долларів піску та зливків. Вони працювали день-у-день і складали його в мішки з оленячої шкури, по 50 фунтів кожний. Ці мішки, як стоси дров лежали коло куреня, сплетеного з соснового гілля. Люди працювали як велетні, дні летіли, як уві сні, стоси мішків із золотом росли.

Собакам нічого було робити, і Бек цілими годинами куняв коло вогню. До нього вернулись його привидження. Він знову бачив волохатого коротконогого чоловіка і, сонно примрживши очі на вогонь, поринав у інший далечкий світ.

У тому світі найбільше було страху. Коли волохатий чоловік спав коло свого вогню, засунувши голову між коліна й затуливши її руками, Бек бачив, що він непокоївся вві сні, здригався, прокидався й з жахом удивлявся в темряву, підкидаючи похапцем свіжого хмизу в огонь. Иноді вони йшли вдвох на морський берег. Волохатий чоловік збирав м'якуни і їх, злякано озираючись на всі боки, готовий бігти, як вітер, коли наспіє хоч найменша небезпека. Коли вони були в лісі, то нишком прокрадались між деревами, — волохатий чоловік спереду, а Бек услід за ним. Обоє обережні й чуйні, вони однаково роздимали ніздри,

ворушили вухами й нашорошували їх. Чоловік мав такий самий гострий слух і такий самий нюх, як і Бек, але до того ще він умів вискачувати на дерева й ходив по них, як по землі. Розгойдуючись на руках, він перелітав з гілки на гілку, ніколи не промахуючись і не падаючи. Він почував себе на дереві так само вільно, як і на землі, і Бекові невиразно згадувались ночі, коли він чатував унизу, а волохатий чоловік, укублившись серед гілля й міцно за нього тримаючись, спав.

З цими Бековими привидженнями разом повстрав загадковий поклик, що лунав із самих надрів лісу. Він наганяв на нього якусь невиразну тривогу, розбуркував давні бажання, незрозумілу солодку радість, і непереможний потяг до чогось невідомого. Иноді, слухаючись цього поклику, Бек біг у ліс, шукав там чогось, ніби забутого й брехав, то сердито, то лагідно, як-який був настрій. Він закопувався носом у свіжий лісовий мох, або в чорну землю, що з неї росла довга трава, і прихав з радощів, нюхаючи паході ситої землі. Або годинами вилежував, згорнувшись і причаївшись за якимсь поваленим деревом, порослим мохом та губами, і з широко розкритими очами й нашорошеними вухами прислухався й стежив за всім, що ворушилось навколо нього. Може він інстинктом чув, що йому пощастиТЬ зловити цей незрозумілий для нього поклик. Але він несвідомо робив це, він тільки почув, що мусить, більше нічого він не розумів.

Часами його захоплював якийсь непереможний потяг. Він лежав десь у таборі й спокійно куняв на сонці; враз підводив голову, нашорошував вуха, зіскакував на ноги й мчав усе далі й далі, лісовими хащами і галевинами, укри-

тими пучками зілля. Так само він любив мчати висхлим коритом якогось струмка, або, тихенько підкравшись, стежити за життям пташок у лісі. Часом цілий день пролежував, причайвшись у кущах і дивився на куріпок, що поважно походжали серед трави. Але найбільше йому було до-дужі біти лісом у присмерку літньої ночі, слухати сонний шелест дерев, читати лісові звуки, як людина читає книгу. Йому здавалось, що він от-от знайде оте загадкове щось, що кличе його й вабить у дійсності й у сні й непереможно тягне до себе.

Якось уночі він прокинувся раптом, ніби його хтось штовхнув, і звівся на ноги. Очі йому палали, ніздрі здригались і шерсть наїжилась, як та щетина.

Чутніше й виразніше ніж досі з ліса линув загадковий поклик, чути було, як бреніла одна довга нота, ніби безнастанне квиління, подібне, а разом і не подібне до виття собаки-кудлача. Бек пізнав його — він чув його раніше й давно вже знову його. Він вибіг з сонного табору, кинувся в ліс і тихенько, як тінь, зник у ньому. Що-далі в гущавину, то виразніше лунав по-клік, і що виразніше він лунав, то більше нащулювався Бек і повільніша ставала його хода. Він вибіг на поляну й побачив там величезного худого вовка, що сидів, піднявши морду до неба, й вив.

Враз виття замовкло. Вовк почув Бека раніше, ніж той з'явився по-між деревами. Зішувлившись усім своїм тілом і далеко витягши хвоста, Бек тихо до нього підходив. Він ішов, припадаючи до землі, мацав ногами, ніби за-крадаючись. У кожному його рухові була і загроза, і намір сприятelюватись, або вірніше, пропонування перемир'я, що, звичайно буває,

коли зустрічається двоє хижаків. Але вовк, побачивши його, кинувся бійти. Бек величезними скоками погнався за ним і загнав його в старе, пересохле корито річки, що з нього вихід був забитий великим поваленим деревом. Вовк зразу повернувся, крутнувшись на задніх лапах,—як це робили Джо та інші собаки, коли їх заганяли в куток,—увесь наїжився, заревів і дрібно зацокотів зубами.

Бек не нападав. Він кружляв навколо й виявляв зовсім дружні наміри. Але вовк був і наляканий і не йняв віри; він важив утроє менше за Бека і головою був йому тільки по-плече. Зловивши хвилину, коли Бек одвернувся, він дременув геть, і Бек знову погнався за ним. Раз-у-раз він наганяв його, і все повторювалось знову. Вовк був виснажений, проте нелегко було його догнати. Він біг доти, доки голова Бекова не рівнялася з його боком, тоді раптом повертаєсь, ставав у оборонний стан і, при першій нагоді, мчав далі.

Кінець-кінцем Бек за свою упертість мав нагороду. Вовк переконався, що йому нічого не загрожує, обнюхав йому носа й став з ним гратись. Це була нервова, обережна гра лютих звірів, що ховають свою лютість. Тоді легкими скоками він побіг уперед і вабив за собою Бека. Вони бігли попліч у досвітніх сутінках річкою проти води до того похмурого межигір'я, звідки вона витікала, і промчали через нього на другий бік вододілу.

Там було рівне місце з великими лісами й з силою струмків. Вони бігли, не спиняючись. Минали години по годинах. Над обрієм устало сонце. День теплішив, а вони все бігли й бігли. Бек почував дику радість. Він зінав, що біжить на той поклик, біжить поруч із своїм лісовим

братом туди, звідки йде до нього цей поклик. В ньому ожили давні спогади й опанували всю його істоту; він тремтів від цих спогадів, як тремтів колись від того, чиєю тінню були тепер ці спогади. Те саме, що робив він у тому безміри далекому, напівзабутому світі, він робив і тепер, мчав вільно, ледве торкаючись ногами дикої незайманої землі, а над головами їм синіло незглибне небо.

Вони захотіли пити й спинились коло струмка. Нахилившись до води, Бек раптом згадав Торнтона. Він сів. Вовк побіг далі, потім вернувся, знюхався з Беком і хтів ніби підбадьорити його. Але Бек не слухав і поволі побіг назад. З годину його лісовий брат біг поруч нього з тихим скавучанням; потім сів і, піднявши вгору морду, жалібно став заводити. Бек біг далі не спиняючись своєю дорогою додому й довго ще чув це квиління, аж доки воно не завмерло тихо вдалечині.

Торнтон обідав, коли Бек пригнався в табор і кинувся на нього, як скажений. Він його перекинув, став лизати його в лиці, покусувати йому руки, «строїв дурника», як казав Торнтон, що й собі, похитуючись з ним з боку в бік, своїм звичаєм, люблячи лаяв його.

Два дні й дві ночі Бек не йшов з табору й не спускав Торнтона з ока, вертівся коло нього, як він працював, дивився, як він їв, або лягав спати, загорнувшись у своє укривало й вилізав з нього вранці. Але за два дні з лісу знову долинув потужний, таємничий поклик. Бек знову став непокоїтись; він не міг позбутися спогадів про дикого лісового брата, про те, як вони мчали лісами в тому дивному краї за межигір'ям. Він не витримав і побіг у ліс, але дикого брата там не було, і хоч як він

прислухався — ні звідки не чути було жалібного квіління.

Днями він став десь пропадати, а ночами тільки висиплявся. Одного разу він добіг до того межигір'я, звідки витікала річка, перейшов далі й спустився в край лісів і струмків. Тут він блукав цілий тиждень. Перебігаючи легкими довгими скоками з місця на місце, він шукав слідів дикого брата, але їх не було. Живився він або дичиною, що вбивав дорогою, або ловив у річці лососів. Раз на березі він загриз чорного ведмедя. Той також десь ловив рибу, але на нього напала ціла хмара москітів, і він, напівзасліплений, безпорадний, розлючений і страшний вийшов з лісу на берег. Проте й такого нелегко було його перемогти, і в Бекові прокинувся ввесь його дикий шал. Через два дні, коли він повернувся на місце бою, він застав там росомах, що билися за здобич, і зразу порозганяв їх.

Вони зникли, як та солома, що її занесло вітром, покинувши на місці двох, які вже ніколи більше не бились.

Бек став страшенно кровожерний. Він обернувся в дикого хижака, що жив коштом живих створінь, яких він забивав сам без ніякої допомоги. Через свою надзвичайну силу й спритність, він переможно йшов серед ворожого життя, де міг вижити тільки найдужчий. Свідомість своєї сили сповняла його гордістю, що як якась зараза проймала всю його істоту. Вона виявлялася в кожному його рухові, в його м'язах, у тому, як він тримався. З цієї гордости його прекрасна шерсть здавалась ще кращою, ще блискучішою. Коли б не темно-жовті плями на морді й коло очей, і не жмут білої шерсти, що спускався на грудях, легко

можна було б подумати, що це велетенський вовк, найбільший у цілому кодлі. Від свого батька — Сен-Бернара він узяв вагу й зрист, а від матери-кунделя — будову тіла. Його довга вовча морда була більша, ніж у якогось вовка, і його величезна голова була також зовсім вовча, тільки більша й важча.

Його лукавство було дике, чисто вовче, його кметливість була від кунделя й Сен-Бернара. Разом із досвідом, що дала йому важка життєва школа, вони робили його страшним звірем, який блукав коли в пустгині. Бувши хижаком, він живився самим тільки м'ясом і був у повному розквіті своїх сил. Життя в ньому кипіло й переливалося через край. Коли Торнтон ласково гладив його по спині рукою, то під нею чути було, як злегка тріщала шерсть, неначе кожна волосина виснажала скучену в ній електричну силу. Усі частини тіла й мозку, усі нервові тканини — усе було однаково наладоване, у всьому була повна гармонія. Коли щось вимагало дії, він відповідав блискавичною швидкістю. Його скоки були вдвоє швидші, ніж у звичайного собаки, коли він нападає, або борониться. Він бачив, вирішував і відповідав у ту саму мить. Звісно, в цих діях мусіла бути якесь послідовність, але між ними були такі безмірно малі перемежки часу, що вони здавалися одночасними. Його дужі м'язи працювали, як стальова пружина. Широка хвиля життя в ньому сповняла його радістю й невгамованістю і часом здавалось, що він не витримає цього екстазу, і радість і життєва сила його розіллються на цілий світ.

— Ніколи не було такого собаки! — сказав якось Торнтон, дивлячись, як він біг з табору в ліс.

— Еге, та форма, що в неї його вилляли, напевне розбилась, — зауважив Піт.

— І я так гадаю, — погодився з ним Ганс.

Вони бачили Бека, коли він біг з табору, але не бачили його страшного перетворення, як тільки він убігав у лісові хащі. Бек уже не біг спокійно. Ставши враз диким, він тихо, покотячому прокрадався вперед, і никав, як тінь під тінню дерев. Він використовував кожний захисток, плаzuвав животом по-гадючому і, як гадюка, кидався на здобич. Він витягав глушців просто з кубла, загризав королика раніше, ніж він устигав прокинутись, шматував у повітрі омелюха, що не встиг скочити на дерево. Риба не встигала втекти від нього в річці, і бобри, що лагодили свої греблі, не могли від нього врятуватись. Але він убивав тільки для того, щоб їсти й найбільше любив їсти тільки те, що сам убивав. У нього бували й свої примхи. Він любив, наприклад, підкрастись до білки і, коли лишалось тільки схопити, він раптом кидав її, і вона, перелякана на смерть, з криком кидалась на дерево.

Настала осінь. З'явилася сила оленів, що спускались на зиму в долини, де не так холідно. Бек уже раз зловив молоде оленятко, що відстало було від стада, але йому хотілось великого звіря, і він натрапив на нього коло межигір'я біля верховини річки. Стадо з 20 оленів переходило з країни джерел і лісів. На чолі йшов величезний дикий олень, шість футів заввишки. Страшнішого супротивника навіть Бек не міг бажати собі. Олень хитав своїми гіллястими рогами, що мали завширшки від вершка правого до лівого, не менше, як 7 футів. Побачивши Бека, очі йому сердито запалали, і з горла вихопився скажений рев. У боку йому

стреміла стріла прикрашена перами — цим почасти й можна було пояснити його страшну лють.

Керуючись інстинктом, що перейшов до нього з життя далекого, первісного світу, Бек спробував був відрізати його від усього стада. Завдання було нелегке. Він гавкав і кружляв навколо нього на безпечній відстані від його рогів і страшних копит, що одного тільки удару ними було б доволі, щоб вибити з нього життя. Не маючи змоги ні втекти від страшних іклів, ані йти далі своєю дорогою, старий олень зовсім оскаженів і кидався на Бека. Той спритно викручувався від нього і, вдаючи, що не може втекти, занаджував його далі. Але коли олень відходив від свого стада, то молоді олені-самці кидалися на Бека й допомагали своєму пораненому вожаєві вернутися назад.

Єсть особлива звіряча терплячість,—уперта, невтомна, настирлива, як само життя, терплячість павука, що цілими годинами нерухомо сидить у своїй павутині; гадюки, що лежить, згорнувшись кільцями, або пантери, що причайлася, засівши на здобич. Без цієї терплячості не може бути жодна жива істота, коли вона полює на живу здобич. Вона була й у Бека, коли він нападав на стадо то з одного, то з другого боку, затримував його, дратував молодих самців, надокучав самицям з оленятами, й доводив до сказу старого пораненого вожая. Так тяглося півдня. Бек ніби подвоювався й потроювався, нападаючи на олєнів з усіх сторін, тримаючи все стадо під загрозою, відрізаючи від нього свою жертву, тільки-но вона встигала приєднатися до стада, уриваючи терпець тваринам, що на них він полював, бо в них його завжди менше, ніж у тих, хто полює.

Увечері, коли сонце ховалося на північному заході (осінні ночі вже настали й тяглися тепер по шість годин), молоді самці чим-раз із меншою охотою ставали до помочи своєму вожаєві. Наблизалась зима й гнала їх з гір на долини, все нижче, а вони не могли ніяк спешатись цього невтомного створіння, що затримувало їм перехід. І воно загрожувало не їм, молодим самцям, і не стадові, а тільки вимагало життя одного з них, а це вже, звісно, не так важно, як життя їх всіх і, кінець-кінцем вони погодились дати відкупне за вільний прохід.

У присмерку старий олень стояв, нахиливши голову й дивився, як його товариші, самиці, що він їх любив, оленята, що він був їм батьком, як молоді самці, що їх він досі водив, — покинули його й швидко йшли все далі й далі, і густий морок обкутував і ховав їх. Він не міг іти з ними, перед носом йому скакало страховище з іклами й не пускало його. Олень важив на три центнери більше, як півтони, прожив довге, жорстоке життя, повне небезпеки й боротьби, — і ось, тепер смерть стоїть перед ним, смерть від зубів створіння, якого голова не доходить навіть йому до колін.

З цього часу Бек цілу ніч і цілий день не кидав своєї жертви й не давав їй і хвилини просвітку. Він не давав їй задоволити голод яким листком з дерева, чи молодим паростком з берези або з верби, не давав їй напитися й задоволити пекучу спрагу з струмків, що траплялись їм на дорозі. Часом олень у розpacі гнався без перепочивку на далекі відстані. Бек не заважав йому. Його тішила нова гра, і він мчав величезними скоками услід за ним. Коли олень спинявся, він лягав поблизу й шалено

кидався на свою жертву, тільки-но вона намірялась пощипати трави, чи напитись води.

Що-раз нижче хилилась голова увінчана гіллястими рогами, і що-раз важче ступали зненасилені ноги. Олень раз-у-раз спинявся й подовго стояв, уткнувшись носом у землю і вуха спустивши додолу. Бек за цей час устигав напитися й спочинути. Він лежав, важко дихав, висунувши червоного язика, й не спускав пильного ока з своєї жертви, а навкруги, як він нюхом чув, робилися велики зміни — за оленями йшли якісь інші живі істоти. І ліс, і струмки, і повітря, усе, як йому здавалось, тримтало від їх присутності. Він не чув нічого, не бачив нічого, але його внутрішнє, загострене чуття казало йому, що все змінилось, що по земліникають якісь дивні й незнані створіння. Він поклав собі як слід довідатись про все, тільки-но він упорається з своїм ділом.

Надвечір четвертого дня він таки доконав здорового оленя. День і ніч він не відступав від забитого: їв, спав і бігав навколо нього. Потім, підживившись, спочинувши, набравши сил, він повернув до табору Джона Торнтона. Годинами він гнався вперед легкими, довгими стрибками, не плутаючись і не збиваючися з дороги, мчав з такою певністю й несхібністю просто додому, що міг засоромити людину з її магнетною стрілкою.

Але, що-далі він біг, то певніше почував новий якийсь рух. Тут було нове життя, не подібне до того, що влітку. Про це говорило йому не тільки його гостре, дивовижне чуття — про це кричали пташки, скреготіли білки, шепотів вітер. Бек раз-у-раз спинявся й глибоко вдихав свіже вранішнє повітря. Воно несло з собою звістку, що гнала Бека невпинно вперед.

Його обхопило важке передчуття якогось нещастя, що насувалось, або може вже навіть і счинилося. Спустивши з межиріччя в долину, що вела до табору, він нащулився й з великою обережністю посувався вперед.

За три милі далі Бек наскочив на зовсім свіжий слід і почув, що шерсть заворушилась і наїжилась йому на шиї. Слід ішов до табору Джона Торнтона. Тихенько крадучись, Бек побіг за цим слідом і кожний його нерв напружується, і він прислухався й ловив силу дрібниць, що оповідали йому цілу історію, тільки не договорювали самого кінця. Він нюхом чув, яке живе створіння тут пройшло, що назирі з ним він ішов. Він звернув увагу на те, що ліс якось чудно мовчав. Пташине життя ніби зникло, білки позаховувались, і він мигцем тільки бачив якісь сірі істоти, що припали до мертвової гілки й здавались частиною її, живим наростом на дереві.

Бек усе гнався нечутно вперед, тінню маячів по-між деревами, коли враз ніс йому повернувся вбік, неначе щось ісхопило й потягло його. Він кинувся туди, куди поривало його чуття й наскочив у гущавині на Ніга. Він лежав боком, неживий. Він, мабуть, доволікся сюди й тут упав. У тілі стреміла стріла, що пронизала його, і кінці її висувалися з обох боків. За сто ярдів далі, на самій стежці у передсмертному конанні, кидався один з кудлатів, куплених у Давсоні. Бек, не спиняючись, пробіг повз нього. З табору лунали тихі звуки багатьох голосів, то тихіше, то голосніше, ніби монотонний спів. Бек животом виліз на край просіки. Тут лежав лицем у землю Ганс, як той їжатель, через силу-силенну стріл, що стирчали в ньому. Бек глянув у той бік, де стояв

курінь, сплетений із соснового гілля. Шерсть йому полізла догори на ший й на плечах, і не-переможна лютъ охопила його всього. Він не-свідомо, шалено заревів. Останній раз у житті він дозволив, щоб чуття взяло гору над хитрістю й розумом, але така велика була його любов до Джона Торнтона, що він зразу не-стямився.

Індійці з плем'я їхетів, що скакали навколо уламків куреня, почули страшний рев і побачили, що на них женеться звір, якого вони зроду не бачили досі. Це був Бек. Як утілений сказ, він вихорем налетів на них з одною шаленою жагою вбивати. Він стрибнув на чоловіка, що стояв спереду,— це був ватажок,— вмить розшматував йому горло так, що кров фонтаном ринула з яремної жили. Не спиняючись, ніби він шарпонув свою жертву мимохідь, Бек стрибнув далі й учепився в горло другому.

Опинатись йому було неможливо. Він ускочив між люди, у саму середину, скажено крутився, рвав, гриз, убивав їх. Його рухи в безладній юрбі індійців були такі надзвичайно швидкі, що стріли, які вони пускали в нього, влучали в них самих.. Один молодий мисливець кинув у нього списа, але замість Бека, він пропстромив груди другому мисливцеві, і він зламаним кінцем стремів йому зі спини. Їхетів опанував сліпий жах. З вигуками: «Нечиста сила! Нечиста сила!» — вони метнулися вrozтіч і зникли в лісі.

І справді, Бек був чистим сатаною, коли несамовито гнався за ними вслід, як за дичиною, й валив їх з ніг, коли вони бігли між деревами. Це страшний був день для їхетів. Вони розбіглися по всій країні й тільки через тиж-

день зійшлися ті, що повиживали, в одній долині й стали лічити свої втрати.

А Бек, утомлений, переслідувавши їх, повернувся до зруйнованого табору. Піт лежав мертвий, у своїм укривалі. Його, мабуть, убили в першу мить, знебачки. А Торnton очайдушно боровся, про це свідчили свіжі сліди на землі, що вели до глибокої калюжі. Бек на них прочитав усі подробиці. На краю калюжі, головою й передніми лапами в воді лежав Скіт, до смерті вірний господареві. Сама калюжа, брудна й каламутна від промивання золота ховала в собі те, чого шукав Бек, Джона Торнтона. Бек простежив його сліди до води, а з неї вже слідів не було.

Цілий день Бек або сидів коло калюжі, або блукав по табору, не знаходячи собі місця. Він знов смерть, як кінець усікого руху, знов, що живі виходять з життя й не вертаються ніколи і розумів, що Джон Торnton помер. Він почував у собі величезну порожнечу, ніби голод якийсь, і ця порожнеча боліла, і ніякою їжою неможна було її запорожнити. Він забував про свій біль тільки тоді, коли дивився на трупи забитих індійців. У ці хвилини в ньому говорила гордість із себе самого, якої він зроду так сильно не відчував. Він забив чоловіка, — найблагороднішу дичину, — і забив за законом дрючка й зубів. Бек із цікавістю обнюхував трупи. Вони повмирали так легко. Навіть собаку важче вбити, ніж їх було. Колиб не їхні стріли, списи й дрючки, то вони нічого б не варті були. Тепер він не боятиметься людей, особливо, коли в них нема в руках їхнього дрючка, стріли та списа.

Настала ніч. На небі виплив місяць і підбившись високо над деревами, осяяв усе своїм

чарівним, облудним світлом. Лежачи біля ка-
люжі й сумуючи, Бек почув раптом, що в лісі
прокидається життя, нове, не таке, як тоді,
коли прийшли їхети. Він підвівся й став слу-
хати, втягуючи носом повітря. Здалеку, ледве
чутно, долинало скавучання в супроводі цілого
хору однакових звуків. Чим-раз ці звуки на-
ближались і бреніли голосніше. Для Бека це
були вже знайомі звуки, з того іншого світу,
що так уперто нагадував йому про себе. Він
вийшов на середину освітленого місця й став
слухати. Так, це знайомий поклик, тільки те-
пер у ньому було більше владних, потужних
нот. І Бека так, як ніколи досі, потягло туди.
Джон Торnton помер. Останній зв'язок пор-
вався. Людина та її право більше для нього не
існували.

Полюючи на живу здобич,—так само, як
полявали на неї їхети,—вовча зграя бігла за
оленями, що переходили на південь. Разом із
ними вовки вийшли з країни лісів і річок і спу-
стилися з межиріччя в долину. Срібним струм-
ком вони ринули на галевину, що серед неї
стояв Бек, чекаючи на них, непорушний, як
статуя. В облудному свіtlі місяця він здавався
величезним. Вовки полохливо спинились, але за
хвилину найсміліший з них кинувся на нього.
Бек відбив його швидким, як блискавка уда-
ром і знову стояв тихо, не рухаючись, а вовк
з перегрізеним горлом качався навколо нього.
За першим вовком кинулось на Бека, один за
одним, ще троє, але всі, так само один за
одним, повідлітали, і обливаючись кров'ю попа-
дали з перегрізеними горлами, або пошмато-
ваними плечами.

Цього було доволі. Зграя оскаженіла. Штов-
хаючись, наступаючи одно на одного, й зава-

жаючи одно одному, вовки безладною купою накинулись на Бека. Але тут виявилась і стала йому в пригоді його дивовижна рухливість і швидкість рухів. Повертаючись на задніх лапах, він шматував, гриз і встигав боронитись сам. Він крутився таким вихорем, що звідки б на нього не кидались вороги він був готовий прийняти насокок. Щоб не датися обійти себе ззаду, він одночасно швидко відступав повз калюжу далі, до висхлої річки, повз неї, аж доки не спинився в рівчаку, що мав простокутну форму, його колись люди пробили в нарінку на березі. Тепер, захищений з трьох боків, він повернувся до своїх ворогів.

За півгодини вовки, переможені, відійшли. Їхні висунуті язики теліпались, а ікла лиховісно виблискували в місячному свіtlі. Декотрі лежали підвівши голови й нащуливши вуха, інші стояли й дивились на Бека, або пожадливо хлептали воду з калюжі. Один вовк, довгий, худий і сірий, приязно, хоч і обережно підійшов до нього. Бек пізнав дикого лісового брата, що з ним він бігав цілий день і цілу ніч. Вовк тихенько скавучав, і коли Бек відповів так само, вони стали обнюхуватись.

Другий вовк, старий, увесь у шрамах і так само худий, виступив уперед. Бекові скривились губи так, неначе він мав загарчати, але замість того, вони обнюхались. Старий вовк присів на задні ноги, підняв морду до місяця і завив довгим жалібним голосом. Бек почув виразний і ясний поклик, і відповідаючи на нього, завив і собі. Коли він вийшов із свого закутку, зграя стовпилася навколо нього і стала напівприязно, напівсердито обнюхувати його. Вожаї заквилили, кинулися в ліс і потягли за собою всю зграю; вовки заквилили всі

разом і помчали за ним. Бек, поруч із диким братом, так само проквиляючи, біг разом з усіми.

Минуло скілька років. Їхети стали примічати, що порода лісових вовків трохи відмінилась: серед них з'явилося чимало з темно-жовтими плямами на морді й на голові, та з білою смugoю посеред грудей. Але це не таке було дивне, як те, що оповідали про собаку-привида, що завжди гнався на чолі вовчої зграї. Він наганяв на них нелюдський жах. Він був незрівняно хитріший за них, і люгими зимами забирається в самий табор до них, грабував його, нищив їхню здобич з капканів, загризав їхніх собак і глузував з найвідважніших мисливців.

Та на цьому не кінчилося. Чимало й мисливців не повернулося додому з уловів, чимало з них знайдено з перегрізеними горлами, а на снігу коло них вовчі сліди, більші, ніж звичайні.

Що-року, пізньої осени, коли їхети йшли вслід за оленями, вони мусіли далеко обминати одну долину, що була їм на дорозі. Частенько коло багаття мова заходила про цю долину, та про нечисту силу, що оселилася там, і тоді чимало жінок з племені зразу ставали смутні.

І що-літа в цю долину приходить гість, що про нього їхети не знають. Спустившися з країни лісів на маленьку галевинку серед дерев, приходить велетенський, з пишною шерстю вовк, не зовсім подібний до звичайних вовків. Тут, з-під купи перетлілих мішків з оленячої шкури, витікав жовтий струмочок і просякав у землю. Тепер він позаростав густою травою і взявся зеленою цвіллю, що заховали його жовтий блиск від сонячного проміння. Тут коло цього струмка довго стойть дивовижний

вовк, потім сідає і, витягши морду, починає жалібно протяжно вити.

Але не завжди він буває сам. Що-зими вовки спускаються шукати здобичі в нижчі долини. Тоді у тьмяному свіtlі місяця, або мерехтливого північного сяйва можна бачити, як він мчить уперед велетенськими скоками, і з широко розкритого горла лунає дика пісня, яку знав первісний світ за своїх юних днів — пісня вовчої зграї.

•

ЗМІСТ.

Білий зуб	5
------------------	---

Частина перша.

I. Услід за поживою	7
II. Вовчиця	16
III. Голодне квиління	28

Частина друга.

I. Бій зубами	41
II. Лігво	51
III. Сіре вовченя	60
IV. Стіна світу	66
V. Закон м'яса	78

Частина третя.

I. Ti, що роблять вогонь	84
II. Неволя	96
III. Зацураний	105
IV. Стежкою богів	110
V. Договір	116
VI. Голод	125

Частина четверта.

I. Ворог своєму родові	135
II. Божевільний бог	146
III. Царство ненависті	156
IV. Мертвa хватка	161
V. Неприборканий	174
VI. Учитель любови	180

Частина п'ята.

I. Далека путь	195
II. Південний край	201
III. Богові володіння	208
IV. Голос крові	220
V. Приспаний вовк	227
Поклик з надрів	237
I. До первісного життя	239
II. Закон дрючка й зубів	252
III. Сила первісного звіря	264
IV. Хто став панувати	281
V. Важкий шлях	292
VI. З любові до людини	309
VII. Потужний поклик	325